

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO’NUN DÖNÜŞÜMÜ
VE BALKANLAR’A ETKİLERİ

Hazırlayan
Berna AKBAY

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Sevil ŞAHİN

TOKAT – 2021

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Sevil ŞAHİN danışmanlığında hazırlamış olduğum "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Balkanlar'a Etkileri" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

07/06/2021

Berna AKBAY

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, beni sabırla dinleyen, bilgi ve deneyimleri ile bana ışık tutan, lisansüstü eğitim hayatım boyunca ve akademisyen olma yolunda beni her zaman desteklemiş olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sevil ŞAHİN'e, çalışmamın hazırlanması ve tamamlanması sürecinde bana yol gösteren, çalışmamın ilerlemesinde tavsiyeleri ve yardımları ile bana destek olan Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ozan ŞAHİN ve Doç. Dr. Muhittin DEMİRAY'a, çalışma süreci boyunca verdikleri desteklerle beni motive eden ve cesaretlendiren Dr. Öğr. Üyesi Yağmur DÖNMEZ, Arş. Gör. Yasin ÖZTÜRK ve Arş. Gör. Yasin GÜLYÜZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Tüm eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan, fedakârlıklarını asla ödeyemeyeceğim, sevgi ve destekleri ile beni güçlendiren sevgili aileme, çalışmamın ilerlemesi sürecinde gösterdikleri sabır ve verdikleri katkılar için sevgili arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler.

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar uluslararası konjonktürün yapısını etkilemiş ve iki kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu iki kutuplu sistem içerisinde savaş sonrası dönemin güç dinamiklerine bağlı olarak kurulan NATO, Soğuk Savaş dönemi boyunca üyesi ülkelerin özgürlüklerini ve güvenliklerini güvence altına almış ve adil ve kalıcı bir barış ortamının yaratılması için çalışmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile NATO'nun varlık sebebi ortadan kalkmış, İttifak'ın gelecekteki varlığı sorgulanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni uluslararası sistem içerisinde, değişen dönem koşulları ve ortaya çıkan yeni risk faktörleri bağlamında NATO'nun bir değişim ve dönüşüm hareketi başlatması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası NATO'nun dönüşüm hareketi analiz edilecek, bu dönüşüm ile başlayan İttifak'ın genişleme faaliyetleri ele alınacak ve NATO'nun yeni stratejilerinin ilk uygulama örneği olan Balkanlar ile NATO ilişkisi ve İttifak'ın değişiminin Balkanlar'a yansımaları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Soğuk Savaş, NATO'nun Dönüşümü, NATO'nun Genişlemesi, Balkanlar

ABSTRACT

The new conditions that emerged after the Second World War affected the structure of the international conjuncture and a bipolar system has emerged. NATO, which was established in this bipolar system depending on the power dynamics of the post-war period, secured the freedom and security of its member countries and worked to create a fair and lasting peace environment during the Cold War period. However, with the end of the Cold War and the dissolution of the Soviet Union, the reason for NATO's existence has disappeared and the future existence of the Alliance has been questioned. In the new international system that emerged after the Cold War, it has become inevitable for NATO to initiate a change and transformation movement in the context of changing period conditions and emerging new risk factors. In this study, NATO's transformation movement after the Cold War will be analyzed, the enlargement activities of the Alliance that started with this transformation will be discussed and NATO's relationship with the Balkans, which is the first application example of NATO's new strategies, and the reflections of the Alliance's change on the Balkans will be examined.

Key Words: NATO, Cold War, Transformation of NATO, NATO's Expansion, Balkans

KISALTMALAR

AAOK	:Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACT	: Allied Command Transformation (Müttefik Dönüşüm Komutanlığı)
age.	: Adı Geçen Eser
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
agm.	: Adı Geçen Makale
agr.	:Adı Geçen Rapor
agt.	: Adı Geçen Tez
agy.	: Adı geçen Yazar
AT	: Avrupa Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BİO	: Barış İçin Ortaklık
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BTK	: Bağımsız Devletler Topluluğu
DOK	: Daimi Ortaklık Konseyi
ed.	: Editör
IFOR	: Implementation Force (Uygulama Gücü)
ISAF	: International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü)
KAİK	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KAK	: Kuzey Atlantik Konseyi

KFOR	: Kosovo Force (Kosova Gücü)
KİS	: Kitle İmha Silahları
KKO	: Kosova Kurtuluş Ordusu
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NPG	: Nükleer Planlama Grubu
NMG	: NATO Mukabele Gücü
no.	: Numara
RSM	: Resolute Support Mission (Kararlı Destek Misyonu)
SACEUR	: Supreme Allied Commander Europe (Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı)
SACLANT	: Supreme Allied Commander Atlantic (Atlantik Müttefik Yüksek Komutanı)
SALT	: Strategic Arms Limitation Talks (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri)
SEEBRIG	: Southeastern Europe Brigade (Güneydoğu Avrupa Tugayı)
SEEI	: South East Europe Initiative (Güneydoğu Avrupa Girişimi)
SFOR	: Stabilization Force (İstikrar Gücü)
SPK	: Savunma Planlama Komitesi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UAK	: Uluslararası Askeri Karargah

- UÇK** : Ushtrija Çlirimtare e Kosoves (Kosova Kurtuluş Ordusu)
- UNMIK** : UN Interim Administration Mission in Kosovo (BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu)
- UNPREDEP** : UN Preventive Deployment Force (BM Önleyici Konuşlanma Gücü)
- UNPROFOR** : UN Protection Force (BM Koruma Gücü)
- UP** : Uluslararası Personel
- ÜEP** : Üyelik Eylem Planı
- vb.** : Ve Benzeri
- vol.** : Volume (Cilt)
- WEU** : Western European Union (Batı Avrupa Birliği)

İÇİNDEKİLER

	Sayfa.
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	İ
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR.....	v
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: NATO’NUN KURULUŞU, GELİŞİM SÜRECİ VE	
SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDEKİ FONKSİYONLARI.....	5
1.1. NATO’NUN DOĞUŞU.....	5
1.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Uluslararası Ortam.....	5
1.1.2. NATO’nun Kuruluşu ve İşlevleri.....	9
1.1.3. NATO’nun Organları ve Çalışma Yapısı.....	17
1.1.3.1. İttifak’ın Başlıca Politika ve Karar Alma Kurumları.....	18
1.1.3.2. Sivil Örgüt ve Yapılar.....	20
1.1.3.3. Askeri Örgüt ve Yapılar.....	21
1.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE NATO.....	23
1.3.1. NATO’nun Soğuk Savaş Dönemi Fonksiyonu.....	23
1.3.2. NATO’nun Soğuk Savaş Dönemi Stratejileri.....	27
1.3.2.1. NATO’nun Kuruluş Yıllarındaki Stratejisi.....	27
1.3.2.2. Topyekûn (Kitlese) Karşılık Stratejisi.....	31
1.3.2.3 Esnek Karşılık Stratejisi.....	37
BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO’NUN DÖNÜŞÜMÜ	
VE DEĞİŞEN STRATEJİLERİ.....	42
2.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM.....	42
2.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Tehdit ve Riskler.....	43

2.1.1.1. Kitle İmha Silahlarının Yaygınlaşması.....	43
2.1.1.2. Uluslararası Terörizm.....	44
2.1.1.3. Etnik ve Bölgesel Çatışmalar.....	45
2.1.1.4. Organize Suçlar.....	46
2.1.1.5. Toplumsal Tehditler ve Uluslararası Göçler.....	47
2.1.1.6. Çevresel Tehditler.....	49
2.1.2. Küreselleşme Süreci ve Güvenlik Kavramında Değişim.....	49
2.1.3. Yeni Güvenlik Ortamında NATO.....	54
2.2. NATO’NUN DÖNÜŞÜM SÜRECİ.....	55
2.2.1. Siyasi ve Askeri Dönüşüm.....	57
2.2.1. Dönüşüm Kapsamında NATO Zirveleri ve Yeni Stratejik Konseptler.....	62
2.2.1.1. Londra Zirvesi ve Dönüşümün Başlangıcı.....	63
2.2.1.2. Roma Zirvesi ve İttifakın Yeni Stratejisi.....	64
2.2.1.3. Washington Zirvesi ve Yeni Stratejik Konsept.....	67
2.2.1.4. Prag Zirvesi ve Dönüşüm Hareketi.....	70
2.2.2.5. İttifak’ın Yeni Stratejisine Öncülük Eden Zirveler ve Çoklu Gelecekler Projesi.....	72
2.2.2.6 Lizbon Zirvesi ve 2010 Stratejik Konsepti.....	76
2.2.2.7 Lizbon Zirvesi Sonrasında NATO.....	80
BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO’NUN GENİŞLEMESİ.....	83
3.1. NATO’NUN SOĞUK SAVAŞ SONRASI GENİŞLEME POLİTİKASI	83
3.1.1. Genişleme Tartışmaları.....	83
3.1.2. Genişlemenin Tarihçesi.....	87
3.2. NATO’NUN GENİŞLEMESİNİN KURUMSAL DAYANAKLARI.....	91
3.2.1. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK).....	91
3.2.2. Barış İçin Ortaklık Programı (BİO).....	93
3.3. ÜYELİK EYLEM PLANI (ÜEP).....	96
3.4. NATO’NUN GENİŞLEMESİ VE RUSYA.....	98
BÖLÜM 4: NATO’NUN SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNÜŞÜMÜ	
VE BALKANLAR.....	105
4.1. GENEL OLARAK BALKANLAR.....	105

4.1.1. Balkanlar'ın Coğrafi, Siyasi, Etnik Yapısı ve Jeostratejik Önemi.....	105
4.1.2. Balkanlar'da Milliyetçilik ve Yugoslavya'nın Dağılışı.....	107
4.2. NATO'NUN BALKANLAR POLİTİKASI.....	112
4.2.1. NATO'nun Balkanlarda Bölgesel İşbirliği Çalışmaları.....	115
4.2.2. NATO'nun Soğuk Savaş Sonrası Balkan Müdahaleleri.....	117
4.2.2.1. Bosna- Hersek Müdahalesi.....	119
4.2.2.2. Kosova Müdahalesi.....	125
4.2.2.3 Makedonya Krizi.....	133
4.2.3. NATO'nun Genişlemesi Çerçevesinde Balkan Ülkeleriyle İlişkileri.....	137
4.3.3.1. NATO Üyesi Balkan Ülkeleri: Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Hırvatistan, Arnavutluk, Karadağ ve Makedonya.....	138
4.3.3.2. BİO Üyesi Balkan Ülkeleri: Bosna-Hersek ve Sırbistan.....	150
4.3.3.3. NATO, Yunanistan ve Balkanlar.....	152
4.3.3.4. NATO, Türkiye ve Balkanlar.....	155
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	167
ÖZGEÇMİŞ.....	190

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında ortaya çıkan iki süper güç ABD ve Sovyetler Birliği'nin kendi etkinlik alanlarını oluşturmak istemeleri ve bu sebeple kendilerine yakın gördükleri bölgelerle bir ittifak arayışına girmeleri ortaya iki kutuplu bir denge sistemi çıkardı. Savaşın ağır tahribatlarla ayrılan bölgelerde Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına devam etmesi ABD'nin Sovyetlere karşı bir çevreleme politikası başlatmasına sebebiyet verdi. Bu bağlamda ABD, Sovyet tehditlerinin yöneltildiği ülkeleri desteklemek için Truman Doktrini ve ekonomik anlamda Avrupa'yı güçlendirmek için Marshall Planı ile dış politikasında komünizme ve Sovyet yayılmacılığına karşı bir savaş başlatmış oldu. ABD'nin çevreleme politikası ile aldığı dış politika kararları Avrupa devletlerini de etkiledi. Özellikle Sovyetler'in yayılmacı politikalarının Avrupa'da derinden hissedilmesi, Avrupalı devletlerin Sovyetler'in bu politikalarına karşı birleşmelerine ve Brüksel Antlaşması ile Batı Birliği Savunma Örgütü'nü kurmalarına kadar uzandı. Avrupalı devletlerin bu birleşme hareketinde ABD'ye olan ihtiyaçları sonucunda, ABD'nin sürdürdüğü yalnızcılık politikasından vazgeçmesi üzerine, 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) kuruldu.

Birleşmiş Milletler Yasası ilkeleri çerçevesinde üyelerinin özgürlük ve güvenliğini güvence altına almayı temel görev edinen NATO, Sovyet yayılmacılığını durdurmak ve Avrupa'nın siyasi anlamda bütünleşmesini teşvik etmek için kuruldu. İki blok arasındaki ilişkilerin yer yer gerginliğini sürdürdüğü, yer yer ise yumuşamaya başladığı Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO, gerek kurucu antlaşmasında ele aldığı ilkeler, gerekse kullandığı çeşitli stratejiler ile Sovyet Bloku'na karşı dengeleyici ve çözümleyici bir politika izlemeye çalıştı. Ancak Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Soğuk Savaş döneminin kapanması NATO'nun varlığına ve devamına ilişkin bazı soruların gün yüzüne çıkmasına neden oldu.

Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla ortaya çıkan yeni tehditler ve riskler güvenlik kavramında bir dönüşüm yaşanmasına ve küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası sistemde bir değişime yol açtı. Kitle imha silahlarının yaygınlaşması, uluslararası terörizmin yayılması, etnik ve bölgesel çatışmalar, organize suçlarda ve

organize suç örgütlerindeki gelişmeler, uluslararası göçler, toplumsal ve çevresel tehditler tüm uluslararası sistemi etkileyerek yeni bir güvenlik ortamının oluşmasına sebep oldu. Bu yeni güvenlik ortamında tüm uluslararası örgüt ve kuruluşlarda da gözlemlendiği gibi, NATO'nun da bir dönüşüm hareketi başlatmasının gerekliliği ortaya çıktı. NATO; yeni uluslararası sisteme adapte olabilmek için yeni hedefleri doğrultusunda güvenlik stratejilerini geliştirerek Avrupa güvenliğini sağlamlaştırmaya, İttifak'a yeni üyeler katarak genişleme, üye olmayan devletler ile ve özellikle eski Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme, yeni tehdit ve riskleri ortadan kaldırmak amacıyla kriz bölgelerinde koruma ve barışı sağlama yönünde adımlar atma ve özellikle nükleer silahların denetim altına alınmasını sağlama konularında bir dönüşüm hareketi başlattı. İttifak siyasi ve askeri dönüşümünü, yaptığı İttifak zirveleri ve bu zirvelerde aldığı yeni stratejik kararlar ile gerçekleştirdi. İttifak'ın dönüşümünün büyük bir parçası olan genişleme hareketi ise zirveler eşliğinde ve bu genişleme hareketlerini dayandırdığı Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK), Barış İçin Ortaklık Programı (BİO) ve Üyelik Eylem Planı (ÜEP) gibi kurumsal mekanizmalar yoluyla oldu.

NATO'nun yeni geliştirdiği stratejilerini ilk uyguladığı bölge Balkanlar'dı. İttifak Balkanlar'da öncelikle, Soğuk Savaş sonrasında yaşanan krizlere müdahale ederek Avrupa güvenliğini sağlama ve barış ortamının yeniden kurulmasına yardımcı oldu. Daha sonra, Balkan ülkelerinin İttifak ile ilişkilerini geliştirmeleri ve İttifak üyesi olabilmeleri için siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal konularda çeşitli reformlar yaparak söz konusu ülkelerin Avrupa'ya kendilerini adapte etmelerini sağladı. Böylece, Balkan ülkelerini de içerisine katarak genişleyen NATO, Soğuk Savaş sonrasında edindiği yeni misyonunu gerçekleştirme yoluna gitti.

Bu çalışmanın amacı; Soğuk Savaş döneminde üyelerinin güvenlikleri ile özgürlüklerini güvence altına almak için kurulan NATO'nun, Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen uluslararası konjonktüre bağlı olarak geçirdiği dönüşüm ve genişleme hareketini açıklamak ve İttifak'ın geçirdiği bu dönüşümün Balkanlar üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Bu amaç çerçevesinde; NATO'nun Soğuk Savaş dönemindeki fonksiyonları ile Soğuk Savaş sonrası dönemdeki fonksiyonlarının karşılaştırılması, İttifak'ın dönüşüm hareketinin gerçekleştirilmesi için uyguladığı stratejik aşamalarının tanımlanması, İttifak'ın kurumsal mekanizmaları yoluyla başlattığı genişleme

hareketlerinin açıklanması ve NATO'nun Balkanlar üzerindeki rolü ile Balkan devletleri ile olan ilişkilerinin yorumlanması çalışmanın alt amaçları olmuştur.

Çalışmanın hipotezi; NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştirdiği dönüşüm ve genişleme hareketlerinin Balkanlar bölgesi ve Balkan devletleri üzerindeki etkisinin yadsınamaz derecede derin olduğudur. Balkanlar'ın, İttifak'ın dönüşüm hareketiyle geliştirdiği stratejilerin ilk uygulama örnekleri olması ve İttifak'ın genişleme dalgasıyla Balkan devletlerinin İttifak'a üyelik için gösterdikleri çabalar bu hipotezin analiz edilmesinde ve sınanmasındaki örneklerdir.

Çalışmada birincil kaynak olarak NATO zirve kararları ve resmi belgeleri, NATO arşiv belgeleri ve NATO'nun resmi kaynak kitabı olan NATO El Kitabı; ikincil kaynak olarak farklı açıklamalar ve tanımlamalar içeren çeşitli kitaplar, makaleler, tezler, konferans belge ve metinleri, NATO ve diğer uluslararası kuruluşlara ait resmi internet siteleri ve NATO Dergisi kullanılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümü "NATO'nun Kuruluşu, Gelişim Süreci ve Soğuk Savaş Dönemindeki Fonksiyonları" adını taşımaktadır. Birinci bölümde, İkinci Dünya Savaşı sonunda uluslararası ortamın durumu anlatılarak NATO'nun kuruluşuna ve varlığına neden ihtiyaç duyulduğu açıklanmıştır. NATO'nun kurucu antlaşmasının içeriği, İttifak'ın işlevleri, organları, çalışma yapısı ve işleyiş mekanizması incelenmiştir. Soğuk Savaş döneminin anlamı, NATO'nun Soğuk Savaş dönemine dair politikaları ile döneme uygun stratejileri ele alınmış, İttifak'ın bu dönemde farklı stratejiler izlemesinin nedenleri ve stratejilerin değişmesinde rol oynayan faktörler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Değişen Stratejileri" adını taşımaktadır. İkinci bölümde, Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla ortaya çıkan yeni uluslararası sistem anlatılmış, bu yeni uluslararası sistemde değişen tehdit ve risk faktörleri ortaya çıkış şekilleri, anlamları, önemleri ve gelecekleri bağlamında incelenmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişi ile NATO'nun varlığına ilişkin çeşitli tartışma konularına yer verilmiş ve bu tartışmalar eşliğinde İttifak'ın yeni kararları değerlendirilmiştir. NATO'nun başlattığı dönüşüm hareketinin anlamı ifade edilmiş, bu dönüşümün siyasi ve askeri boyutları incelenerek Soğuk Savaş dönemi

sonrasında yapılan İttifak zirvelerinde ele alınan yeni kararlar ve stratejik konseptler açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Genişlemesi” adını taşımaktadır. Üçüncü bölümde, İttifak’ın Soğuk Savaş sonrası genişleme faaliyetleri kapsamında, bu genişlemeye yönelik tartışmalar değerlendirilmiş, İttifak’ın genişlemesinin tarihçesi ve genişleme dalgaları anlatılmıştır. NATO’nun genişlemesi çerçevesinde kurumsal dayanaklar olan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi, Barış İçin Ortaklık Programı ve Üyelik Eylem Planı’nın kuruluş aşamaları, amaçları ve üyeleri açıklanmış, İttifak’ın genişlemesine olan katkıları yorumlanmıştır. İttifak’ın genişleme faaliyetleri ile Rusya arasındaki ilişki ele alınarak bu genişleme dalgalarının İttifak ile Rusya arasındaki ilişkilere etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü “NATO’nun Dönüşümünün Balkanlar’a Etkileri” adını taşımaktadır. Son bölümde, Balkanlar kavramı ve genel itibariyle Balkanlar bölgesinin anlam ve içeriği ele alınmıştır. Balkanlar’ın tarihi boyutları incelenerek bölgede ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi ve Yugoslavya’nın dağılış dönemi açıklanmıştır. NATO’nun Balkanlar’a ait politikaları ele alınmış, Balkanlar’daki kriz ve çatışmaların nedenleri ve gelişimi açıklanmıştır. Soğuk Savaş dönemi sonrasında İttifak’ın, dönüşümü sonrası Balkanlar’daki bu kriz ve çatışmalara nasıl ve ne amaçla dâhil olduğu ve söz konusu kriz ve çatışmaların sonlandırılmasındaki rolü yorumlanmıştır. Balkan devletleri genel itibariyle açıklanarak NATO ile bu devletler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş, NATO’nun dönüşümü ile Balkanlar üzerinde yarattığı etki değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1: NATO’NUN KURULUŞU, GELİŞİM SÜRECİ VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDEKİ FONKSİYONLARI

1.1. NATO’NUN DOĞUŞU

1.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Uluslararası Ortam

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra arkasında büyük bir yıkım bırakmıştır. Savaş sonunda ortaya çıkan yeni koşullarla Avrupa, güç merkezi konumundan uzaklaşmış ve dünya politika sahnesinden çekilmiştir. Savaşın ardından, savaşı kendi topraklarında yaşamayan ve bu nedenle yıpranmayan, canlı ekonomisiyle dünyanın en güçlü devleti durumuna gelen ABD ile savaşı kendi topraklarında yaşasa da geniş bir alana yayılmış coğrafyası sayesinde varlığı tehlikeye uğrayacak kadar bir yıkıma uğramayan, güçlü kara ordularıyla Sovyetler Birliği dikkat çekmiştir.¹ İkinci Dünya Savaşı’nda Hitler ve Mussolini’yi, yani Almanya ve İtalya’yı dize getiren güçler ABD ve Sovyetler Birliği olmuştur. Bu ortamda ortaya “iki kutuplu” bir denge sistemi çıkmıştır.² İki kutuplu denge sistemi, yeni ortaya çıkan bir olgu değildir. İngiltere ve Fransa’nın 18. yüzyıldaki dengesi, Üçlü İttifak (Bağdaşma Devletleri: Avusturya-Macaristan, İtalya, Almanya) ve Üçlü İtilaf (Anlaşma Devletleri: İngiltere, Fransa, Rusya) devletlerinin 1890-1914 yılları arasındaki iki kutuplu sistemi buna örnektir.³ İki kutuplu denge, tarih boyunca, iki güçlü devlet ile bu devletler etrafındaki kümelenmiş küçük devletleri gerektirmiştir.

Savaş sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu sistem Avrupa merkezli değildir. Klasik güç dengesi döneminde sistem hep Avrupa merkezli olmuştur. Ancak bu iki kutuplu sistem, Avrupa merkezlilik tekelinin sona ermesini ve güç dengelerinin Amerika ve Asya kıtalarına kaymasını sağlamıştır. Avrupa, iki güç alanı arasında sadece coğrafi olarak merkezi konumda kalmış ve mücadele alanı olmuş, karar mekanizmaları Avrupa kaynaklı olmaktan çıkmıştır. Ayrıca bu iki kutuplu sistemde yine klasik güç dengesi döneminden

¹ Muharrem Gürkaynak, *Avrupa’da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayın Dağıtım, İstanbul 2004, s.30.

² Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 28. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2018, s.201-202.

³ *age.*, s.202.

farklı olarak caydırıcılık⁴ ön plana çıkmış, bu caydırıcılık stratejisi büyük ölçüde kitle imha silahları yoluyla sağlanmıştır.⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu sistem, iki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği ile onların etrafında kümelenmiş diğer güçlerin oluşturduğu ittifaklardan meydana gelmektedir.⁶ Bir yanda ABD önderliğindeki Batı Bloku, diğer yanda SSCB önderliğindeki Doğu Bloku arasındaki bu iki kutuplu yapının nedeni; iki süper güç arasındaki siyasi, ideolojik, ekonomik veya toplumsal görüş ayrılıkları ve farklı hedef ve politikalarıdır. Bu iki güç de savaş sonrasında kendi etkinlik alanlarını oluşturmak istemişler, görüş olarak yakın oldukları ya da kontrol altında tutabilecekleri bölgeleri kendi yanlarına çekerek bir yarış içerisine girmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nın tahribatının ağır olması, devletlerin çaresiz durumu, şehirlerin ve fabrikaların yıkılması, iç ve dış borçların artışı ve can kayıpları ülkeleri ABD ve SSCB'ye bir nevi bağımlı kılmıştı. Sosyalizmin genişleyen çerçevesi ve Sovyetler'in anti-sömürgeci tutumu giderek işgalci bir anlayışa bürünmüştü. SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın işgalinden kurtardığı topraklardan çıkmaması ve bu topraklarda self determinasyon⁷ ilkesine uymaması ABD'nin Sovyetler'e karşı bir şeyler yapma zorunluluğunun doğmasına sebebiyet verdi. ABD, komünizm tehdidine karşı mücadele etmek, Sovyetler'in etki alanına giren ülkeleri bu durumdan kurtarmak ve kendine müttefikler kazandırmak zorundaydı.⁸ ABD sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında bulunduğu farkındaydı. Savaş sonrası Avrupa'da ortaya çıkan olaylar ve ABD'nin bu olayları yorumlayışı Sovyetler'e karşı ABD'de bir korku yaratmıştı. 1947 yılından

⁴ Uluslararası ilişkilerde caydırıcılık, bir ya da birden fazla devletin, diğer devletleri istedikleri yönde hareket ettirmek için güçlerini somut dış politika çıktılarına dönüştürmeleridir. Rakibi belirli bir eylemi yapmasından alıkoyarak çatışmaları önleme stratejisi olan caydırıcılık, savaşmadan, yalnızca savaş tehdidi ile bir rakip devleti korkutarak istenileni elde etmeye çalışmaktır. Kaynak: Hakan Mehmetçik, "21. Yüzyıl için Caydırıcılık:

Teori ve Pratikte Neler Değişti?", *Güvenlik Stratejileri*, Cilt:11, Sayı:22, s.36.

⁵ Suat Dönmez, *Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.95.

⁶ Naci Doğan, "Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, NATO'nun Rolü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu", *Manas Journals*, Cilt:5, Sayı:10, (2004), s.26

⁷ Self determinasyon, bir halkın idaresi altında yaşadığı ya da yaşayacağı yönetim biçimini seçebilmeleri veya dil, din ya da etnik benzerlikler sebebiyle birleşmiş bir grubun ayrı bir egemenlik alanı oluşturma amacıyla mevcut sınırların tekrar düzenlenmesini istemesidir. Kaynak: Doğan Kılınç, "Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, (2008), s.953-954.

⁸ Fetullah Akın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yenidünya Düzeni ve Türkiye", *İş ve Hayat*, Cilt:3, Sayı:5, (Haziran 2017), s.122.

itibaren ABD dış politikasında yapılan değişiklikler Sovyet yayılcılığına ve komünizme karşı açılan bir savaş olarak öne çıktı. ABD savaş öncesindeki düzeni tekrar getirmek ve bu düzeni en iyi şekilde korumak istiyordu. Çünkü savaş sonrasında dünyanın en güçlü ve zengin devleti olarak dünya liderliği rolü onun elindeydi.⁹ ABD'ye göre dünyanın artık sömürgecilikle sürdürülmemesi gerekiyordu. Bu nedenle, ABD kendi ittifakındaki ülkelere avantajlar sağlamalıydı. Hem ekonomik, mali ve teknik yardımlar yapmalı, hem de ülkelerin bağımsızlıklarına, özgürlüklerine ve toprak bütünlüklerine saygıyla beraber işgal ve istilaya karşı onları koruma sorumluluğu almalıydı.¹⁰

22 Şubat 1946'da George Kennan tarafından Moskova'daki ABD Büyükelçiliği'nden gönderilen "Uzun Telgraf"¹¹ ABD'nin yeni stratejisinin belkemiğini oluşturmuştur. Kennan, büyük ve savunmasız topraklara sahip olan Sovyetler'in bir güvensizlik durumunda bulunduğunu, bu güvensizlikten kaynaklanan yayılcı eğilimler sergilediğini ve bu nedenle ABD'nin uzun dönem sürecek dikkatli bir politika uygulaması gerektiğini dile getirmiştir. Kennan açık bir dil ile Truman yönetimine büyük stratejisini anlatmıştır.¹² Başka bir ifadeyle, Kennan, ABD'nin sabırlı bir politika izleyerek Sovyetler'in genişleme planlarını bozmasını istemiştir.¹³ Kennan ayrıca, Sovyetler'in kapitalizmi içinde barındırdığı kendine özgü nitelikler sebebiyle anlaşılabilir bulduğunu ve bu sebeple bir düşman ilişkisi içerisinde olduklarını telgrafında belirtmiştir. Sovyetler'in baskı, propaganda ve silahlanma gibi araçlar yoluyla Batılı ülkeler arasındaki ayrılıkları genişletmeye çalıştığını ve kendi komşu ülkelerini de bu yollarla sindirmeye çalıştığını ifade etmiştir.¹⁴

ABD, Kennan'ın düşünsel temellerini attığı bu politika değişimini Soğuk Savaşın ilk yıllarından itibaren izlemeye başlamıştır. Çevreleme politikası adı verilen bu doktrin, SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında gösterdiği yayılcı eğilimleri durdurmak ve sınırlandırmak amacını taşımaktaydı. ABD'nin çevreleme politikası, Sovyet tehditleri ya

⁹ Oral Sander, *age.*, s.257.

¹⁰ Fetullah Akın, *agm.*, ss.122-123

¹¹ Geniş bilgi için bkz., "George Kennan's Long Telegram", 22.02.1946, (Erişim) <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf> (15.05.2020)

¹² İshak Turan ve Bahadır Yusuf Keskin, "Çevreleme Politikasının Çin'e Uygulanabilirliği", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, s.710.

¹³ Adam C. Starr, "The United States' (Mis)interpretation of Containment Theory", *Foreign Policy Journal*, March 2013), s.1-2, (Erişim) <https://www.foreignpolicyjournal.com/wp-content/uploads/2013/03/130316-Starr-Containment.pdf> (10.05.2020)

¹⁴ Gencer Özcan, "Çevreleme Politikası", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.41, (Kasım 2019), s.2.

da komünist bir devletin destek verdiği iç savaşların yaşandığı tüm devletlere yardım yapmak şeklinde ifade edilebilir.¹⁵ Bu politika ile ABD'nin temel dış politikası komünizme karşı açılan savaş olmuştur.

Çevreleme politikasının bir gereği olarak 12 Mart 1947 tarihinde Truman Doktrini¹⁶ ilan edildi. Kongre'de yaptığı konuşmada Başkan Truman, “ABD dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından gösterilen çabalara ve dış baskılara karşı koymaya çalışan hür milletleri destekleme amacına yönelmesi gerekir” ifadesiyle¹⁷, ABD dış politikasının komünizme ve Sovyet yayılmacılığına karşı bir yapılanmaya gitmesinin gerekliliğini gösterdi. Bu tarihi konuşmayla, ABD'nin komünizm tehlikesi ya da tehdidi altındaki ülkelere yardım edeceği ve onları destekleyeceği açıklandı. Truman Doktrini özünde Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapılarak bu ülkeleri koruma altına almayı içeriyordu. Bu yardım 22 Mayıs 1947'de başlatıldı ve Yunanistan'a 300, Türkiye'ye ise 100 milyon askeri yardım yapıldı.

Çevreleme politikasının ikinci ayağı ise Marshall Planı¹⁸ oldu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki ekonomik bunalım ABD için endişe vericiydi. ABD iyileşme için Avrupalı devletlerin de kendisiyle beraber hareket etmesinin gerekliliğine inanıyordu. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesi'ndeki bir söylevinde “ABD'nin Avrupa uluslarını ortak bir imar planı içinde bir araya getirmekte kararlı olduğunu” ifade etti. Marshall ayrıca bu imar planına Sovyetler Birliğini de dâhil ettiklerini açıkladı.¹⁹ Marshall Planı olarak ifade edilen bu imar planı hazırlıkları 12 Temmuz 1947'de Paris'te bir konferans ile başladı. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri konferansa çağırılmalarına rağmen katılmayı reddettiler. Konferans sonrasında her devletin ihtiyaç duyduğu yardım miktarına yönelik

¹⁵ Oral Sander, *age.*, s.258.

¹⁶ Truman Doktrini hakkında geniş bilgi için bkz., John Lewis Gaddis, “Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?”, *Foreign Affairs*, Vol:52, No:2, (January 1974), ss.386-402.

¹⁷ Konuşmanın tam metni için bkz., “President Harry S. Truman's Address Before a Joint Session of Congress”, 12.03.1947, (Erişim) https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp (15.05.2020)

¹⁸ Marshall Planı hakkında geniş bilgi için bkz, Scott Jackson, “Prologue to the Marshall Plan: The Origins of the American Commitment for a European Recovery Program”, *The Journal of American History*, Vol:65, No:4, (March 1979), ss.1043-1068.

¹⁹ Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:51, Sayı:01, (Ocak 1996), s.278.

raporlar hazırlandı ve 1947-1951 yıllarını kapsayan Marshall Yardımı başlatıldı.²⁰ George Marshall'ın önerdiği bu imar planında üç nokta ilgi çekiciydi. İlk olarak Truman Doktrini'nden farklı bir şekilde bu plan ekonomik tamir üzerine vurgu yapıyordu. Herhangi bir askeri yardımdan değil; açlık, kaos ve fakirlikten bahsediliyordu. İkinci olarak, plan tek tek ülkeler üzerinden değil tüm Avrupa bölgesi için çıkarılmıştı. Truman Doktrini'nde olduğu gibi tek tek ülkelere (Türkiye ve Yunanistan) bahsedilen politikadan çıkılmıştı. Son olarak ise bu planı tehlikeye sokacak her türlü eylemin ABD direnişiyle karşılaşacağı ifade ediliyordu. Bu ifade, Sovyetler'e ve diğer komünist ülkelere açık bir ihtar içeriyordu.²¹

Truman Doktrini, ABD'nin Sovyet tehditlerine maruz kalan ülkeleri destekleme kararını; Marshall Planı ise özgür Avrupa'yı ekonomik anlamda güçlendirmeyi ve kalkındırmayı amaçlıyordu.²² Çevreleme politikasının ilk iki ayağı olan bu dış politika kararları, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası stratejisini de özetler nitelikteydi. ABD komünist ideolojisi nedeniyle çatışmaya gireceğini düşündüğü Sovyetler Birliği ile gerektiğinde yakın olarak, gerektiğinde ise Sovyetler'i yıpratmak hamleleri yaparak Sovyetler'i kendinden uzaklaştıracak bir ön cephe savunma hattı oluşturmayı hedeflemişti.²³ ABD'nin bu stratejisi ile geliştirdiği çevreleme politikasının üçüncü ayağı ise Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kuruluşu oldu.

1.1.2. NATO'nun Kuruluşu ve İşlevleri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa, ABD ile Sovyetler Birliği arasında iki kutuplu bir yapıya dönüşmüş durumdaydı. Sovyetler'in büyük bir hız ile yayılmaya devam etmesi ABD'yi korkutuyordu. Avrupa, bu Sovyet yayılmacılığının etkisi altındaydı. İngiliz Başbakanı Winston Churchill, 5 Mart 1946'da bu uluslararası durum hakkında bir konuşma yaptı. Churchill'in konuşmada "Baltık'ta Stettin'den Adriyatik'e kadar kıtanın ortasından bir Demir Perde (Iron Curtain) inmiştir"²⁴ ifadesi, Soğuk

²⁰ Oral Sander, *age.*, s.260.

²¹ Çağrı Erhan, *agm.*, ss.278-279.

²² Naci Doğan, *agm.*, s.27

²³ Mustafa Kibaroglu, "NATO'nun Kuruluşu Misyonu Geleceği ve Türkiye'nin Rolü", 2023 Dergisi Söyleşi, (Nisan 004), s.1. (Erişim)

<http://mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-2023Dergisi-Soylesi-NATO-Nisan2004.pdf> (16.04.2020)

²⁴ Geniş bilgi için bkz., "Winston Churchill Speech – Iron Curtain", (Erişim) <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1946-03-05.pdf> (06.04.2020)

Savaş'ın başlangıcını ilan eden olaylardan bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Bu ünlü konuşma, Avrupalı devletlerin de Sovyetler'in giderek artan yayılmacı politikalarının önlenmesi gerektiğinin farkında olduklarını gösterdi.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve Sovyetler Birliği, Almanya'nın Avrupa'nın denetimi için merkezi bir rolde olduğunu ve bu nedenle Almanya'nın durumunun karşı blok tarafından aleyhlerine kullanılabileceğini fark ettiler. Her iki blok da Almanya'nın birleşmesini istiyordu, ancak bu birleşmenin nasıl olması gerektiği ile ilgili kırk yıldır nihai bir çözüm getirilememişti. Batılı devletler 1947'de kendi işgal bölgelerinin ekonomik anlamda bütünleşmesi için reformlar yapmaya başladılar. Sovyetler bu duruma tepki göstererek Berlin'i 20 Haziran 1948'de abluka altına aldı. Berlin'in abluka altına alınmasıyla, kentin batı bölgelerine giden ve bölgeden gelen tüm kara ve demiryolları durdurulmuş oldu. Bu nedenle Batı Berlin halkının ihtiyaçları karşılanamayacak duruma geldi. Sovyetler böylece Batılıları ödün vermeye zorlamak istiyordu.²⁵ Berlin'in abluka altına alınması savaş ihtimalini yeniden gündeme getirmişti. Batılıların Berlin'e bir hava köprüsü kurarak yardımları hava yolu üzerinden gerçekleştirmesi, Sovyetler'in ablukanın işe yaramadığını görmesini sağladı. 12 Mayıs 1949'da abluka kaldırıldı. Berlin Ablukası, ABD ve Sovyetler Birliği'ni uluslararası alanda karşı karşıya getirerek Soğuk Savaş'ın başladığının belirleyicisi oldu.

İki dünya savaşının getirdiği tecrübe ve Sovyetler'in ortaya koyduğu saldırgan ve yayılmacı politikalar, Avrupa için kalıcı barış ve güvenliğin ancak kolektif güvenliğin sağlanmasıyla gerçekleşeceğini göstermişti.²⁶ Kolektif güvenlik, barış ve güvenliğin ülkelerin birlikte vereceği katkılarla sağlanmasına yönelik önlemleri içermektedir. Kolektif güvenlik anlayışı, ulusların egemenliklerini saldırgan dış politikalara sahip devletlerden korumak için ortaya atılan uluslararası bir iş birliği yaklaşımıdır ve devletlerden birine yapılmış bir saldırının diğer devletlere de yapılmış sayılacağını belirtir.²⁷ Bir bölgesel ya da küresel güvenlik prensibi olan kolektif güvenlik, sistemde barışın hâkim olması düşüncesiyle güvenliği, bölgesel ya da küresel kurumlar aracılığıyla sağlamaya çalışmıştır. Bu anlayışın ilk örneği Milletler Cemiyeti (MC) olmuştur. MC ile

²⁵ Oral Sander, *age.*, ss.250-251.

²⁶ Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği: NATO-AGİT-AGSP*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 196-197.

²⁷ M. Salih Elmas, *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik*, USAK, 2013, s.47-48.

getirilen kolektif güvenlik sistemi, sistemin ana üyelerinin büyük bir bölümünün mevcut statükodan memnun olmaları nedeniyle işlememiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında BM sistemi çerçevesinde bu görev Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir.²⁸ Sovyetler'in açıkladığı ideolojik amaçlar düşünüldüğünde, Birleşmiş Milletler (BM) Yasası'na ve savaş sonu uluslararası antlaşmalarına saygı gösterilmesini beklemek, içten gelebilecek yıkıcı akımlar ya da dıştan gelebilecek saldırgan tutumlar tehdidi ile karşı karşıya olan demokratik ülkelerin özgürlüklerini ve ulusal egemenliklerini garanti etmeyecekti. Dünyanın birçok yerinde demokratik olmayan hükümet biçimlerinin dayatılması, muhalefet kanallarının, insan haklarının, sivil haklar ve özgürlüklerin bastırılması tüm bu korkuları daha da arttırdı.²⁹

Almanya konusunda ABD ve Sovyetler arasındaki görüş ayrılıkları, Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet etkisine girerek örgütlenmeye başlamaları, Türkiye, Yunanistan ve İran üzerindeki Sovyet baskıları, Truman Doktrini ve Marshall Planı Avrupa'da savaşı zirveye çıkardı.³⁰ İki blok arasındaki güvensizliğin arttığı dönemde, Şubat 1948'de Prag Darbesi gerçekleşti. Çekoslovakya Komünist Partisi'nin Sovyet desteğini alarak askeri bir darbe ile ülke yönetimini ele geçirmesi Avrupa'daki örgütlenmelerin başlamasını sağladı. Prag Darbesinin ardından Brüksel'de bir araya gelen İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşması imzalandı.³¹ Antlaşma'nın 4. maddesi, Antlaşma devletlerinden herhangi birinin Avrupa'da silahlı bir saldırıya maruz kalması halinde, diğer taraf devletler Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesi³² uyarınca, askeri yardım da dâhil tüm imkânlarıyla saldırıya uğrayan devlete yardım edeceklerini açıkça ifade ediyordu. Bu antlaşma ile birlikte, Eylül 1948'de daha sonra Batı Avrupa Birliği (BAB) adını alacak olan Batı Birliği Savunma Örgütü kuruldu.

²⁸ Faruk Sönmezoğlu (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 2017, s.353.

²⁹ *NATO El Kitabı*, NATO Basın ve Yayın Bürosu, Brüksel 2001, s.29.

³⁰ Oral Sander, *age.*, ss.263-264.

³¹ Nejat Doğan, "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:60, Sayı:03, (Mart 2005), s.72

³² BM Antlaşması'nın 51. maddesine göre: "Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması durumunda, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadar, bu üyenin doğal olan bireysel ya da toplu savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez." Kaynak: "Charter of the United Nations", (Erişim) <https://legal.un.org/repertory/art51.shtml> (11.05.2020)

Brüksel Antlaşması, büyük ölçüde Orta Avrupa ülkeleri üzerinde kontrol kurmak amacıyla Sovyet hamlelerine bir yanıt olarak tasarlanmıştı. Siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel bir iş birliği için imzalanan Antlaşma, daha sonra bir savunma kolunu bünyesine ekledi ve bir savunma örgütüne dönüştü. Prag Darbesi ve Berlin Ablukası gibi gelişmelerin yaşanması, Avrupalı devletlerin güvenliklerini kendilerinin sağlayacak olmaları konusunda ciddi endişelere kapılmalarına yol açtı.³³ İkinci Dünya savaşı sonrasında yorgun düşmüş ve savaş yaralarını henüz saramamış olan Batı Avrupa'nın ABD olmadan bir savunma örgütü kurması örgütün caydırıcı fonksiyonunu azaltmaktaydı.³⁴ ABD'ye göre, Soğuk Savaş'ın gelişen şartlarından ötürü, Doğu Avrupa ülkeleri arasında gerçekleşen ikili ittifaklar gibi Batı Avrupa'da da benzer şekilde ittifaklar gerçekleştirmek gerekliydi. Monroe Doktrini'nden³⁵ beri Amerikan dış politikası Avrupalı devletlerle olan ittifaklardan uzak duruyor, "yalnızcılık politikası" izliyordu. Fakat ABD de kendi ekonomik ve askeri desteği olmadan İttifak'ın Sovyet yayılmasını durduramayacağını farkındaydı.³⁶

ABD, Avrupa ile savunma amaçlı bir iş birliğine adım atmak için yalnızcılık politikasından vazgeçmeliydi. Senatör Vandenberg'in Senato'ya sunduğu karar tasarısıyla, ABD'nin ulusal güvenliğini tehlikeye düşürecek durumlarda karşılıklı yardımı içeren bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılma yetkisi önerildi. Bu teklif 11 Haziran 1948 tarihinde Kongre tarafından kabul edildi ve ABD Monroe'den beri izlediği yalnızcılık politikasını bu karar ile sonlandırdı. Vandenberg Kararı ile ABD'nin Avrupa'yı da içine alan bir savunma örgütü kurmasının önündeki engel kalkmıştı. ABD, Kanada ve Batı Avrupa Birliği ülkelerinin büyükelçileri arasında 6 Temmuz 1948 tarihinde Washington'da görüşmeler başladı. Bu ortak savunma antlaşmasının BM Şartı'na uygun olması gerektiği görüşmelerin başından itibaren üzerinde konuşulan bir

³³ Münevver Cebeci, "AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikalarında Güncel Tartışmalar", *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı*, Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay ve Çağrı Erhan (drl.), ATAUM, Ankara 2018, s.159.

³⁴ Çağrı Erhan, "NATO'nun Kuruluşu ve Genişlemesi", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.543.

³⁵ Monroe Doktrini hakkında geniş bilgi için bkz., "Monroe Doctrine; December 2 1823", (Erişim) https://avalon.law.yale.edu/19th_century/monroe.asp (12.05.2020)

³⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s.448.

konuydu. 9 Eylül’de sona eren görüşmelerin ardından, yayımlanan raporda, antlaşmanın şunları yapması öneriliyordu:

- Barış ve güvenliği teşvik edici olmalı,
- Tarafların her türlü saldırganlığı önlemeye karşı kararlı olmaları,
- Geçerli olacağı alanı tanımlamalı,
- Münferit ve karşılıklı yardım esas olmalı,
- Askeri olmanın ötesine geçerek Kuzey Atlantik halklarının refahını ve istikrarını teşvik etmeli,
- Antlaşma amaçlarını uygulayabilmek için gerekli teşkilata sahip olmalı.³⁷

15 Mart 1949 tarihinde Antlaşma devletleri Danimarka, İtalya, Portekiz, Norveç ve İzlanda’yı da Antlaşma’ya katılmaya çağırdılar. 18 Mart’ta müzakereci ülkeler arasında görüş birliği ile Antlaşma metni halka duyuruldu. 4 Nisan 1949 tarihinde Brüksel Antlaşması tarafları olan İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ile ABD, Kanada, Norveç, Danimarka, İtalya, Portekiz, ve İzlanda arasında Washington’da Kuzey Atlantik Antlaşması imzalandı. 24 Ağustos 1949’da yürürlüğe giren Antlaşma ile Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü kuruldu.³⁸

NATO’nun ilk Genel Sekreteri olan Lord Ismay, NATO’nun Avrupa’daki temel amacının “Rusları dışarıda, Amerikalıları içeride, Almanları ise aşağıda tutmak” olduğunu söylemiştir.³⁹ Bu söze yönelik olarak ortaya atılan görüşlere göre, NATO üç temel misyonu yerine getirmek için kurulmuştur. İlk misyonu, Sovyetler’i Avrupa kıtasının dışında tutmak ve Avrupa’nın güvenliğini garantilemektir. İkinci misyon, Almanya’nın Avrupalılaşmasına yardım etmek için Almanya’yı Avrupa kurumsal mekanizmalarına dahil etmek ve böylece Almanya’nın durumundan dolayı duyulan endişeyi sonlandırmaktır. Üçüncü misyon ise, ABD’nin Avrupa üzerindeki askeri hakimiyetini meşrulaştırarak ABD’nin Avrupa’nın en önemli garantörü konumunun devamlılığını sağlamaktır.⁴⁰ Bir başka görüşe göre ise NATO’nun ilk misyonu,

³⁷ Lord Ismay, *NATO The First Five Years 1949-1954*, North Atlantic Treaty Organization, 1954, s.10.

³⁸ Kuzey Atlantik Antlaşması tam metni için bkz., “The North Atlantic Treaty, 04.04.1949”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (11.04.2020)

³⁹ NATO, “NATO Leaders: Lord Ismay”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_137930.htm (11.04.2020)

⁴⁰ Tarık Oğuzlu, “NATO’nun Dönüşümü ve Geleceği”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:40, (Nisan 2012), s.9.

Sovyetler’i yayılmacı politikalarından caydırmak; ikinci misyonu, güçlü bir ABD’nin varlığı yoluyla Avrupa’da milliyetçi militarizmin yeniden ortaya çıkmasını önlemek ve üçüncü olarak da Avrupa siyasi bütünleşmesini teşvik etmektir.⁴¹

NATO’nun temel görevi, Birleşmiş Milletler Yasası ilkeleri çerçevesinde üyelerinin özgürlük ve güvenliğini güvence altına almaktır. NATO İttifakı, kuruluşundan beri, Avrupa’da ortak demokratik değerler, hukukun üstünlüğü ve insan hakları temelleriyle yükselen kalıcı ve adil bir barış ortamının yaratılması için çalışmıştır.⁴² NATO, üyelerini yaşamsal tehditlere karşı korumayı öncelikli amacı olarak benimsemiş ve bir savunma örgütü olmasıyla beraber ortak değerlere inanan ülkelerin aynı çatı altındaki birlikteliğini sembolize etmiştir.⁴³ İttifak’ı destekleyen temel ilke, İttifak üyesi devletlerin güvenliklerinin bölünmezliği temeline dayanan egemen devletler arasındaki iş birliği taahhüdüdür. İttifak, üyelerinden birinin temel güvenliğini tehdit edecek bir sorun karşısında, sadece ulusal çabalarıyla üstesinden gelmek zorunda olmadığını garanti eder ve ulusal güvenlik hedeflerini İttifak’ın destekleriyle gerçekleştirmesini sağlar.⁴⁴ İttifak, üyesi olan devletlerin güvenliğini karşılıklı olarak garantileyen özgür ülkelerin bir araya geldiği bir örgüttür.

NATO, İttifak amaçlarının uygulanabilmesi için gerekli yapıyı sağlar ve üyesi olan ülkelerin bağımsızlıklarını ve egemenliklerini korur. İttifak, üye ülkelerin görüşmeyi istedikleri konularda danışmalar yapmalarına, güvenliklerini ilgilendiren konularda askeri ya da siyasi kararlar almalarına olanak sağlar. Washington Antlaşması ve Birleşmiş Milletler Yasası’na bağlı olan ülkeleri bir araya getiren bir örgüt olan NATO, aşağıda yer alan bazı temel güvenlik görevlerini de yerine getirir:

- Demokratik kurumların geliştirilmesi ve olası sorunlara barışçıl yöntemlerle çözüm bulunması ilkesine dayanarak hiçbir ülkenin bir diğerini kuvvet tehdidi ya da kullanımı ile zorlayamayacağı bir Avrupa-Atlantik güvenlik ortamı yaratmak,
- Üyelerinin yaşamsal çıkarlarını ilgilendiren konularda, müttefiklerinin tartışabileceği, danışmalarda bulunabileceği Atlantik ötesi bir forum görevi

⁴¹ NATO, “A Short History of NATO”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm (12.04.2020)

⁴² NATO El Kitabı, *age.*, s.30.

⁴³ Tarık Oğuzlu, *agm.*, ss.9-10.

⁴⁴ Sait Yılmaz, *NATO’nun Dönüşümü*, s.1, (Erişim)
https://www.academia.edu/22189209/NATOnun_dönüşümü (12.05.2020)

üstlenerek endişe edilen konularda yürütülecek çalışmaların eşgüdümünü sağlamak,

- Herhangi bir İttifak üyesine yöneltilen bir saldırı tehdidine karşı savunma ya da caydırıcılık sağlamak,
- Kriz mukabele operasyonları da dâhil olmak üzere etkili bir kriz yönetimi görevi üstlenmek,
- Karşılıklı güven, şeffaflık, birlikte çalışabilme yeteneklerini arttırmak ve genişletmek için Avrupa-Atlantik bölgesindeki diğer ülkelerle ortaklık, diyalog ve iş birliği geliştirmek.⁴⁵

Kuzey Atlantik Antlaşması, ön müzakere raporlarında da belirtildiği gibi, BM Antlaşması çerçevesinin içinde kalmıştır. Bu antlaşma, tarafların BM Yasası'na olan inançlarını ve barış içinde bir arada yaşama isteklerini teyit ederler kararıyla yapılmıştır. Antlaşma'nın Giriş bölümünde de belirtildiği gibi; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve bireysel özgürlükler temelinde bütün halkların özgürlüğünü, ortak miraslarını ve uygarlıklarını korumak İttifak'ın başlıca ilkesidir. Yine Antlaşma'nın Giriş bölümünde, bu Antlaşma'nın Kuzey Atlantik bölgesinin refahı ve istikrarını geliştirmeyi amaçladığı ve toplu savunma ile barış ve güvenliğin korunması için tüm Antlaşma taraflarının çabalarını birleştirmekte kararlı oldukları teyit edilir.⁴⁶

Antlaşma'nın 1. maddesi, BM Yasası'nda da belirtildiği üzere, tarafların karışmış olabilecekleri bir uluslararası anlaşmazlık durumunda, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokmadan barışçıl çözüm yolları bulmalarını ve uluslararası ilişkilerinde BM'nin amaçlarına aykırı olan güç kullanımlarından ya da tehditlerinden sakınmaları gerektiğini teyit eder.⁴⁷

Antlaşma'nın 3. maddesi, antlaşma tarafı olan ülkelerin tek tek ya da ortaklaşa olarak, sürekli ve karşılıklı yardımlarla silahlı bir saldırıya karşı bireysel ve toplu direnme kapasitelerini koruyacaklarını ve geliştireceklerini açıklar.⁴⁸ Bu maddede yer alan “karşılıklı yardım” ibaresi, antlaşma tarafı olan her devletin ekonomik kapasiteleri, coğrafi konumu ve kaynakları göz önünde bulundurularak yapılacak olan insan gücü,

⁴⁵ NATO El Kitabı, *age.*, ss.31-32.

⁴⁶ NATO, “The North Atlantic Treaty”, *age.*

⁴⁷ NATO El Kitabı, *age.*, s.523.

⁴⁸ *age.*, s.523

lojistik destek, üretim kapasitesi veya askeri teçhizat gibi yardımları anlatmaktadır. Antlaşma'nın 4. maddesi, Antlaşma'nın 3. ve 5. maddelerini güçlendirerek taraflardan herhangi biri, taraflardan birinin güvenliğine toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı bir tehdit unsuru olduğunda tüm tarafların birlikte danışmalarda bulunacaklarını teyit eder. Antlaşma'nın bu maddesi silahlı saldırı gerçekleşmeden önce istişare yapılmasını sağlamaktadır.⁴⁹

Antlaşma'nın 5. maddesine göre, Antlaşma tarafları, Kuzey Amerika ya da Avrupa'da içlerinden birine veya birkaçına yöneltilecek herhangi bir silahlı saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak düşüneceklerini ve böyle bir saldırı halinde BM Antlaşması'nın 51. maddesinde tanınan bireysel veya toplu savunma hakkını⁵⁰ kullanarak Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliği için bireysel veya toplu halde, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olacak şekilde gerekli görülen eylemlerin yapılması ile saldırıya uğrayan taraf veya taraflara yardımcı olacaklarını teyit etmişlerdir.⁵¹ Bu bağlamda, böyle bir saldırı durumunda alınacak tüm önlemlerin de derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi ve Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için gerekli önlemleri almasıyla, bu önlemlere son verilmesi kararlaştırılmıştır. Antlaşma'nın 5. maddesi, ABD'nin gelenekselleşen yalnızcılık politikasının yerini Avrupalı devletler ile iş birliği halinde ortak bir politikaya bıraktığını da göstermektedir. Ayrıca, bu maddede "otomatik yardım" durumu yoktur. Brüksel Antlaşması'nın aksine, bir saldırı gerçekleşmesi durumunda silahlı kuvvet kullanımına hemen başvurarak yardıma koşmak öngörülmemiştir.⁵²

Antlaşma'nın 6. maddesi, 5. maddenin kapsadığı alanları açıklamaktadır. Bu maddeye göre, Antlaşma taraflarından birine ya da birkaçına yöneltilecek silahlı saldırının kapsadığı alanlar; tarafların Kuzey Amerika veya Avrupa'daki toprakları, Fransa'nın Cezayir bölgesi⁵³, Türkiye toprakları⁵⁴ ve tarafların egemenliği altında olan ve Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde kalan Kuzey Atlantik bölgesindeki adalardır. Ayrıca, bu topraklarda veya bu toprakların üzerindeki hava sahasında bulunan veya Antlaşma

⁴⁹ Lord Ismay, *age.*, ss.13-14.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. "Charter of the United Nations", *agr*

⁵¹ NATO El Kitabı, *age.*, s.524.

⁵² Oral Sander, *age.*, s.267.

⁵³ Fransa'nın Cezayir bölgesi konusunda, 16 Ocak 1963 tarihinde Kuzey Atlantik Konseyi, bu maddenin 3 Temmuz 1962 tarihi itibarıyla uygulanamaz olduğunu açıklamıştır.

⁵⁴ Bu madde, Türkiye ve Yunanistan'ın İttifak'a katılımlarıyla 22 Ekim 1951 tarihinde revize edilmiştir.

yürürlüğe girdiği anda Antlaşma taraflarını işgal kuvvetlerinin üstlenmiş olduğu bir Avrupa toprağında, Akdeniz’de veya Yengeç Dönencesi’nin kuzeyinde yer alan Kuzey Atlantik bölgesindeki taraflardan herhangi birine ait olan kuvvetlere, uçaklara ve gemilere yapılacak saldırının da bu madde kapsamında olduğu görülür.⁵⁵

Antlaşma’nın 7. maddesi BM Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliği sağlama konusunda temel sorumlu olduğunu ve Kuzey Atlantik Antlaşması’nın BM üyesi olan Antlaşma taraflarının BM Yasası’ndan doğan hak ve yükümlülüklerini etkilemeyeceğini açıklar. Antlaşma’nın 9. maddesi, Antlaşma’nın uygulanabilirliği için ilgili konuları ele almak üzere herhangi bir zamanda acil olarak toplanabilecek ve tüm tarafları temsil edecek bir Konsey oluşturulması gerektiğini belirtmektedir.

10. madde Antlaşma’ya yeni üyelerin katılımı ile ilgilidir. Bu maddeye göre, Antlaşma tarafı olan devletler, Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkı sağlayabilecek ve Antlaşma’nın ilkelerini ileriye taşıyabilecek herhangi bir Avrupa devletini katılım için davet edebilirler. Bu madde çerçevesinde İttifak’ın genişlemesi de gerçekleştirilmiştir. Antlaşma’nın 12. ve 13. maddeleri ise, Antlaşma’nın her on yılda bir gözden geçirilmesini ve kuruluşundan yirmi yıl sonra her üyenin bir yıl önceden haber vermek kaydıyla bu antlaşmadan çekilebileceğini söylemektedir.⁵⁶

Dünyanın en önemli güvenlik ittifaklarından olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Batı Avrupa’yı ve ABD’yi Sovyet yayılmacılığından kurtarmak için kurulmuştur. NATO kurulduğu günden beri, üyesi devletlerin güvenliğine veya çıkarlarına zarar veren ya da verebilecek güvenlik sorunlarının çözümünde aktif rol almaktadır. İttifak, Avrupa-Atlantik bölgesi güvenliğinin yeniden imarı için uğraşmış, ortaklık ve iş birliği ağıyla tarihin en uzun süren ittifaklarından biri olmuştur.⁵⁷

1.1.3. NATO’nun Organları ve Çalışma Yapısı

NATO, İttifak’ın temel amaçlarını ve ilkelerini uygulayabilmek için gerekli yapıyı sağlamaktadır. Üye ülkelerin görüşülmesini istediği konularda danışma yapmaları

⁵⁵ NATO El Kitabı, *age.*, s.524.

⁵⁶ Oral Sander, *age.*, s.268.

⁵⁷ Javier Solana, “NATO In the Twenty-First Century”, *Perceptions: Journal Of International Affairs*, Vol:4, No:1, (March-May 1999), s.1. (Erişim) <http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-IV/march-may-1999/JavierSolana.pdf> (20.04.2020)

veya güvenliklerini ilgilendiren konularda siyasi ya da askeri karar almaları için olanak sağlayan bir yapıdadır. Bu olanakların sağlanması ve çalışmaların yapılması için NATO içerisinde politika ve karar alma kurumları ile sivil ve askeri yapılar oluşturulmuştur.

1.1.3.1. İttifak'ın Başlıca Politika ve Karar Alma Kurumları

NATO'nun başında üye ülkelerin daimî temsilcilerinden oluşan ve haftada en az bir kere toplanan Kuzey Atlantik Konseyi (KAK) vardır. Konsey, siyasi yetkiye ve karar alma gücüne sahiptir ve önemli bir kamu profili mevcuttur. Konsey, hem genel kamuoyuna, hem de İttifak üyesi olmayan ülkelerin hükümetlerine İttifak'ın politikaları ve kararlarını açıklayan bildiriler yayınlar. Konsey; Dışişleri Bakanları, Savunma Bakanları ve Devlet ya da Hükümet Başkanları seviyelerinde de toplanabilir. Toplanma hangi düzeyde olursa olsun, aynı yetki ve karar alma gücünü muhafaza eder.⁵⁸ Konsey, her üye ülkenin temsilcilerini toplu olarak alınması gereken kararları, operasyonel ve politik sorunları tartışmak için bir araya getiren bir forum görevi üstlenir.⁵⁹ KAK, yetkisini Kuzey Atlantik Antlaşması'ndan alan tek kurumdur ve örgütün en yetkili karar organıdır. Konsey toplantılarına Genel Sekreter başkanlık eder. Konsey'de kararlar oy birliği ile alınır ve üye ülkelerin kararları veto yetkisi bulunmaktadır.⁶⁰ Tüm İttifak üyeleri Konsey'de görüşlerini dile getirmekte eşit hakka sahiptir. Alınan kararlar üyelerin ortak rızalarıyla vardıkları bir ortak irade ürünüdür.⁶¹

Kuzey Atlantik Konseyi, Antlaşma'nın 9. maddesi uyarınca kurulmuştur. Konsey toplantılarında ele alınan konular ve alınan kararlar İttifak faaliyetlerinin her yönünü kapsar ve genel olarak bu konu ve kararlar Konsey'in isteği üzerine alt komitelerin hazırladığı raporlara ya da sunduğu önerilere dayanır.⁶² Kuzey Atlantik Antlaşması, Konsey'e yardımcı birimler kurma sorumluluğu vermiştir. Konsey çalışmalarını destekleyecek ya da savunmanın planlanması, nükleer planlama ve askeri konular ile ilgili alanlarda sorumluluğu alacak birçok komite ve planlama grubuna sahiptir. Konsey, üyeler için üretim programlarını saptar, bütçe ihtiyaçlarını görüşür, askeri katkıların niteliğini ve

⁵⁸ NATO El Kitabı, *age.*, s.145.

⁵⁹ NATO, "North Atlantic Council", (Erişim) https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_49763.htm (23.04.2020)

⁶⁰ Çağrı Erhan, "NATO Organları", *age.*, s.544.

⁶¹ NATO El Kitabı, *age.*, ss.145-146.

⁶² *age.*, s.146.

sayısını belirler. Konsey bir kural olarak savunma sorunlarını ele almaz, bu sorunların görüşülmesi Savunma Planlama Komitesi (SPK)'ne bırakılmıştır.⁶³

Savunma Planlama Komitesi NATO'nun entegre askeri yapısıyla ilgili tüm durumlar için nihai otoritedir. İttifak'ın askeri makamlarına rehberlik sağlar ve kuvvetlerin planlanması sürecini denetler. Komite daimî temsilcilerden oluşur ve yılda en az iki kere Savunma Bakanları nezdinde toplanır.⁶⁴ Savunma Planlama Komitesi'ne de Genel Sekreter başkanlık eder ve Komite ortak savunma planlaması, savunma ile ilgili sorun ve çözümler ile ilgilenir. SPK sorumluluk alanı içinde tıpkı Konsey gibi etkili bir otoriteye sahiptir. Komitede kararlar diğer NATO komitelerinde olduğu gibi oy birliği ile alınır ve komitenin çalışmaları bir dizi alt komite tarafından, özellikle Savunma İnceleme Komitesi tarafından hazırlanmaktadır.⁶⁵

NATO, üyelerinin İttifak'ın nükleer politikasının geliştirilmesi ve nükleer duruşu ile ilgili kararların tartışılması için bir forum sunmaktadır.⁶⁶ İttifak'ta nükleer konularda üst düzey bir organ olan Nükleer Planlama Grubu (NPG), Savunma Planlama Komitesi'nde yer alan üye ülkelerin Savunma Bakanları nezdinde toplanır ve nükleer silahlar ve savunma konuları gibi özel politika konularında görüşler ortaya koyar. Nükleer silahların güvenliği, güvenilirliği ve ömürleri, kontrolü ve yayılması, iletişim ve bilgi teknolojileri ve dağıtımı gibi önemli konuların görüşüldüğü Nükleer Planlama Grubu, kısacası ittifakın nükleer politikalarını hazırlar. İttifak'ın nükleer politikası gelişmelere bağlı olarak sürekli gözden geçirilir ve yapılacak düzenlemeler konusunda ortak kararlar alınır. Nükleer Planlama Grubu, nükleer konularda Konsey ile aynı yetkiye sahiptir. Nükleer Planlama Grubu'nun çalışmaları ulusal delegasyonların üyelerinden oluşan NPG Personel Grubu tarafından hazırlanmaktadır. Bu grup tüm katılımcıların ulusal delegasyonlarının üyelerinden oluşur ve NPG Daimî Temsilcileri'nin toplantılarını hazırlar.⁶⁷

⁶³ Oral Sander, *age.*, s.269.

⁶⁴ NATO, "The Defence Planning Committee", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49201.htm (13.04.2020)

⁶⁵ NATO El Kitabı, *age.*, s.147.

⁶⁶ NATO, Nuclear Planning Group, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50069.htm (14.04.2020)

⁶⁷ NATO El Kitabı, *age.*, s.148.

1.1.3.2. Sivil Örgüt ve Yapılar

NATO'nun sivil örgüt yapısı; NATO Karargâhı'nı, Ulusal Delegasyonlar'ı, Genel Sekreter'i ve Enformasyon Basın Bürosu'nu içinde barındırmaktadır.

NATO Karargâhı, İttifak'ın siyasi ve idari merkezidir ve Brüksel'dedir. Tüm üye ülkelerin temsilcilerinin ve uzmanlarının danışmalarda bulunabilecekleri ve ortak ülkelerle birlikte çalışabilecekleri, diyalog ve iş birliği içinde olabilecekleri bir ortam niteliğindedir.⁶⁸ Kuzey Atlantik Konseyi'nin de daimî mekânı olan NATO Karargâhı; daimî temsilcileri ve Ulusal Delegasyonları, Genel Sekreter'i, Askeri Komite başkanını, ulusların askeri temsilcilerini ve Uluslararası Askeri Karargâhı'nı içinde barındırır. Birçok ülkenin diplomatik misyonları ya da irtibat büroları da burada bulunur.⁶⁹

Tüm İttifak üyesi ülkelerin NATO Karargâhı'nda bir heyeti vardır. Bu Ulusal Delegasyonlar, istişare yoluyla NATO'nun toplu karar almasına ve eylemde bulunmasına katkı sağlar. NATO'da ülkesini temsil eden her delegasyon büyükelçiliğe benzer bir statüye sahiptir ve ülkesini temsil etmekle yetkilendirilmiştir. Her delegasyona ulusal makamlarına rapor veren bir daimî temsilci (büyükelçi) başkanlık eder. İttifak'ın genel merkezinde yer alan delegasyonların danışma sürecine katkıları büyüktür. Ulusal Delegasyonlar arasındaki iş birliği, bilgi ve fikir alışverişleri İttifak'ın toplu karar alma ve eyleme geçme süreci açısından önem arz eder.⁷⁰

NATO sivil yapısında bulunan Uluslararası Personel (UP), NATO Karargâhı'ndaki Ulusal Delegasyonlar'a rehberlik ve idari destek sağlar. NATO Uluslararası Personeli, herhangi bir komitede alınan tüm kararların uygulanmasına yardım eder ve İttifak'ın karar alma sürecine destek olur. Uluslararası Personel tüm üye ülke vatandaşlarına açık bir yapıdadır ve doğrudan Örgüt tarafından işe alınır veya hükümetleri tarafından atanır.⁷¹

⁶⁸ NATO, "NATO Headquarters", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49284.htm (14.04.2020)

⁶⁹ NATO El Kitabı, *age.*, s.211.

⁷⁰ NATO, "National Delegations to NATO", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49205.htm (14.04.2020)

⁷¹ NATO, "International Staff", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_58110.htm (15.04.2020)

İttifak'ın en önemli sivil memuru olan Genel Sekreter, Kuzey Atlantik Konseyi'nin, Savunma Planlama Komitesi'nin, Nükleer Planlama Grubu'nun, NATO-Rusya Konseyi'nin, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK)'nin ve Konsey'in kurduğu diğer komitelerin başkanıdır ve uluslararası sekreterliğin yönetiminden sorumludur.⁷² Genel Sekreter, üye ülkelerin arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde öneri sunar ve arabuluculuk yapar. Örgüt içinde danışma ve karar alma süreçlerinde etkilidir. Bu süreçler zarfında liderlik ve rehberlik yaparak, sürecin kolaylaşmasını sağlar. Ancak Genel Sekreter'in tek başına siyasi karar alma yetkisi bulunmaz. Kendisine verilen yetki çerçevesinde İttifak adına hareket edebilir. Üye devletler tarafından dört yıllık bir süre için atanan Genel Sekreter, İttifak'ın baş sözcüsüdür ve İttifak'ı kamuoyunda temsil eder. Bu bağlamda Genel Sekreter sıklıkla basın konferansları ve halka açık konuşmalar düzenler. Genel Sekreter ayrıca, İttifak personellerinin atanmasında da görevlidir. Günlük çalışmalarında Genel Sekreter'e bir Genel Sekreter Yardımcısı eşlik eder.⁷³

Enformasyon ve Basın Bürosu, yapısı içinde Basın ve Medya Servisi'ni ve Enformasyon Servisi'ni barındırmaktadır. Basın ve Medya Servisi, bir Basın Sözcüsü ile İttifak ve Genel Sekreter adına brifingler hazırlar ve resmi bildirileri yayımlar. Basın ve Medya Servisi NATO Karargâhı çalışanları için günlük haberleri inceleyerek haber özetleri hazırlar. Genel Sekreter ve diğer NATO görevlilerinin yapacakları radyo ve televizyon yayınları ve röportajlar için teknik destek ve tesis sağlamaktadır. Enformasyon ve Basın Bürosu, NATO'nun kamuoyundaki rolünün ve politikalarının anlaşılması için çeşitli faaliyetler yoluyla örgüte yardım etmektedir.⁷⁴

1.1.3.3. Askeri Örgüt ve Yapılar

İttifak'ın askeri yapılanması, askeri etkilere sahip politik kararların uygulanması için var olan tüm askeri aktörleri ve oluşumları içermektedir. Askeri yapı içerisinde; Askeri Komite, Stratejik Komutanlıklar ve Uluslararası Askeri Karargâh vardır.

İttifak'ın askeri yapısının en üst kademesinde Askeri Komite bulunur. Askeri Komite, üye ülkelerin Genelkurmay Başkanları'ndan oluşan NATO'nun en yüksek askeri

⁷² NATO El Kitabı, *age.*, s.211.

⁷³ NATO, NATO Secretary General, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50094.htm (15.04.2020)

⁷⁴ NATO El Kitabı, *age.*, s.214.

organıdır. Komite, İttifak'ın siyasi makamlarına NATO bölgesinin toplu savunması için gerekli gördüğü önlemleri önerir. Komitenin temel rolü, askeri stratejiler ve politikalar konusunda önerilerde bulunmak ve yönlendirme yapmaktır. Siyasi karar organları gibi Askeri Komite de düzenli aralıklarda toplanır.⁷⁵ Barış döneminde Askeri Komite, NATO bölgesinin ortak savunmasıyla ilgili tedbirlerini Kuzey Atlantik Konseyi'ne iletir.⁷⁶ Kriz veya savaş dönemlerinde ise askeri durum konusunda ve askeri kuvvetlerin kullanılması hakkında önerilerde bulunur. Beklenmedik durumların planlanmasında ve uygulanmasında yetkilidir.⁷⁷

Askeri Komite'nin Başkanı, Savunma Başkanları tarafından seçilir ve Komite Başkanı yetkisini Askeri Komite'den alır. Askeri Komite Başkanı hem temsilci hem de sözcü görevini üstlenmektedir. Kuzey Atlantik Konseyi, Savunma Planlama Komitesi ve Nükleer Planlama Grubu'nun toplantılarına ve diğer üst düzey toplantılara katılır ve bu toplantılarda Askeri Komite'yi temsil ederek askeri konularda tavsiyeler verebilir. Başkan, önemli bir kamu profiline sahiptir. Basın ve medya temaslarında İttifak'ın en yetkili askeri sözcüsüdür. Askeri Komite adında NATO üyesi ülkelere ve Barış için Ortaklık Programı, NATO-Rusya Daimî Ortak Konseyi, NATO-Ukrayna Komisyonu, Avrupa-Atlantik Konseyi ve Akdeniz İşbirliği Grubu çerçevesinde NATO'nun yakın ilişkilerde bulunduğu ülkelere resmi ziyaretler gerçekleştirebilir.⁷⁸

Askeri Komite aynı zamanda, NATO Stratejik Komutanları'na askeri konularda rehberlik de eder. NATO Stratejik Komutanları, Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı (SACEUR) ve Atlantik Müttefik Yüksek Komutanı (SACLANT)'dır. Stratejik Komutanlar kendi bölgeleri içerisinde NATO'nun askeri işlerinin yürütülmesinden ve yönlendirilmesinden Askeri Komite'ye karşı sorumludur. Askeri Komite'ye tavsiyelerde bulunmak ve karargâh içindeki politik ve askeri personelin bilgi ve iletişim akışını sağlamak görevleri arasındadır.⁷⁹

⁷⁵ *age.*, s.230.

⁷⁶ Oral Sander, *age.*, s.269.

⁷⁷ NATO, "Military Committee", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49633.htm (16.04.2020)

⁷⁸ NATO El Kitabı, *age.*, s.231.

⁷⁹ *age.*, s.231.

Uluslararası Askeri Karargâh (UAK), Askeri Komite'nin önüne getirilecek askeri konuların planlanması, değerlendirilmesi ve önerilmesinden sorumludur. Bu bağlamda, UAK'ın başında Askeri Komite'nin seçtiği bir General/Sancak Subayı bulunmaktadır. Uluslararası Askeri Karargâh, üye ülkelerin NATO Karargâhı'nda bulunan görevli askeri personelinden oluşur. Bu personeller ülkeleri adına değil, örgütün ortak çıkarları doğrultusunda çalışır. UAK ve personeli, Askeri Komite'nin politika ve kararlarının uygulanmasını sağlamakla görevlidir.⁸⁰

1.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE NATO

1.3.1. NATO'nun Soğuk Savaş Dönemi Fonksiyonu

Soğuk Savaş 1945-1990 yılları arasında uluslararası ilişkilere damgasını vurmuştur. Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkiler disiplininin odağını birincil politika (yüksek politika) da denilen güvenlik, savaş ve çatışma olguları oluşturmuştur. Bütünleşme, iş birliği, eşitsizlik, azgelişmişlik ve barış konuları ise güvenlik konularına göre ikincil planda kalmışlardır. Soğuk Savaş'ın başlangıç tarihine ilişkin farklı yorumlamalarda bulunulsa da dönemin 1945-1950 yılları arasında başladığı ve 1989-1990 yıllarında da sona erdiği kabul edilir.⁸¹

Soğuk Savaş terimi farklı kişiler için farklı anlamlar da ifade edebilmektedir. Soğuk Savaş'ın anlamını, dünyanın iki düşman kampa ayrılması, komünizm-kapitalizm çekişmesi, Üçüncü Dünya Devletleri'nin bağlılığı için gerçekleşen bir rekabet, medeniyete son verecek kapasitelere ulaşan bir silahlanma yarışı ya da büyük gizli servislerin oynadığı bir akıl oyunu olarak tanımlayan farklı bakış açıları bulunmaktadır.⁸² ABD Başkanı Roosevelt'in danışmanı Bernard Baruch 16 Nisan 1947'de verdiği bir demeçte, "İki devlet arasında kümelenmiş devletlerin aralarındaki sorun ve çatışmaları silah kullanmadan sürdürmelerini"⁸³ Soğuk Savaş olarak nitelendirerek iki blok arasındaki gerilimi ifade etmiştir.

⁸⁰ *age.*, ss.231-232..

⁸¹ Klevis Kolasi, "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:68, Sayı:2, (2013), s.154.

⁸² *agm.*, s.154

⁸³ Geniş bilgi için bkz., Andrew Glass, "Bernard Baruch coins term 'Cold War,' April 16, 1947", 16.04.2010, (Erişim) <https://www.politico.com/story/2010/04/bernard-baruch-coins-term-cold-war-april-16-1947-035862> (11.03.2020)

İkinci Dünya Savaşı'nın başlattığı geniş çaplı ölüm ve yıkım kasırgası eski uluslararası düzeni de yıkmıştır. Avrupa merkezli uluslararası sistem ortadan kalkmış, bu sistemin yerini kendi ideolojileri ve hedefleriyle yeni bir düzen kurmaya çalışan ve “süper güçler” olarak anılan iki askeri dev almıştır. Savaşın son evrelerine gelindiği zamanda, tüm dünya ABD ve Sovyetler Birliği'nin başat güç olduğunu anlamıştır. Bu iki kutuplu sistemde, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki çekişme hali her türlü siyasi, ideolojik, ekonomik, askeri, nükleer, insani vb. boyutlarda mücadelelerin verildiği uzun bir süreç dönüşmüştür. Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan bu süreç endişelerle dolu olsa da bir düzene sahiptir. Bu düzen, ABD ve SSCB ile müttefiklerinin nükleer caydırıcılık temelinde doğrudan savaşmayı göze alamamasıyla oluşmuştur.

Soğuk Savaş'ın baş aktörleri olan ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesi sadece iki ayrı blok ülkelerini değil tüm dünyayı etkilemiştir. Çünkü Soğuk Savaş dönemi, iki blok arasındaki ilişkilerin, blokların davranışlarının ve birbirleri ile mücadelesinin ele alındığı bir dönem olarak ele alınsa da aynı zamanda, ülkeler arasında anlaşma kurallarının yaratılması ve ilişkilerin bir düzen içinde yürütülmesine olanak veren diplomasi yöntemlerinin de ortadan kalktığı bir dönemdir.⁸⁴ ABD ve Sovyetler Birliği dönem boyunca gerek askeri gerekse psikolojik yönlerden birbirlerini test ederek, kendilerinin ve müttefiklerinin savunma stratejilerini güçlendirmişlerdir. Bu bağlamda, artan silahlanma yarışı iki blok arasındaki mücadelenin alanının genişlemesine yol açmıştır.⁸⁵ Artan savunma ihtiyacı doğrultusunda ittifak sistemleri de önemli bir etki yaratmıştır. Güvenliklerini yalnız başına savunamayacak durumda olan Avrupa devletleri, bu iki bloktan birine dâhil olarak iki kutuplu bir dünya düzeninin ve denge sisteminin oluşmasını daha da güçlendirmişlerdir.⁸⁶ Uluslararası sistemde bir otoritenin ve istikrarın yeniden kurulmasının gerekliliğine inanan bu iki devlet ve iki devletin etrafına kümelenen diğer devletler kendi emelleri, ideolojileri ve gereksinimleri için yeni stratejiler ve politikalar geliştirmeye başlamışlardır.

Soğuk Savaş döneminde dost-düşman kategorileri belirgindi ve her iki taraf açısından da saldırının nereden geleceği bilinmekteydi. Bu iki ayrı tarafı büyük bir savaşa

⁸⁴ Oral Sander, *age.*, s.224.

⁸⁵ Nurettin Gülmez ve Bülent Tahancı, “Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14, Sayı:28, (Haziran 2014), s.1.

⁸⁶ Oral Sander, *age.*, s.202.

götürebilecek tek şey nükleer saldırı ihtimaliydi. Bu dönemde nükleer silahlar her iki taraf açısından da tehdit unsuru olarak kullanıldı. İki taraf da nükleer silahların caydırıcılık unsurunu kullanarak, nükleer bir savaşın çıkması ihtimalini düşürmeye çalıştılar.⁸⁷ Bu ortamda, bölge güvenliğini korumaya yönelik olarak kurulan NATO ve Varşova Paktı⁸⁸ Soğuk Savaş dönemi güvenlik algısının baş dayanakları olmuşlardır. NATO, Sovyet yayılmacılığının etki alanının genişlemesine duyulan korkunun sonucuyken, Varşova Paktı da Batı Almanya'nın NATO bünyesine girişiyle Doğu Avrupa'ya yönelik bir intikam besleyeceği endişesinin sonucudur.⁸⁹ NATO'nun kuruluşu Avrupa savunması açısından zorunlu bir adım olarak görülmüştür. Savaştan yıkımla çıkan Avrupalı devletler kendi güvenlikleri için ABD'ye bağımlı olduklarının bilincinde olduklarından NATO politikaları ve stratejilerinin oluşması sürecinde geri planda kalarak ABD'nin liderliğini kabul etmişlerdir.⁹⁰

Sovyetler'in Avrupa'daki yayılma çabalarının doğurduğu korku ile kurulan NATO'nun Soğuk Savaş dönemi politikası iki boyutluydu. NATO hem koruma ve caydırma görevini üstlenerek Sovyetler'e karşı bir denge politikası izlemekte, hem de Sovyet politikalarıyla ortaya çıkan uyuşmazlıkları barışçıl yollardan çözmek amacıyla politikalar geliştirmekteydi.⁹¹ NATO'nun Soğuk Savaş dönemindeki temel stratejisi devlet-merkezli tehditlere karşı savunma ve caydırıcılık odaklı oldu.

Soğuk Savaş döneminde NATO, caydırıcılık politikasını cezalandırma ve inkâr yollarıyla gerçekleştirdi. Cezalandırma yoluyla caydırıcılık Sovyetler'den gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı büyük bir nükleer misilleme yolu ile “kabul edilemez zarar” verme görüşüne dayanmaktaydı. İnkâr yoluyla caydırıcılık ise, saldırıyı gerçekleştirecek saldırganın hedefe ulaşmasını zorlaştırmak için fiziksel anlamda engeller ortaya çıkarma

⁸⁷ Muhittin Demiray, “Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Stratejileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, (Haziran 2006), s.253.

⁸⁸ Varşova Paktı ya da resmi adıyla Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, 14 Mayıs 1955'te, Arnavutluk (1968'te çekildi), Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Sovyetler Birliği tarafından kurulan kolektif bir savunma antlaşmasıdır. NATO'ya ideolojik anlamda karşıt olan bu pakt 25 Şubat 1991'de dağılmıştır. Kaynak: NATO, “What was the Warsaw Pact?”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/us/natohq/declassified_138294.htm (17.05.2020)

⁸⁹ Suat Dönmez, agt., s.96.

⁹⁰ Muharrem Gürkaynak, “Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, (Ocak-Temmuz 2005), s.9.

⁹¹ Ali L. Karaosmanoğlu, “NATO'nun Dönüşümü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:40, (Kış 2014), s.7.

fikriydi. NATO, inkâr yoluyla caydırıcılık politikasını doğuda Sovyetler ile olan sınırının korunmasında izledi.⁹²

NATO'nun Soğuk Savaş dönemi politikası bu iki boyutunun yanı sıra farklı işlevlere de sahipti. Bu işlevleri Karaosmanoğlu şu şekilde sıralamaktadır:

- ABD ve Avrupa arasında kurulacak kurumsal bir bağlantı ile ABD'nin siyasi ve askeri varlığının devamlılığını sağlamak ve güvenlik taahhütlerini sürdürmek,
- Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çatışmaları sonlandırmak için ABD'yi Avrupa devletler sistemiyle bütünleştirmek ve İttifak üyesi ülkeler arasındaki uyuşmazlıkların çözümüne yardım etmek,
- Avrupa'da istikrar ve güven ortamını tekrar sağlayarak Avrupa'nın kalkınmasına katkıda bulunmak,
- İttifak üyeleri arasındaki nükleer silahların yayılmasını engellemek,
- Almanya'nın tekrar güçlenmesi ve yeniden silahlanmasına karşı Avrupa ülkelerini teskin etmek,
- NATO plan ve standartlarına uygun olarak üye ülkelerin gayri-millileşen güvenlik politikaları ve savunma planlamaları uygulamasını sağlamak,
- Güvenlik politikalarının eşgüdümünü sağlayan bir forum sunarak danışma mekanizması görevini üstlenmek,
- Demokratik değer ve normlar ile hukukun üstünlüğünü teşvik edici işlevler inşa etmek.⁹³

Batı Bloku ülkelerinin Sovyetler Birliği'ni durdurma politikasının bir adımı olan NATO, Soğuk Savaş Dönemi boyunca belirli stratejilere sahip olmuştur. NATO, oluşturduğu politikalar ve uyguladığı stratejilerle üçüncü bir dünya savaşının çıkmasını engellemiş, Soğuk Savaş Dönemi boyunca Avrupa'ya en uzun süreli barış dönemini yaşatmıştır.

⁹² Kęstutis Paulauskas, "On Deterrence", *NATO Review*, (2016), (Erişim) <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/08/05/on-deterrence/index.html> (07.05.2020)

⁹³ Ali L. Karaosmanoğlu, agm., ss.7-8.

1.3.2. NATO'nun Soğuk Savaş Dönemi Stratejileri

Uluslararası aktörler güvenliklerini sağlamak için kendilerine uzun dönemli hedef ve politikalar belirlerler. Bu uzun dönemli hedef ve politikalar bütününe strateji adı verilmektedir. Uluslararası sistemde değişen güvenlik ihtiyaçları, uluslararası aktörlerin de stratejilerini değiştirmelerine neden olmaktadır.⁹⁴ Bu kapsamda, NATO'nun savunma anlayışı ve buna bağlı olarak izlediği güvenlik stratejileri, dünya düzeninin değişmesiyle birlikte dönüşümlere uğramıştır. NATO stratejileri, ittifakın temel amacını ve temel güvenlik politikalarını açıklayan, ittifaka uygun güvenlik yaklaşımlarını belirleyen ve NATO askeri güçleri için rehberlik sunan belgelerdir. Bu stratejiler genel olarak, küresel güvenlik ortamındaki değişiklikleri ele alarak, genişler ya da gözden geçirilir.⁹⁵

NATO stratejileri Soğuk Savaş döneminin gelişiminin ve seyrinin açıklanmasında önemli bir yer tutar. Soğuk Savaş Dönemi içerisinde NATO'nun stratejilerinin oluşturulmasında, gözden geçirilmesinde veya değiştirilmesinde etkin olan en önemli faktör Sovyetler'in durumudur. Dolayısıyla NATO stratejilerinin gelişmesi ve değiştirilmesinde iki blok arasındaki ilişkilerin seyri etkilidir. Soğuk Savaş dönemi boyunca, Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar, İttifak'ın temel stratejisi Batı Avrupa'nın güvenliği ve bu bölge üzerindeki Sovyetler Birliği ya da Varşova Paktı tehdidi olmuştur.

1.3.2.1. NATO'nun Kuruluş Yıllarındaki Stratejisi

4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasıyla İttifak için kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesi gerekiyordu. Eylül 1949'da Konsey tarafından Savunma Bakanları'ndan oluşan Savunma Planlama Komitesi oluşturuldu ve bu komite Kuzey Atlantik bölgesi için savunma planlamaları yapmakla görevlendirildi. Daha sonra Konsey, üye ülkelerin Genelkurmay Başkanları'ndan oluşan Askeri Komite'yi ve askeri planlama sürecini denetlemekle görevli Daimî Grubu kurdu. İttifak'ın yeni kurulan organları öncelikli olarak genel bir strateji oluşturmak için çalışmalara başladı. Çalışmalarda önem arz eden noktalardan biri Kuzey Atlantik bölgesinin savunulmasında nükleer silahların kullanılmasıydı. Bu algının ortaya çıkmasının nedeni çoğu

⁹⁴ Fulya Aksu Ereker, "NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri", *Güvenlik Yazıları Serisi*, Sayı: 23, (Ekim 2019), s.1.

⁹⁵ NATO, "Strategic Concepts", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm (07.05.2020)

planlamacının NATO'nun konvansiyonel imkânlarının Sovyetler'in gerisinde kaldığına inanmasıydı. Bu algı NATO'nun stratejik planlamalarına etki edecek bir faktördü.⁹⁶

6 Ocak 1950 tarihinde İttifak'ın ilk stratejik belgesi “Kuzey Atlantik Bölgesinin Savunulması için Stratejik Konsept (6/1)” adıyla yayınlandı. Belgede İttifak'ın ilk ve en önemli işlevinin saldırganlığı caydırmak olduğu ve bu işlev başarısız olduğu takdirde bir saldırıya girişilebileceği belirtildi. Üyeler arasında belirli bir standardizasyon olmasına ve her üye devletin savunmaya vereceği katkının kapasitesi ile doğru orantılı olmasına karar verildi. ABD'nin nükleer gücüne işaret edildi ve Sovyetler karşısındaki konvansiyonel yetersizlik de bu stratejik belgede vurgulandı.⁹⁷ 25 Haziran 1950 tarihinde başlayan Kore Savaşı, NATO'nun ek güvenlik ihtiyaçlarına sahip olmasının gerekliliğini ortaya çıkardı ve İttifak askeri yapısının güçlendirilmesi gerektiğini anladı.⁹⁸ Bu sebeple Kore Savaşı'nın arka planına, gidişatına ve devletlerin ve uluslararası örgütlerin savaş esnasındaki tutumuna değinmek gerekir.

ABD, İngiltere, Çin ve Sovyetler tarafından 1945 yılında karma bir komisyon oluşturulmasına karar verilerek Kore'de demokratik bir rejim kurulması gerektiğine onay verilmişti. Her ne kadar bu durum devletlerin onayından geçse de tarafların anlaşamamasından ötürü gerçekleşemedi. ABD'nin sorunu BM'ye taşımasıyla sorun derinleşti. Sovyetler'in tüm itirazlarına rağmen BM tarafından 1947 yılında bir komisyon oluşturuldu. BM Geçici Kore Komisyonu Kore'de araştırmalar yapacak ve 31 Mart 1948 tarihinde seçim yapılmasını sağlayacaktı. Sovyetler'in komisyonun kuzeye girmesine izin vermemesi üzerine seçimlerin bütün ülkede yapılamayacağı anlaşıldı. Mayıs 1948'de Güney Kore'de seçimler yapıldı, temmuz ayında Kore Cumhuriyeti ilan edildi. Kuzey Kore'de ise, Halk Şurası tarafından Temmuz 1948'de seçimler yapılarak Eylül'de Kore Halk Cumhuriyeti kuruldu. İki hükümetin de kendilerini Kore'nin tek temsilcisi ilan

⁹⁶ Gregory W. Pedlow, “The Evolution of NATO Strategy 1949-1969”, *NATO Strategy Documents 1949-1969*, Gregory W. Pedlow (Ed.), NATO International Staff Central Archives, s.11. (Erişim) <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf> (07.05.2020)

⁹⁷ NATO, “Strategic Concepts”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm (07.05.2020)

⁹⁸ Fulya Aksu Ereker, agm., s.1.

etmesi ABD ve Sovyetler'in işgallere son vermelerini ve 38. enlemin sınır olmasını sağladı.⁹⁹

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore birliklerinin 38. enlemi geçerek güneye doğru saldırıya geçmeleri ve Güney Kore topraklarına girmeleriyle olaylar patlak verdi. ABD'nin düşüncesine göre, Kuzey Kore'nin bu saldırısının Sovyetler tarafından yürütüldüğü açıktı. Truman, bu harekâtın bir Sovyet-Çin anlaşmasının ürünü olduğunu düşünüyordu. Bu bağlamda, generallerinden Güney Kore'ye askeri yardım yapılmasını istedi ve hemen ardından BM'ye başvurdu. ABD'nin isteği ile toplanan BM Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'nin tutumunun saldırganca olduğunu belirterek çatışmaların bir an önce durdurulmasını ve tarafların 38. enlemin iki yanına çekilmeleri yönündeki kararını açıkladı. Askeri durumun daha da kötüleşmesi sonucu ABD hava ve deniz birlikleri harekete geçti. Aynı gün BM Güvenlik Konseyi barışın korunması için üyelerini Güney Kore'ye yardım için çağırdı.¹⁰⁰

Kore Savaşı'nda önemi vurgulanması gereken noktalardan birisi de BM'nin konumudur. BM'nin birincil amacı kolektif güvenliğin sağlanması ve bu kolektif güvenlik sisteminin etkin bir biçimde işleyebilmesidir. BM sisteminde uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan organ Güvenlik Konseyi'dir. Güvenlik Konseyi, büyük güçlerin uzlaşmaya varabildikleri anlarda uluslararası politika üzerinde yönlendirici olabilmektedir. Uzlaşmanın olmadığı durumlarda Güvenlik Konseyi işlemez duruma gelmektedir. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi, BM Yasası'ndan büyük yetkiler alsa da bu yetkilerin kullanılabilmesi için direkt kontrol imkânı yoktur. Genel Kurul ise uluslararası barış ve güvenliğin tehlikede olduğunu düşündüğü bir durumda Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Fakat bu durumun sınırı, konunun Güvenlik Konseyi'nin gündeminde bulunmaması gerekliliğidir. Bu sınır durumu Kore Savaşı'nda aşılmış, Genel Kurul Güvenlik Konseyi'nin gündemindeki bir konu hakkında tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁰¹ BM sisteminde Güvenlik Konseyi'nin uluslararası politik, askeri ve güvenlikle ilgili sorunlarda genel inisiyatifte sahip olması ve bu yetki alanının üyelerden

⁹⁹ Ahmet Emin Yaman, "Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:37-38, (Mayıs-Kasım 2005), s.232.

¹⁰⁰ Oral Sander, *age.*, ss.277-278.

¹⁰¹ Sevil Ertuğrul, *Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Çözüm Önerileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s.94-101.

birinin olumsuz bir oy kullanımı gibi durumlar sonucunda tikanıklar yaşatması, Kore Savaşı sırasında ABD'nin "Barış için Birleşme" kararını aldırmasını sağlamıştır. 3 Kasım 1950 tarihli bu karar, Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri arasına görüş birliği olmaz ise, uluslararası barışın ve güvenliğin tehlikeye girdiği durumlarda Genel Kurul'a kuvvet kullanımını da içeren tavsiye kararı alma yetkisi vermiştir. Bu karar sonrasında Çin ve Sovyetler'in yokluğunda ABD tarafından BM mekanizmaları kullanılarak Genel Kurul'un Kore'ye yönelik ambargo kararları alması ve üye devletlerin askeri güçlerini BM komutasına vermeleri için çağrıda bulunulmuştur.¹⁰²

Güvenlik Konseyi'nin karar tasarısı 7 olumlu oya karşı Yugoslavya'nın 1 olumsuz oyu ile kabul edildi. Sovyetler Birliği'nin Çin'in BM'de Pekin tarafından temsil edilmemesini protesto etmesi sebebiyle veto hakkı¹⁰³ ortadan kalkmıştı. Bu sebeple BM kararına engel olamadı. 27 Haziran'da Birleşmiş Milletler'in çağrısına uygun olarak ABD, Türkiye ve diğer ülkeler Güney Kore'ye asker gönderdi. ABD askerlerinin 38. enlemin kuzeyine doğru ilerlemesi Çin tarafından tepkiyle karşılandı. Çin, BM kuvvelerinin Kuzey Kore'de bulunmasının kabul edilemeyeceğini açıklayarak 25 Kasım'da Kuzey Kore yanında savaşa girdi.¹⁰⁴ Çin Halk Cumhuriyeti Kore'nin kendisi için birincil derecede önemli olduğunu ve ABD'nin Kore vasıtası ile Çin'i ve Asya'yı işgale hazırlandığını düşünüyordu. Çin'in Kuzey Kore yanında savaşa girmesi ve hücumlarına devam etmesi ABD'nin diplomatik çabalara girişmesine sebep oldu. Çin ve Sovyetler BM'yi Kore sorununun çözümünde yetersiz görüyordu. ABD'nin girişimleri de sonuç verince BM Çin'i saldırgan ilan etti.¹⁰⁵ Çin'in Kore savaşına katılması Amerikan Haberalma Örgütü'nün 13 Aralık'ta bir rapor yoluyla Sovyetler'in Kore Savaşı'ndaki amaçlarını ortaya çıkardı. Rapora göre Sovyetler, Amerikan birliklerini Kore ile Formoza'dan atmak, Çin'i Uzakdoğu'nun başat gücü yaparak BM'ye sokmak, Japonya'daki ABD gücünü ortadan kaldırmak ve Almanya'nın silahlanmasını önlemek istiyordu. Kore Savaşı BM-Çin mücadelesine dönüşmüştü. Sovyetler'in de savaşa girme

¹⁰² Fikret Birdişli, "Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:11, (İlkbahar 2010), s.177.

¹⁰³ BM Antlaşması'nın hazırlanma aşamasında beş büyük devlet arasında yapılan anlaşmaya göre, bir kararın geçmesi eğer bu devletlerden birine karşı askeri bir eylemle sonuçlanacak bir durum gerçekleştirilecekse bu devletler veto yetkilerini kullanabileceklerdi. Veto mekanizması Güvenlik Konseyi'nin en önemli zaafî olmuştur ve kritik bir kararın alınması aşamasında Güvenlik Konseyini aciz kılmıştır. Kaynak: Sevil Ertuğrul, agt., ss.105-106.

¹⁰⁴ Çağrı Erhan, "Kore Savaşı", *age.*, s.547.

¹⁰⁵ Ahmet Emin Yaman, agm., s.233.

olasılığının yükselmeye başlaması ve savaş alanında birliklerin birbirine üstünlük sağlayamaması sebepleriyle bırakışma görüşmelerine başlandı ve Kore Savaşı 27 Temmuz 1953'te bir ateşkesin imzalanmasıyla sonuçlandı. Sonuç olarak Kuzey Kore, Çin ve Batı arasında tampon devlet haline geldi ve 38. enlem iki ülke arasında tekrar sınır kabul edildi. Sovyetler Birliğinin ABD'nin atom tekeline rağmen Uzakdoğu'da bu denli bir savaş başlatma girişimi Avrupalı devletlerin aralarındaki bağın kuvvetlendirilmesi için çalışmalarını ve kıtadaki güçlerini arttırmalarını sağladı.¹⁰⁶

Kore Savaşı, NATO ülkelerinin Avrupa'da da bir Sovyet saldırısının gerçekleşebileceğini düşünmelerine yol açtı. Mevcut NATO askeri kuvvet yapısının böyle bir saldırı karşısında tutunamayacağını düşünen müttefik devletler yeni bir askeri stratejik planlamanın yapılması gerektiğini fark etti. 19 Aralık 1950'de Kuzey Atlantik Konseyi General Dwight Eisenhower'ın ilk Avrupa Müttefik Komutanı olması yönündeki kararını açıkladı ve 2 Nisan 1951 tarihinde Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı kurularak bu karar gerçekleştirildi. Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın İttifak'a katılımı gerçekleşince İttifak'ın strateji belgeleri de geliştirilmeye devam etti. 3 Aralık 1952'de İttifak'ın yeni stratejik planı açıklandı. Yeni Stratejik Kavram, öncekinden yapısal olarak farklı değildi.¹⁰⁷ Stratejik kavramın farklılık kazanmasına yol açan gelişme 1952 yılında yapılan Lizbon Zirvesi ile oldu. Zirvede, İttifak'ın konvansiyonel kuvvetlerinin öne çıkarılması ve Sovyetler Birliği karşısında dengelenmesi ön plana çıktı. Lizbon'da ortaya çıkan görüşler NATO için çok iddialı hedeflerdi. Bu hedeflere ulaşılması hem siyasi hem de askerî açıdan çok zordu. Bu bağlamda ABD tarafından yeni politikalar aranmaya başlandı.

1.3.2.2. Topyekûn (Kitlese) Karşılık Stratejisi

NATO'nun kuruluş yıllarında izlediği stratejiyi değiştiren Kore Savaşı'nın ardından asıl strateji değişikliğine sebep olan nükleer silahlarla tanışma, 1945'te Hiroşima ve Nagazaki'ye yapılan ve yaklaşık iki yüz bin kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırıyla başladı. ABD'nin bu iki kente attığı atom bombaları, uluslararası sistemin aktörlerinin nükleer silahların gücünün önemini fark etmelerine neden oldu. Söz konusu dönemde ABD ve NATO'nun elindeki bu güç, Sovyetler Birliği'nde yoktu. Bu durum

¹⁰⁶ Oral Sander, *age.*, ss.281-282.

¹⁰⁷ Gregory W. Pedlow, *age.*, ss.15-16.

NATO'ya üstünlük sağlamıştı.¹⁰⁸ Daha sonra bu silahlanma yarışı, Sovyetler'in 1949'da yaptığı nükleer silah denemelerini doğurdu ve nükleer silahlar bu iki süper gücün arasındaki ilişkilerin seyrinde temel unsuru oluşturdu.

Kore Savaşı, ABD'nin sınırlı bir savaş kabiliyetine sahip olduğu gerçeğini göstermişti. ABD'nin gerçekleşecek bir savaşta nükleer gücünün kullanımı için gerekli planları geliştirmesi gerekiyordu.¹⁰⁹ Kore Savaşı sonrasında Sovyetler'den beklenen saldırı Avrupa'da gerçekleşmeyince, NATO üyesi Avrupalı devletler askeri kalkınmalarının yerine tekrar ekonomik kalkınmalarını üst seviyeye çıkarmak istemişlerdi. Avrupa'nın bu yöndeki tutumu, NATO'nun Lizbon'da 1952 yılında yaptığı toplantının "Avrupa'nın savunması için her üye ülkenin önemli sayıda konvansiyonel güç geliştirmesi"¹¹⁰ kararına yanaşmamalarına neden oldu. Bu durum ABD'nin Avrupa'daki olası bir güvenlik ve savunma açığını kendi imkânlarıyla kapatmasının gerekliliğini doğurmuştu. Ancak Lizbon'da alınan kararların uygulanmasının çok güç olması ABD'yi yeni stratejik planlamalara yöneltti. Bu ortamda, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi, Genelkurmay Başkanı Arthur Radford'ın önerileri ile 1953 yılında "Yeni Bakış" olarak da bilinen "NSC 162" adlı raporunu hazırladı.¹¹¹ Yeni Bakış'ın altında yatan stratejik mantık, Sovyetler'in de Avrupa'da meydana gelebilecek büyük çaptaki bir savaşa katılacağı ve diğer süper güç ABD ile karşılıklı nükleer silah kullanabilecekleriydi. Bu durumda NATO üyesi devletlerin konvansiyonel silahları artırmak yerine nükleer silahlar ile ilgili ortak bir strateji geliştirmeleri şarttı.¹¹² Yeni Bakış raporu, Ekim 1953'te Eisenhower tarafından, Aralık 1954'te ise NATO Konseyi tarafından kabul edildi.

Rapor "Topyekûn (Kitlese) Karşılık" stratejisinin temelini oluşturdu. Bu strateji, NATO üyesi ülkelere karşı girişilebilecek bir saldırıda, NATO'nun nükleer silahlar da kullanarak cevap verebileceği bir stratejik caydırıcılığı ifade ediyordu. NATO'nun bu stratejideki temel hedefi, nükleer silah kullanımının Sovyetler'i caydırabileceği ve NATO'nun üstünlüğünü kabul ettireceğiydi. Bu bağlamda, Topyekûn Karşılık

¹⁰⁸ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 232.

¹⁰⁹ Keith A. Barlow, *Massive Retaliation*, National Technical Information Service, Pennsylvania 1972, s.36. (Erişim) <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/764412.pdf> (08.04.2020)

¹¹⁰ M. Cem Oğultürk, *Soğuk Savaş Sonrası Yeni Avrupa Güvenliği ve NATO'nun Transformasyonu*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze 2005, s.62.

¹¹¹ Muharrem Gürkaynak, *age.*, ss.75-76.

¹¹² Nejat Doğan, *age.*, s.75.

Stratejisi'nde NATO, Sovyetler'den Avrupa'ya karşı gelebilecek ve konvansiyonel silahlarla yapılacak bir işgal girişiminde dahi nükleer silahlarla cevap verebileceğini gösterecekti.¹¹³ Bu strateji, Sovyetler ve NATO arasındaki nükleer silahlara odaklanarak Sovyetler'e, genel bir nükleer savaşın NATO tarafından başlatılabileceği mesajını vererek caydırıcılığı arttırmaya yönelik oluşturuldu. Topyekûn Karşılık Stratejisi, çıkabilecek bir savaşın klasik silahlarla devam ettirilemeyeceği ve bu stratejiyle Sovyetler'i çıkartabilecekleri bir savaştan caydırabilecekleri düşüncesinin sonucuydu. Bu sayede, ABD'nin bir saldırı tehdidi karşısında "koruyucu nükleer şemsiyesi" açılacaktı.¹¹⁴

Mayıs 1957'de Topyekûn Karşılık Stratejisi Kuzey Atlantik Konseyi tarafından onaylanarak, NATO'nun yeni stratejisi oldu. Yeni stratejik belgede NATO kuvvetleri "kılıç" ve "kalkan" olarak ikiye ayrılıyordu ve Batı ülkelerinin kuvvetleri "kılıç" iken, ABD'nin nükleer gücü "kalkan" görevindeydi. Bir saldırı esnasında, ABD Stratejik Hava Kuvvetleri nükleer bombalarla başa çıkacak, ABD ve NATO müttefik kuvvetleri deniz operasyonlarından sorumlu olacaktı.¹¹⁵ Bu strateji, nükleer silahların sadece stratejik amaçlar için değil taktiksel amaçlar için de kullanılabilmesini içeriyordu. Doğu-batı sınırında bulunan NATO konvansiyonel güçleri saldırıyı duraklatırken, son darbe ABD tarafından verilecekti. Yani, Avrupa'ya karşı bir Sovyet saldırısında stratejik silahlarla Sovyet sanayi ve nüfus merkezleri hedef alınacak, taktiksel silahlarla da Avrupa'ya yönelmiş kara orduları ortadan kaldırılacaktı.¹¹⁶ NATO'nun kuruluş amacının savunmaya yönelik olması ve böyle bir stratejiyi uyguladığında tüm dünyayı bir nükleer savaşa sürükleyebilecek potansiyelinin bulunması saldırgan bir tutum olarak görünse de dönemin şartları düşünüldüğünde, Avrupa'nın güvenlik ihtiyaçlarına ve nükleer çağa uygun düşüyordu.

Topyekûn Karşılık Stratejisi, dönemin şartlarını ele aldığımızda Avrupa için rahatlatıcıydı. Avrupalı NATO üyeleri, savunmaları için bir kaynak yaratma durumunda olmadıkları için memnunnardı. Ancak, nükleer silahların kullanımıyla başlayacak bir

¹¹³ agm., s.75.

¹¹⁴ Oral Sander, *age.*, s.336.

¹¹⁵ Zbigniew Zielonka, "Nuclear Weapons in the Strategies of the United States and NATO Strategy of Massive Retaliation and Flexible Response", *Journal of Science of the Military Academy of Land Forces*, Vol:48, No:3, (2016), s.74.

¹¹⁶ Muharrem Gürkaynak, *age.*, s.78.

nükleer savaş Avrupa’da bir yıkımı da beraberinde getirebilirdi. Topyekûn Karşılık Stratejisi, tüm insanlığın güvenliği ve dünya barışı açısından büyük riskler taşıyordu. Ancak nükleer çağın gerçeklerine uymak da NATO üye devletleri açısından önemliydi. Bu strateji ile İttifak üyelerinin Avrupa kıtasında çok sayıda kara ordusu bulundurma gereksinimi de azalmıştı.¹¹⁷

4 Ekim 1957’de Sovyetler’in yapay uydu Sputnik’i uzaya göndermesi stratejik anlamda bir kırılmaya sebebiyet verdi. Sovyetler’in bu başarısı, iki dünya savaşı boyunca güvende kalan ABD toprakları için büyük bir tehditti. ABD’nin hemen hemen her bölgesi vurulabilir hale gelmiş, NATO’nun nükleer silah üstünlüğünü vurgulayan Topyekûn Karşılık Stratejisi sarsılmıştı.¹¹⁸ Sputnik uçuşu Batı için birçok nedenden dolayı bir meydan okuma içeriyordu. Hem politik hem de psikolojik açıdan büyük bir etki yaratmıştı. Soğuk Savaş’ta Batı’nın ve özellikle de ABD’nin teknolojik anlamdaki üstünlüğü, Sputnik ile düşüşe geçti. ABD’nin caydırıcılık temelli politikalarının sorgulanmasına ve Avrupa’nın ABD’ye olan güveninin sarsılmasına yol açtı. NATO askeri yetkililerine göre Topyekûn Karşılık Stratejisi’nin yeni planlanacak bir strateji ile değişmesi gerekiyordu.¹¹⁹ Bu durumun ABD’de yarattığı huzursuzluk sonucunda, ABD Sovyetler’e yakın olan müttefik topraklara “Orta Menzilli Balistik Füze” yerleştirmek için girişimlerde bulundu.¹²⁰ Bu girişimler sonrasında ABD’nin savaş stratejisi “sınırlı nükleer savaş” stratejisine doğru kaymaya başladı ve olası bir savaşın ABD’de değil, Avrupa’da gerçekleşmesi öngörüldü. ABD’nin bu yeni stratejik çalışmaları, iki süper güç arasında ilk vuruş üstünlüğünü ele geçirmeye yönelikti.¹²¹

Sputnik’in uzaya gönderilmesi durumu, yalnızca ABD’nin stratejilerini gözden geçirmesine değil, aynı zamanda Avrupalı devletlerin de isteklerinin değişmesine neden oldu. ABD artık Avrupa’nın sağlayacağı kolaylıklardan yararlanması gerektiğinin bilincine varmış ve değişen savaş teknolojisiyle birlikte savunma anlamında NATO’da Avrupalı devletlerin de sorumluluk almaları gerektiğini fark etmişti. Ancak ABD, Avrupalı devletlerin nükleer anlamda bir savaşa karar vermelerini ve nükleer füze

¹¹⁷ Oral Sander, *age.*, ss.336-337.

¹¹⁸ Murat Gül, “Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, (2015), s.255.

¹¹⁹ Evanthis Hatzivassiliou, “The View from NATO: Sputnik as a Catalyst, 1957–8”, *The International History Review*, Vol:42, No:6, (2019) s.1137-1140.

¹²⁰ Oral Sander, *age.*, s.338.

¹²¹ Murat Gül, *agm.*, s.255.

başlıklarının anahtarlarının onların elinde olmasını istemiyordu. Batı Avrupa ülkeleri ise, Avrupa'nın ilk saldırı hedefi olacağını ve bu durumda ABD'nin vereceği ya da kendi üretecekleri nükleer silahları istediklerinde kullanmak, karar mekanizmasında daha fazla yer almak istiyorlardı. Bu nedenlerle ABD'nin "sınırlı nükleer savaş" stratejisi uygun bir strateji değildi.¹²²

Topyekûn Karşılık Stratejisi kabul edilmesinin ardından ciddi tartışmaları da beraberinde getirdi. Kasım 1958'de ortaya çıkan Berlin Bunalımı da bu stratejinin devamlılığının sorgulanmasına sebebiyet verdi.¹²³ 10 Kasım 1958'de Kruşçev, verdiği bir demeçte, Batılı devletlerin Potsdam kararlarına aykırı hareket etmelerinin ve Almanya'yı silahlandırmalarının sonucu olarak Sovyetler'in Berlin'deki yükümlülüklerini Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne devredeceklerini açıkladı. Sovyetler'in bu açıklaması, eğer bu yükümlülükleri devretmeleri gerçekleşirse, Batılıların Berlin'e ulaşmaları için Doğu Almanya'ya başvurmak zorunda kalmalarına neden olacağı ve bu hükümeti tanımak zorunda kalacakları için Batılı devletler için endişe vericiydi. 27 Kasım'da Sovyetler'den Batılı devletlere bir nota gönderildi.¹²⁴ Sovyetler'in gönderdiği nota, Batılıların Batı Berlin üzerindeki davranışları eleştirilerek iki Alman devletinin konfederasyon şeklinde birleşmesi yoluyla bir birlik kurulabileceğini işaret ediyordu. Bu bağlamda Batı Berlin'den askerlerin 6 ay içinde çekilmesi isteniyordu. Sovyet notası üzerine patlak veren Berlin Krizi, NATO üyelerinin Sovyetler'den gelen ve doğrudan bir saldırı niteliği taşımayan durumlarda nasıl bir stratejiye yöneleceklerini sorgulamalarına neden oldu.

Topyekûn Karşılık Stratejisi üzerine tartışmalar devam ederken Ekim 1963'te Küba Krizi ortaya çıktı. 1957 yılında, Sputnik olayı gerçekleştikten sonra, Eisenhower yönetimi NATO'yu askeri ve psikolojik anlamda güçlendirmek için Avrupa'ya füzeler yerleştirmek istedi. Sovyetler'in tepkisinden korkan birçok müttefik devlet bu plana çekince ile yaklaştı. Ancak, İtalya ve Türkiye bu planın uygulanmasını kabul etti.¹²⁵ Özellikle Türkiye'ye yerleştirilmesi düşünülen füzeler büyük bir krizin patlamasına sebep oldu. Nisan 1962'de füzelerin operasyonel hale gelmesiyle Kruşçev, kendi ülkeleri için

¹²² Oral Sander, *age.*, s.339

¹²³ Fulya Aksu Ereker, *agm.*, s.2.

¹²⁴ Oral Sander, *age.*, s.313.

¹²⁵ Barton J. Bernstein, "Understanding Decisionmaking, U.S. Foreign Policy, and the Cuban Missile Crisis", *International Security*, Vol:25, No:1 (Summer 2000), ss.149-152.

yaratılmış bu tedirginliğin Küba'ya benzeri füzelerin yerleştirilmesi yoluyla ABD için de yaratılabileceğini gündeme getirdi.¹²⁶ Temmuz 1962'de ABD'nin U-2 uçağının uçuşu sırasında Sovyetler'in gemilerinin Küba yakınlarında konumlandığını tespit etmesi ve daha sonrasında ortaya çıkan fotoğraflarla Sovyetler'in Küba'ya füze yerleştirmesinin açığa çıkmasıyla gerginlik yükseldi. Sovyetler'in gemilerini geri çekmeyeceği anlaşıncı Küba Krizi patlak verdi.¹²⁷ Kruşçev Ekim 1962'de Başkan Kennedy'ye gönderdiği mektubunda, ABD'nin Türkiye'de bulunan füzeleri sökmesi durumunda Küba'daki füzelerini sökebileceği ve Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstererek işgal etmeyeceğini belirtti. Aynı şekilde ABD'nin de Küba için kendine garanti vermesi gerektiğini ekledi. Kennedy ise cevap niteliğindeki mektubunda Küba'daki füzelerin sökülmesi halinde, ablukayı kaldıracaklarını ve Küba'yı işgal etmeyeceklerini bildirdi. Ancak Türkiye'deki füzelerin durumu hakkında kesin bir güvence vermeyerek geniş bir düzenlemeye gidilebileceğini söyledi.¹²⁸ Küba Krizi iki lider arasındaki mektuplaşmalar ile çözüme kavuştu. Her ne kadar nükleer bir savaşa yaklaşılmış olsa da liderlerin pazarlıklarıyla sorun çözümlendi.

Küba Krizi hem uluslararası ilişkilerin seyri açısından hem de Soğuk Savaş döneminde NATO'nun stratejilerinin sorgulanması açısından önemli sonuçlar doğurdu. Öncelikle, iki blok liderinin geri adım atmasalar da dünyayı nükleer bir savaşa doğru sürükleyecek adımlardan kaçınmaları dikkat çekiciydi. Soğuk Savaş'ın zirveye çıktığı yıllarda bu yaşanan gelişmeler bir "yumuşama" ve "görüşme" havasını beraberinde getirdi. Ayrıca bunalımın bir sonucu da NATO'nun Avrupalı üyelerinin bazı endişelere kapılmaları oldu. Avrupalı üyeler böyle büyük bir bunalımda kendilerine söz hakkı bile tanınmaması durumunu da açıkça görmüşlerdi. Bu askeri bir İttifak olsa da NATO'nun politik sorunlarının olduğu gerçeğini de gözler önüne serdi.¹²⁹

Küba Krizi sonrası hem Doğu hem de Batı Bloku ağır tahribatlara yol açacak bir savaşın korkusuna kapılmışlardı. Sonraki süreçte, her iki tarafın da birbirlerini ortadan kaldıracabilecek nükleer güce sahip olması Batı'nın yumuşama politikasına geçmesinin

¹²⁶ Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:52, Sayı:01, (1997), s.651.

¹²⁷ Bahar İzmir, "İki Müttefik, Bir Kriz: Türk Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi", *Humanitas*, Cilt:5, Sayı:10, (2017), s.179.

¹²⁸ Oral Sander, *age.*, ss.325-326.

¹²⁹ *age.*, s.327.

gerekliliğini göstermişti. Topyekûn Karşılık Stratejisi, Sovyetler'in nükleer silahlar konusundaki gelişimleri nedeniyle tehlikeli bir hal almıştı. Sovyetler'in nükleer silahlara başvurmaları halinde ortaya çıkabilecek sonuçlar büyük bir yıkımı işaret ediyordu. Bunlar Topyekûn Karşılık Stratejisi'nin eksilerini ön plana çıkarıyor ve ABD'nin caydırıcılık politikasının eleştirilmesine neden oluyordu. Bu bağlamda, ABD'nin söz konusu hayati çıkarlar olduğunda nükleer silahlara, diğer durumlarda ise konvansiyonel silahlara başvurabileceği daha esnek bir strateji izlemesi şarttı.

1.3.2.3 Esnek Karşılık Stratejisi

Küba Krizi sonrasında, her iki blok da politikalarında değişiklikler yapmaya başladı. Bu krizin atlatılmasıyla Batı Bloku'nda "yumuşama", Doğu Bloku'nda ise "barış içinde bir arada yaşama" politikaları uygulanmaya başladı. Yumuşama terimi en basit anlamıyla, bloklar arasındaki karşılıklı "söz düelloları" aracılığıyla savaş riskinin azaltılması ve komünist ülkeler ve komünist olmayan ülkeler arasındaki ekonomik, siyasal, teknolojik ve kültürel anlaşmaların ve iş birliğinin artırılması olarak tanımlanabilir. Yumuşama dönemi, Batı ve Doğu Bloku arasındaki ilişkilerde gerginliklerin ve çatışmaların azaldığı tarihsel bir dönem olarak ele alınmaktadır.¹³⁰ Barış içinde bir arada yaşama politikası ise, komünizmin nihai zaferine kadar iki farklı sistemin bir arada yaşaması ve nükleer bir savaştan kaçınmayı hedef alan Sovyet politikasıdır. Bu politika, komünizmin dünya üzerindeki hâkimiyeti gerçekleşene kadar komünist olmayan sistemlerle nükleer bir gerginliğe veya çatışmaya girmeden yapılacak bir mücadeledir.¹³¹ Her iki blok tarafından da bir yumuşama dönemine geçilmesi NATO stratejilerinde de değişikliğe gidilmesi düşüncesini ortaya çıkardı.

1967 yılında Belçika Dışişleri Bakanı Harmel yeni stratejilere yönelik bir rapor hazırladı. Harmel Raporu olarak anılan bu rapor, her iki blokun da karşılıklı olarak yumuşama sürecine gitmelerini temin ederek barışı sağlamayı amaç ediniyordu. Harmel Raporu, NATO'nun geleceği için savunma kadar yumuşamanın da önemli olduğunu belirtiyor, özellikle Almanya konusunda çıkabilecek bir krizi göz önüne alarak "saldırıyı caydırmak için yeterli siyasi ve askeri gücün bütünleşmesi" gerektiğini savunuyordu.

¹³⁰ *age.*, ss.445-446.

¹³¹ Fahir Armaoğlu, "Barış İçinde Birarada Yaşama'nın Sovyet Yorumu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:27, Sayı:03, (1972), s.294-296.

Rapor temel olarak, müttefik ülkelerin politik konularda istikrarlı bir ilişki içinde olmaları gerektiğini ortaya koyuyordu ve Doğu Bloku ülkelerinin de Avrupa’da bir istikrar istediklerini ve bunun çözümünün “yumuşama” politikaları ile gerçekleştirilebileceğini gösterdi.¹³² Rapor, askeri güvenlik politikaları ile yumuşama politikalarının çelişkili olmadığını aksine kolektif savunmanın dünya siyaseti açısından dengeleyici bir faktör olarak öne çıktığını ve Avrupa’daki siyasi sorunların çözümü için hem ABD’ye hem de Sovyetler’e ihtiyaç duyulacağını söylüyordu.¹³³

Harmel Raporu’nun etkisiyle NATO stratejisinde de değişikliğe gidilmesi söz konusuydu. Yeni stratejik plan Esnek Karşılık Stratejisi’nin uygulanmasıydı. Esnek Karşılık Stratejisi’nin temel hedefi, karşılaşılan saldırının niteliğine göre bir tepki gösterileceğiydi. Karşılaşılan bir saldırıda NATO silahlarının niteliğinin kademe kademe artırılarak, “denetimli bir tırmanma” politikası izlenecek, etkili olmazsa nükleer silahlara başvurulacaktı.¹³⁴ Esnek Karşılık Stratejisi, önceki NATO stratejilerinde de olduğu gibi İttifak ülkelerine karşı ortaya çıkabilecek bir saldırıdan düşmanı caydırabilmeyi amaçlıyordu. Herhangi bir savaş durumunda İttifak tarafından üç tür tepki verebilecekti. İlk tepki, nükleer silahlar da dâhil olmak üzere, saldırıyı bertaraf etmek için doğrudan savunma yapılabilmesiydi. İkinci tepki, denetimli bir tırmanmayı yani saldırı karşısında saldırının yoğunluğunu kontrol altına alarak saldırganlığı önlemeye çalışmaktı. Üçüncü tepki ise, sadece Sovyetler Birliği’nden gelebilecek bir nükleer saldırıya karşı nükleer bir tepki verilebilecek olmasıydı.¹³⁵ Caydırıcılık esaslı bir strateji olan Esnek Karşılık, konvansiyonel silahların başarısız olması durumunda nükleer silahlara başvurulmasını ve gerektiğinde kullanılacak nükleer silahların gücünün de arttırılabileceğini esas alıyordu.¹³⁶

Esnek Karşılık Stratejisi Avrupalı devletlerin bazıları tarafından tepkiyle karşılandı. Kademeli olarak savunmaya geçilmesi ve nükleer silahlara daha sonra başvurulacak olması, Avrupalı devletlerde ABD’nin Avrupa’da bir saldırı

¹³² Lawrence S. Kaplan, “History: The 40th Anniversary of the Harmel Report”, *NATO Review*, (2007). (Erişim) <https://www.nato.int/docu/review/articles/2007/01/01/history-the-40th-anniversary-of-the-harmel-report/index.html> (08.05.2020)

¹³³ NATO, “Harmel Report”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm (08.05.2020)

¹³⁴ Çağrı Erhan, “NATO Stratejileri ve Türkiye”, *age.*, s.570.

¹³⁵ Zbigniew Zielonka, *agm.*, s.79.

¹³⁶ D. M. Pepper, “Geographical Dimensions of Flexible Response Strategy in the European Theatre”, *Area*, Vol:22, No:3, (September 1990), s.289.

gerçekleştğinde, Avrupa'yı savunmak için nükleer silahlara başvurup başvurmayaacağı korkusunu yarattı. Hatta bu korkular Fransız Başkanı de Gaulle'ün "Hiçbir Amerikan Başkanı Chicago'yu Lyon'a değişmez"¹³⁷ sözünün düşünülmesine neden oldu. 1966 yılında Fransa, Esnek Karşılık Stratejisi'nin karşıtı olarak NATO'nun askeri kanadından ayrıldı.¹³⁸ Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından ayrılması, Batı Bloku'nda bir çatlak etkisi yarattı. Ancak Esnek Karşılık stratejisinin bir numaralı muhalifi de çekilince, ABD yeni strateji çalışmalarını hızlandırdı. NATO Bakanlar Konseyi'nin Aralık 1967'de yaptığı toplantıların ardından, Esnek Karşılık İttifak'ın resmi stratejisi olarak kabul edildi. Esnek Karşılık Stratejisi'nin üç kademeli olarak planlanması ve saldırganın saldırısını genişlettiğinde ya da "ara aşamayı" dikkate almadığında¹³⁹ nükleer silahların kullanılacak olması, aslında nükleer silah kullanmanın sorumluluğunu saldırgana yıkmak anlamına gelmekteydi. Böylece bu strateji, Sovyetler'in de nükleer silah kullanma riskini azaltarak bir anlamda caydırıcılığı hedeflemekteydi.

Küba Krizi'nin dünyayı bir savaşın eşiğine getirmesi sonucu her iki blokta da ortaya çıkan ilişkilerde yumuşama, iki bloku da bir diyalog ve karşılıklı iş birliği sürecine sokmuştur. Yumuşama dönemi olarak anılan bu yıllarda, ABD ve Sovyetler Birliği arasında stratejik silahların sınırlandırılmasına yönelik görüşmeler de yapılmıştır. Görüşmelerin sonucunda Mayıs 1972'de Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (SALT-I)¹⁴⁰ imzalanmış, aynı yıl Nixon tarafından Çin'e bir ziyaret gerçekleştirilerek Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ne kabulü onaylanmış, Ağustos 1975'te Helsinki Nihai Senedi¹⁴¹ kabul edilmiş ve bununla beraber düşüncelerin ve insanların özgürce dolaşımı ve insan haklarına saygı ilkeleri ön plana çıkarılmıştır.¹⁴² 1970'lerin sonuna gelindiğinde ise yumuşama döneminin gücü yitirmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin Aralık

¹³⁷ Gregory W. Pedlow, *age.*, s.21.

¹³⁸ Fransa'nın de Gaulle dönemi NATO politikası hakkında geniş bilgi için bkz., Edgar S. Furniss, Jr., "De Gaulle's France and NATO: An Interpretation", *International Organization*, Vol:15, No:3, (Summer 1961), ss.349-365.

¹³⁹ Oral Sander, *age.* s.342.

¹⁴⁰ SALT I hakkında geniş bilgi için bkz., "Strategic Arms Limitation Talks (SALT I)", (Erişim) <https://1997-2001.state.gov/global/arms/treaties/salt1.html> (12.05.2020)

¹⁴¹ Helsinki Nihai Senedi, 1973 yılında 33 Avrupa ülkesi (Arnavutluk hariç tümü), ABD ve Kanada'nın katılımlarıyla Helsinki'de başlayan iş birliği ve güvenlik görüşmelerinin sonucunda 1 Ağustos 1975 tarihinde imzalanmıştır. Helsinki Nihai Senedi ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın sınırlarının ihlal edilemeyeceği ve bu sınırların meşruiyeti kabul edilmiştir. Senet, beraberinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK) süreci başlatılmıştır. Kaynak: Sertif Demir, "Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11, (2010), s.30.

¹⁴² Feride Fatma Bilgili, *Geçmişten Günümüze NATO*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008, s.55-56.

1979'da Afganistan'ı işgal etmesi, ABD'nin Haziran 1979'da imzalanan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması'nın ikincisinin (SALT II)¹⁴³ onaylanmasını ertelemesine ve Sovyetler'e karşı tahıl ambargosu da dâhil olmak üzere uluslararası tedbirlerin alınması gerektiğini açıklamasına yol açmıştır. Bu işgal ve karşılığında alınan önlemlere bakılacak olursa yumuşama sürecinin bozulduğu ve ilişkilerin tekrar gerginleşmeye başladığı gözlemlenebilir.

Mart 1985'te Mihail Gorbaçov'un Sovyet Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olması, Soğuk Savaş'ın son evrelerinin kritik dönüm noktalarından biri olmuştur. Gorbaçov'a göre, Sovyetler'in yurtiçinde reform gerçekleştirmek ve sosyalizmi tekrar canlandırmak için ekonomik yeniden yapılanma ve siyasal dönüşüm adı altına iki temel gereksinme ihtiyacı vardı. Bu bağlamda, Gorbaçov "yeniden yapılanma" ve "açıklık" politikaları bir dönüşüm hareketi başlattı.¹⁴⁴ Gorbaçov'un bu politikaları belirgin bir süreç içinde ekonomik, siyasal ve toplumsal anlamda bir dönüşümü ortaya çıkardı.

Gorbaçov'un fikirleri doğrultusunda başlayan reform uygulamaları önemli iç ve dış politika sonuçları doğurdu. İç reformlarla birlikte azınlık milliyetler arasında merkezi yönetimlere karşı direnme hareketleri başladı ve bu hareketler giderek bağımsızlıkçı bir niteliğe dönüştü.¹⁴⁵ 1989 Kasım'ında Soğuk Savaş'ın en büyük simgelerinden biri olan Berlin Duvarı yıkıldı. Sovyetler'in Doğu Avrupa'da serbest seçimlerin yapılmasına onay vermesiyle 3 Ekim 1990'da iki Almanya birleşti. Doğu Avrupa ülkeleri güvenlik, savunma ve ekonomi politikalarını Batı ile uyumlaştırmaya çalıştı. Kasım 1990'da yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ile Avrupa'nın bölünmüşlüğü sona erdi.¹⁴⁶ Temmuz 1991'de Varşova Paktı dağıldı, Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetler tarafından Aralık 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu (BTK) ilan edildi ve Sovyetler Birliği resmi olarak çöktü.

NATO'nun Soğuk Savaş dönemi stratejilerine bakıldığında, Sovyetler'in eylemlerine ve politikalarına uygun olarak bu stratejilerin de değiştiği görülmektedir.

¹⁴³ SALT II hakkında geniş bilgi için bkz., "The Second Round of Strategic Arms Limitation Talks (SALT II)", (Erişim) <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/qfp/103736.htm> (12.05.2020)

¹⁴⁴ Erel Tellal, "SSCB'nin Çöküşü", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: II: 1980,2001*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.158.

¹⁴⁵ Oral Sander, *age.*, s.495.

¹⁴⁶ Nejat Doğan, *agm.*, s.86.

NATO'nun kuruluş yıllarındaki stratejisi, saldırganlığı caydırmayı ve caydırmanın işe yaramaması durumunda saldırıyı hedefler nitelikteydi. Ancak Kore Savaşı'nın getirdiği düzen değişiklikleri İttifak'ın yeni bir stratejiye geçmesi gerekliliğini doğurdu. Daha sonra, dünyanın nükleer silahlarla tanışması ve ABD'nin nükleer silah kapasitesi ile yarış haline giren Sovyetler'in durumu yeni güvenlik risklerini ortaya çıkardı. Bu yeni ortamda NATO, Topyekûn Karşılık Stratejisi'ni kabul ederek nükleer silah odaklı, Sovyetler'e karşı bir caydırıcılık stratejisi uyguladı. Sovyetler'in de nükleer anlamda kendi kapasitelerini geliştirilmesiyle İttifak yeni açılımlara yöneldi. Yeni strateji olan Esnek Karşılık, Sovyetler'den gelebilecek saldırının niteliğine göre Sovyetler'e bir cevap verileceğini hedefliyor, denetimli bir şekilde, kademe kademe bu cevabın artırılabilceğini kapsıyordu.

Esnek Savaş Stratejisi Soğuk Savaş'ın bitimine kadar NATO'nun ana stratejisi olmaya devam etti. Yalnızca askeri bir strateji olarak düşünülmeyen Esnek Karşılık, Harmel Raporu ile söz konusu dönemin gerilimini azaltarak çeşitli siyasi mekanizmaları da ortaya çıkardı, iki blok arasında yapılan silah indirim anlaşmalarıyla da yumuşama dönemine katkı sağlamaya çalıştı. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle ortaya çıkacak yeni uluslararası güvenlik ortamı ve uluslararası konjonktürün yapısı, İttifak'ın stratejilerine de yansıdı ve NATO stratejilerinde bir dönüşüm ve değişim ortaya çıktı. Çalışmanın sonraki bölümünde Soğuk Savaş'ın bitişiyile gerçekleşen NATO dönüşümü ve bu dönüşüme bağlı değişen stratejileri ele alınacaktır.

BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE DEĞİŞEN STRATEJİLERİ

2.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM

Sander'e göre savaşlar, dünya tarihindeki köklü değişimlerin ve dönüşümlerin çıkış noktasını oluşturur. Uygarlıklar geliştikçe azalacağı yerde savaşların etkisi, alanı, yaygınlığı ve yıkıcılığı artmaktadır.¹⁴⁷

Soğuk Savaş dönemi, 1945-1990 yılları arasında tarihe damgasını vurdu. ABD ve Sovyetler arasındaki siyasi gelişmelerin çatışmasıyla ortaya çıkan bu dönemde, iki süper gücün de kendi hedeflerinden vazgeçmemesi sebebiyle zaman zaman büyük gerilimler de yaşandı. 1985 yılında Sovyetler Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliği'ne gelen Gorbaçov'un "açıklık" ve "yeniden yapılanma" politikası, değişim sinyallerini verdi ve Soğuk Savaş'ın bitmesine sebep olacak koşulları hazırladı.¹⁴⁸ 1989 yılının sonlarında, Doğu Bloku ülkelerinin sosyalist rejimlerinin yıkılması, Varşova Paktı'nın ve ardından Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması Soğuk Savaş'ın hızla sona doğru yaklaştığının işaretiydi. Bu gelişmeler sonucunda dünyanın iki kutuplu düzeninin tek kutuplu bir hale gelmesi ve dönemin ABD Başkanı George Bush'un "yeni dünya düzeni" kavramını kamuoyuna duyurması artık Soğuk Savaş döneminin kapandığını göstermekteydi.¹⁴⁹

Soğuk Savaş döneminin kapanması uluslararası sistemi de etkiledi. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri ve riskleri uluslararası sistemin değişimine sebebiyet verdi. Karaosmanoğlu'na göre, yeni uluslararası sistemin oluşumu henüz tamamlanmadı.¹⁵⁰ Uluslararası sistemin yapısındaki değişim, küreselleşmenin de katkısıyla, devletlerin güvenlik algılamalarında bir değişim ve dönüşüm geçirmelerine neden oldu. Bu bağlamda, bu bölümde Soğuk Savaş sonrası değişen tehdit algılamaları, küreselleşme ve güvenlik olgusunun dönüşümü ve bu dönüşümünün NATO'nun varlığına ve Soğuk Savaş sonrası devam kararına ilişkin etkileri incelenecektir.

¹⁴⁷ Oral Sander, *age.*, s.594.

¹⁴⁸ Muhittin Demiray, *agm.*, ss.253-254.

¹⁴⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *NATO'nun Dönüşümünün Balkanlar Yansımaları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Birinci Basım, Ankara 2018, s.7.

¹⁵⁰ Ali L. Karaosmanoğlu, *agm.*, s.12.

2.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Tehdit ve Riskler

Soğuk Savaş döneminin tehdit algısı, Batı ve Doğu Bloku arasında yaşanan rekabete ve mücadelelere odaklıydı. Ancak Soğuk Savaş sonrasında, uluslararası sistemin yapısında değişiklikler meydana geldi ve yeni tehdit alanları doğdu. Kitle imha silahlarının yaygınlaşması, terörizmin küreselleşmesi, etnik ve bölgesel çatışmalardaki artış, organize suçun ve organize suç örgütlerinin yaygınlaşması, toplumsal ve çevresel anlamdaki risk faktörleri bu yeni tehditler arasında yerini aldı. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönüşüm hareketi de bu yeni tehditler çerçevesinde gelişti.

2.1.1.1. Kitle İmha Silahlarının Yaygınlaşması

Soğuk Savaş döneminin sonlanmasıyla ve özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra sıklıkla adından söz ettiren Kitle İmha Silahları (KİS) kavramı çeşitli platformlarda spesifik bir silahı işaret etmekten ziyade belli bir özellik ya da nitelikteki silahları ifade etmek için kullanılır.¹⁵¹ Birleşmiş Milletler kitle imha silahları için; “atomik patlayıcı silahlar, radyoaktif malzeme silahları, ölümcül kimyasal ve biyolojik silahlar ve ileride geliştirilen ve yukarıda belirtilen atom bombası veya diğer silahlarla yıkıcı etki özelliklerine sahip olabilecek herhangi bir silah” tanımını kullanmaktadır. Kullanılışı itibarıyla nükleer, biyolojik ya da kimyasal silahları kapsayan kitle imha silahları, artan teknolojik ilerlemeler ile daha karmaşık bir yapıya bürünmüş ve elde edilebilirlik yeteneği artmıştır. Kitle imha silahlarının, konvansiyonel silahların defalarca kullanılması sonucu ortaya çıkaracağı hasarı sadece bir defa kullanılmasıyla ortaya çıkarabilecek potansiyele sahip olması ve zaman-mekân kavramına sahip olmayıp savaşlar bitse de etkilerinin devam edebilecek olması tüm dünya için büyük bir tehdit algısı yaratmaktadır.¹⁵²

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı içerisinde, iki karşıt bloğun birbirine karşı güvendikleri şey kitle imha silahlarına sahip olmaları olmuştur. 1945 yılında ABD, savaş ortamında nükleer silahlarını kullanmış, 1949 yılında Sovyetler Birliği nükleer silah denemelerine yönelmiş ve böylece iki güç arasında bir silahlanma yarışı başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde kısmen kontrol altında tutulan

¹⁵¹ Erdem Denk, “Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:66, Sayı:03, (2011), s.94-95.

¹⁵² John P. Caves ve W. Seth Carus, *The Future of Weapons of Mass Destruction: Their Nature and Role in 2030*, National Defense University, Washington 2014, s.9-11.

silahlanma yarışı, dönemin kapanmasıyla yerini, kitle imha silahlarına sahip olan veya olmaya çalışan ülkelerin rekabetine bırakmıştır. Devletlerin kitle imha silahlarına sahip olmaları ve bu silahların yayılması büyük bir tehlikedir. Ancak bu tehlike ortamını daha da arttıran şey devlet dışı aktörlerin, terörist grupların veya bireylerin kitle imha silahlarına ulaşma, bunları üretme ve bulundurma fırsatlarıdır. Bu silahları bulundurabilecek aktörlerin bunları ideolojik, psikolojik, dinsel ve çıkar amaçlı sebeplerle belirli hedefler üzerinde kullanabilecek olmaları en büyük risktir.¹⁵³ Bu bağlamda, kitle imha silahlarının yayılmasının getireceği tehditler ve riskler göz önüne alınarak kitle imha silahlarının yayılmasını engelleme ve silahsızlanma konusunda çalışmalar yapma gerekliliği doğmuştur.

2.1.1.2. Uluslararası Terörizm

Terörizm, ulusal veya uluslararası güvenlik için tehdit oluşturan en büyük sorunlardan biridir. Tarihsel süreç düşünüldüğünde birçok ülke farklı boyutlarla da olsa terörizmle karşılaşmış, terör örgütleri ile mücadele etmiştir.¹⁵⁴ Terörizm, genel olarak, belirli amaçlar için sistemli, sürekli ve örgütlü terör kullanmayı yöntem olarak uygulayan bir strateji anlayışı; siyasi, ideolojik ya da dini hedeflere ulaşmak için büyük bir kitleyi şiddet kullanarak ya da kullanma tehdidi göstererek etki ve kontrol altına alma eylemidir.¹⁵⁵

Uluslararası terörizm ise, terör eylemlerinin sınırların ötesinde bir boyuta taşınması ve uluslararası sonuçlar doğurması anlamına gelir. Uluslararası terörizm; eylemlerin yapısı, gözettiği hedefler, eylemlerin kaynakları, doğurduğu etki ve sonuçlar itibarıyla birden fazla devleti ilgilendirir ve uluslararası boyutta ele alınacak bir olgudur. Uluslararası terörizm, birtakım siyasal, toplumsal veya ekonomik çıkarlar edinmek için uluslararası barış ve güvenliği, devletlerin iç ilişkilerini, anlaşmazlıkların barışçıl çözümünü, iç hukuk ve uluslararası hukuk düzenini ve insan hayatını hedef alır.¹⁵⁶ Ulusal sisteme karşı sistem dışından yöneltilen bir şiddet ya da şiddet yüklü tehdit eylemi olan

¹⁵³ Mustafa Kibaroglu, “Kitle İmha Silahları ile Terör: Kıyametin Yeni Eşiği mi?”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:12, Sayı:03, (2006), s.132.

¹⁵⁴ Elşen Memmedli, “Güvenlik Tehditleri ve Uluslararası Terörizm”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, (2016), s.988.

¹⁵⁵ Harun Semercioğlu, “Uluslararası Terörizmde Küresel İşbirliği: Bir Ütopya”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:34, Sayı:02, (2016), s.100.

¹⁵⁶ agm., s.100.

uluslararası terörizm, benimsenmiş uluslararası diplomasiyi ve savaş kurallarını dışlayan eylemlerdir. Bu bağlamda, uluslararası terörizm ulusal sınırları aşan ve uluslararası hukukun ve ortak savunma önlemlerinin konusudur.¹⁵⁷

Özellikle 11 Eylül sonrasında kullanılmaya başlanmış uluslararası terörizm kavramı, artık devletlerin münhasır sorunu olmaktan çıkmış, devletlerin ortak sorunu ve ortak mücadele gerektiren bir olgu haline gelmiştir.¹⁵⁸ 11 Eylül'de gerçekleşen terör saldırısı terörizmin boyutları bakımından bir dönüm noktasıdır. Sınırlı alanlarda faaliyet gösteren terörizm, artık sınırları aşmıştır. Terörizmin küreselleştiği ve dünya geneline yayıldığı anlaşılmış, dünyanın en gelişmiş ve zengin ülkelerinden birinin bile böyle bir saldırıya uğraması dünya genelinde korku ve panik yaratmıştır.¹⁵⁹ 11 Eylül'de gerçekleşen terör saldırısının sadece ABD'ye değil, küreselleşmeye karşı yapılan bir saldırı olduğu aşikârdır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası terörizm ile mücadele için devletler kadar uluslararası kuruluşlara da iş düşmüştür. Uluslararası sistemin aktörleri olan uluslararası kuruluşlar, uluslararası terörizme karşı ortak bir politika geliştirebilecek araçlardır. Yeni uluslararası ortamda terörün ne zaman, nerede, kim tarafından gerçekleştirileceği belirgin değildir. Yeni riskler ve tehditler altında NATO'nun ve diğer uluslararası örgütlerin de yeni stratejiler geliştirmesi gerekli olmuştur.

2.1.1.3. Etnik ve Bölgesel Çatışmalar

Soğuk Savaş sonrası döneme damga vuran önemli gelişmelerden biri de devletlerin sınırları içerisinde yaşanan etnik ve bölgesel çatışmalardır. Etnik ve bölgesel çatışmalar, 19. yüzyıl sonrasında yayılan milliyetçilik akımlarının etkisi ile başlamış ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da etkin hale gelen bu çatışmalar günümüz dünyasında hem bölgesel hem de küresel barışı tehdit eden bir duruma gelmiştir.

¹⁵⁷ Doğu Ergil, "Uluslararası Terörizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:47, Sayı:03, (1992), s.140.

¹⁵⁸ Yasin Öztürk, "Avrupa Birliği'nin Uluslararası Terörizmle Mücadele Stratejileri", *Academic Knowledge*, Cilt:2, Sayı:2, (Güz 2019), s.189.

¹⁵⁹ Atahan Birol Kartal, "Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye'de DAESH ve YPG Örneği", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt:14, Sayı:27, (2018), s.52.

Etnik çatışma, çatışmanın taraflarından en az birinin kendini bir etnik temele bağlı gördüğü (köken, dil, din, ırk vb.) ve bir ya da birden fazla etnik grubun, diğer etnik gruplara veya bu grubun baskın olduğu devlet otoritesine karşı başkaldırdığı çatışmalardır. Etnik grup kavramı olarak ifade edilen ise, ortak tarihsel geçmişe, ortak soya, ortak dile ya da kültüre sahip bir araya gelerek örgütlenmiş topluluktur. Etnik ve bölgesel çatışmalar; farklı zamanlarda, farklı koşullarda ve farklı yerlerde ortaya çıkar ve hem istikrarsızlık korkusu hem de devletlerin komşularıyla arasında güvenlik çıkmazları oluşturarak terörizmi ve çeşitli mülteci sorunlarını da ortaya çıkarır. Bu bağlamda, bölgesel güvenliği korumak, bu çatışmaların gerçekleşmemesi için uygun güvenlik ortamı yaratır.¹⁶⁰

Soğuk Savaş sonrası şekillenen yeni uluslararası sistemde devletler arasındaki çatışma riskini azaltan karşılıklı iş birliğinin ve uluslararası entegrasyonun artmasına rağmen, etnik ve bölgesel çatışmalar artma eğilimindedir. Giderek artan tehlikeli boyutlarıyla etnik çatışmalar konusunda, barışı tesis etmek hızla globalleşen günümüz dünyasında bir zorunluluk haline gelmiştir. Etnik çatışmalar her ne kadar bölgesel düzeyde ortaya çıksalar da uluslararası bağımlılıklar ve dış destekler yoluyla hızlı bir şekilde küresel ölçeğe erişebilmektedirler.¹⁶¹ Bu bağlamda, uluslararası ve bölgesel örgütler ile sivil toplum örgütleri çalışmalarını hızlandırmış ve etnik çatışmaların önlenmesi ve barışın tesisi için yeni yaklaşımlar benimsemişlerdir.

2.1.1.4. Organize Suçlar

Organize suçluluk günümüz açısından önemli bir tehdit unsurudur. Özellikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle değişen uluslararası yapıda güvenlik tanımının değişmesine de etki etmiştir. Organize suç terimi, ABD’de 1920’li yıllarda siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal açıdan yeni bir olguyu tanımlamak için kullanılmış, 1960’lı yıllarda mafya ve organize suç örgütleri kavramları eşdeğer bir bakış açısı kazanmıştır. Organize suç kavramı kesin bir tanımı kabul olmamakla beraber genel anlamıyla; geniş kapsamlı suçların, birçok kişi tarafından, uzun ya da belirsiz bir süre zarfında, siyaset, yargı, ekonomi, basın ve kamu yönetimi üzerinde etki bırakarak yasadışı güç ve kazanç

¹⁶⁰ Bülent Sarper Ağır, “Etnik Çatışmaların Yayılması ve Bölgesel Güvenliğe Etkileri: Kosova Örneği”, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:01, (Nisan 2014), s.3-4.

¹⁶¹ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Etnik Çatışmalarda Sivil Toplum Örgütleri ve Barışa Yönelik Katkıları”, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, (Ekim 2012), s.157.

elde etmek için gerçekleştirilmesidir.¹⁶² Birleşmiş Milletler ise organize suç kavramının kesin bir tanımı içermediğini ifade ederek, bir durumun organize suç olarak ele alınması için “rastgele oluşturulmamış üç ya da daha fazla kişiden oluşan bir grup tarafından, belirli bir süre içerisinde, doğrudan veya dolaylı yollar ile maddi veya finansal bir menfaat elde etmek amacıyla ortak hareket ederek bir suç işlenmesi” koşullarının varlığını kabul eder.¹⁶³

Belirli bir bölge ya da coğrafya üzerinde faaliyet gösteren suç örgütleri diğer ülkelere de faaliyetlerini yaymak, farklı ülkelerin suç örgütleriyle iş birliği yapmak ve güçlerini genel anlamda arttırmak ister. Bu bağlamda, organize suç örgütlerinin faaliyet alanları küresel ölçekte genişlemiştir. Organize suçlar, genellikle köklü toplumsal, siyasi ya da ekonomik değişimlerin sonucunda ortaya çıkan çatışma ve karmaşa dönemlerinde patlak verir. Bu sebeple organize suçlarla mücadele için suçun yapısal özelliklerinin analiz edilmesi ve ortak özelliklerinin belirlenmesi gerekir.¹⁶⁴ Analiz edilen ve özellikleri belirlenen organize suçların bu özelliklerine göre çözümler üretilmesi şarttır.

Organize suç tehdidinin belirli bir sınırı, milleti veya topluluğu yoktur. Bu nedenle, mücadele için uluslararası iş birliği şarttır. Daha önce bölgesel anlamda tehdit oluşturan bu durum, günümüzde tüm dünyanın ve insanlığın sorunu haline gelmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, artık ülkelerin birlikte çalışmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Gerek ülkelerin birbirleriyle olan ortak girişimleri, gerekse uluslararası örgütlerin bu tehdit üzerine geliştirecekleri stratejiler önem kazanmıştır.

2.1.1.5. Toplumsal Tehditler ve Uluslararası Göçler

Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin de itici gücüyle tehdit olgusundaki değişim toplumsal boyutta yeni tehdit algılamalarını da ortaya çıkarmıştır. Hızla artan nüfus, ekonomide yaşanan talihsizlikler, azalan tarımsal üretim, otoriter kurumların ve toplumsal ilişkilerin aşınması ve göçler artan toplumsal tehditler bağlamında değerlendirilmektedir.

¹⁶² Mahmut Gökpinar, “Sosyal ve Kriminal Boyutları ile Organize Suç”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:60, (2005), s.215-216.

¹⁶³ Geniş bilgi için bkz., UNODC, “Transnational Organized Crime”, (Erişim) <https://www.unodc.org/ropan/en/organized-crime.html> (09.05.2020)

¹⁶⁴ Abdullah Dinçkol, “Türkiye’de Organize Suçluluk ve Sosyoekonomik Yapı”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Sayı:1, (2002), s.103.

Toplumsal tehditler arasında yer alan uluslararası göçler, Soğuk Savaş sonrası dönemin koşullarında bir risk unsuru olarak karşımıza çıkar. En genel anlamıyla uluslararası göç, geçici veya kalıcı olarak insanların bir ülkeden diğer bir ülkeye giderek yerleşmesi, dolayısıyla uluslararası bir sınırın geçilmesi olarak tanımlanır.¹⁶⁵ Uluslararası göçün odağı bir ülkeden diğerine geçmek olarak ifade edilebilir. Kendi ülkesinden başka bir ülkeye göç eden insanların durumu çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilmektedir.¹⁶⁶ Uluslararası göç bir devletten diğerine gerçekleşen bir insan topluluğu hareketi olarak değerlendirilse de hareket edenler ve kalanlar arasındaki ilişki göz önüne alındığında ekonomik, kültürel, siyasi ve demografik boyutları olan bir süreçtir. Bu nedenle uluslararası göç kavramı, farklı bağlamlar ve koşullarda farklı şekillerde gerçekleşerek bir değişim ve dönüşüm geçirebilir.¹⁶⁷

Soğuk Savaş sonrası Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında iki Almanya'nın birleşmesi, Kazakistan ve Rusya'da yaşayan etnik Almanların Federal Almanya'ya yaptıkları göç ve benzeri göç süreçleri Avrupa'daki uluslararası göç kavramının niteliğini dönüştürmüştür. Bu dönemde artan yasadışı göçler ve göçmenlere karşı yöneltilen ırkçı söylem ve eylemler göç kavramının politikleşmesine ve "yüksek politika" konusu haline gelmesine neden olmuştur.¹⁶⁸ Özellikle gelişmiş ülkelere yapılan uluslararası göçler, göç alan ülkelerin bu uluslararası göç hareketlerini kontrol altına almak amacıyla çaba sarf etmeleri gerekliliğini doğurmuştur. Devletler göç hareketlerinin düzenlenmesi için çeşitli stratejik planlamalar geliştirmişlerdir.¹⁶⁹

1990'ların sonlarından itibaren Avrupa'nın deniz ya da kara yoluyla sürekli bir mülteci akımına uğraması da bu dönüşümün bir parçası olmuştur. Sınır içi çatışmaların artması, yoksulluk, yetersiz kaynaklar ve politik anlaşmazlıklar uluslararası göçün en büyük etkenleri arasındadır. Artan göç sorunu ve toplumsal tehdit algılamaları Soğuk Savaş sonrası döneme önemli bir güvenlik sorunu olarak yansımıştır. Bu bağlamda,

¹⁶⁵ Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü No:31*, (2009), s.88.

¹⁶⁶ Mustafa Ozan Şahin, İlhan Eroğlu ve Serkan Kekevi, "Immigration Phenomenon In Turkey Eu Relations And Problem Of Free Movement Of Labor Force", *American International Journal Of Contemporary Research*, Vol:4, No:6, (2014), s.149-151.

¹⁶⁷ Bülent Şener, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerinde Bir Değerlendirme", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, (Mayıs 2017), s.4.

¹⁶⁸ Samet Zenginoğlu, "Avrupa ve Göç: "Tehdit" Olgusuna Yönelik Teorik ve Politik Bir Analiz", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, (2019), s.46.

¹⁶⁹ Mustafa Ozan Şahin, İlhan Eroğlu ve Serkan Kekevi, agm., s.151.

toplumsal tehditler ve uluslararası göçlerin genişletilmiş bir güvenlik olgusu çerçevesinde uluslararası örgütlerce ele alınması gerekmektedir.

2.1.1.6. Çevresel Tehditler

Nükleer felaketler, ekolojik değişimler, gıda ve diğer kaynakların yetersizliği, toprak, hava ve su kirliliği, açlık, dünya kaynaklarının hızla tükenmesi, temiz su kaynaklarının azalması, bulaşıcı hastalıklar ve salgınlar gibi çevresel tehditler devletler arasındaki ilişkileri çatışmaya götürebilecek riskler taşıdığı için küresel tehditler olarak değerlendirilir.¹⁷⁰ Küresel çevre sorunlarının etkisinin hissedilmesiyle birlikte ulusal güvenlik kavramının kapsamı değişmiş, bireyin güvenliği ve gezegenin güvenliği konuları ön plana çıkmıştır. Sadece düşman saldırılarının değil, küresel düzeyde gerçekleşebilecek herhangi bir doğal kaynak kıtlığının, çıkabilecek bir endüstriyel kazanın ve biyolojik değişikliklerin, ulusal, bölgesel ya da küresel düzeyde gerçekleşen çevresel tehditlerin, ülkelerin ulusal güvenliklerini tehlikeye düşürebilecek olması bilinen bir gerçektir.¹⁷¹

Çevresel tehditler; çevresel kaynakların niteliğinde, niceliğinde ve sürekliliğinde bir değişim meydana gelmesi, kaynakların adil olarak dağıtılmaması, tüm canlıların yaşama, barınma, beslenme ve özgürlük gibi haklarının azalması veya yok olması durumlarında çevresel güvenlik anlayışının bozulmasıyla ortaya çıkar.¹⁷² Çevresel güvenlik anlayışının bozulması çatışmalara yol açacağından sadece devletlerin ulusal önlemler almasını değil, küresel anlamda da önlemler almayı gerektirir. Soğuk Savaş sonrası artan çevresel tehditler bağlamında gerek devletlerin ve gerekse uluslararası örgütlerin güvenlik stratejilerini çevreyi de kapsayacak şekilde genişletmesi ve bu yönde stratejiler üretmesi gereklidir.

2.1.2. Küreselleşme Süreci ve Güvenlik Kavramında Değişim

Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler disiplini önemli ölçüde etkileyen ve disiplinin içeriğinin genişlemesini sağlayan önemli kavramlardandır. Küreselleşme

¹⁷⁰ Muharrem Aksu ve Faruk Turhan, “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, (2012), s.73.

¹⁷¹ Elif Çolakoglu, “NATO’nun Çevreye İlişkin Rolü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:33, (Ağustos 2012), s.101.

¹⁷² Selahaddin Bakan ve Sonay Şahin, “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”, *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, Vol:4, No:2, (2018), s.148.

kavramının akademik literatürde ortak bir tanımı bulunmaz. Gerek uluslararası politikada gerekse akademik çalışmalarda küreselleşme kavramı farklı tanımlamalar ve açıklamalara sahiptir. En basit anlamıyla küreselleşme, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insan, toplum veya devletler arasındaki iletişim seviyesinin karşılıklı bağımlılık kavramı¹⁷³ bağlamında giderek artması olarak ifade edilebilir.¹⁷⁴

Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla henüz tamamlanmamış bir değişme sürecine giren uluslararası sistemde bazı eğilimler ön plana çıkmıştır. Bu eğilimlerin başında gelen küreselleşme; ticaret, sermaye hareketliliği ve teknoloji akımının transnasyonal bir özellik kazanarak yoğunlaşmasını sağlamaktadır.¹⁷⁵ Küreselleşme olgusu devletlerin siyasi, ekonomik ve askeri açılardan tek güç olma durumlarını ortadan kaldırmıştır. Dünya politikasında yapısal anlamda dönüşümler yaratan bu kavram, uluslararası alanda faaliyette bulunan aktörlerin de çeşitlenmesini sağlamıştır. Devletlerarası teşkilatlanmalar ve uluslararası örgütlerin yanı sıra sivil toplum örgütleri ve çok uluslu şirketler de faaliyet alanlarını arttırmıştır. Ayrıca küreselleşmeyle birlikte, insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve çoğulculuk gibi değerler evrensel bir nitelik kazanmıştır.¹⁷⁶

Waltz'un "homojenizasyon" olarak da tanımladığı küreselleşme¹⁷⁷ ile devlet ve egemenlik kavramları da dönüşüme uğramış, güvenlik algısında değişimler yaşanmıştır. Güvenlik ve küreselleşme arasında önemli ve yakın bir ilişki vardır. Küreselleşme ile gelen değişimler, uluslararası ilişkilere verilen önemi ve karşılıklı bağımlılığı arttırmıştır.

¹⁷³ Karşılıklı bağımlılık, devletler ve toplumlar arasında birçok etkileşim kanalının ortaya çıkardığı ilişkilerin ve bağlantıların uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık koşullar bütünüdür. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan iki devlette, ortaya çıkabilecek herhangi bir olumsuz gelişme her iki devlet için de sonuçlar doğurabilmektedir. Söz konusu iki devlet arasındaki ilişkide taraflardan biri diğerine göre daha fazla önem arz etse de her iki taraf da bu ilişki üzerinde çıkar tanımlamalarına ve hareket sınırlamalarına sahiptir. Kaynak: Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçın, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:6, Sayı:23, (Güz 2009), s.75.

¹⁷⁴ Fırat Bayar, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı:32, (2008), s.25.

¹⁷⁵ Erol Kutlu, "Küreselleşme ve Etkileri", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, (1998), s.371.

¹⁷⁶ Ali L. Karaosmanoğlu, agm., ss.12-13.

¹⁷⁷ Kenneth N. Waltz, "Globalization and Governance", *Political Science and Politics*, Vol:47, No:4, (1999), s.694.

Bunun sonucunda da dünyanın herhangi bir bölgesinde gerçekleşen ekonomik, siyasi veya toplumsal bir gelişme dünyanın diğer bölgeleri üzerinde de etkili olmuştur.¹⁷⁸

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi ve toplumsal eşitsizlikler küresel teröre sebep olmaktadır. Küresel terör ise dünya geneline yayılarak günümüzde tehdit algılamalarının ve güvenlik anlayışının değişmesinin baş faktörlerinden biri haline gelmiştir. Küresel terörle birlikte çoğalan insan ve uyuşturucu ticareti, göçmen kaçakçılığı ve suç örgütleri gibi alt unsurlar yeni tehdit kaynaklarını oluşturmuştur.¹⁷⁹ Bu durum devletlerin güvenlik algılamalarında dönüşüm ve değişime gitmelerini sağlamıştır.

Özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında, küreselleşmenin getirdiği yeni koşullar çerçevesinde değişen ve dönüşen güvenlik kavramını da bu bağlamda ele almak gerekir. Güvenlik kavramı, uluslararası ilişkilerin tartışmalı konularından biridir ve tanımı değişkendir. Heisenberg'e göre güvenlik, "emniyet altına alınmak istenen toplumsal yapı, birey veya eşyaların gelecekte de korunacağına yönelik beklentidir."¹⁸⁰ Mesjasz ise güvenliği, "kaygıdan, üzüntüden emin olma, riskin ve endişenin olmadığı bir durum"¹⁸¹ olarak tanımlar. Bu değişkenliğin sebebi, güvenliğin tanımını yaparken birçok değişkenin ele alınmasının gerekliliğidir. Birçok yazar, güvenliğin temel değerlere yönelik tehditlerden özgür olması konusunda hemfikirlerdir ancak, güvenlik analizlerinin temel odağının bireysel mi, ulusal mı, uluslararası mı olacağı konusunda farklılıklar gösterirler.¹⁸²

Güvenlik kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı durumlara, değerlere veya olaylara göre farklı tanımlamalar kazanmıştır. Ancak hangi tanımla ele alınırsa alınsın, uluslararası ilişkiler açısından güvenlik kavramı en öncelikli alandır ve temel değer olarak görülür. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde olan bütün aktörler güç, amaç ve iç dinamikler bağlamında farklı güvenlik anlayışlarına sahiptir. Her aktörün farklı tehdit

¹⁷⁸ Bülent Sarper Ağır, "Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı", *Güvenlik Stratejileri*, Cilt:11, Sayı:22, (Ekim 2015), s.115.

¹⁷⁹ Muharrem Aksu ve Faruk Turhan, agm., s.71.

¹⁸⁰ Muhittin Demiray ve İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, (Ağustos 2008), s.149.

¹⁸¹ Selahaddin Bakan ve Sonay Şahin, agm., s.136.

¹⁸² John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:18, (Yaz 2008), s.73.

algılaması onları farklı güvenlik arayışlarına yönlendirir.¹⁸³ Bu nedenle her aktörün güvenlik kavramının tanımına bakışı farklı olabilmektedir. Günümüz açısından bakıldığında güvenlik kavramı; hem ekonomik, toplumsal ve siyasi problemlerin çözümüne yönelik, hem de devletlerin ideolojilerinin ve ulusal çıkarlarının korunması, iç huzur ve barış ortamının devamlılığının sağlanması ve insan haklarının korunması gibi birçok boyuta sahiptir. Bu açıdan bakıldığında güvenlik, iç ve dış politikaların bütünü olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁴

Güvenliğin farklı tanımlamaları olduğu gibi, farklı güvenlik anlayışları da mevcuttur. Uluslararası İlişkiler disiplinde güvenlik tartışmaları, güvenliğin gündemini daha “dar” bir biçimde inceleyen “geleneksel güvenlik anlayışı” ve güvenliğin gündemini daha “geniş” bir bakış açısıyla inceleyen “eleştirel/yeni güvenlik yaklaşımları” arasında gerçekleşmektedir. Geleneksel güvenlik anlayışı, askeri güvenlik anlayışı olarak düşünülür ve bu anlayışa göre güvenlik devletlerarası rekabet ile ilgilidir. Askeri tehditler ve güç ilişkileri güvenliğin ana konularıdır. Geleneksel güvenlik anlayışına göre ana tehdit, diğer devletlerin askeri kapasitelerinin durumudur. Yeni güvenlik anlayışı ise, geleneksel anlayışa karşı çıkar ve güvenliğin değerlere bağlı olarak değişebileceğini ifade eder. Uluslararası sistemde değişen değerlerin bireysel ya da küresel düzeyde, geleneksel güvenlik anlayışının odağındaki ulus devletin merkeziliğinin yerini aldığını söyler. Yeni güvenlik anlayışına göre, insan hakları ve ihtiyaçları, demokrasinin ve serbest piyasanın yayılması, insanlığa karşı tehdit unsuru olarak görülen hastalıklar, çevre kirliliği, uyuşturucu ticareti ve konvansiyonel olmayan silahların yayılımı gibi değerler güvenliğin tanımını değiştirir.¹⁸⁵ Kopenhag Okulu ise güvenlik yaklaşımını üçüncü bir yaklaşım olarak ele alarak güvenlik kavramının dönüşümüne öncülük etmiştir. Bu yaklaşımın öncülerinden Barry Buzan’a göre güvenliğe gelenekçi perspektiften bakanlar geniş tutulan askeri odağı sürdürmek isteyenler, yeni perspektiften bakanlar ise güvenlik gündemindeki meselelerinin çeşitliliğini arttırmak isteyenlerdir. Ancak Kopenhag Okulu eleştirel bir perspektif ile güvenliğin kavramsallaştırıldığı çerçevenin bütününe yönelik daha sorgulayıcı bir davranış geliştirmek ister.¹⁸⁶ Bu bağlamda Kopenhag Okulu’na göre

¹⁸³ Murat Yorulmaz, “Değişen Uluslararası Güvenlik Uygulamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Değişmeyen Güvenlik Paradoksu”, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, (Temmuz 2014), s.108.

¹⁸⁴ Muhittin Demiray, agm., ss.249-250.

¹⁸⁵ Bülent Sarper Ağır, agm., ss.103-104.

¹⁸⁶ Altan Aktaş, “Güvenlikleştirme Yaklaşımı ve Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm”,

askeri tehditler toplumlar için tek güvenlik kaynağı değildir ve diğer sektörlerdeki güvensizlikler de ana tehdit kaynağı oluşturabilir.¹⁸⁷

Soğuk Savaş döneminde belirgin olan tehditler ve belirli olan düşman kategorileri vardı. Bu dönemin sona ermesiyle ortaya çıkan belirsizlikler ve küreselleşme kavramındaki gelişim güvenlik olgusunun da dönüşümünü sağlamıştır. Ulusal ve uluslararası tehditlerin niteliğinin değişmesi, güvenlik anlayışının da ciddi dönüşümlere uğramasına sebebiyet vermiştir. Güvenlik kavramı; siyasal, sosyal, çevresel, ekonomik ve insani yönleri de kapsayacak şekilde yeni bir tanım kazanmıştır.

Soğuk Savaş dönemindeki devletlerden gelebilecek doğrudan askeri tehditlere göre şekillendirilen güvenlik kavramı, Soğuk Savaş'ın bitişiyle kendini çeşitli bölgelerden de kaynaklanabilecek siyasal, ekonomik, çevresel ve toplumsal tehditlere göre şekillendirmiştir. Soğuk Savaş döneminin güvenlik söylemi değişmiş ve ekonomik istikrarsızlık, siyasi baskı, insan kaçakçılığı, sınır içi çatışmalar, uluslararası göç gibi geleneksel olmayan tehditler ve bireyi merkeze alan yeni bir güvenlik söylemi ortaya çıkmıştır. Bu söylem değişimiyle uluslararası toplumun bireylerin güvenliğini de koruma altına almak için önlemler alması gerekliliğini içeren koruma sorumluluğu, insan güvenliği ve insani müdahale kavramlarının gelişmesini de sağlamıştır.¹⁸⁸ Soğuk Savaş döneminin tehdit algısı yerini daha karmaşık ilişkilere ve bu karmaşık ilişkilerin neden olduğu değişken bir uluslararası güvenlik ortamına bırakmıştır. Bu değişimin nedeni ise, tehdit algısının tek boyut halinden çok boyutlu bir hale gelmesidir.¹⁸⁹

Özellikle, 11 Eylül 2001 terör saldırıları ile Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik algılamaları zirveye çıkmıştır. Bu terör saldırıları güvenlik kavramının kapsamının kitle imha silahlarındaki artış, küresel terör, suç örgütleri, silah, insan ve uyuşturucu ticareti, etnik ve dinsel çatışmalar gibi tehditleri de içine alarak genişlemesi gerektiğini göstermiştir. Bu değişen tehdit algılamaları ve kapsamı genişleyen güvenlik algılamaları NATO'nun da yeni güvenlik ortamındaki konumunu dönüştürmüştür.

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, (2011), s.11.

¹⁸⁷ Geniş bilgi için bkz. Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Londra: Lynne Rienner Publishers, 1997.

¹⁸⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.13.

¹⁸⁹ Kadir Sancak, "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü", *KTÜni. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, (2013), s.129.

2.1.3. Yeni Güvenlik Ortamında NATO

Soğuk Savaş sırasında NATO'nun temel amacı Sovyet tehdidi etrafında çerçevelenmişti. Soğuk Savaş döneminde NATO'nun rolü, Sovyetler'den ya da Varşova Paktı üyelerinden gelebilecek saldırıları bertaraf ederek kendi üyelerini korumaktı. Ancak Soğuk Savaş döneminin sona erışı ve güvenlik algılamalarındaki değişim NATO'nun varlığı ve devamlılığı hakkında birçok tartışmanın da çıkmasına yol açtı. Temel tartışma noktası, örgütün varoluş nedenini kaybetmesiydi ve NATO'nun karşı olduğu tehdidin son bulmasıyla, NATO'nun da varlığının son bulması gerektiğini düşünenler ile NATO'nun siyasi işlevine odaklanarak örgütün çıkabilecek yeni tehditler nezdinde devamlılığını savunanlar olarak bir ayrılık noktası mevcuttu.¹⁹⁰

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra, özellikle realist uluslararası ilişkiler yazarları, NATO'nun Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla artık işlevsiz bir yapıya büründüğü yönünde karamsar yorumlarda bulundular. Aynı yıllarda liberal uluslararası ilişkiler yazarları ise NATO'nun ileri düzeyde teşkilatlanmış ve kurumsallaşmış bir askeri-siyasi ittifak olduğu gerçeğiyle düşünerek, değişen güvenlik ortamına uyum sağlayabilecek bir yapıda olduğu ile ilgili iyimser görüşlerini sürdürdüler.¹⁹¹ ABD başta olmak üzere Batı Bloku'nun galibiyetiyle sonlanan ve dünyada barış ve istikrarın egemen olacağını düşünen başta Fukuyama olmak üzere bazı düşünürler, NATO'nun varlık amacının ortadan kalktığını savunmuşlardır.¹⁹² Ancak; Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde değişen güvenlik algısı yeni tehditlerle karşı karşıya gelmiştir. Kitle imha silahlarının yaygınlaşması, uluslararası terörizm, etnik ve bölgesel çatışmalar, aşırı milliyetçilik, uyuşturucu ticareti, silah ve insan kaçakçılığı, salgın hastalıklar, aşırı göç olayları ve organize suçlar gibi yeni gelişen tehditler büyük güvenlik kaygıları yaratmıştır.¹⁹³ Bunların dışında, eski Sovyet ülkelerinin son durumları ve Sovyetler'in yıkılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğu nedeniyle doğan olumsuzlukların çözülmesinin gerekliliği de ortaya çıkmıştır.

¹⁹⁰ Hasan Deniz Pekşen, "NATO'nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt:12, Sayı:23, (2016), s.42.

¹⁹¹ Ali L. Karaosmanoğlu, agm., s.4.

¹⁹² Şule Şahin Ceylan, "Francis Fukuyama ve Tarihın Sonu Tezi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:10, (Güz 2006), s.249.

¹⁹³ Murat Gül, agm., s.249.

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında İttifak üç temel önceliğe sahipti. NATO'nun ilk önceliği, Soğuk Savaş'ın etken olduğu Avrupa'daki bölünmüşlük durumunu ortadan kaldırmaktı. Böylece Merkez ve Doğu Avrupa ile Batı Avrupa bütünleşmesi sağlanacaktı. NATO'nun ikinci önceliği, Rusya Federasyonu'na yeni yapılanma içerisinde uygun bir yer verilmesiydi. Üçüncü olarak ise, Soğuk Savaş'ın bitişiyile ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamamış bazı Avrupa bölgelerine istikrar getirecek imkânlar sağlanmasıydı.¹⁹⁴ NATO, üyeleri arasındaki ilişkileri kolaylaştıran ve geliştiren önemli bir role sahipti. Soğuk Savaş sonrasında da bu rolünü ve diğer işlevlerini yerine getirmeliydi.

Tüm bu yeni sorunlar ve NATO'nun ana amaçları düşünüldüğünde, NATO'nun artık gerekli olup olmadığı tartışmalarına bir son vermek gerekiyordu. NATO'nun, bu tehditler ışığında oluşacak yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde, varlığını devam ettirmek için bir dönüşüm geçirmesi gerekiyordu. NATO'nun bir dönüşüm geçirerek varlığını devam ettirmesi konusunda ABD ve Avrupa ülkeleri hemfikirdiler. ABD bu dönüşüm sonunda örgütün yeni halini çıkarlarını devam ettirmek için kullanmak istiyordu. NATO'nun kuruluşundan itibaren örgütte üstün bir rolü olan ABD, Avrupalı devletler üzerindeki etkinliğini kaybetmek istemiyordu. Avrupalı devletler ise, NATO'nun varlığının devamı konusunda istekliydiler. Çünkü gerek Almanya'nın birleşmesinin yarattığı endişe gerekse yeni güvenlik tehditleriyle başa çıkabilecek güvenlik kurumlarının olmayışı NATO'nun dönüşümünü desteklemelerini sağladı.¹⁹⁵

2.2. NATO'NUN DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Soğuk Savaş döneminin kapanması dünya siyasetinin temel yapısında, aktörler ve süreç bağlamında bir değişim yarattı. Soğuk Savaş diyalektiğinin ortadan kalkması yeni ilişki biçimlerinin, yeni aktörlerin iki kutupluluk özelliğini tek kutupluluğa bırakmıştı. Yeni uluslararası ortamda kıta ölçekli küresel politikalar ve jeopolitik stratejiler önem kazanmıştı.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası sistem, yeni gelişmeler ışığında değişime uğradı. Yeni uluslararası sisteme uyum sağlamak isteyen uluslararası yapılar da

¹⁹⁴ Erdem Özlük ve Duygu Özlük, "NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31, (2014), s.213.

¹⁹⁵ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.18.

kendilerini bu değişime adapte etmek ve yeniden kurumsallaşma-yapılandırılma sürecine girmek için yeni roller üstlendiler. NATO'nun artık belirli bir bölgenin değil, dünya barışının sağlanmasına yönelik stratejiler izlemesi gerekli görülüyordu. Soğuk Savaş sonunda NATO, varlık nedenini kaybetmesiyle oluşan meşruiyet sorununun yanında diğer bazı önemli sorunlarla da karşılaştı. Bunlar; genişleme politikasının sonrasında oluşan siyasi, askeri ve ekonomik sorunlar, İttifak üyeleri arasındaki sorunlar, İttifak üyeleri ile NATO arasındaki sorunlar, NATO dışındaki ülkelerle yaşanan sorunlar, NATO ile AB arasında yaşanan sorunlar, alandışılık sorunu ve değişen güvenlik tehditleriyle mücadeleledi.¹⁹⁶

Soğuk Savaş'ın bitişi sonrası birçok düşünür NATO'nun da tıpkı Varşova Paktı gibi dağılacağını düşündü. Ancak NATO'nun durumu Varşova Paktı gibi olmadı, çünkü Varşova Paktı üyeleri bu İttifak'tan kurtulmak istiyordu. Buna karşılık, hiçbir NATO üyesi İttifak'tan kurtulmak istemedi. NATO, tüm üyeleri için iş birliği ve istişare için kalıcı bir transatlantik bağ konumundaydı. İttifak, büyük ya da küçük tüm ülkelerin seslerini duyurmasına, ortak çözümler üretmelerine ve güçlerini bütünleştirmelerine olanak sağlıyordu. Düşünülenin aksine Varşova Paktı üyesi birçok devlet NATO üyesi olmak istemekteydi.¹⁹⁷ Soğuk Savaş'ın bitişiyle NATO'nun kurulmasına neden olan en büyük faktörün ortadan kalkması, NATO'nun oluşan yeni güvenlik tehditleri çerçevesinde harekete geçmesini gerekli kıldı. NATO, Soğuk Savaş sonrasında, birbiriyle ilişkilendirebileceğimiz bir dönüşüm ve genişleme hareketi başlattı. Böylece yeni uluslararası ortamda bir meşruiyet ortamı yaratabilecek ve NATO'ya olan gereklilik tartışmalarına son verecekti. "Dönüşüm" ifadesi akademik literatürde, NATO'nun ilgi ve faaliyetlerinde gerçekleştirdiği anlayışın değişimine vurgu yapmak için kullanılmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun yayımladığı belgelerde dönüşüm kavramının resmi olarak yer aldığı ve bu kavramın ittifak faaliyetlerindeki gelişmelere ve siyasi anlamda bir değişime gidilme sürecine vurgu yaptığı görülür. Soğuk Savaş sonrasında, Londra Zirvesi'nde, "Dönüşen Kuzey Atlantik İttifakı" adıyla yayımlanan bildirge ile dönüşüm kavramı NATO literatürüne girmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Bilal Karabulut, "Stratejik Konseptler ve NATO'nun Dönüşümü", *Sıcak Barış'ın Soğuk Örgütü: Yeni NATO*, Mehmet Seyfettin Erol (ed.), Barış Kitabevi, Ankara, 2012, s.126-128.

¹⁹⁷ Alessandro Minuto-Rizzo, "NATO's Transformation and New Partnerships: The Mediterranean", *Duke University Press*, Vol:18, No:3, (2007), s.3.

¹⁹⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.29.

NATO'nun dönüşümü, İttifak'ın yeni uluslararası sisteme uyum çabasıdır. Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşen 1991 Roma, 1999 Washington ve 2010 Lizbon Zirvelerinde yayımlanan yeni NATO stratejik konseptleri bu dönüşümün pratik uygulamaları olarak gösterilebilir. NATO dönüşüm sürecinde ağırlıklı olarak ele alınan konular şunlardır:

- Yeni güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak bir güvenlik stratejisi geliştirme,
- Yeni siyasi hedefler belirleme ve Avrupa güvenlik mekanizmasını güçlendirme,
- Yeni üyeleri İttifak'a katarak genişleme,
- Üye olmayan ülkelerle ilişkileri canlı tutma,
- Kriz bölgelerinde barışı sağlama ve koruma çalışmaları yapma,
- Nükleer silahları denetim altına alma ve silahsızlanma çalışmaları başlatma,
- Terörizmle mücadele,
- Alan dışı olarak tanımlanan bölgelerdeki potansiyel riskleri ortadan kaldırmak için Rusya, Ukrayna ve Akdeniz ülkeleriyle ilişkileri geliştirme.¹⁹⁹

2.2.1. Siyasi ve Askeri Dönüşüm

NATO'nun dönüşümü siyasi ve askeri alanlarda gerçekleşmiş ve İttifak bu dönüşüm alanlarıyla kendini daha etkili ve yararlı bir konuma getirmeye çalışmıştır. NATO'nun siyasi dönüşümündeki amaç, giderek değişen ve belirsizleşen küresel güvenlik ortamına daha hızlı uyum sağlamak ve bu ortamda daha aktif rol alabilmektir. NATO'nun siyasi dönüşümü, ittifakın askeri gücünden vazgeçmesi anlamına gelmemektedir. İttifak, Soğuk Savaş sonrası dönemin koşullarına ve değişen güvenlik algısına uyum sağlamak için hem askeri hem de askeri olmayan değişikliklerle kendini bir dönüşüm sürecine adapte etmiştir.²⁰⁰

NATO kuruluşundan beri izlediği politikalar ve stratejilerle kolektif savunmanın yanında, üyesi ülkelerin politik ve askeri ilişkilerini korumak ve geliştirmek üzerine çalışmıştır. İttifak, Avrupa'nın ABD ile arasındaki farklılıkları en aza indirmek ve üye ülkeler arasındaki ilişkilerin sağlam bir şekilde ilerlemesini sağlamak için strateji ve hedefler geliştirmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca İttifak üyesi ülkeleri saldırılara karşı korumakla yükümlü olan NATO, izlediği caydırıcılık politikasıyla askeri yönünü ön

¹⁹⁹ Feride Fatma Bilgili, agt., s.61.

²⁰⁰ Arif Bağbaşıoğlu, age., s.33.

planda tutmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bir dönüşüm gerçekleştirmek için yeni adımlar atan NATO, ön planda olan askeri yönünün yanı sıra siyasi anlamda da bir atılım gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Soğuk Savaş'ın sonrasında NATO, İttifak'a katılmak isteyen ülkelerle iş birliği ve ortaklık yoluna gitmiş, Rusya ile ilişkilerini geliştirmek için çaba göstermiş, Balkanlar'da yaşanan sorunlarla ilgilenmiştir. Bu çerçevede İttifak, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'da bir bütünlük kurmayı ve güvenliğin tesisi ile barış ve istikrar ortamını sağlamayı hedeflemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO, yeni ortaklıklar kurma kararı almış, alandışılık anlayışını değiştirmiş ve genişleme faaliyetleriyle siyasi iradesinin dönüşümünü gerçekleştirmiştir. Yeni kurulan ortaklıklar yoluyla NATO, Avrupa-Atlantik güvenliğinin sağlanması için ortak ülkelerle iş birliği, güvenlik, barışı destekleme operasyonları, bilim ve çevre gibi alanlarda iş birliği ve savunma reformu gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Ortaklıklar yoluyla güvenlik politikası, NATO'nun siyasi dönüşümünün bir parçası olmuş ve bu politika ile NATO üyesi olamayacak olan ülkeler ile güvenlik için iş birliği sağlanmıştır.

Ortaklıklar yoluyla güvenlik, İttifak'ın siyasi dönüşümü ile yakından alakalıdır. İttifak kendi bünyesine katmak istediği ülkelere rehberlik etmek, bu ülkelerle iş birliği ve diyalog sürecini arttırmak için genişleme politikası çerçevesinde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK), Barış İçin Ortaklık Programı (BİO) ve Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) gibi kurumsal mekanizmalar geliştirmiştir. Bunun yanında, Akdeniz Diyalogu ile Avrupa'nın tümünün güvenliğinin Akdeniz'in güvenlik ve istikrarından ayrılamayacağı fikrine dayanarak Mısır, Fas, Tunus, Ürdün, İsrail, Moritanya ve daha sonra diyaloga katılacak olan Cezayir ile bölgesel güvenlik ve istikrarı teşvik etmeye çalışmıştır. Akdeniz Diyalogu ülkeleri ile bilim, enformasyon, sivil olağanüstü hâl planlaması gibi belirli etkinlikler yoluyla ve İttifak okullarında verilen silahların kontrolü, barışı koruma, askeri kuvvetlerin çevrenin korunmasındaki rolü gibi konularda gerçekleştirilen kurslarla düzenli bir ilerleme kaydedilmiştir. İttifak ayrıca, başta terörizm gibi güvenlik tehditleriyle başa çıkabilmek için kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla Ortadoğu'ya açılarak Akdeniz Diyalogu'nu tamamlayıcı bir girişim olarak İstanbul İşbirliği Girişimi ile Ortadoğu ülkeleriyle pratik anlamda bir iş birliği geliştirmeyi hedeflemiştir. Siyasi dönüşüm bağlamında, ayrıca, İttifak'ın siyasi görüşmelerinin eş güdümünün sağlanması için "NATO Görüşmeler, Komuta ve Yönetim Teşkilatı"

kurulmuştur. Bir görüşme organizasyonu mekanizması olan bu teşkilatın, Kuzey Atlantik Konseyi ve Savunma Planlama Komitesi'ne her konuda danışmanlık etmesi kararlaştırılmıştır.²⁰¹

NATO'nun siyasi dönüşümü çerçevesinde alandışılık sorunu da önemli bir olgudur. Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO varlığının devam edebilmesi için yeni stratejik konseptleriyle kriz yönetimi ve barışı koruma gibi yeni görevler üstlenerek görev alanını genişletmiştir.²⁰² Alandışılık, İttifak'ın görev alanı dışında kalan bölgeleri açıklamak için kullanılmaktadır. Görev alanı durumu sadece coğrafi alan olarak algılanmaz, İttifak'ın amaç ve ilkelerini de kapsar. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. ve 6. maddeleri İttifak'ın görev alanını açıklamaktadır. Ayrıca Antlaşma, NATO'nun görev alanı dışında herhangi bir askeri operasyona girişemeyeceği ve İttifak'ın imkân ve tesislerini bu tarz bir amaç için kullanamayacağını da belirtmektedir. Hukuki durum bu şekildeyken İttifak'ta alandışılık sorununun ortaya çıkmasının nedeni ABD'nin ve diğer İttifak üyelerinin NATO imkânlarını alan ötesinde kullanmak istemeleri olmuştur.²⁰³

1991 ve 1999 yıllarında kabul edilen İttifak'ın yeni stratejik konseptleri İttifak içerisinde alandışılık algısının değişmesine ve dönüşmesine yol açmıştır. 1991 stratejik konsepti İttifak'ın güvenlik algısının yeni koşullara göre dönüştürülmesini ve bu bağlamda yeni koşullara uygun olarak hareket kabiliyeti yüksek yeni çok uluslu güçlerin oluşturulmasını içermektedir. Bu stratejik değişim İttifak'ın alan dışı coğrafyalarda da görev yapabilme iradesini ortaya çıkarmıştı. Bu stratejik değişiklikten sonra yapılan Bosna ve Kosova müdahaleleri alandışılık konusunun örnekleri oldu. 1999 yılında onaylanan stratejik konseptte ise NATO tarafından yapılan müdahale örneklerine meşru bir zemin yaratmak için çalışıldı. Yeni stratejik konsept ile İttifak üyelerini tehdit edecek etnik veya dinsel çatışmalar ve terör faaliyetlerinin giderilmesi görev alanına dahil edildi.²⁰⁴ NATO'nun alandışı operasyonları 2000'li yıllarda da Afganistan ve Libya'da gerçekleşti. İttifak'ın ilk Avrupa dışı müdahalesi olan Afganistan müdahalesi ve

²⁰¹ NATO El Kitabı, *age.*, ss.88-90.

²⁰² Arif Bağbaşıoğlu, "NATO'nun Alan Dışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukuku'na Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Hukukta Güncel Gelişmeler, Murat Saraçlı (Ed.), *Bing Bang*, Ankara 2012, s.181.

²⁰³ Çağrı Erhan, "NATO'da Alandışılık Sorunu", *age.*, s.567.

²⁰⁴ Arif Bağbaşıoğlu, *agm.*, ss.185-201.

devamındaki Libya müdahalesi, NATO'nun alandışılık anlayışının dönüştüğünü göstermekteydi.

Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik ortamına kendini adapte etmeye çalışan NATO askeri alanda da bir dönüşüm gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. İttifak'ın temel amacı olan ortak savunma anlayışı, Soğuk Savaş sonrasında Soğuk Savaş dönemi için planlanmış olduğu şekilden çok daha farklı bir yapıya bürünmüştür. Özellikle terörizmin ve silahlanma yarışının artışı ile hiçbir toplumun tam olarak güvende olamayacağı anlaşılmıştır.²⁰⁵ Soğuk Savaş döneminde ön planda olan konvansiyonel ve nükleer silahların oluşturduğu tehditler, Soğuk Savaş sonrasında yerini yeni tehditlere ve güvenlik açıklarına bırakmıştır. Bu bağlamda, NATO askeri yapılarını dönüştürmek ve yeni asimetrik tehditlere karşı mücadele edebilmek için yeni askeri politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır.

İttifak'ın askeri dönüşümünün amacı, NATO'nun savunma kapasitesini arttırmak için silahlı kuvvetlerin gelişim dinamiklerini modernize etmek ve güvenliğin sağlanması için yeni politikalar oluşturmaktır.²⁰⁶ NATO'nun askeri dönüşümünü ABD Savunma Bakanlığı “askeri rekabetin ve iş birliğinin değişen doğasını yeni kavramlar, insanlar ve organizasyonların birleşimiyle şekillendirecek ve stratejik konumumuzu korumak için asimetrik güvenlik açıklarımıza karşı güvence sağlayabilecek bir süreç” olarak açıklamaktadır.²⁰⁷

Soğuk Savaş döneminde savunma konusunda ABD'ye bağımlı halde olan Avrupalı devletler, Soğuk Savaş sonrası dönemde de savunma harcamaları yapmaktan kaçınmış ve bu bağımlılık devam etmiştir. Bunun sonucunda, özellikle Balkanlarda yaşanan krizler bu bağımlılığın bir eksiklik olduğunu göstermiştir. NATO'nun savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi gerektiğinin farkına varılmış ve bu kapsamda askeri bir dönüşüme gidilmiştir.

İttifak'ın askeri dönüşüm sürecinde etkili olabilmesi için uygun imkânlarla ve kapasitelere ihtiyacı vardı. Bu gereksinimlerin giderilmesi için NATO, komuta yapısında,

²⁰⁵ M. Cem Oğultürk, agt., s.194.

²⁰⁶ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.34-35.

²⁰⁷ Mirela Atanasiu, “NATO Transformation-Concepts and Initiatives on the Temporal Axis”, *Strategic Impact*, No:4, (2013), s.18.

askeri doktrinlerinde ve mali yapısında değişikliklere gitmiştir.²⁰⁸ Askeri dönüşümün bir unsuru olan NATO'nun yeni kuvvet ve komuta yapısı ile NATO kuvvetlerinin etkinlik ve güvenilirlikleri arttırılmış, hızlı konuşlanma için gereken altyapı düzenlenmiştir. Ayrıca askeri dönüşüm anlamında, NATO karargâh sayısı azaltılmış, personel yapısı düzenlenmiştir. Böylece kriz ortamında en kısa sürede ve en etkin şekilde karar alabilmenin önü açılmıştır.²⁰⁹ Bu bağlamda NATO Mukabele Gücü oluşturularak teknolojik açıdan daha gelişmiş, esnek, birlikte çalışma kabiliyetine sahip ve Kuzey Atlantik Konseyi'nin kararı ile harekete geçebilecek bir güç oluşturulmuştur.²¹⁰

İttifak'ın askeri doktrini 1990'lı yıllara uyum sağlayacak bir yapıda değildir. Bunu en iyi şekilde Balkanlar'da yaşanan olaylar göstermiştir. Bu sebeple askeri doktrinde de değişikliğe gidilmesi şarttır. Bu bağlamda NATO, tecrübelerinden yararlanarak pek çok askeri doktrin çalışması yapmış, kılavuzlar hazırlamıştır. İttifak'ın dönüşen askeri doktrini ile NATO'nun askeri kuvvetlerinin silahlı çatışmalardan askeri müdahalelere kadar uzanan her çeşit askeri operasyonu üstlenebilme yeteneği arttırılmış, askeri kuvvetlerin konuşlanabilir ve harekete geçebilir vaziyetleri geliştirilmiş, İttifak'ın askeri istihbarat kapasitesi genişletilmiş ve askeri kuvvetlerin ortaklaşa ve koordineli çalışma kabiliyetleri arttırılmıştır.²¹¹

NATO'nun, dünya üzerinde gerçekleşebilecek herhangi bir kriz durumunda kullanacağı üç aşama vardır: savunma, caydırıcılık ve tırmanma. Soğuk Savaş boyunca en çok kullanılan savunma aşaması, NATO'nun kuruluşunun temelinde yatan aşamadır. Caydırıcılık aşaması, uluslararası aktörlerin en çok başvurdukları güvenlik mekanizmasıdır ve İttifak'ın barışı tehdit eden devletlere karşı tüm kurum ve kuruluşlarla birlikte hareket etmesi olarak ifade edilir. Tırmanma aşaması ise, NATO'nun dönüşümü çerçevesinde öne çıkmaya başlayan, askeri kuvvetlerin savaşa hazır vaziyette beklemesi anlamına gelen aşamadır. Caydırıcılık ve tırmanma aşamaları NATO'nun askeri dönüşüm sürecinde İttifak'ı motive eden iki unsur olmuştur.²¹²

²⁰⁸ Ali L. Karaosmanoğlu, agm., s.22.

²⁰⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.34-35.

²¹⁰ James L. Jones, "NATO'nun Askeri Yapılarındaki Dönüşüm", *NATO Review*, 2004, (Erişim) <https://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/turkish/military.html> (19.05.2020)

²¹¹ Ali L. Karaosmanoğlu, agm., ss.22-27.

²¹² Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.34-35.

NATO'nun siyasi ve askeri alanlardaki dönüşüm hareketi, Soğuk Savaş sonrası dönemin gerektirdiği güvenlik koşullarına ve tehdit algılamalarına göre düzenlenmiş, İttifak kendini yeni güvenlik ortamına en uygun şekilde konumlandırmak için her anlamda kendi bünyesinde değişiklikler yapma yoluna gitmiştir. NATO'nun siyasi boyutu olan askeri bir örgüt olması dönüşümünün de askeri ve siyasi anlamda dengeli bir şekilde gerçekleşmesini gerektirmiştir. NATO üye devletlerin görüşlerini paylaşabileceği, risklerin ve zorlukların doğasını tartışabilecekleri, fikir birliğine gidebilecekleri ve gereken durumlarda birlikte hareket edebilecekleri bir forum işlevi görmektedir. Bu sebeple askeri dönüşüm ve siyasi dönüşümün el ele gerçekleşmesi şarttır.²¹³

NATO bu dönüşüm hareketiyle, “olan” bir ittifak olmaktan çıkıp “yapan” bir ittifaka dönüşmüştür.²¹⁴ NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönüşümünü anlamlandırmak için Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen NATO zirvelerine ve bu zirvelerde ele alınan konulara bakmak gerekir. İttifak'ın 1990 ve sonrasında gerçekleştirdiği zirveleri ve bu zirveler sonucunda dönüşümün pratikteki başlıca uygulaması olan yeni stratejik konseptler İttifak'ın dönüşümü bağlamında ele alınacaktır.

2.2.1. Dönüşüm Kapsamında NATO Zirveleri ve Yeni Stratejik Konseptler

NATO zirveleri, üye ülkelerin devlet veya hükümet başkanlarının İttifak'ın faaliyetlerini değerlendirmek, stratejik kararlar almak ve bu kararların uygulanabilirliğini konuşmak amacıyla düzenli olarak bir araya geldikleri toplantılardır. Zirveler; yeni politikalar geliştirmek, yeni girişimler başlatmak, İttifak'a yeni üyeler davet etmek ve İttifak üyesi olmayan devletlerle ortak ilişkiler geliştirmek için yapılmaktadır.²¹⁵ NATO stratejik konseptleri ise İttifak'ın güvenlik yaklaşımının unsurlarını belirler. Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla küreselleşmenin de etkisiyle değişen tehditler ve güvenlik algılamalarının bir sonucu olarak NATO'nun da stratejilerini değiştirmesinin gerekliliği doğmuştur. Yeni güvenlik ortamını ve bu ortamın getirdiği değişiklikleri göz önüne alarak İttifak'ın stratejik konseptleri de bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.

²¹³ Alessandro Minuto-Rizzo, agm., s.8.

²¹⁴ Tarık Oğuzlu, agm., s.11.

²¹⁵ NATO, “Summit Meetings”, (Erişim) <http://www.nato.int/issues/summits/index.html> (18.05.2020)

1990 sonrasında yapılan her NATO zirvesi İttifak'ın geleceği ile ilgili önemli açıklamalara ve tartışmalara ev sahipliği yapmıştır. İttifak'ın kurumsal yapısında da değişikliklere gidilmiş; İttifak, bünyesine kattığı yeni üyeleriyle yapılanma anlamında bölgesel, faaliyet alanı olarak ise küresel bir örgüte dönüşmüştür.²¹⁶ Bu bağlamda, NATO Zirveleri ve bu toplantılarda gündemi oluşturan güvenlik politikaları çerçevesinde değişen yeni stratejik konseptler incelenecektir.

2.2.1.1. Londra Zirvesi ve Dönüşümün Başlangıcı

29-30 Mayıs 1989'da Brüksel'de yapılan NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi sonrasında yayımlanan bildiride İttifak'ın değişiminin sinyalleri verilmiştir. Bildiride konvansiyonel silah indirimine hız verilmesi gerektiği aktarılmış, Doğu Avrupa'dan kaynaklanan "tehdit" ifadesi yerine "risk" ifadesi kullanılmıştır. Bu durum, Doğu Avrupa'yı tehdit ve risklerin önlenmesi bakımından İttifak'ın müdahil olacağı bir bölge haline getirmiştir. Brüksel Zirvesi sonrasında 22-23 Mayıs 1990'da NATO Savunma Planlama Komitesi tarafından bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıda İttifak'ın stratejisinin gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²¹⁷

5-6 Temmuz 1990 tarihlerinde Londra'da gerçekleştirilen Zirve, İttifak'ın yeni stratejisine yön verecek bir toplantı niteliğindedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesine karşı bir tepki olan Londra Zirvesi sonrasında yayımlanan Londra Bildirisi, diğer adıyla Dönüşen Kuzey Atlantik İttifakı Bildirgesi, üye devletlerin İttifak'ın siyasi unsurunu geliştirme niyetlerini açıkladıkları bir bildiri olmuştur.²¹⁸ Londra Bildirisi'nde; Avrupa'nın gelecek vaat ettiği, Orta ve Doğu Avrupa'nın kendini kurtardığı, Sovyetler'in özgür bir topluma doğru bir yolculuğa çıktığı, insanları ve fikirleri sınırlandıran duvarların kalktığı, Avrupalıların kendi kaderlerini belirledikleri ve özgürlük ile barışı seçtikleri bir sisteme geçildiği belirtilmiştir. NATO'nun tarihin gördüğü en başarılı savunma örgütü olduğu ve ortak savunma anlayışını devam ettirmesi gerektiği

²¹⁶ Erdem Özlük ve Duygu Özlük, agm., s.213.

²¹⁷ Arif Bağbaşıoğlu, age., s.19.

²¹⁸ Jonathan Parish, "Remaining Relevant", *NATO Review*, (Spring 2005) (Erişim) https://www.nato.int/docu/review/2005/issue1/english/art1_pr.html (18.05.2020)

açıklanmış, güvenlik ve istikrar anlayışının sadece askeri boyutta kalmaması gerektiği vurgulanmıştır.²¹⁹

Londra Zirvesi'nde, İttifak'ın Doğu Bloku ülkeleri ile ilişkilerinin geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmış, yeni dönemle beraber gelecek sorunların niteliğine yönelik yeni stratejilerin belirlenmesi istenmiştir. Zirvede ayrıca, NATO'nun Avrupa ayağının ve Avrupa İşbirliği Konseyi'nin güçlendirilmesi konusunda kararlar alınmıştır.²²⁰ Bu çerçevede Gorbaçov'un Sovyetler Birliği ve diğer Varşova Paktı ülkeleri adına NATO toplantısına katılması için davet gönderilmiş, İttifak ile düzenli diplomatik irtibatın sağlanması istenmiştir.

Londra Zirvesi, NATO'nun geleceğinin nasıl şekillenmesi gerektiği ile ilgili tartışmaların başladığı ilk zirvedir. Bu nedenle, İttifak'ın yeni düzene uyum sağlaması açısından önemlidir. Bildirinin son maddesi, İttifak'ın yeni ve büyük bir dönüşüm için hazırlandığını ve tüm Avrupa ülkeleriyle birlikte çalışarak kalıcı barış için çaba sarf edeceklerini teyit ederek NATO'nun asıl dönüşümünün bu tarihten itibaren başladığının ifade eder.²²¹ Bildirinin bu maddesi, İttifak'ın kurulduğu andan itibaren bağımsızlık, özgürlük, güvenlik ve değerler kapsamında garantör konumunda olduğunu ve bundan sonra da bu garantörlüğünün devam edeceğini açıklamaktadır.

2.2.1.2. Roma Zirvesi ve İttifakın Yeni Stratejisi

7-8 Kasım 1991 tarihlerinde Roma'da Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda İttifak'ın yeni işlevlerini ve yapısını belirleyen "Roma Barış ve İşbirliği Deklarasyonu" ve "İttifak'ın Yeni Stratejik Konsepti" adıyla iki önemli belge yayımlanmıştır. Zirvede, İttifak'ın Avrupa'da yeni bir kalıcı barış düzeni inşa etmek için önemli bir rol oynamaya ve üyelerinin güvenliklerini garanti altına alan bir istikrar kaynağı olmaya devam edeceği teyit edilmiştir. Roma Zirvesi, Londra Bildirgesi ile başlayan İttifak'ın dönüşüm hareketinin önemli bir aşamaya geçtiğini göstermektedir.²²²

²¹⁹ NATO, "Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm (12.05.2020)

²²⁰ Erdem Özlük ve Duygu Özlük, agm., s.213.

²²¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.20.

²²² NATO, "Declaration on Peace and Cooperation", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm (12.05.2020)

Roma Bildirisi, İttifak'ın Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yeni kurulan iş birliği ve ortaklık anlayışına ve Avrupa'nın gelecekteki güvenliği için uygulayacağı politikaları ve yerine getireceği görevleri açıklamıştır. Roma Bildirisi ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Avrupa'da üstlendiği rolü güçlendirmek ve bu konuda üzerindeki kararlılıklarını vurgulamak amaçlanmıştır.²²³ Roma Zirvesi'nde, İttifak üyelerinin artık kapsamlı ve büyük bir saldırı veya saldırı tehdidinde maruz kalmadığı ve bunun yerini farklı yönlerden gelebilecek, çok boyutlu, bölgesel ölçekli risklerin aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, güvenlik kavramının tanımı yeni koşullar göz önüne alınarak yorumlanmış, güvenlik konusunun sadece askeri değil; siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının olduğu da kabul edilmiştir.²²⁴

Roma Bildirisi'nde, Sovyetler Birliği ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin geleceğe doğru nitelikli bir adım taşınması amacıyla, bu ülkelerde demokrasinin gelişmesini teşvik edici reform adımlarının destekleneceği ve bu geçiş süreci için yardım sağlanacağı açıklanmıştır. Bu ülkelerde güven duygusu oluşturmak için İttifak, güvenlik konularında ve siyasi konularda daha kurumsal bir istişare ve iş birliği ilişkisi geliştirmeyi amaçladığını teyit etmektedir.

Roma Zirvesi sonucunda yayımlanan İttifak'ın Yeni Stratejik Konsepti, 1989 sonrasında Avrupa'daki güvenlik ortamının değiştiğini vurguladı. Bu sebeple İttifak üyeleri, İttifak'ın güvenliğine sadece Doğu bölgesinden değil, her bölgeden tehlike gelebileceğini ve bu karşılaşılabilecek tehlikelerin büyük bir ihtimalle etnik çatışmalar ve toprak anlaşmazlıkları gibi ciddi ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunların doğuracağı istikrarsızlıkların olumsuz sonuçlarından doğacağını kabul etmişlerdi. İttifak üyelerinin topraklarına herhangi bir silahlı saldırı olması durumunda Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5.ve 6. maddelerinin uygulanacağı teyit edildi. İttifak'ın güvenliği için kitle imha silahlarının yaygınlaşması, terörizm ve sabotaj eylemleri ve hayati kaynakların istikrarının bozulması gibi geniş risklerden korunmak için gerekli çabaların koordine bir şekilde gerçekleştirileceğinden bahsedildi. Yeni strateji, İttifak'ın amacını ve güvenlik işlevlerini yeni güvenlik ortamı için değiştirdiği değil, bu işlevleri daha da vurguladığı bir

²²³ Ülku Demirtürk Demirdöğen, "Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Yeni Stratejisi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası: Cumhuriyetin 70'inci Yılı Armağanı*, Cilt:46, (1993), s.156-157.

²²⁴ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.20.

stratejydi.²²⁵ Bu bağlamda, yeni konsept İttifak’a, İttifak’ın güvenlik yaklaşımını daha geniş bir stratejiyle ele alması fırsatı sunuyordu.

Roma Zirvesi ile kabul edilen İttifak’ın Yeni Stratejik Konsepti önceki konseptlerden farklıydı. İlk kez İttifak’ın bir stratejik konsepti, kamuoyuna açık bir metin olarak sunuldu. Yeni stratejide NATO’nun dört ana görevinden bahsedildi. Bu görevler;

- Avrupa’da güven ve istikrar ortamı oluşturmak,
- Risk oluşturabilecek durumlar için Atlantik ötesi bir platform kurmak,
- Avrupa’da stratejik dengeyi kurmak,
- Örgüt üyesi devletlerin topraklarına yöneltilecek tehdit ve saldırıları caydırma yoluyla savunmaktı.²²⁶

İttifak Avrupa’da güven ve istikrar ortamını yeniden sağlamak için “güvenliğe geniş açıdan yaklaşım” ilkesini benimseyerek güvenliğin siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel unsurlarını da tanımlayan bir stratejik plan oluşturdu. Bu strateji, diyalog, iş birliği ve ortak savunma kabiliyetlerinin korunması temellerine dayanıyordu. Güvenlik ve istikrar için ülkeler arasında bu üç temelin kabul edilmesi şarttı.²²⁷

Yeni stratejik konseptte de İttifak’ın askeri güçlerinin üye devletlerin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için birincil rolü devam ediyordu. Ancak bu rolün yeni risk ve tehditleri de içermesi gerekiyordu. İttifak’ın askeri güçlerinin barış zamanlarında, kriz anında ve savaş durumundaki işlevleri farklı olacaktı. Barış zamanlarında, askeri güçlerin rolü İttifak üyelerinin güvenliğini risk unsurlarına karşı korumaktı. Kriz anında askeri güçler, geniş bir güvenlik yaklaşımı çerçevesinde siyasi eylemleri tamamlama ve güçlendirme yoluyla barışçıl bir çözüm için katkı sağlayacaklardı. Savaş durumu yeni güvenlik ortamı için oldukça düşük bir ihtimaldi fakat, göz ardı edilemezdi. İttifak’ın askeri güçleri her türlü savaşı ve saldırganlığı önlemek ve barışı tekrar sağlamak için temel sorumluklarını yerine getirecekti.²²⁸

²²⁵ NATO, “The Alliance’s New Strategic Concept”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm? (11.05.2020)

²²⁶ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.21.

²²⁷ Nejat Doğan, *agm.*, s.90.

²²⁸ NATO, “The Alliance’s New Strategic Concept”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm? (11.05.2020)

NATO değişen stratejik konsepti ile esnek karşılık stratejisini terk etti ve nükleer silahlara daha az dayanan, bu silahları son çare olarak görecektir bir strateji oluşturdu. NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti sonrasında Balkanlar'da ortaya çıkan çatışmalar Avrupa güvenliğini olumsuz etkiledi. İttifak bu çerçevede yeni stratejisinin barışı koruma görevini bu bölge üzerinde kullandı.²²⁹

Yeni stratejik konseptin kabulünden sonra 1991 yılında Avrupa-Atlantik bölgesindeki üye olmayan ülkeler ile iş birliği yapmak için Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kurulmuş, 1994'te eski Varşova Paketi ülkeleri ile iş birliği yapmak için Barış için Ortaklık (BİO) programı başlatılmış, 1996'da İttifak'a yeni üyelerin alımı için genişleme uygulamalarına başlanmış, 1997'de NATO-Rusya Daimî Ortaklık Konseyi ve NATO-Ukrayna Komisyonu kurulmuştur.²³⁰

2.2.1.3. Washington Zirvesi ve Yeni Stratejik Konsept

8-9 Temmuz 1997 tarihlerinde gerçekleşen Madrid Zirvesi'nde İttifak'ın stratejik konseptinin güncellenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Zirvede İttifak'ın askeri kabiliyetlerinin yeni tehditlere karşı koyabilecek bir şekilde geliştirilmesi için politik bir zemin oluşturulması kararı alınmıştır.²³¹ 23-24 Nisan 1999 tarihlerinde yapılan Washington Zirvesi'nde İttifak'ı 21. yüzyıla taşıyacak kararlar alınmıştır. Zirve sonunda "Washington Deklarasyonu", "Zirve Bildirisi" ve "İttifak'ın Yeni Stratejik Konsepti" belgeleri yayımlanmıştır. İttifak'ın 1990'ların ilk yıllarında başlayan yapı ve işlevlerindeki değişim bu zirve ile somutlaştırılmıştır.²³²

Washington Zirvesi'nde İttifak'ın demokrasiye, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne olan inancı taahhüt edilmiş ve İttifak bölgesini ve İttifak'ın özgürlüğünü savunmaya yönelik yeni adımların atılacağı ilan edilmiştir. Zirvede NATO'nun 21. yüzyıla uygun olarak yeni rotası çizilmiş, İttifak'ın kolektif savunmayı esas alan, mevcut ve gelecekteki risk unsurlarını ele alabilen, yeni üyeler tarafından güçlendirilen, farklı kurum ve yapılarla ortaklaşa çalışabilen bir yapıya bürünmesi esas alınmıştır. Ayrıca, insan haklarını ihlal eden toprak işgallerine, savaşa ve terörizme karşı bir duruş

²²⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.21-23.

²³⁰ Fulya Aksu Ereker, *agm.*, s.4.

²³¹ Muharrem Gürkaynak, *age.*, ss.214.

²³² Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.23.

sergilenmiş; silahsızlanma, silahların kontrolü ve silahların yayılmasını önleme konularında tedbirler alarak güven ortamı oluşturma görevi tekrar dile getirilmiştir.²³³

NATO'nun 50. kuruluş yıldönümünde gerçekleşen Washington Zirvesi'nde kabul edilen İttifak'ın Yeni Stratejik Kavramı, önceki stratejik kavramda ele alınan ilkelerin tamamını benimseyerek stratejiye yeni güncellemeler getirmiştir. Bu yeni güncellemelerin en önemlisi, NATO'nun artık Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenliğin yaratılması ve geliştirilmesini üstlenen bir örgüt olduğunu vurgulanmasıydı. Bu bağlamda, Avrupa-Atlantik bölgesinin tanımı yapılmamasına rağmen, konseptin metninden anlaşılan bölge tanımlaması, Rusya ve Ukrayna'yı da içine alarak tüm Avrupa ile Kuzey Amerika'yı kapsamaktaydı.²³⁴

Yeni stratejik konsept, İttifak'ın temel ve daimî amacının İttifak üyelerinin özgürlük ve güvenliklerini politik ve askeri yollarla korumak olduğunu teyit etmiştir. Konsept, İttifak'ın temel güvenlik görevlerini hem kuruluştan beri temel olarak alınan toplu savunma açısından, hem de kriz yönetimi ve Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğini ve istikrarını güçlendirmedeki ortaklık açısından açıklamıştır. Ayrıca, stratejik ortam ve öngörülebilir güvenlik risk ve tehditleri de yeni stratejik konseptte tanımlanmıştır.²³⁵ Stratejik konseptin 10. maddesinde açıkladığı İttifak'ın temel güvenlik görevleri şunlardır:

- Güvenlik: Hiçbir ülkenin tehdit kullanarak başka bir ülkeyi korkutamayacağı veya zorlayamayacağı, anlaşmazlıkların barışçıl çözümüne odaklı, istikrarlı bir Avrupa-Atlantik güvenliği oluşturmak,
- Danışma: Washington Antlaşması 4. maddesinde belirtildiği gibi, İttifak üyelerinin güvenliği için risk oluşturan ve hayati menfaatlerini etkileyen konularda üyelerin birlikte istişareleri için temel bir transatlantik forum niteliğinde olmak,

²³³ NATO, "The Washington Declaration", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27445.htm (15.05.2020)

²³⁴ Nejat Doğan, agm., s.98.

²³⁵ NATO El Kitabı, *age.*, s.44.

- Caydırıcılık ve Savunma: Washington Antlaşması 5. ve 6. maddelerinde ele alındığı gibi, herhangi bir İttifak üyesine yöneltilen bir saldırı tehdidine karşı caydırıcılık ve savunma görevlerini sağlamak,
- Kriz Yönetimi: Washington Antlaşması 7. maddesine uygun olarak, Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliği ve istikrarı için çatışmaların önlenmesine yönelik fikir alışverişlerinde bulunarak krizi önleme hareketleri da dahil olmak üzere kriz yönetiminde aktif rol üstlenmek,
- Ortaklık: Bölge güvenliği için, İttifak ile şeffaflık, karşılıklı güven ve ortaklaşa eylem ilkelerini benimseyerek geniş kapsamlı bir iş birliği, diyalog ve ortaklık zemini oluşturmak.²³⁶

Yeni güvenlik görevleri çerçevesinde İttifak, “5. madde dışındaki krizlere müdahale operasyonları” kavramına yönelerek, doğrudan bir İttifak üyesine karşı saldırı gerçekleşmese de krizlere müdahale edebileceğini kabul etti. Bu bağlamda, Savunma Yetenekleri Girişimi’nin başlatılması yönünde karar alınarak İttifak üyelerinin İttifak bölgesi dışında kriz operasyonları başlatmak için hızlı hareket kabiliyetine sahip birliklerinin yapılanmalarını geliştirmeleri yönünde kararlar alındı. Bu kriz operasyonları ile İttifak üyeleri ve ortaklar arasında iş birliği sağlanacak, BM Güvenlik Konseyi ve AGİT gibi örgütlerin daveti halinde barışı koruma operasyonlarına katkı sağlanabilecekti. Bu kararlar neticesinde NATO içinde tartışmalara sebep olan “alandışılık” sorunu ortadan kalktı.²³⁷

Yeni stratejik konseptin risk tanımı 1991 stratejik konseptinin risk tanımını teyit etmektedir. Avrupa’da genel bir savaş tehlikesinin ortadan kalktığını, ama NATO üyelerinin ve Avrupa-Atlantik bölgesindeki diğer devletlerin etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, ekonomik hassasiyet, politik istikrarsızlık ve nükleer, kimyasal ya da biyolojik silahlanmanın yayılması gibi farklı riskler ile karşı karşıya olduğu belirtilmektedir.²³⁸ Bu bağlamda, İttifak’ın bu yeni risklere karşı üyelerini koruyacağı belirtilerek “savunma gereksinimi” ikinci planda kalmış, “güvenlik gereksinimi” ön plana

²³⁶ NATO, “The Alliance’s Strategic Concept”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (15.05.2020)

²³⁷ İlhan Uzgel, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001, *age.*, ss.306-307.

²³⁸ NATO El Kitabı, *age.*, s.44.

çıkıştır. Konsept, Atlantik'in iki yakasındaki bağın korunması ve Avrupalı üyelerin daha fazla sorumluluk alması gibi konuları da ele almıştır. Özellikle, kriz yönetimi konusunda etkili bir askeri gücün devamlılığı ve yeni üyelerin de katılımlarının gerekliliği konseptte belirtilmiştir.²³⁹

Yeni stratejik konseptin 39. maddesinde İttifak'ın genişleme politikasına yönelik kararlar alınmıştır. Bu çerçevede, Washington Antlaşması'nın 10. maddesi uyarınca, İttifak yeni üyelerin katılımına açıktır. Gelecek yıllarda üyelik sorumluluklarını ve yükümlülüklerini üstlenmeye hazır olan ülkelere Komisyon tarafından üyelik davetleri gönderilecektir. İttifak, yeni üyelerin kabulünde, istekli ülkeler için üyelik hazırlıkları konusunda yardımcı olacak bir faaliyet programı olan Üyelik Eylem Planı oluşturmuştur.²⁴⁰

Yeni riskler ve savunma boyutundaki değişiklikler yeni stratejik konseptte NATO'nun kendi kültürel değerleri açısından bir güvenlik örgütü olduğunu tekrar yinelemesini sağlamış, güvenlik alanının dışına geçmesi konusundaki görüşler ortaya çıkmıştır. Güvenlik alanının genişlemesi boyutuna ilişkin yapılan planlamalardan sonra 11 Eylül tarihinde İttifak'ın daha acil kararlar almasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.²⁴¹

2.2.1.4. Prag Zirvesi ve Dönüşüm Hareketi

11 Eylül 2001 günü New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan saldırı, ABD'nin ve dünyanın teröre olan bakış açısını değiştirmiş, terör ve ulusal güvenlik paradigmaları başkalaşım geçirmiştir. ABD'de bu saldırıların hemen arkasından böyle bir saldırı ile karşı karşıya kalmanın sebeplerini araştırmak ve benzeri bir trajedinin yaşanmasının önlemek amacıyla araştırma komisyonları kurulmuş, iç güvenlik stratejileri ve örgütsel yapılanma politikaları gözden geçirilmiştir.²⁴² 11 Eylül'ü sadece bir terör eylemi olarak değil ABD'ye karşı girişilmiş bir savaş olarak tanımlayan ABD yönetimi,

²³⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.25.

²⁴⁰ NATO, "The Alliance's Strategic Concept", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (14.05.2020)

²⁴¹ Emrah Aydemir, "NATO Operasyonları ve Kamu Diplomasisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, (Haziran 2018), s.1413.

²⁴² Sefer Yılmaz, "11 Eylül Sonrasında ABD ve Türkiye'deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırılması", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:20, Sayı:3, (2011), s.362-363.

terörizme karşı “önleyici savaş” politikasını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, 11 Eylül sonrası dönemde BM gibi kurumların geçerliliği tartışılmaya başlanmıştır.²⁴³

Kitle imha silahlarının ve terörizmin uluslararası güvenlik sorunları kapsamında öne çıktığı bu süreçte NATO da askeri yapılanmasında ve kabiliyet alanlarında ciddi anlamda bir değişikliğe giderek, kendini değişen güvenlik ortamına adapte etmeye çalıştı.²⁴⁴ 11 Eylül saldırılarından sonra 21-22 Kasım 2002 tarihlerinde Prag Zirvesi gerçekleştirildi. Prag Zirvesi, 11 Eylül’e bir tepkiydi ve dolayısıyla bir dönüşüm zirvesinden çok İttifak’ın gerekliliğini vurgulayacak bir zirveydi. Zirve, İttifak’ın yeni roller üstlenerek ve bu rollerin getirdiği kabiliyetleri geliştirerek Londra’da çizilen rotanın devam ettiğini ve bu yönde ilerlemelerin gerçekleştiğini garanti ediyordu.²⁴⁵

Prag Zirvesi’nde üye ülkeler, İttifak’ı dönüştürme çalışmalarının hiçbir ülke ya da kuruluş tarafından bir tehdit olarak görülmemesi gerektiği, bu dönüşümün İttifak bölgesini, nüfusunu ve güçlerini terörist saldırılar da dâhil olmak üzere herhangi bir silahlı saldırıya karşı korumak için yapıldığını ifade ettiler ve Kuzey Atlantik Antlaşması ve BM Şartı’na uygun olarak İttifak’a karşı girişilebilecek her türlü saldırıyı caydırmak ve İttifak’ı savunmak ve korumak için gerekli yükümlülükleri kabul ettiklerini açıkladılar.²⁴⁶

Prag Zirvesi ile İttifak’ın dönüşümünün üç temel unsuru belirlendi. Bu unsurlar; NATO komuta yapısının değiştirilmesi, NATO Mukabele Gücü’nün kurulması ve Prag Yetenek Taahhütlerinin gerçekleştirilmesiydi.²⁴⁷ İttifak misyonlarının tümünün operasyonel gerekliliklerini karşılayabilmek için NATO komuta yapısının daha etkili, daha küçük ve daha kolay konuşlandırılabilen bir komuta yapısına dönüşmesi gerekiyordu. Bu çerçevede, Atlantik Müttefik Yüksek Komutanlığı kaldırılarak tüm sorumluluk Müttefik Harekât Komutanlığı’na devredildi. Savunma kabiliyetlerinin geliştirilmesi için Müttefik Dönüşüm Komutanlığı (ACT) kuruldu ve bu komutanlık İttifak’ın askeri dönüşümünden sorumlu oldu. Prag Zirvesi ile teknolojik açıdan daha da

²⁴³ E. Fuat Keyman, “Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:3, Sayı:9, (Bahar 2006), s.8.

²⁴⁴ Fulya Aksu Ereker, agm., s.5.

²⁴⁵ Jonathan Parish, agm.

²⁴⁶ NATO, “Prague Summit Declaration”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm (16.05.2020)

²⁴⁷ Sait Yılmaz, agm., s.3.

gelişmiş, esnek ve kolay konuşlandırılabilir, birlikte çalışma yeteneğine sahip NATO Mukabele Gücü (NMG) oluşturuldu. Kara, hava ve deniz yollarını içeren bu güç ihtiyaç halinde Kuzey Atlantik Konseyi'nin kararı ile harekete geçebilecekti.²⁴⁸ Yeni askeri yeteneklerin geliştirilmesi için Prag Yetenek Taahhütleri onaylandı. Müttefik devletlerin kimyasal, radyolojik ve nükleer savunma alanlarındaki yeteneklerini geliştirmek, istihbarat ve gözetimleri iyileştirmek, muharebelere destek birimleri oluşturmak ve komuta, kontrol ve iletişim ağını hızlandırmak için politik taahhütlerde bulunuldu.²⁴⁹

Prag Zirvesi İttifak'ın 21. yüzyıla uygun güvenlik tehditleri ile etkin bir biçimde mücadele etmesi teminatını uygulamak için bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Prag Zirve'sinde "Terörizme Karşı Ortaklık Eylem Planı" kabul edilerek bu plan ile terörist saldırılara karşı savunma kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve terörizmle bağlantılı eğitim ve tatbikatların başlatılması konularının uygulanmasına karar verilmiştir. Prag Zirvesi kararları, uluslararası toplumun çabalarına destek olunacağı yönünde yapılan beyanlar ile birleştirildiğinde terörizm ile mücadele yönünde İttifak'ın rolünün kesinleşmesine katkı sağlamıştır.²⁵⁰

2.2.2.5. İttifak'ın Yeni Stratejisine Öncülük Eden Zirveler ve Çoklu Gelecekler Projesi

2010 yılına kadar gerçekleştirilen zirvelerde yeni bir stratejik konsept sunulmamış, İttifak'ın yeni konseptine öncülük edecek adımlar atılmıştır. 28-29 Haziran 2004 tarihlerinde gerçekleşen İstanbul Zirvesi, hem İttifak'ın Avrupalı müttefikleri ile ABD arasındaki çekişmelerin yaşandığı, hem de ABD'nin Irak işgaline direnişlerin arttığı bir dönemde gerçekleşmesiyle önemli bir zirvedir. Zirvede büyük bir dönüşüm gerçekleştirecek kararlardan çok, İttifak'ın görev alanının Orta Doğu'ya kaydırılması, Irak sebebiyle ABD ve Avrupalı devletler arasındaki anlaşmazlıkların durumu, Bosna ve Afganistan misyonlarının tartışılması gibi hususlar ele alınmıştır.²⁵¹ İstanbul Zirvesi ile NATO "statik" bir ittifak olmaktan çıkıp "dinamik" bir ittifaka dönüşmeye başlamıştır. İttifak'ın o dönemdeki Irak Savaşı'ndaki rolü ile ilgili tartışmalara ev sahipliği yapan

²⁴⁸ James L. Jones, "Military Matters", *NATO Review*, (Spring 2004) (Erişim) https://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/english/military_pr.html (18.05.2020)

²⁴⁹ NATO, "Prague Summit Declaration", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm (14.05.2020)

²⁵⁰ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.31.

²⁵¹ İlhan Uzgel, *age.*, s.255.

zirve sonucunda 1546 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının ve Irak'taki çokuluslu gücün varlığının desteklendiği açıklanmıştır. Ayrıca zirve sonucunda İstanbul İşbirliği Girişimi başlatılarak Orta Doğu ülkeleri ve Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ile İttifak arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.²⁵²

28-29 Kasım 2006 tarihlerinde yapılan Riga Zirvesi'nde "Kapsamlı Siyasi Yönerge" kabul edilmiş, İttifak'ın askeri imkân ve yeteneklerinin geliştirilmesi konusunda uzlaşmaya varılmıştır.²⁵³ Bu yönerge ile üye ülkelerden uzak olan bölgelerde ortaya çıkan beklenmedik krizlerle mücadele için ev sahibi ülke desteğinin olmadığı durumlarda bile operasyonel olabilecek kuvvetlerin geliştirilmesi ve bunun için gereken lojistik desteğin sağlanması kabul edilmiştir. Riga Zirvesi ile 21. yüzyılın güvenlik tehditlerine karşı üyelerin ortak değerlerinin savunulması İttifak'ın yeni amacı olarak belirlenmiştir. 2-4 Nisan 2008'de gerçekleştirilen Bükreş Zirvesi'nde de yeni güvenlik tehditlerine karşı NATO yeteneklerinin geliştirilmesi maksadıyla dönüşüm ve genişleme politikalarının devam ettirileceği vurgulanmıştır.²⁵⁴

NATO'nun gelecek yapılanması ile ilgili olarak yapılan çalışmalardan en önemlisi 2007 yılında Müttefik Dönüşüm Komutanlığı eş güdümüyle hazırlanan ve 8 Mayıs 2009 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen bir konferans ile duyurulan Çoklu Gelecekler Projesi'dir. Bu proje ile gelecekteki olası tehdit alanları ortaya çıkartılarak İttifak'ın üstlenebileceği görevler ve bunların icrası için kazanılması gereken kabiliyetler belirlenmiştir. Çalışmanın varsayımı, geleceğin tam anlamıyla tahmin edilemeyeceği, ancak belirli senaryolar yardımı ile birden fazla gelecek hakkında tahminlerde bulunabileceğidir. Çalışmada, geleceğin oluşturulmasında etkili olacağı düşünülen şekillendiriciler belirlenmiştir. Bunlar; uluslararası karar alma boyutundaki anlaşmazlıklar, asimetri, değişen devlet kapasiteleri, ekonomik bütünleşme, iklim değişikliği, teknoloji kullanımı, çatışan ideolojiler ve dünya görüşleri, göç ve şehirleşme kaynaklı nüfus sorunlarıdır.²⁵⁵ Bu şekillendirici öğelerin etkisi ile dört muhtemel gelecek senaryosu oluşturulmuştur. Bu senaryolar İttifak'ı tehlikeye atabilecek güvenlik açıkları

²⁵² Erdem Özlük ve Duygu Özlük, agm., s.215.

²⁵³ Fulya Aksu Ereker, agm., s.6.

²⁵⁴ Erdem Özlük ve Duygu Özlük, agm., s.215.

²⁵⁵ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.58.

ve riskler hakkında bir ortak tartışma zemini hazırlamıştır.²⁵⁶ Bu bağlamda oluşturulan senaryolar:

- Dışlanmanın (Ayrı Tutulmanın) Karanlık Yüzü,
- Aldatıcı İstikrar
- Moderniteler Arası Çatışma
- Yeni Güç Politikası'dır.²⁵⁷

Dışlanmanın (Ayrı Tutulmanın) Karanlık Yüzü adlı senaryo, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin sürtünmelerine odaklanmaktadır. Küreselleşmenin, iklim değişikliklerinin ve yanlış kullanılan kaynakların devletlerin egemenliklerini sürdürebilme kapasitelerini nasıl etkileyebileceğini açıklamaktadır. Bu senaryodaki risk faktörleri; başarısız yönetim ve devlet otoritesine karşı ortaya çıkan zorluklar, radikal ideolojilerin yayılması, etnik, dini ve ideolojik çatışmaların yayılması, çevresel değişikliklerin sonuçları, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, kontrolsüz gerçekleşen göç ve nüfus hareketlilikleridir.²⁵⁸

Aldatıcı İstikrar adlı ikinci senaryo, yaşlı nüfus ve genç göçmenlerden kaynaklanan demografik kaymayı yönetme gereksinimine vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu senaryoya göre, gelişmiş ülkelerdeki kaynak bakımından zenginlik ve az gelişmiş ülkelerdeki kaynaklara ulaşım yetersizliği bir ikilem yaratmaktadır. Bu ikilem gerginliklerin artmasına neden olmakta ve suç ve terörizm gibi önceden de var olan tehditleri arttırarak iç ve dış güvenlik sorunlarını daha da kötüleştirmektedir. Bu senaryoda öngörülen risk faktörleri; dış güvenlik ortamını algılamada, şekillendirmede ve öngörmedeki yetersizlikler, etnik, dini ve ideolojik çatışmaların yaygınlaşması, stratejik dikkatsizlikler, ulusötesi suç hareketleri ve kontrolsüz güçtür.²⁵⁹

Moderniteler Arası Çatışma adlı üçüncü senaryo, küreselleşme ve artan teknolojinin gelişmiş ülkeleri refah merkezi yapması, bu gelişime dâhil olamamış ülkelerin ise bu yeni yapıyı tehdit etmeleri üzerindedir. Gelişime dâhil olamayan

²⁵⁶ North Atlantic Treaty Organization Allied Command Transformation, "Multiple Futures Project: Navigation Towards:2030 Final Report", Brusselss 2009, s.11. (Erişim) https://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf (18.05.2020)

²⁵⁷ Suat Dönmez, agt., ss.147-149.

²⁵⁸ North Atlantic Treaty Organization Allied Command Transformation, , age., ss.19-20.

²⁵⁹ , age., s.20.

bölgelerdeki organize suç unsurları risk oluşturarak istikrarlı bir yapıyı engeller. Bu senaryoda ayrıca gelişime dahil olan ülkelerdeki iletişim ağları ve hükümet-dışı organizasyonların güçlü unsurlar olması da ele alınmıştır. Bu senaryonun öngörülen risk faktörleri; marjinal grupların aşırılıkları, enerji kaynaklarına artan bağımlılık, inanç sistemlerinin çatışması, bölgesel ve bölgesel olmayan sınır anlaşmazlıkları ve etnik, dini, ideolojik çatışmaların yayılmasıdır.²⁶⁰

Son senaryo olan Yeni Güç Politikası, bölgesel güç politikaları ile ilişkilidir. Bu senaryoya göre, çok kutuplu bir dünyada bölgesel güçler stratejik çıkarlar ve rekabet alanlarını geliştirmeleriyle dünya siyasetini şekillendirici rol oynamaktadırlar. Rekabet hali enerji kaynaklarının paylaşılmasına yoğunlaşmıştır. Bu senaryonun risk faktörleri; ideolojik üstünlük için rekabet, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, kaynaklar için rekabet, devletler arası rekabet, değişen etki alanları ve değişen devlet ittifaklarıdır.²⁶¹

3-4 Nisan 2009 Strazburg-Kehl Zirvesi'nde yeni stratejinin oluşturulması için görüşmeler başlamıştır. Zirvede "İttifak Güvenliği Bildirisi" onaylanarak yeni stratejik konseptin bu bildiride de işaret edilen "İttifak'ın toplu savunma ile alan dışı operasyonların gereklerini bir araya getirme görevini" kapsayacak şekilde olması kararlaştırılmıştır.²⁶² 17 Mayıs 2010'da Kapsamlı Siyasi Yönerge ve Çoklu Gelecekler Projesi'ne belirtilen noktalar ele alınarak "NATO:2020: Sigortalanmış Güvenlik-Dinamik Angajman"²⁶³ adlı rapor yayımlanmıştır. Raporda NATO'nun gelecek planlaması için uzman görüşleri alınarak şu konularda yaklaşımların oluşturulması önerilmiştir: Küresel terörizm, füze saldırılarına karşı önlemler geliştirme, İttifak dışı ülkelerle iş birliği, enerji güvenliği, deniz korsanlığı ile mücadele ve iklim değişiklikleri. Raporda dikkat çeken bir husus da Çoklu Gelecekler Projesi'nde yer alan risk faktörlerinin ele alınmasıdır. Ancak, projede herhangi bir ülke ya da bölge ismi kesin olarak tanımlanmamasına rağmen, raporda açıkça ülke isimleri (İran'dan gelebilecek füze saldırıları, İran'ın nükleer çalışmaları, Kuzey Kore'nin politikaları vb.)

²⁶⁰ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.59.

²⁶¹ North Atlantic Treaty Organization Allied Command Transformation, *age.*, s.22.

²⁶² "NATO 60 Yaşında: İleriye Giden Yol", *NATO Review*, (30.03.2009), (Erişim) <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2009/03/30/nato-60-yasinda-ileriye-giden-yol/index.html> (14.05.2020)

²⁶³ NATO, "NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement, Analysis and Recommendations of The Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO", 17.05.2010, (Erişim) <https://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf> (18.05.2020)

kullanılmaktadır.²⁶⁴ Bu uzmanlar raporunda ele alınan hususlar İttifak'ın Yeni Stratejik Konsepti'nde yer alacaktır.

2.2.2.6 Lizbon Zirvesi ve 2010 Stratejik Konsepti

19-20 Kasım 2010 tarihlerinde yapılan Lizbon Zirvesi'nde İttifak'ın; üyelerini her türlü tehdide karşı savunacak, krizlerin üstesinden gelebilecek ve uluslararası istikrarı teşvik etmek için diğer devletler ve kuruluşlarla iş birliği yapacak bir yapıda olduğu belirtildi. İttifakın daha çevik, daha kabiliyetli ve daha az maliyetli şekilde barışı sağlamaya devam edeceği de eklendi. Bu amaçlarla Zirve sonunda İttifak'ın Yeni Stratejik Konsepti kabul edildi.²⁶⁵

Yeni stratejik konseptte İttifak'ın temel görevlerine ve ilkelerine dikkat çekilmiştir. Buna göre;

- İttifak'ın temel amacı, tüm üyelerinin güvenliğini ve özgürlüğünü siyasi ve askeri yöntemlerle korumaktır.
- İttifak; demokrasi, insan hakları, bireysel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkelerine bağlı bir örgüttür. Bu bağlamda İttifak, BM amaç ve ilkeleri ile Kuzey Atlantik Antlaşması'na bağlıdır.
- İttifak, üyelerinin güvenliğini sağlamak için üç temel görevini yerine getirmelidir. Bu üç temel görev; toplu savunma, kriz yönetimi ve iş birliğine dayalı güvenlidir. Bu çerçevede tüm İttifak üyeleri saldırılara karşı her zaman birbirlerine yardımcı olmalı, krizlerin çatışmaya dönüşmemesi için siyasi ve askeri araçlar kullanılarak krizleri önceden yönetebilme sorumluluğu almalı, diğer ülkelerle iş birliği yaparak uluslararası güvenliği sağlamada aktif rol almalıdır.
- Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesinde belirtildiği gibi, İttifak, üyelerinin toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve siyasi bağımsızlığını etkileyecek tüm konularda danışmalar yapılabilecek bir forum olmaya devam etmektedir. Tüm bu misyonların tamamlanması için üye ülkelerin sürekli bir reform ve modernizasyon sürecinde olmaları gerekmektedir.²⁶⁶

²⁶⁴ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.60.

²⁶⁵ NATO, "Lisbon Summit Declaration", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm?mode=pressrelease (14.05.2020)

²⁶⁶ NATO, "Active Engagement, Modern Defence", (Erişim)

[https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm?](https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm?_) (14.05.2020)

Yeni stratejik konseptte, güvenliğin artık daha kapsayıcı bir şekilde tanımlanması gerektiği belirtilmiştir. Daha kapsayıcı bir güvenlik tanımlaması, güvenlik konularının birden fazla boyuta sahip olduğu ve güvenlik sorunlarına yaklaşımın sadece askeri ya da ekonomik bakış açılarıyla olmaması gerektiğidir. Daha karmaşık ve bu çok boyutlu sorunların çözümü için bütünlükçü bir bakış açısı gerekmektedir.²⁶⁷ Bu çerçevede yeni stratejinin güvenlik ile ilgili bölümünde ele alınan hususlar şu şekildedir:

- Avrupa-Atlantik bölgesi günümüzde barış içindedir ve İttifak topraklarına yönelik konvansiyonel bir saldırı olasılığı düşüktür ancak, bu durum yine de göz ardı edilememelidir. Balistik füzelerin yaygınlaşması tehdidi tüm Avrupa-Atlantik bölgesi için ciddi sonuçlara sebep olabilir.
- Kitle imha silahlarının ve nükleer silahların yayılması küresel refah ve istikrar için tehdit edici bir durumdur. Aynı şekilde terörizm de üye ülkelerin güvenliğini ve küresel refahı tehdit etmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle modern terör saldırı tehditlerinin gelişimi ve bunların potansiyel etkisinin artış göstermesi geniş bir tehdit oluşturmaktadır.
- İttifak sınırlarının ötesindeki çatışmaların ve istikrarsızlıkların artışı, silah kaçakçılığı, uyuşturucu madde ve insan ticareti gibi yasadışı faaliyetlerin yaygınlaşması, siber saldırılar ve organize suçlardaki artış İttifak'ın geleceği için büyük risk faktörleridir.
- Enerji kaynaklarındaki bozulmalar, iklim değişiklikleri, su kıtlığı ve çevresel kaynakların kısıtlanması gibi risk durumları İttifak'ı ilgilendiren alanların güvenlik yapısını değiştirebilmektedir.²⁶⁸

Yeni stratejik konseptin “Savunma ve Caydırıcılık” bölümünde, NATO'nun hiçbir ülkeye düşman olarak bakmadığı ama herhangi bir İttifak üyesinin güvenliği tehdit edilirse İttifak'ın kararlı duruşunun devam ettirileceği vurgulanmıştır. İttifak'ın temel stratejisinin uygun konvansiyonel veya nükleer kapasitesi etrafında şekillenen caydırıcılık olduğu ifade edilmiştir. Nükleer silahlardan arındırılmış bir düzen için İttifak'ın çalışmalar yapacağı ancak bu silahların yayılmasının devamı halinde İttifak'ın da nükleer silahlara sahip bir güç olarak kalacağı açıklanmıştır. Ayrıca; tüm güvenlik risk

²⁶⁷ Tarık Oğuzlu, agm., s.14.

²⁶⁸ NATO, “Active Engagement, Modern Defence”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm? (14.05.2020)

ve tehditlerine karşı NATO'nun tatbikatlarının, uygulamalarının ve planlamalarının devam edeceği ve özellikle balistik füze saldırısına karşı yeteneklerini geliştireceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, savunma harcamalarının da artış göstereceği belirtilmiştir.²⁶⁹

Yeni konseptin bir diğer bölümü “Kriz Yönetimi ve Güvenlik” konularına odaklanmıştır. İttifak sınırlarının ötesinde ortaya çıkabilecek çatışmaların ve krizlerin İttifak bölgelerinin ve nüfusunun güvenliğine bir tehdit unsuru oluşturma olasılığı yüksektir. Bu nedenle, İttifak'ın krizleri engelleyebilmesi, yönetebilmesi, süreci kontrol edebilmesi ve krizlerin sonucunda yeniden inşa sürecine girebilmesi için devreye girecektir. İttifak, çatışmaları önceden görebilmek ve çatışmaların çıkmasını gerektiğinde engelleyebilmek için sürekli olarak ortamı izleyip analiz edecektir. Çatışmaların önlenmesi konusunda başarısızlıklar ortaya çıkarsa, İttifak çatışma yönetimini üstlenecektir. Çatışmaların sona ermesi halinde de kalıcı istikrar koşulları için İttifak'ın desteği şarttır. Bu bağlamda, İttifak ve diğer uluslararası örgütler ya da kuruluşlar ile iş birliği ve istişare gerekmektedir.²⁷⁰

İttifak'ın Yeni Stratejik Konsepti'nin “İşbirliği Yoluyla Uluslararası Güvenliğin Geliştirilmesi” bölümünde; silahsızlanma, silahların kontrolü ve silahların yayılmasını önleme, İttifak'ın “açık kapı politikası” ve ortaklıklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Silahların kontrolü, silahsızlanma ve silahların yayılmasını önleme politikası İttifak'ın temel hedefleri olan barış, istikrar ve güvenlik ortamının yaratılması için katkı sağlayacaktır. Daha güvenli bir dünya için Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın gereklerine uymak ve nükleer silahların olmadığı bir dünya oluşturmak gerekmektedir. Bölümün bir diğer önemli hususu olan İttifak'ın “açık kapı politikası” ile NATO, İttifak'ın değerlerini paylaşan, İttifak üyeliğinin getireceği yükümlülük ve sorumlulukları yerine getirebilecek ve ortak güvenlik ile istikrar ortamına katlıda bulunabilecek tüm Avrupa demokrasilerine açık olacaktır. Ayrıca İttifak, Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliği için geniş bir ilişkiler ağı planlamaktadır. Ortaklarla diyalog ve iş birliği anlayışı hem uluslararası güvenliğin arttırılması hem de İttifak operasyonlarına katkı

²⁶⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.62.

²⁷⁰ NATO, “Active Engagement, Modern Defence”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm?_14.05.2020

sağlanması açısından gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede; NATO-BM, NATO-AB, NATO-Rusya ve diğer ortaklıklar yeni konseptin bu bölümünde ele alınmıştır.²⁷¹

Son olarak “Reform ve Dönüşüm” bölümünde, İttifak’ın güvenliğini sağlamak için İttifak’ın her türlü kaynağa sahip olmasının gerekliliği vurgulanmış ve İttifak kuvvetlerinin konuşlanma ve operasyon bölgelerinde kalma kapasitelerinin arttırılacağı, ortak fonların güçlendirileceği, finansmanların geliştirileceği, savunma planlaması konusunda tutarlı davranılacağı ve sürekli bir reform süreci içinde olunacağı söylenmiştir.²⁷²

Lizbon Zirvesi, İttifak üyelerinin arasındaki farklı görüşleri uzlaştırmayı hedefleyen ve bunu önemli ölçüde gerçekleştirmeyi başarmış bir zirve olmuştur. ABD’nin İttifak’ı daha küresel bir örgüt haline getirme çabası ile Batı Avrupalıların İttifak’ın Avrupalı ve müşterek bir savunma örgütü halinin korunmasını isteme çabaları Lizbon Zirvesi’nde dengelenmiştir.²⁷³ Lizbon Zirvesi ile ilan edilen yeni stratejik konsept, önceki konseptlerden önemli derecede farklıdır. Bu konsept ile İttifak’ın küresel sorumlulukları ön plana çıkarılmış, Avrupa-Atlantik bölgesinde bir çatışma ya da savaş tehdidi olmasa da dünyanın başka bölgelerindeki güvenlik tehdit ve risklerinin İttifak güvenliği için tehlike arz ettiği belirtilmiştir.²⁷⁴ Yeni konsept, kriz yönetimi operasyonlarına daha fazla vurgu yaparak ve “dünya” ülkeleriyle daha fazla ortaklıklar geliştirerek büyük bir kurumsal esneklik de göstermiştir. Bu büyük kurumsal esneklik, çok katmanlı ve çok merkezli bir dönüşümünün ve evriminin yansımasıdır.²⁷⁵

Lizbon Zirvesi ile gerçekleştirilen önemli bir husus da İttifak’ın Avrupalı üyelerine doğudan gelebilecek uzun menzilli füze tehdidine karşı güven vermek amacıyla Balistik Füze Savunma Sistemi’nin kurulmasına karar verilmesi olmuştur.²⁷⁶ Özellikle İran ve Kuzey Kore’den gelebilecek balistik füze saldırılarını önlemek amacıyla geliştirilen bu sistem, ileride NATO ve Rusya ilişkileri açısından önem arz edecektir. Bu

²⁷¹ NATO, “Active Engagement, Modern Defence”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm?_t=14.05.2020

²⁷² Arif Bağbaşlıoğlu, *age.*, s.63.

²⁷³ Tarık Oğuzlu, *agm.*, s.14.

²⁷⁴ Fulya Aksu Ereker, *agm.*, s.6.

²⁷⁵ Timo Noetzel ve Benjamin Schreier, “More Flexible, Less Coherent: NATO After Lisbon”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol:66, (2012), s.30.

²⁷⁶ Ali L. Karaosmanoğlu, *agm.*, s.22.

sistemin geliştirilmesi bir bakımdan İttifak'ın küresel bir örgüte dönüştüğünün de kanıtı niteliğindedir.²⁷⁷

2.2.2.7 Lizbon Zirvesi Sonrasında NATO

20-21 Mayıs 2012 tarihlerinde Chicago'da yapılan NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nin gündemini askeri dönüşüm oluşturmuştur. Bu askeri dönüşüm çerçevesinde zirvede görüşülen konular; füze savunma sistemi, terörizmle mücadele, İttifak'ın savunma politikasının imarı, ortaklıklar ile açık kapı politikası ve Afganistan'dan çekilme takvimi olmuştur.²⁷⁸ Chicago Zirvesi'nde onaylanan "NATO Kuvvetleri 2020" adlı belge ile modern, donanımlı, eğitilmiş, komuta edilebilir ve ortaklaşa çalışabilir İttifak kuvvetleri hedeflenmiştir. Askeri yeteneklerin geliştirilmesi ile Atlantik ötesi bağın kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, akıllı savunma²⁷⁹ kavramı ön plana çıkarılmıştır.

4-5 Eylül 2014 tarihlerinde gerçekleşen Galler Zirvesi'nin gündemini oluşturan konular; Ukrayna krizi ve bu çerçevede Rusya ile olan ilişkilerin geleceği, Irak İslam Devleti tehdidi ve Suriye gelişmeleri, İttifak'ın doğu sınırının güvenliği ve küresel etki doğuran diğer krizler olmuştur. Zirvede siber savunma, balistik füze savunması ve kara unsurlarının hazırlık seviyesinin genişletilmesini içeren bir savunma planlama paketi onaylanmıştır. Ayrıca, akıllı savunma girişiminin İttifak'ın savunma politikasının temel unsuru olarak kabul edilmesiyle NATO Çerçeve Ülkeler Konsepti onaylanmıştır.²⁸⁰ Konsept, akıllı savunma girişimini destekleyerek, NATO içindeki bazı üyelerin bir araya gelerek ortak bir kuvvet oluşturabilmelerine imkân vermektedir. Bu kapsamda, İngiltere'nin öncülüğünde çok uluslu bir sefer kuvvetinin oluşturulması kabul edilmiş ve böylece birbirine siyasi, kültürel ve ekonomik anlamlarda yakın olan devletlerin ortaklaşa bir güç oluşturabilmeleri sağlanmıştır.²⁸¹

²⁷⁷ Erdem Özlük ve Duygu Özlük, agm., s.8.

²⁷⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.65.

²⁷⁹ Akıllı savunma kavramı, birlikte çalışma ve esneklik yoluyla daha az maliyet harcayarak daha fazla güvenlik sağlamak anlamına gelir. Akıllı savunma, uluslararası konjonktürün yarattığı olumsuz koşulları hafifletmek veya ortadan kaldırmak için üretilen savunma yollarından biridir. Kaynak: Arif Bağbaşıoğlu, "Güncelliğini Yitirmeyen Bir Sorun Olan Yük Paylaşımına Yeni Bir Çözüm Arayışı: Akıllı Savunma ve NATO", *Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:19, (Kış 2016), s.214.

²⁸⁰ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.66.

²⁸¹ Sertif Demir, "21. Yüzyılda Barış ve Güvenliğin Tesisinde NATO'nun Rolü", *Akademik Bakış*, Cilt:9, Sayı:18, (Yaz 2016), s.245.

8-9 Temmuz 2016 tarihlerinde Varşova Zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Zirvede öne çıkan konular; Suriye iç savaşı, küresel terörizm, Ukrayna Krizi, Rusya'nın Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de artan faaliyetleri ve Kırım sorunu olmuştur. Galler Zirvesi ile temel toplu savunma konularından biri olarak kabul edilen siber saldırıların Varşova Zirvesi'nde savunma yetkisi alanına dahil edildiği teyit edilerek, İttifak'ın havada, denizde ve karada olduğu kadar siber alanda da savunma yetilerini kullanabileceği bir operasyon alanı olduğu tanımlanmıştır. Zirvede ayrıca, NATO'nun açık kapı politikasının devamlılığı, diğer devletler ve uluslararası örgütler ile olan işbirliklerinin geliştirilmesi, küresel terörizme ve kitle imha silahlarının yayılmasına karşı ortaklaşa çalışma, bireysel özgürlük, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi değerlere olan İttifak inancı gibi konular tekrarlanarak teyit edilmiştir.

11-12 Temmuz 2018 tarihlerindeki Brüksel Zirvesi Bildirisi; devlet ve devlet dışı aktörlerin durumu, terörizm ve siber saldırı, Rusya'nın saldırgan eylemleri, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki istikrarsızlıklar, gelişmiş füze teknolojileri ve kitle imha silahlarının yayılması konularını ele almıştır. Zirvede, Mayıs 2017'de yapılan Brüksel toplantısında terörle mücadele için kurulmasına karar verilen İstihbarat Paylaşım Merkezi ve diğer kararların devamlılığının sağlanacağı teyit edilmiştir. Brüksel Zirvesi'nde NATO komuta yapısının güçlendirilmesi ve uyarlanması için kararlar alınmıştır. Brüksel Zirvesi'nde ayrıca enerji güvenliği konusu da ele alınmıştır. İstikrarlı ve güvenilir bir enerji arzı, enerji ağlarının birbirine bağlanması ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi için İttifak istişarelerinin devam edeceği belirtilmiştir.²⁸²

Lizbon Zirvesi sonrasında, İttifak'ın güvenlik ve savunma politikalarının yeniden gözden geçirilmesine, politikalarda değişikliklere gidilmesine ve hatta yeni bir stratejik konseptin oluşturulmasına sebep olacak derecede önemli gelişmeler yaşanmıştır.²⁸³ Uluslararası terörizm ve terörist grupların faaliyetleri, devlet ve devlet dışı aktörlerin çatışmaları, Rusya'nın giderek artan saldırgan politikaları, balistik füzelerin ve kitle imha silahlarının yayılması, Arap Baharı ve Suriye iç savaşı bu gelişmelerin başında gelmektedir. Bu gelişmeler ışığında, İttifak'ın yeni bir dönüşüme ihtiyaç duyup duymadığı, nasıl bir dönüşüm geçirebileceği, yeni stratejilerinin ve politikalarının hangi

²⁸² NATO, "Brussels Summit Declaration", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm (16.05.2020)

²⁸³ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.68.

amaç ve ilkelere sahip olacağı, yeni İttifak alanının sınırlarının belirli olup olmayacağı gibi sorular ortaya çıkmıştır.

NATO; Soğuk Savaş sonrası başlattığı siyasi ve askeri dönüşüm hareketi, bu dönüşümün nasıl ve ne şekilde gerçekleşmesi gerektiğinin konuşulduğu İttifak zirveleri ve dönüşümün pratikte nasıl uygulanacağını açıklayan yeni stratejik konseptler ile kendini daha etkili ve yararlı bir konuma getirmeye çalışmıştır. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönüşümün bir sonraki aşaması da İttifak'ın genişleme politikasıdır. Bir sonraki bölümde NATO'nun bu yeni dönüşüm hareketiyle ortaya çıkan genişleme politikası ele alınacaktır.

BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO’NUN GENİŞLEMESİ

3.1. NATO’NUN SOĞUK SAVAŞ SONRASI GENİŞLEME POLİTİKASI

NATO’nun genişlemesi, karşılıklı hak ve yükümlükler ile İttifak’a yeni üyelerin kabul edilmesi ve İttifak’ın sınırlarının genişlemesi anlamına gelmektedir. Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 10. maddesinde, antlaşmaya taraf olan devletlerin oybirliği ile bu antlaşmanın ilkelerini ileriye götürebilecek ve Kuzey Atlantik sahasının güvenliğine katkı sağlayabilecek herhangi bir Avrupa ülkesini bu antlaşmaya katılmaya davet edebilir ibaresi bulunmaktadır. Bu madde İttifak’a yeni üyelerin katılımlarına imkân sağlandığını açıkça ifade eder. NATO, üyelik taahhütlerini yerine getirebilecek, stratejik çıkarları destekleyebilecek ve Avrupa-Atlantik bölgesinin istikrar ve güvenliğine katkıda bulunabilecek tüm Avrupa ülkelerine karşı bir “açık kapı politikası” izlemektedir.²⁸⁴

Soğuk Savaş döneminin kapanmasının ardından NATO’nun temel hedefi, bir ittifak hattı olmasının ötesine geçmek ve uluslararası boyutta siyasi, ekonomik ve stratejik yapılanmaların merkezi haline gelmek oldu. Bu bağlamda İttifak, yeni vizyonu ile coğrafi sınırlamaları ortadan kaldırarak amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek istedi.²⁸⁵

3.1.1. Genişleme Tartışmaları

NATO’nun genişlemesi konusunda Soğuk Savaş sonrasında resmi olarak ancak 1993 yılının sonundan itibaren eyleme geçilmiştir. Bu durumun gecikmesinin nedeni ise genişleme stratejileri hakkında İttifak içerisindeki görüş ayrılıklarıdır.²⁸⁶ Soğuk Savaş sonrasında NATO’nun genişleme politikaları konusunda İttifak’ın içerisinde birçok tartışma yaşanmıştır. İttifak üyelerinden NATO’nun genişlemesini savunanlar kadar bu genişleme hareketine daha ölçülü yaklaşmak gerektiğini savunanlar da olmuştur.

İttifak içerisindeki bu çok seslilikte, özellikle Almanya öncülüğündeki bir grup İttifak’ın doğuya doğru genişlemesinin gerekli olduğunu savunmuştur.²⁸⁷ Almanya, İttifak’ın doğuya doğru genişlemesiyle kendi doğusunda yer alan Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovakya’da istikrarın sağlanacağını ve böylece kendi sınır

²⁸⁴ NATO, “Enlargement”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm (16.05.2020)

²⁸⁵ Murat Gül, agm., s.260.

²⁸⁶ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.70.

²⁸⁷ Nejat Doğan, agm., s.96.

güvenliğinin de korunacağını belirtmiştir.²⁸⁸ İttifak'ın genişlemesine daha ihtiyatlı ve ölçülü yaklaşmak gerektiğini savunanların başında ise ABD vardır. ABD'ye göre Rusya ile Avrupa'yı yakınlaştırmak gereklidir ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi bu yakınlaştırma stratejisine engel teşkil edebilir. Bu nedenle ABD, Rusya ile ilişkilerin kötüleşmemesi için genişleme konusuna ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini düşünmüştür. İttifak'ın diğer üyeleri ise Soğuk Savaş dönemi sonrasında genişleme konusunda belirleyici güç olmadıkları için net bir tavır almamışlardır. İttifak'a üyeliği söz konusu olan Orta ve Doğu Avrupa devletleri ise, İttifak'a katılımın; ulusal güvenliklerini temin edecek, askeri ve siyasi reformlarını kolaylıkla gerçekleştirebilecek ve kendilerini yoğun askeri ihtiyaçlardan kurtaracak bir sığınak olduğunu düşündükleri için genişleme politikasına sıcak bakmışlardır.²⁸⁹

Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun genişlemesi uluslararası ilişkiler kuramları açısından da bir "bilmece" niteliğindedir. Realist teorisyenler açısından bir gereklilik olarak düşünülen genişleme, özellikle Yeni Gerçekçi teorisyenler için büyük bir hatadır.²⁹⁰ İttifak'ın genişlemesini savunan ve bu duruma Realist teori çerçevesinden bakanların, güç dengesi analizini benimsedikleri görülür. Bu güç dengesi analizi kapsamında İttifak'ın genişlemesini savunanlar, Rusya'nın İttifak için halen bir tehdit olarak görüldüğünü ve Almanya'nın Rusya'yla bir güvenlik yarışına girebilme ihtimalinin olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gibi istikrarsız bir Avrupa'nın ortaya çıkmaması için NATO'nun genişlemesi gerekmektedir.²⁹¹ Rusya'nın jeopolitik gücünün gölgesinin Orta Avrupa'daki potansiyel tek güvenlik sorunu olduğunu söyleyen Peter W. Rodman, NATO'nun bunu dengelemesi gerektiğini ve bu nedenle genişlemenin gerekliliğini ifade etmiştir.²⁹² Kissinger ise, NATO'nun genişlemesi gerçekleşmediği takdirde, Orta ve Doğu Avrupa'nın Rusya ve

²⁸⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.70.

²⁸⁹ *age.*, s.71.

²⁹⁰ Şener Aktürk, "NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s.74.

²⁹¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.72.

²⁹² Peter W. Rodman, "4 More For NATO", *Washington Post*, 1994, (Erişim) <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1994/12/13/4-more-for-nato/f92a768d-0e49-4995-9789-bfd8d7ac8981/> (08.03.2021)

Almanya güvenlik yarışının içinde bir vakum bölgesi olacağını açıklayarak²⁹³ İttifak'ın genişlemesini desteklemiştir.

Yine İttifak'ın genişlemesini savunan bazı teorisyenlere göre, özellikle Visegrad Ülkeleri (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya) AB'den önce NATO'ya üye olmalıdır. Çünkü NATO, politikaları gereğince ülkelerin silah harcamalarını azaltarak güvenlik ve istikrar ortamını daha çabuk oluşturabilecek bir yapıya sahiptir. NATO, üyesi ülkelere politik teminat ve gerektiğinde ABD hava desteği ve lojistik imkânlar sağlayabilir.²⁹⁴

NATO'nun genişlemesini savunanların bir kısmı da bu genişlemenin gerekliliğini demokrasi kavramına bağlamıştır. Demokrasilerin yayılmasında ittifak bağlarının etkili olduğunu savunanlara göre, güçlü ve demokratik uluslararası bir toplumun oluşması ittifak üyelerinin arasındaki bağlara ve bu bağlar sayesinde çatışmaların azalmasına bağlıdır. NATO'nun doğuya doğru genişleme politikaları uygulaması da demokrasilerin ayakta kalmasını sağlayacağı için barışçıl bir ortam yaratacaktır.²⁹⁵ Ayrıca, demokratik ülkelerin birbiriyle savaşmayacağını öngörenlere göre İttifak'ın bir demokratik devletler kulübü olması barışı sağlayabilir. Bunun mümkün olması için NATO'nun genişlemesi gerekir.²⁹⁶

NATO'nun genişlemesini savunanlar kadar bu politikanın bir hata olduğunu düşünenler de olmuştur. Amerikalı diplomat Richard N. Haass, NATO'nun genişlemesinin gereksiz bir girişim olduğunu söylemiştir. Ona göre NATO'nun genişletilmesi İttifak'ın kuruluş amacının modern bir karşılığı olamaz. İttifak'ın genişletilmesi, İttifak'ın güvenlik rolünün azalmasına ve giderek üyelerine destek sağlayan bir şirkete dönüşmesine neden olacaktır.²⁹⁷ George F. Kennan da NATO'nun genişlemesinin Soğuk Savaş sonrasında Amerikan siyasetinin yapacağı en can alıcı hata

²⁹³ Henry Kissinger, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 796-800.

²⁹⁴ M. Cem Oğultürk, agt., ss.170-171.

²⁹⁵ Douglas M. Gibling ve Jamil A. Sewell, "External Threat and Democracy: The Role of NATO Revisited", *Journal of Peace Research*, Vol:43, No:4, (2006), s.429.

²⁹⁶ Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler ve F. Stephen Larrabee, "Building a New NATO", *Foreign Affairs*, Vol:72, No:4, (September-October 1993), s.31.

²⁹⁷ Richard N. Haass, "Fatal Distraction: Bill Clinton's Foreign Policy", *Foreign Policy*, No:108, (Autumn 1997), s.119.

olacağını söylemiştir.²⁹⁸ Thomas Friedman ise silahsızlanmanın Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamı için en önemli meselelerden biri olduğunu ve ABD dış politikasının bunu sağlamak için Rusya ile iş birliğine gitmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıdan NATO'nun genişleme politikası Friedman'a göre "aptalca" bir hamledir.²⁹⁹

Genişlemeye karşı ortaya atılan bir başka argüman ise, herhangi bir tehdit yokken İttifak'ı genişletmenin NATO'ya dahil olmayan ülkeler arasında bir güvenlik yarışına sebep olacağı ve bu güvenlik karmaşasından yararlanmak isteyen Rusya'nın eski Sovyetler Birliği parçalarıyla tekrar bütünleşmesini provoke edebileceğidir. Bu sebepten ötürü, bu argümana göre, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya değil AB'ye katılmaları daha doğru bir adım olacaktır.³⁰⁰ Charles A. Kupchan, NATO'nun genişlemesiyle Rusya'nın eski cumhuriyetleri üzerindeki gücünü tekrar sağlamlaştırabileceğini söyleyerek genişleme gerçekleşirse Rusya'nın da dâhil olduğu bir "Avrupa güvenlik topluluğu" kurma şansının sıfıra ineceğini söylemiştir. Kupchan'a göre, üye ülkeleri birleştirecek bir tehdit yokken NATO'yu çeşitli ulusal çıkarlara sahip yeni üye ülkelere açmak; İttifak'ın uyumunu ve askeri etkinliğini bozacak, yeni üyelere sağlanması gereken kazançlar İttifak'ı fayda/maliyet açısından zorlayacaktır.³⁰¹

Genişleme karşıtlarının bir kısmı, NATO'nun genişlemesi ile askeri nitelikte uyum sorunlarının ortaya çıkacağını, yeni üyeler ile İttifak üyeleri arasında kurumsal ve operasyonel temele dayanan askeri kültür farklılıkları oluşacağını ve bu durumun da İttifak'ın stratejik hedeflerini riske sokacağını düşünmüşlerdir.³⁰² Genişlemeye karşı olanların görüşlerinden biri de Avrupa güvenliğinin sağlanması için Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO yerine AB'ye üye olmalarının doğru olacağıdır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin sadece tehdit hissettiklerinde savunma yeteneklerini arttıracaklarını ve bu nedenle NATO politikalarına uyum sağlanamayacağını belirtmişlerdir.³⁰³ Ayrıca, yine genişleme karşıtlarına göre, bu türden bir genişleme hareketi üye ülkeler arasındaki iş

²⁹⁸ George F. Kennan, "A Fateful Error", *New York Times*, 05.05.1997, (Erişim) <https://www.nytimes.com/1997/02/05/opinion/a-fateful-error.html> (17.05.2020)

²⁹⁹ Thomas L. Friedman, "Foreign Affairs Madeleine's Folly", *New York Times*, 17.02.1998, (Erişim) <https://www.nytimes.com/1998/02/17/opinion/foreign-affairs-madeleine-s-folly.html> (17.05.2020)

³⁰⁰ M. Cem Oğultürk, agt., s.166.

³⁰¹ Charles A. Kupchan, "Expand NATO -- And Split Europe", *New York Times*, 1994 (Erişim) <https://www.nytimes.com/1994/11/27/opinion/expand-nato-and-split-europe.html> (14.03.2021)

³⁰² Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.72.

³⁰³ M. Cem Oğultürk, agt., ss.166-167.

birliğini tehlikeye atacak, İttifak'ın kurumsal mekanizmalarının işlevselliğinin giderek yok olmasına neden olacaktır. Hatta Wallerstein, genişlemenin resmileşmesinin ardından, İttifak'ın genişleme ile işlevselliğini kaybettiğini düşünmektedir.³⁰⁴

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun genişlemesine yönelik, özellikle 1990'lı yıllarda bazı yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Genişleme ile ilgili ilk yaklaşım "NATO-Maximalist", ikincisi ise "WEU (BAB)-First" yaklaşımıdır. Maximalist yaklaşım, İttifak'ı mümkün olan en kısa zamanda Orta Avrupa'yı içerisine alacak bir yapıya dönüştürmeyi hedefler. WEU-First yaklaşımı ise, İttifak'ın Batı Avrupa Birliği veya Avrupa Birliği üye ülkelerine güvenlik garantisi vermeyi hedefler. "Yalnızca Avrupalılar" görüşünü benimseyenleri memnun etmek için tasarlanan bu yaklaşımda İttifak'a tam üyelik garantisi verilmemektedir.³⁰⁵ Ayrıca, İttifak'ın genişlemesinin nerede son bulacağı veya neleri kapsayacağı ile ilgili olarak dört stratejik senaryo üretilmiş, bu senaryolar üzerinden bazı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.³⁰⁶ Bu dört senaryo; Sıfır Genişleme, Big-Bang Genişleme, Mini Genişleme ve Baltık Ülkelerinden En Az Birinin Üyeliği ile Genişlemedir.³⁰⁷

3.1.2. Genişlemenin Tarihçesi

NATO'nun genişlemesi, karşılıklı hak ve yükümlükler çerçevesinde İttifak'a yeni üyelerin kabul edilmesi ve İttifak'ın sınırlarının genişlemesi anlamına gelmektedir. NATO'nun genişlemesi kavramı yeni bir kavram değildir. Aksine NATO kurulduğundan beri bu genişleme politikası devam eden bir süreç olmuştur. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Soğuk Savaş dönemi içerisinde 18 Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 9 Mayıs 1955'te Federal Almanya, 30 Mayıs 1982'de İspanya NATO'ya üye olmuşlar ve NATO üye sayısı 16'ya ulaşmıştır. 1 Temmuz 1966'da Fransa, 14 Ağustos 1974'te Yunanistan NATO'nun askeri kanadından

³⁰⁴ Immanuel Wallerstein, "The Expansion of NATO", *Fernand Braudel Center, Binghamton University*, 15.03.1999, (Erişim) <https://www.binghamton.edu/fbc/archive/12en.htm> (18.05.2020)

³⁰⁵ Mesut Hakkın Çaşın, "Transforming NATO Security Strategies And The New Roles Of The Alliance", *9-12 March NATO Conference*, Antalya 2000, s. 141.

³⁰⁶ Genişleme senaryoları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Jeffrey Simon, "The Next Round Of NATO Enlargement", *Strategic Forum, Institute for National Strategic Studies, National Defense University*, No:176, (October 2000), s.3-4.

³⁰⁷ Genişlemeye dair senaryo yaklaşımları hakkında geniş bilgi için bkz. M. Cem Oğultürk, agt., ss.135-137.

çekilmiştir. Ancak daha sonra 1980’de Yunanistan, 2009’da da Fransa tekrar NATO askeri kanadına dönmüştür.³⁰⁸

NATO’nun Soğuk Savaş sonrasında bir genişleme hareketi başlatmasında hem bölgesel hem de uluslararası alanlarda meydana gelen sınırları ve riskleri belirsiz yeni güvenlik ortamının ve farklılaşan güvenlik anlayışlarının ortaya çıkması etkili olmuştur.³⁰⁹ Soğuk Savaş sonrası değişen tehdit ve risk unsurlarıyla yaratılan yeni uluslararası ortamda değişen güvenlik algısı, İttifak’ın etkinlik alanını coğrafi olarak genişletme isteğiyle birleşmiştir. NATO sınırlarını ve sorumlu olduğu coğrafi bölgeleri genişleterek basit bir ittifak hattı olmanın ötesine geçmek için yeni politikalar üretmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde İttifak’ın yeni misyon arayışlarına girmesi ve yeni strateji politikaları üretmesi aynı zamanda bünyesine yeni üyeler eklemesinin gerekliliğine dayanıyordu. İttifak üyesi olmayan devletler de yeni uluslararası koşulları göz önüne alarak ortaya çıkan yeni gereksinimlerini NATO’ya üye olarak giderme amacı taşıyorlardı. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrasında NATO’ya duyulan ihtiyaç azalmadı, aksine devletler NATO üyesi olmak için çaba göstermeye başladılar.

Wallerstein’e göre NATO, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Sovyetler Birliği argümanını kullanamayacağı için yeni argümanlar aramıştır. Bu argümanların birincisi, NATO’nun dünyanın geri kalanını (Irak ve Kuzey Kore gibi) içermesi gerektiği, ikincisi ise, Balkan bölgesinde barışı sağlamak için askeri güce ihtiyacı olduğudur. Her iki argüman da Batılılar tarafından beğenilmese de Batı Avrupalı devletler stratejik vizyonları için NATO’nun ölmesine izin vermemiştir.³¹⁰ Wallerstein, NATO’nun genişleme isteğini ABD’nin müttefiklerini kontrol etme isteğine ve Avrupalı devletlerin bu iç politikalarındaki stratejik vizyonlarına bağlamıştır.³¹¹

1994 yılındaki Brüksel Zirvesi’nde İttifak üyeleri, Kuzey Atlantik Antlaşması’nın ilkelerini ileriye götürebilecek ve bölge güvenliğine katkı sağlayabilecek diğer Avrupa ülkelerinin NATO üyeliğine açık olduğunu beyan etmişler ve genişleme konusundaki

³⁰⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.69.

³⁰⁹ Güngör Şahin, “Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, (Kasım 2017), s.71.

³¹⁰ Immanuel Wallerstein, “The Expansion of NATO”, *Fernand Braudel Center, Binghamton University*, 15.03.1999, (Erişim) <https://www.binghamton.edu/fbc/archive/12en.htm> (18.05.2020)

³¹¹ Immanuel Wallerstein, “NATO: Danger to World Peace”, 15.11.2014, (Erişim) <https://iwallerstein.com/nato-danger-to-world-peace/> (18.05.2020)

kararlılıklarını ilk kez bu zirvede göstermişlerdir. Bu bağlamda, İttifak’a kabul edilecek yeni üyeler konusunda “niçin” ve “nasıl” soruları önem arz etmektedir. İttifak 1995 yılında yayımladığı “NATO Genişlemesi ile ilgili Çalışma” ile bu sorulara yanıt vermeye çalışmıştır. Çalışma “niçin” sorusuna yönelik olarak, Soğuk Savaş’ın bitişi ve Varşova Paktı’nın dağılışı sebepleriyle Avrupa-Atlantik sahasının tamamında, yeni bölünmelere fırsat vermeden, güvenliğin iyileştirilmesi için genişlemenin hem bir fırsat hem de bir gereklilik olduğu sonucuna varmıştır. Çalışma “nasıl” sorusu için ise, geçmişte olduğu gibi gelecekte de yapılacak genişleme hareketlerinin, Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 10. maddesinin işaret ettiği gibi yeni üyelerin bu antlaşmaya katılmaları yoluyla gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Çalışma, ayrıca, yeni üye olan devletlerin kabulü gerçekleştiği andan itibaren her türlü haktan yararlanabilecekleri, antlaşmanın yüklediği sorumlulukları üstelenecekleri ve tüm antlaşma ilke, yöntem ve politikalarını benimseyerek bunlara uyacaklarını da belirtmiştir.³¹²

Mayıs 1997’de NATO liderleri ve Rusya Devlet Başkanı Yeltsin arasında bir Güvenlik Antlaşması imzalanarak İttifak’ın genişlemesi konusunda kesin kararlar alındı. Bu antlaşmaya göre, İttifak yeni üye olarak kabul edeceği ülkelerin topraklarında askeri altyapı oluşturmayacak, nükleer silah konuşlandırmayacak, nükleer silah depoları bulundurmayacaktı. Ayrıca, NATO ve Rusya arasında Daimî Ortaklık Konseyi’nin kurulması da kararlaştırıldı.³¹³ Böyle bir antlaşma ile amaçlanan, İttifak’ın genişleme politikaları üzerindeki Rusya çekincesini kaldırmak ve Rusya’da oluşan NATO’nun genişlemesi ile ilgili tehdit algılamalarını kırmaktır.

8-9 Temmuz 1997’de Madrid’de yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi İttifak’ın genişleme politikası yolunda önemli bir nokta teşkil etmiştir. Zirvede Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan İttifak’a katılım görüşmelerine davet edilmiş, bu üç ülke ile görüşmeler yapılmış ve 1997 Aralık ayında bu üç ülke ile Katılım Protokolleri imzalanmıştır. Mart 1999’da bu üç ülke resmen Antlaşma’ya katılmışlardır. Zirvede ayrıca NATO’nun Antlaşma ilkelerini ileriye taşıyabilecek ve Avrupa Atlantik bölgesinin güvenliğine katkıda bulunacak yeni üyelere açık olduğu da belirtilmiştir.³¹⁴

³¹² NATO El Kitabı, *age.*, s.59-60.

³¹³ M. Cem Oğultürk, *agt.*, ss.140-141.

³¹⁴ NATO, “Madrid Declaration”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25460.htm (17.05.2020)

23-24 Nisan 1999 tarihlerinde yapılan Washington Zirvesi yenilenmenin ve değişimin dönüm noktalarından biri olmuştur. Yeni üye devletler olan Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın da ilk kez katıldığı zirvede, geleneksel NATO değerleri vurgulanmış ve Avrupa- Atlantik bölgesinin istikrar ve güvenliği için gereken yeni politikalar ve meydana gelen zorluklara ilişkin yapılan çağrılar tekrarlanmıştır. Zirvede Romanya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Makedonya'nın yaptığı çalışmaların ümit verici ve takdir edilesi olduğu belirtilmiştir.³¹⁵

Prag'da 21-22 Kasım 2002'de gerçekleşen NATO zirvesinde, genişleme bağlamında en büyük adım atılmıştır. Romanya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya ve Bulgaristan üyelik görüşmeleri için davet edilmiş, yapılan görüşmeler sonrasında Mart 2003'te Katılım Protokolleri imzalanmış, Mart 2004'te bu 7 ülke NATO'ya dâhil edilmiştir.³¹⁶ Bu genişleme hareketi ile NATO, Avrupa'nın ortak bir güvenlik sahasına dönüşmesine yardımcı olmuş, Avrupa'nın savaşların çıkış noktası olarak düşünülmesi algısını yıkmak için önemli bir adım atmıştır.³¹⁷ 2004 yılında gerçekleştirilen büyük genişleme dalgası Türkiye, Yunanistan ve Macaristan'ı İttifak'ın diğer kısmı ile bağlarken, aynı zamanda, NATO'yu Rusya sınırlarına taşımış ve Batı Balkanlar'ı da çevrelemiştir. Bu, Rusya- NATO ilişkilerini de derinden etkileyecek bir durum olmuştur.

2-4 Nisan 2008'de yapılan Bükreş Zirvesi'nde Arnavutluk ve Hırvatistan üyelik görüşmeleri için davet edilmiş, Temmuz 2008'de katılım protokolleri imzalanmış ve 1 Nisan 2009'da söz konusu iki ülkenin üyeliği gerçekleşmiştir. 2 Aralık 2015'te Karadağ İttifak'a katılım için üyelik müzakerelerine davet edilmiş, 19 Mayıs 2016'da Karadağ'ın "davetli" statüsü ile NATO toplantılarına katılmaya başlaması için katılım protokolleri imzalanmış, Karadağ, Varşova'da 8-9 Temmuz 2016 tarihlerinde gerçekleşen zirveye katılmış ve 5 Haziran 2017'de NATO üyesi olmuştur. Son olarak, 6 Şubat 2019 tarihinde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin katılım protokolleri imzalanarak 27 Mart 2020'de Kuzey Makedonya da NATO üyesi olmuştur. NATO üye sayısını 30'a çıkarmıştır.³¹⁸

³¹⁵ Serdar Kesgin "NATO'nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Cilt:2, Sayı:2, s.975.

³¹⁶ NATO, "Enlargement", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm (12.05.2020)

³¹⁷ Serdar Kesgin, agm., s.976.

³¹⁸ NATO, "Enlargement", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm (12.05.2020)

NATO'nun genişleme hareketleriyle amaçlanan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin İttifak'a kabul edilmesiyle Avrupa'da mevcut olan istikrarsızlıkların ortadan kaldırılması ve yeni güvenlik anlayışlarının gerektirdiği ihtiyaçlara cevap verebilmek olmuştur.³¹⁹ NATO genişleme politikası çerçevesinde bu politikasını kurumsal bir temele dayandırmak için çeşitli plan ve proje uygulamaları başlatmıştır. Bu bağlamda İttifak'ın genişlemesinin kurumsal dayanağı olan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) ve Barış İçin Ortaklık Programı (BİO) ele alınacaktır.

3.2. NATO'NUN GENİŞLEMESİNİN KURUMSAL DAYANAKLARI

3.2.1. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK)

Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin tekrar Rusya'nın etki alanı altına girme olasılıkları İttifak üyeleri için endişe vericiydi. Bu ülkelerde hala Rus askerlerinin bulunması ve bu durumun 1994'e kadar sürecektir olması da bu endişeleri arttırıyordu. Bir an önce bu ülkelerin Avrupa siyasi ve ekonomik sistemine yeniden katılmaları şarttı. Bu bağlamda, söz konusu ülkelerin Batı sistemine uyum sağlamaları NATO ile ilişkilerini geliştirmekten geçiyordu.³²⁰

1990'da gerçekleşen Londra Zirvesi'nde İttifak üyeleri artık Varşova Paktı üyelerini düşman olarak görmediklerini ifade etmişlerdi. Ayrıca bu ülkeler İttifak ile düzenli olarak diplomatik ilişkiler geliştirmeleri için İttifak'a davet de edilmişlerdi. 6-7 Haziran 1991'de yapılan NATO Bakanlar Toplantısı sonrası yapılan açıklamada, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile İttifak üyelerinin arasında kurulan yeni ilişkilerin memnuniyetle karşılandığı ve bu ilişkileri daha da geliştirmek için güvenlik meseleleri konusunda ortaklaşa adımlar atma, askeri temasları yoğunlaştırarak askeri eğitim üzerine ortak programlar hazırlama, bilimsel ve çevresel programlar üzerinde görüş alışverişi yapma gibi teşvik edici kararların alındığı görülmüştür.³²¹ Kasım 1991'de yapılan Roma Zirvesi'nde, İttifak'ın Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmesi politikalarını devam ettireceği teyit edilmiştir. Bu çerçevede, Avrupa'da istikrarlı bir güvenlik ortamını oluşturmak ve söz konusu ülkeler ile daha verimli ve uyumlu

³¹⁹ Güngör Şahin, agm., s.71.

³²⁰ İlhan Uzgel, "NATO'nun Genişlemesi", *age.*, s.309.

³²¹ NATO, "Partnership with the Countries of Central and Eastern Europe", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23858.htm (12.05.2020)

çalışabilmek amacıyla Roma Zirvesi'nde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK)'ni kurma kararı alınmıştır.³²²

20 Aralık 1991'de 25 üyenin katılımıyla kurulan KAİK, taraflar arasında görüş alışverişlerinin yapılmasını sağlayan bir iş birliği ve danışma platformudur. KAİK'in amacı, üyeler arasındaki kurumsal bağları güçlendirmek ve güvenlik alanındaki iş birliğini geliştirmektir. Ayrıca, KAİK barışın tesisi, savunmanın planlanması, silahsızlanma, askeri konularda iş birliği, savunma harcamaları, askeri hava trafiği, sivil asker ilişkileri ve savunma ile ilgili ekolojik sorunlar gibi konularda ortak hareket etme ve tartışma zemini oluşturmuştur. KAİK'in kuruluşu, NATO'nun yeni güvenlik ortamına uyum sağlama sürecinin ilk adımlarındandır. KAİK sayesinde İttifak üyesi olmayan ülkeler ile İttifak bağlantılı hale gelmiştir.³²³ KAİK Soğuk Savaş'ın hem fiziksel hem de zihinsel kalıntılarını ortadan kaldırmak için bir çerçeve oluşturmuştur. KAİK; karşılıklı anlayış, iş birliği, açıklık ve sorumlulukların paylaşılmasına dayalı bir güvenlik kültürüne bir adımdır.³²⁴

Eski Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğu KAİK'e üye olmuştur. 1992 yılı haziran ayında Gürcistan ve Arnavutluk da üye olmuş ve üye sayısı 16 NATO ülkesi de dâhil olmak üzere 38'e yükselmiştir.³²⁵ Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için KAİK, güvenliklerini sağlamak için bir araç konumunda olmuştur.

KAİK, İttifak üyesi olmayan ülkelerle çok taraflı siyasi diyalog geliştirme üzerinde odaklanmıştı ve bireysel iş birliğini geliştirmek için herhangi bir olanağa sahip değildi. Bu çerçevede, bu eksikliklerin giderilmesi ve iş birliğini daha da ileriye götürmek için Barış için Ortaklık programı üzerinde çalışılmaya başlandı. 30 Mayıs 1997'de ise KAİK yerini daha gelişmiş bir ortaklık tasarlayan ve daha operasyonel olan Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK)'ne bıraktı.³²⁶

³²² Nejat Doğan, agm., s.95.

³²³ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.86.

³²⁴ Ülkü Demirtürk Demirdöğen, agm., s.160.

³²⁵ İlhan Uzgel, *age.*, s.309.

³²⁶ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.87.

3.2.2. Barış İçin Ortaklık Programı (BİO)

Barış İçin Ortaklık Programı (BİO), 1994 yılında Brüksel’de gerçekleştirilen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde başlatılmış bir girişimdir. Bu programın amacı, Avrupa’nın tamamında güvenlik ve istikrarı geliştirmek olmuştur. Bu bağlamda, BİO programına tüm KAIK üyeleri ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) katılımcıları davet edilmiştir. Ayrıca, bu programa katkıda bulunabilecek isteğe ve yeteneğe sahip ülkeler de programa davet almıştır.³²⁷

KAIK’in aksine BİO, katılımcı devletlere NATO ile aralarında ikili iş birliği kurma olanağı sağlar. BİO programı ile sunulanlar; savunma ile ilgili çalışmalar, sivil asker ilişkileri, savunma politikası ve planlaması, askeri alanda iş birliği ve ortak askeri faaliyetler, eğitim faaliyetleri, çevre konusunda iş birliği ve planlama gibi İttifak’ın neredeyse her alanına uzanır. BİO, bu sunulan faaliyet alanları ile katılımcı ülkelerin İttifak ile ortak çalışma yeteneklerini geliştirmeyi, askeri alanda ve savunma planlamasında iş birliğini tüm Avrupa-Atlantik bölgesinde yaygınlaştırmayı, istikrarı sağlamayı, demokratik ilkelere olan bağlılığı yaygınlaştırmayı, sivil afetler ve olağanüstü haller ile krizlerle başa çıkabilme kabiliyetini geliştirmeyi amaçlamaktadır. BİO’nun temeli niteliğindeki Çerçeve Belgesi, programa katılan devletlerin birtakım hedefleri gerçekleştirmek amacıyla İttifak ile iş birliği yapmalarını bildirmektedir. Bu hedefler;

- Ulusal savunma planlamasında ve bütçelerin oluşturulmasında şeffaflığın sağlanması,
- Savunma kuvvetlerinin demokratik araçlarla kontrollerinin sağlanması,
- Barışı koruma, insani yardım operasyonları, arama-kurtarma ve diğer alanlarda görevleri yerine getirme kabiliyetlerini arttırmak amacıyla İttifak ile müşterek çalışma, ortak planlama, askeri faaliyetler ve eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi,
- BM yetkisindeki ve AGİK sorumluluğundaki operasyonlara katkı sağlama yeteneğine sahip olunması ve bunun sürekliliğinin sağlanması,
- İttifak üyelerinin kuvvetleri ile uzun vadeli şekilde çalışabilecek kuvvetlerin oluşturulmasıdır.³²⁸

³²⁷ NATO El Kitabı, *age.*, s.65.

³²⁸ NATO, “Partnership for Peace Programme”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm (11.05.2020)

BİO Çerçeve Belgesi'nin 4. maddesine göre, BİO üyesi devletler bu ortaklığın siyasi hedeflerine ulaşmak için attıkları adımları ve bu ortaklığın faaliyetleri için var olan askeri varlıklarını belirten Sunuş Belgeleri'ni İttifak'a vereceklerdir. Bu Sunuş Belgeleri vasıtasıyla ortak ülkeler, İttifak ile geliştirecekleri Bireysel Ortaklık Programları'nı hazırlayacaklardır. Bireysel Ortaklık Programları, Ortaklığın Çalışma Programı'ndaki faaliyetler listesinden seçilecektir. Çerçeve Belge'nin 5. maddesine göre, ortak ülkelerin Bireysel Ortaklık Programları'nı hazırlanma süreçlerinde uygulama konusunda İttifak'ın yardımını alabileceklerdir. Çerçeve Belge'nin 7. maddesine göre ise İttifak üyelerinin; BİO üyesi ülkeler ile ortaklaşa eğitim, tatbikat ve operasyonlar için güçlerini ve kabiliyetlerini belirlemek ve değerlendirmek için bir planlama yapmalarını ve söz konusu ülkeler ile geliştirilecek ortaklık faaliyetleri kapsamında bir yönlendirme ve rehberlik etme amacıyla koordinasyon içinde bulunmaları gerekmektedir.³²⁹

BİO Çerçeve Belgesi'nin 8. maddesi, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. maddesini hatırlatmaktadır. Bu maddeye göre; bir BİO ülkesi toprak bütünlüğünü, siyasi bağımsızlığını veya güvenliğini bozacak doğrudan bir tehdit algıladığı zaman İttifak'a danışabilecektir. Bu konuda önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Söz konusu maddede yer alan böyle bir tehdit algılaması durumunda İttifak'ın başvuran ülkeye karşı bir askeri güvence yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu durum ise BİO ülkeleri ile İttifak ülkeleri arasındaki farkı net bir şekilde göstermektedir.

BİO içerisindeki güçlendirilmiş iş birliği hem askeri alanda hem de askeri alanla kısıtlı kalmayan savunma ile ilgili daha geniş bir alanda çeşitli imkânlar içermektedir. Ortaklık Çalışma Programı'nda belirtilen iş birliği alanları; hava savunmasına ilişkin konular, hava sahasının yönetim ve kontrolü, kriz yönetimi, sivil olağanüstü hal planlaması, iletişim ve enformasyon sistemleri üzerinde danışma, komuta ve kontrol, savunma planlaması, bütçeleme ve kaynak yönetimi, askeri kuvvetlerin ve savunma yapılarının demokratik kontrolü, savunma politikaları ve stratejileri, tüketici lojistiği, dil eğitimi, sağlık hizmetleri, askeri coğrafya, hafif ateşli silahlar, askeri altyapı, askeri tatbikatlar ve ilgili eğitim faaliyetleri, kitle imha silahlarına karşı savunma ve korunma yolları ve kuvvetler için meteorolojik destektir.³³⁰

³²⁹ agr.

³³⁰ NATO El Kitabı, *age.*, ss.67-68.

BİO ülkeleri ile İttifak'ın birlikte çalışabilirliğini arttırmak için 1999 yılı Washington Zirvesi'nde "21. Yüzyıl İçin Bir Ortaklığa Doğru: Güçlendirilmiş ve Daha Operasyonel Hale Getirilmiş Ortaklık Raporu" ilan edilmiştir. Raporun ana fikri, BİO üyelerinin askeri yeteneklerini ve imkânlarını İttifak'ın standartlarına yakınlaştıracak ek mekanizmalar geliştirilmesidir. Bu bağlamda raporun ekleri olarak Operasyonel Yetenekler Kavramı, Politik ve Askeri Çerçeve Belgesi ve Eğitim-Öğretimin Geliştirilmesi Belgesi çıkarılmıştır.³³¹ Operasyonel Yetenekler Kavramı ile İttifak üyeleri ile BİO ortaklarının NATO operasyonlarında birlikte çalışabilme kabiliyetlerinin artırılması, Politik ve Askeri Çerçeve Belgesi ile BİO ortaklarının siyasi istişarelere, karar alma süreçlerine ve operasyonel planlama süreçlerine katılımının düzenlenmesi, Eğitim-Öğretimin Geliştirilmesi Belgesi ile BİO ortaklarının operasyonel kapasitelerinin güçlendirilmesine yardım edilmesi hedeflenmiştir.³³²

2002 yılında gerçekleştirilen Prag Zirvesi'nde BİO ülkeleri ile ilişkileri güçlendirmeye karar verilerek "Kapsamlı Yeniden Gözden Geçirme Raporu" yayınlanmıştır. Bu çerçevede, ortaklık için daha kapsamlı, özel ve farklılaştırılmış bir yaklaşım sağlayacak ve ortak ülkelerin reform çabalarına destek olacak "Bireysel Ortaklık Eylem Planı" oluşturulmuştur. Ayrıca, ortak ülkelerin terörizmle mücadelesinde İttifak'la birlikte çalışılmasını düzenleyen "Terörizme Karşı Ortaklık Eylem Planı" kabul edilmiştir.³³³

2004 yılında yapılan İstanbul Zirvesi'nde BİO'nun güçlendirilmesi için bir adım daha atılmış ve "Savunma Kurumu Oluşturmak için Ortaklık Eylem Planı" kabul edilmiştir. Böylece ortak ülkeler, etkili ve demokratik olarak sorumlu olacak savunma kurumları oluşturmaya teşvik edilmiştir. Ayrıca, ortak ülkelerin İttifak operasyonlarına katkılarını arttırmak amacıyla daha fazla fırsat sunmayı hedefleyerek Operasyonel Yetenekler Kavramı'nın geliştirilmesi ve ortak ülkelere Müttefik Dönüşüm Komutanlığı'nda temsil hizmeti sunulması kararlaştırılmıştır.³³⁴ 2006 yılı Riga Zirvesi'nde BİO programının geliştirilmesine devam edileceği belirtilmiş, Bosna-Hersek,

³³¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.92.

³³² NATO El Kitabı, *age.*, ss.67-68.

³³³ NATO, "Prague Summit Declaration", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm? (11.05.2020)

³³⁴ NATO, "İstanbul Summit Communiqué", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_21023.htm? (11.05.2020)

Karadağ ve Sırbistan BİO'ya kabul edilmişlerdir. BİO Programı Varşova Paketi'nin yıkılmasının ardından paktın üyesi olmayıp tarafsızlık politikasını seçen Avrupa ülkelerine de Avrupa güvenliğinin imarına katılma olanağı vermiştir. Avusturya, İrlanda, İsviçre, İsveç ve Finlandiya NATO üyeliği için herhangi bir istek göstermeseler de BİO Programı'na katılarak ortak üye olmuşlardır.

BİO, İttifak'ın Soğuk Savaş sonrası beliren yeni güvenlik ortamına adapte olmasında ve genişleme politikaları sürecinde önemli bir adım olmuştur. İttifak'a Soğuk Savaş sonrası katılan 13 üye, BİO'ya katıldıktan sonra İttifak'a kabul edilmiştir. BİO Programı İttifak'ın genişleme politikalarına eğitim alanında da katkı sağlamıştır. BİO ülkeleri ile ilişkilere derinlik kazandırmak ve bu ülkelerin İttifak ile çalışabilirliğini arttırmak için Washington Zirvesi'yle beraber "BİO Eğitim Merkezleri" de kurulmaya başlamıştır.³³⁵

Sonuç olarak, BİO Programı İttifak'ın Soğuk Savaş sonrası genişleme sürecinin kurumsal temeli olarak nitelendirilebilir. BİO Programı sayesinde ortak ülkeler ve İttifak arasındaki iş birliği ile iş birliği alanları arttırılmış, ortak ülkelerin BİO kapsamında sunulan faaliyet alanlarıyla kendilerini geliştirmeleri, dönüştürmeleri ve NATO üyesi olma yolunda ilerleme kaydetmeleri sağlanmıştır.

3.3. ÜYELİK EYLEM PLANI (ÜEP)

1999 yılında gerçekleştirilen Washington Zirvesi'nde yayımlanan bildiride İttifak'ın üyelik sorumluluğunu ve yükümlülüklerini yerine getirmeye istekli olan, Avrupa'da güvenlik ortamını ve istikrarını geliştirmeye katkıda bulunabilecek ve İttifak'a katılmak isteyen tüm Avrupa demokrasilerine İttifak'ın kapısının açık olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçlarla Zirve'de, Üyelik Eylem Planı (ÜEP) adı verilen ve gelecekte İttifak'a üye olmak isteyen ülkelere üyelik hazırlıkları konusunda yardımcı olacak bir faaliyet programı kabul edilmiştir.³³⁶

³³⁵ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.100.

³³⁶ NATO, "Membership Action Plan (MAP)", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm? (11.05.2020)

ÜEP, İttifak’a dâhil olmak isteyen ülkelere İttifak üyeliğinin bütün boyutları ile ilgili yardım, danışmanlık ve destek sağlayarak söz konusu ülkeleri İttifak’a hazır hale getirmeyi amaçlar. Bu çerçevede ÜEP bazı temel niteliklere sahiptir. Bu temel nitelikler;

- İttifak’a üye olmak isteyen ülkelerin gelecekteki üyeliklerine yönelik olarak politik konuları, ekonomik konuları, savunma ve güvenlik konularını, yasal konuları ve kaynaklarını kapsayan bireysel yıllık ulusal programlarını sunmaları,
- Bu ülkelerin programları konusunda kaydettikleri ilerlemeleri kapsayan açık ve yoğun bir geri bildirim mekanizması ile bu ilerlemeyi değerlendirmek için Konsey düzeyinde yıllık toplantılar yapılması,
- Söz konusu ülkeler için kabul edilen planlama hedeflerinin niteliklerini ve gözden geçirilmesini içerecek bir savunma planlaması yaklaşımının uygulanması,
- İttifak’ın ve üyesi ülkelerin yeni üye olacak ülkelere savunma ve askeri alanlarında yardımlarının koordine edilmesine destek olmak üzere bir haberleşme merkezinin kurulmasıdır.³³⁷

Esas olarak NATO, ÜEP ile aday ülkelerin hukukun üstünlüğüne dayanan demokrasilere sahip olmalarını, uyuşmazlıkların barışçıl olarak çözülmesini kabul ederek komşu ülkeler ile uyumlu ilişkiler yürütmelerini, insan haklarını, bireysel özgürlükleri ve azınlık haklarını sağlamalarını ve korumalarını, açık bir piyasa ekonomisine sahip olmalarını istiyordu. Ayrıca, söz konusu ülkelerin İttifak ile uyumlu çalışmaları için savunma kabiliyetlerini modernize etmelerini ve böylece İttifak operasyonlarına katılmalarını ve bu operasyonlarda etkin olmalarını da ekliyordu. Bu amaçla, NATO söz konusu ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarının en az %2’sini savunma gelişmelerine harcamalarının gerekliliğini belirtiyordu.³³⁸

ÜEP, BİO gibi seçmeli katılım ilkesine dayanmaktadır. Üyelik isteyen ülkeler Üyelik Eylem Planı unsurlarından kendilerine göre ulusal öncelik doğuranları veya kendi şartlarına uygun olanları seçmekte özgürdür. İttifak, üyelik bekleyen her ülkenin ilerlemesini takip ederek bu ülkelere politik ve teknik danışma imkânı sunar. Ancak ÜEP’ye katılım, gelecekte üyelik açısından bir garanti vermez. Ülkeleri üyelik

³³⁷ NATO El Kitabı, *age.*, ss.62-63.

³³⁸ United States Government Accountability Office, “NATO Enlargement: Reports on Albania and Croatia Respond to Senate Requirements, but Analysis of Financial Burdens Is Incomplete”, 22.09.2008, s.4. (Erişim) <https://www.gao.gov/assets/100/95779.pdf> (18.05.2020)

görüşmelerine davet etme kararı İttifak içerisinde görüş birliğine dayanarak ve her ülke için ayrı ayrı değerlendirilerek alınır.³³⁹

Üyelik Eylem Planı; Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Slovenya ve Romanya'nın 2004 yılında, Arnavutluk ve Hırvatistan'ın 2009 yılında, Karadağ'ın 2017 yılında ve Kuzey Makedonya'nın 2020 yılında NATO'ya katılımlarına yardımcı olmuştur. Halen 2010 yılında ÜEP'ye katılan Bosna-Hersek'in İttifak'a katılım çabaları sürmektedir.

3.4. NATO'NUN GENİŞLEMESİ VE RUSYA

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası genişlemesi ile Rusya ile olan ilişkileri birbiriyle bağlantılı konulardır. Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerin NATO'ya üye olmaları konusu gündeme gelmiş, Rusya'nın da üye olup olmayacağı tartışmaları başlamıştır. İttifak üyeleri arasında Rusya'nın üyeliği konusunda görüş ayrılıkları çıkmıştır. Oğultürk'ün aktardığına göre; ABD Savunma Bakanı William Perry 1994 yılında Berlin'de yapılan bir konferansta, Rusya'nın üyeliğinin yakın bir zaman içinde gerçekleşmeyeceğini düşündüğünü ancak yine de Rusya'yı dışarıda bırakmamak gerektiğini söylemiştir. Aynı toplantıda Alman Savunma Bakanı Volker Rühe ise, Rusya'nın İttifak'ı bölceğini ve İttifak'ı Avrupa'nın Birleşmiş Milletleri haline getireceğini söylemiş, NATO'nun bu şekilde ilerleyemeyeceğini eklemiştir.³⁴⁰ Soğuk Savaş sonrasında İttifak'ın Rusya ile ilişkisi William Perry'nin düşünceleri ile örtüşmüştür.

İttifak'ın genişleme politikalarının Rusya'yı nasıl etkilediğini anlamak için Soğuk Savaş sonrasında İttifak ile Rusya arasındaki ilişkilere ve Rusya'nın yeni düzendeki konumuna bakmak gerekir. Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni güvenlik ortamında, Avrupa'da ve dünyanın geri kalanında değişen güç ilişkileri NATO ile Rusya arasındaki ilişkilerin belirleyicisi olmuştur. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasından tek kutuplu dünyaya geçilmesiyle hem ABD hem de Avrupalı devletler Rusya'yı küresel bir güç

³³⁹ NATO El Kitabı, *age.*, ss.63-64.

³⁴⁰ M. Cem Oğultürk, *agt.*, s.148.

yerine bölgesel bir güç olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda ABD ve Batılı devletler Rusya'ya kendi çıkarlarını ve politikalarını dayatabileceklerini düşünmüşlerdir.³⁴¹

1990lı yıllarda NATO ile Rusya arasında üç sebepten dolayı anlaşmazlıklar çıkmıştı. Bunlardan birincisi NATO'nun genişleme politikasına Rusya'nın tepki vermesi, ikincisi NATO'nun Bosna-Hersek müdahalesi, üçüncüsü de Rusya'nın itirazlarına rağmen Kosova'ya yapılan müdahaleydi. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası genişlemesi Rusya için endişe vericiydi. Rusya Federasyonu, 1991 yılında Sovyetler'in yıkılmasından sonra sürekli bir kriz halindeydi. Ancak Rusya yine de büyük bir dünya gücü olmanın nesnel niteliklerini korumaktaydı. Eski Sovyet topraklarının %80'ine sahip olarak dünyanın en geniş devleti konumundaydı. Ayrıca, nükleer güç bakımından da dünyada ikinci sıradaydı.³⁴² Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılmak istemelerine Rusya itiraz etti. NATO'nun ve ABD'nin kendisini çevrelemek istediğini düşünen Rusya Federasyonu iki Almanya'nın birleşmesi ve Almanya'nın NATO üyeliği konusunda onay verdiğinde, NATO'nun da eski komünist ülkelere doğru genişlemeyeceğinin sözünü almıştı. Batılı devletlerin bu yönde bir açıklaması olmasa da Rusya yöneticilerinde bu yönde bir kanaat mevcuttu.³⁴³

İttifak ile Rusya 1991'den sonra çeşitli güvenlik ve savunma konularında birlikte çalışmaya başladılar. 1994 yılında Rusya Barış İçin Ortaklık Programı'na katıldı ve ilişkiler daha da genişletilmeye çalışıldı. Bosna-Hersek'e yapılan NATO müdahalesi Rusya için anlaşmazlık yaratsa da Rusya'nın Bosna Hersek Barış Antlaşması'nın uygulanmasına katılması da ilişkilerin iyileşmesi konusunda bir adım oldu. Bu sayede, İttifak ile Rusya birlikleri çokuluslu bir askeri operasyonda ortak çalışmış oldular. Mayıs 1997'de Rusya ile İttifak arasında "Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenliğe Dair Kurucu Senet" imzalandı. Böylece İttifak ile Rusya arasındaki ortaklık kurumsallaştı.³⁴⁴ Kurucu Senet, NATO ve Rusya'nın arasındaki ilişkiyi, davranış kurallarını, ortak değerlerini ve sorumluluklarını bağlılık temeline dayandırmayı taahhüt ediyordu. Amacı, Avrupa-Atlantik bölgesinde demokrasi ilkeleri ve güvenlik alanında iş birliği ile kalıcı barış

³⁴¹ Tarık Oğuzlu, "NATO-Rusya İlişkileri", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No:27, (Ekim 2019), s.3-4.

³⁴² R. Craig Nation, "NATO's Relations with Russia and Ukraine", June 2000, s.1. (Erişim) <https://www.nato.int/acad/fellow/98-00/nation.pdf>

³⁴³ Tarık Oğuzlu, "NATO-Rusya İlişkileri", agm., s.4.

³⁴⁴ NATO El Kitabı, *age.*, ss.77-78.

ortamını birlikte oluşturmaktı. Bu antlaşma ile NATO-Rusya Daimî Ortaklık Konseyi (DOK) oluşturularak NATO ile Rusya arasındaki iş birliği ve danışma konularının yoğunlaştırılması sağlandı. 1999 yılında DOK, Avrupa'nın yeni güvenlik konularının tartışıldığı bir forum haline geldi.³⁴⁵

1999 yılında Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın İttifak'a üye olması Rusya'nın endişelerini arttırdı. Aynı yıl gerçekleşen Kosova meselesinden dolayı Yugoslavya'ya gerçekleştirilen NATO müdahalesi ilişkilerin ciddi derecede gerginleşmesine yol açtı. 1999 yılında gerçekleştirilen Washington Zirvesi'ne Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova ve Gürcistan'la beraber davet edilen Rusya bu zirveye katılmayı reddetti. Yaşanan gerginliklerin DOK'un çalışmalarının sonlanmasına ve Kurucu Anlaşma'nın işlevini kaybetmesine neden oldu. Kosova sonrası Rusya DOK'a döndüyse de birkaç ay boyunca Konsey Kosova sorunları üzerine gündem oluşturdu. Bu gelişmeler üzerine, NATO Genel Sekreteri tarafından 2000 yılında Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirilerek ilişkilerin tekrar kurulması üzerine çaba sarf edilmeye başlandı.³⁴⁶

Mayıs 2000'de NATO ve Rusya Dışişleri Bakanları DOK içindeki diyalogu güçlendirmeyi ve çeşitli iş birliği alanları oluşturmayı kabul ettiler. Bir DOK Çalışma Planı onaylandı ve Kurucu Senet'te öngörülen NATO Enformasyon Bürosu'nun Moskova'da açılması planlandı. Haziran 2000'de Rusya Savunma Bakanı İgor Sergeyev Savunma Bakanları düzeyindeki bir toplantıda NATO ile Rusya arasındaki ilişkinin alternatifi olmadığını ve Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliği ve istikrarı için bu ortaklığın çok önemli olduğunu belirtti. Şubat 2001'de Moskova'da tekrar bir araya gelen NATO Genel Sekreteri ve Rus liderler Kurucu Senet'ten tam anlamıyla yararlanılması için tartışmalar başlattı. Bu ziyaret sırasında NATO Genel Sekreteri Lord Robertson Moskova'daki NATO Enformasyon Bürosu'nun açılışını da gerçekleştirdi.³⁴⁷ Mayıs 2002'de NATO'nun Roma Zirvesi'nde aldığı karar ile yeni NATO-Rusya Konseyi kuruldu. Bu yeni Konsey DOK'un yerini aldı ve "19+1/NATO üyeleri + Rusya" formülü ile toplanılacağı belirtildi. Konsey, fikir birliği oluşturma, istişareler yapma, iş birliği ve

³⁴⁵ Muharrem Gürkaynak, agm., s.16.

³⁴⁶ Arif Bağbaşıoğlu, age., s.78.

³⁴⁷ NATO El Kitabı, age., ss.82-83.

ortak karar alma mekanizması sağlıyordu. NATO ve Rusya'nın ortak çıkarlarını ilgilendiren konularda ortak çalışılmasını hedefliyordu.³⁴⁸

Rusya'nın 2003 yılından sonra daha bağımsız bir dış politika izlemeye başlaması ilişkileri gerginleştirmişti. Bunun üzerine, 2004 yılında İttifak'ın en ciddi genişlemesi gerçekleşti. Rusya'nın uzun itirazlarına rağmen Letonya, Litvanya, Slovakya, Slovenya, Estonya ve Bulgaristan NATO'ya üye oldu. NATO'nun bu genişleme dalgası ile İttifak Rusya sınırına ulaşmıştı. NATO'nun Baltık ülkelerini (Letonya, Litvanya ve Estonya) de içeren bu genişleme dalgası Rusya için önemliydi. Bu ülkelerin NATO'ya dâhil edilmeleri bazı Rus uzmanlar tarafından Avrupa'yı bölen yeni bir demir perdenin inmesi olarak değerlendirildi. Bu durum Rus güvenliğini tehdit ediyordu çünkü Rusya'nın korkusu bu ülkelere NATO tarafından yerleştirilebilecek askeri üslerdi. Dolayısıyla bu NATO genişlemesi, Rusya'da bir askeri tehdit ve saldırgan bir durum olarak görüldü.³⁴⁹

Rusya, Baltık ülkelerini içeren genişleme hareketinden sonra, NATO'nun Ukrayna, Moldova, Gürcistan ve Azerbaycan'ı da içeren bir genişleme politikası izleyeceğini düşünerek ciddi bir endişeye kapıldı.³⁵⁰ 2000li yıllarda Ukrayna, Kırgızistan ve Gürcistan'da yaşanan iç gelişmelere İttifak'ın “renkli devrimler” adını vererek bu durumu desteklemesi Rusya ile olan ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Rusya'ya göre Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Baltık ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri ve geniş Karadeniz bölgesi Rusya'nın muhafaza ettiği alanlar olarak kalmalıydı. Bu nedenle Rusya, NATO'nun 1999 ve 2004 genişleme dalgalarını engelleyemese de Ukrayna ve Gürcistan'ın İttifak'a üye olmalarına karşı bir politika izledi.³⁵¹

NATO'nun 2008 yılı Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'ın İttifak üyelikleri yönünde olumlu karar alması üzerine Rusya, bir tepki mahiyetinde, Ağustos 2008'de yoğun çatışmaların olduğu Güney Osetya'daki krize girerek Rusya-Gürcistan savaşını başlattı. ABD ve uluslararası toplum tarafından şaşkınlıkla karşılanan bu durum, Rusya'nın Soğuk Savaş sona erdikten sonra ilk kez bağımsız bir ülkeye yönelik

³⁴⁸ NATO, “NATO-Russia Council”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50091.htm (12.05.2020)

³⁴⁹ Serhan Yalçın, “Putin Dönemi Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, Sayı:2, (2007), s.351-352.

³⁵⁰ Doğan Şafak Polat, “NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Özel Sayı, (Nisan 2017), s.56.

³⁵¹ Tarık Oğuzlu, “NATO-Rusya İlişkileri”, agm., s.4.

müdahalesiydi. Soğuk Savaş sonrasında Rusya ile Batılı devletler arasında Bosna-Hersek ve Kosova olaylarında da anlaşmazlıklar yaşanmıştı, fakat Rusya'nın bu olaylara doğrudan bir girişimi olmamıştı. Gürcistan'da yaşanan savaş, Rusya'nın ABD, NATO ve Avrupa Birliği (AB) gibi devletler ve uluslararası kuruluşlara rağmen gerçekleştirmeyi göze aldığı bir durumdu ve uluslararası topluma bir mesaj niteliğindedir.³⁵² Gürcistan'da gerçekleşen Rusya'nın askeri müdahalesi, İttifak ile ilişkilerini kopma noktasına getirdi.

Aralık 2008'de gerçekleştirilen Kuzey Atlantik Konseyi Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Ukrayna ve Gürcistan'ın İttifak üyelikleri konusunda erteleme yapıldı. Mart 2009'da Medvedev ve Putin'in yaptıkları bir toplantıda, NATO'nun eski Sovyetler Birliği coğrafyasına doğru genişleme politikalarının artık kabul edilemez olduğunu ve ABD'nin bu coğrafyadaki hareketlerine yönelik gerekli tedbirlerin alınacağını konuşulması üzerine, Nisan 2009'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi'nde Rusya ile ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesi ve iyileştirme yolunda adım atılması kararlaştırılarak Ukrayna ve Gürcistan ÜEP'ye dâhil edilmedi.³⁵³ Kasım 2010 Lizbon Zirvesi'nde, İttifak ile Rusya arasındaki iş birliğinin önemine dikkat çekilerek ortak güvenlik çıkarları ışığında, Avrupa-Atlantik bölgesinde Rusya ile ortaklaşa çalışarak kalıcı ve kapsayıcı bir barışın sağlanabileceği ifade edildi. Bu bağlamda, Gürcistan ve Ukrayna ile üyelik konusundaki gelişmelerin Rusya ile ilişkileri bozabileceği düşüncesiyle ertelendi.³⁵⁴ Mayıs 2012 Chicago Zirvesi'nde İttifak'ın Rusya ile olan ilişkilerindeki önemli ilerlemelere karşı gösterilen memnuniyet ifade edilerek Rusya ile İttifak'ın iş birliğinin ortak bir barış ve istikrar ortamı için gerekli olduğu tekrar vurgulandı. Ayrıca Ukrayna'nın NATO ile siyasi diyalogunu ve iş birliğini geliştirmek için attığı adımların olumlu karşılandığı da belirtildi.³⁵⁵

NATO ve Rusya arasındaki ilişkiler Ukrayna krizi ile bambaşka bir yapıya büründü. Ukrayna devlet başkanı Yanukoviç'in, Ukrayna'yı siyasi ve iktisadi açıdan AB ile daha fazla yakınlaştırmaya yönelik olarak yapılacak olan Ortaklık Anlaşması'nı

³⁵² Süleyman Erkan, "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Ortam", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı:17, (2016), s.42.

³⁵³ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.78-79.

³⁵⁴ NATO, "Lisbon Summit Declaration", 20.09.2010, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm (18.05.2020)

³⁵⁵ NATO, "Chicago Summit Declaration", 20.05.2012, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm (18.05.2020)

imzalamayı reddetmesi, 23 Kasım 2013'te Kiev'de protestoların başlamasına sebep oldu. AB ile ilişkilerin geliştirilmesini sağlamak isteyen Batı Ukraynalıların protestolarıyla, Rusya eksenli bir dış politika izlemeye çalışan Yanukoviç iktidardan düşürüldü. Bu kriz daha sonra Doğu Ukrayna'ya ve Kırım'a da yayıldı. 11 Mart'ta Kırım Özerk Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ederek 16 Mart'ta Rusya'ya bağlanma kararı aldı, 18 Mart'ta Kırım ve Sivastopol'un Rusya'ya katılımı bir anlaşma ile sağlandı.³⁵⁶ Ukrayna krizi başta bir iç mesele olarak görülüyordu. Ancak, artan çatışmalar ve Kırım'ın bir referandum ile Rusya'ya bağlanması dengelerin tümüyle değişmesine sebep oldu. Yaşanılan kriz ve kriz sonucu açığa çıkan yeni güvenlik kaygıları NATO'nun da Rusya ve Ukrayna ile olan ilişkilerine bütünüyle yansdı.

Kırım'ın ilhakı Rusya'nın ilk defa sınırlarını genişletme yolunda bir adımı olarak görülmüş ve Mart 2014'te ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve Kanada ile AB Konseyi ve AB Komisyonunun katıldığı toplantı sonrasında Lahey Bildirisi yayımlanmış, Rusya'nın G8 toplantılarına katılımı askıya alınmıştır. 27 Mart'ta da BM Genel Kurulu'nun yaptığı oylama ile yüze karşı on bir üyenin olumlu oyu ile Kırım referandumunun illegal olduğu kabul edilmiştir.³⁵⁷ Ukrayna krizi sonrasında NATO ise bir süredir ihmal ettiği yapısal askeri değişikliklerin farkına varmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle Rus kaynaklı tehditlerin azalmasına bağlı olarak Rusya ile yapılan iş birliği çalışmaları ve özellikle 2000'li yıllarda askeri meselelerden çok ortaklık ile ilgili çabaların yürütülmesi, kriz sonrasında NATO eski Genel Sekreteri Rassmussen'in tabiri ile bir uyarı olarak algılanmıştır.³⁵⁸ Eylül 2014'te gerçekleştirilen Galler Zirvesi'nde NATO, Rusya'nın Ukrayna'da gerçekleştirdiği müdahaleyi yasadışı olarak nitelendirmiş, Rus kuvvetlerinin geri çekilmesini istemiştir. İttifak, Ukrayna'nın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün ihlali olarak gördüğü bu durumu, Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğine karşı bir meydan okuma olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Ayrıca İttifak, Rusya'nın Kırım'ı yasadışı ve gayrimeşru ilhakını tanımadığını eklemiştir.³⁵⁹

³⁵⁶ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.80.

³⁵⁷ *age.*, s.81.

³⁵⁸ Şafak Oğuz, "Ukrayna Krizi ve Yeni NATO", Karadeniz Araştırmaları, Sayı:51, (Güz 2006), s.210.

³⁵⁹ NATO, "Wales Summit Declaration", 05.09.2014, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (08.05.2020)

Temmuz 2016'da gerçekleşen Varşova ve Temmuz 2018'de gerçekleşen Brüksel Zirveleri'nde de İttifak, Rusya'nın son dönemde uyguladığı politikaları ve Kırım'ın ilhakı, Ukrayna krizindeki rolü, NATO sınırına yaklaşan kışkırtıcı askeri faaliyetleri ile özellikle Suriye'deki rejime destek verici eylemleri nedeniyle Rusya'ya karşı olan güveni sarstığını belirterek askıya alınan NATO-Rusya ilişkilerinin durumunu tekrar teyit etmiştir.

NATO ile Rusya arasındaki ilişkiler, uluslararası konjonktürün değişimine bağlı olarak değişken bir yapı göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında Rusya ile İttifak'ın arasındaki ilişkilerin gelecek dönemde de değişken olacağı aşîkârdır.³⁶⁰ NATO'nun genişlemesi bağlamında düşünüldüğünde, Rusya'nın kendini tehdit altında görmesi ve İttifak'ın kendi sınırlarına doğru genişlemesini risk olarak değerlendirmesi sonucu farklı politikalar izlediğini görebiliriz. NATO'nun eski Sovyetler Birliği coğrafyasına doğru genişleme politikaları Rusya'nın yer yer saldırgan bir dış politika izlemesini gerektirmiştir. NATO-Rusya ilişkileri ve NATO'nun genişleme politikaları ile Rusya arasındaki bağlantı, güvenlik unsurlarının değişimine bağlı olarak iş birliği ve zıtlaşma dönemlerini yaşamış ve ileride de yaşamaya devam edecektir.

³⁶⁰ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.84-85.

BÖLÜM 4: NATO’NUN SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNÜŞÜMÜ VE BALKANLAR

4.1. GENEL OLARAK BALKANLAR

4.1.1. Balkanlar’ın Coğrafi, Siyasi, Etnik Yapısı ve Jeostratejik Önemi

“Balkan” kelimesi İnalçık’ın belirttiğine göre, Türkçe “sıra dağ” ve “dağlık” anlamına gelen bir sözcüktür.³⁶¹ Türk Dil Kurumu’na göre ise “Balkan” kelimesi, “sarp ve ormanlık sıradağ” anlamını taşımaktadır.³⁶²

Balkan Yarımadası olarak da adlandırılan Balkanlar’ın tanımı üzerinde, tarihçiler ve coğrafyacılar arasında farklı yorumlamalar mevcuttur. Bazıları bölgeyi tarihi ve kültürel nitelikleriyle tanımlarken, bazıları ise bölgenin tanımını coğrafi niteliklerine göre yapar. Balkanlar’ın nerede başlayıp sona erdiği veya hangi ülkelerin Balkanlar’dan sayıldığı konusunda bir tanım zorluğu vardır. Coğrafyacılar göre Balkanlar’ın güney sınırı; Adriyatik Denizi ile başlayarak Ege Denizi ile devam eden ve Doğu Trakya’yı da içine alarak Marmara Denizi ve Karadeniz ile sonuçlanır. Ancak kuzey sınırını belirlemek güçtür, çünkü Balkanlar ile Avrupa’yı kesin bir biçimde ayıran bir doğal sınır bulunmamaktadır.³⁶³

Hangi ülkelerin Balkan ülkesi olarak sayılabileceği, hangilerinin sayılamayacağı konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya’nın Balkan, Yunanistan’ın Akdeniz, Türkiye’nin Orta Doğu ülkesi olduğunu düşünenler de; Yunanistan’ı Balkan ülkesi, Yugoslavya ve Romanya’yı Orta Avrupa ülkesi olarak kabul edenler de vardır.³⁶⁴ Brittanica Ansiklopedisi; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Romanya, Slovenya ve Sırbistan’ı Balkan ülkeleri olarak sayar ve Türkiye ile Yunanistan’ın ise bir kısmının Balkanlar’a dâhil olduğunu belirtir.³⁶⁵ Türk Dil Kurumu ise Balkanlar’ı; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya,

³⁶¹ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi* 3, Prizren, (2005), s.20.

³⁶² Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “Balkanlar”, (Erişim) <https://sozluk.gov.tr> (10.06.2020)

³⁶³ Toktamış Ateş, “Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:44, Sayı:1-4, (Ekim 2011), s.81.

³⁶⁴ *age.*, s.81.

³⁶⁵ Encyclopedia Britannica, “Balkans”, (Erişim) <https://www.britannica.com/place/Balkans> (10.06.2020)

Romanya, Slovenya, Sırbistan, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölge olarak tanımlar.³⁶⁶

Türkiye'nin Balkan ülkeleri arasında sayılıp sayılmayacağı konusu çeşitli çalışmalarda farklı şekillerde yorumlanmıştır. Coğrafi anlamda bakıldığında Türkiye'nin sadece Avrupa kıtasında kalan kısmının Balkanlar kapsamında ele alınabileceğini düşünenler vardır. Bunun yanında, Türkiye'nin değil Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ile ilişkilendirilebileceğini bu nedenle Türkiye'nin Balkanlar coğrafyası içerisinde düşünülemeyeceğini savunanlar da mevcuttur.³⁶⁷ İstanbul Boğazı'nı Balkanlar'ın doğu sınırını olarak kabul edenler için Türkiye'nin Trakya Bölgesi Balkanlar'dan sayılabilirken³⁶⁸, Balkanlar'ı etnik ve kültürel öğeler ile tanımlayanlar için Türkiye değil Osmanlı Devleti Balkanlar kapsamında ele alınabilir. Bu çalışmada, Balkanlar'a tarihsel açıdan bakarak Türkiye'nin Avrupa kıtasında yer alan kısmından ötürü; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Slovenya, Sırbistan, Yunanistan ve Türkiye Balkan ülkeleri olarak ele alınacak ve NATO ile ilişkileri bu kapsamda analiz edilecektir.

Balkanlar kültürel olarak incelendiğinde etnik yapıları, inançları ve gelenek-görenekleriyle karışık bir etnoloji müzesi görünümündedir. Bu etnik gruplaşmalarda ırktan çok dil ve din farklılıkları belirleyicidir. Söz konusu etnik gruplar; Arnavutlar, Romenler, Yunanlar, Türkler, Güney Slavları adı verilen Bulgarlar, Sırlar, Slovenler, Hırvatlar, Makedonlar ile Karadağlılardır. Bu etnik gruplar arasında zaman içinde ortaya çıkan büyük devlet olma isteği ve aşırı milliyetçilik bu coğrafyada yaşayan halkların ortak özelliği olmuştur.³⁶⁹

Balkanlar'ın dini yapısına bakıldığında, din çeşitliliğinin bölgenin kültürel yapısına etki ettiği görülmektedir. Çoğunluk olarak düşünüldüğünde Bulgarların, Yunanların, Romenlerin, Sırların, Makedonların ve Karadağlıların Ortodoks; Hırvatların, Slovenlerin Katolik; Türklerin, Arnavutların, Kosovalıların ve Bosna-

³⁶⁶ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Balkanlar", (Erişim) <https://sozluk.gov.tr> (10.06.2020)

³⁶⁷ Alexander Vezhenkov, *Entangled Geographies of the Balkans: The Boundaries of the Region and the Limits of the Discipline, Entangled Histories of the Balkans - Volume Four Concepts, Approaches, and (Self)Representations*, Balkan Studies Library, Brill, 2017, s. 137-138.

³⁶⁸ Jane M. Reed, "The Physical Geography of The Balkans and Nomenclature of Place Names", *Balkan Biodiversity Pattern and Process in the European Hotspot*, Kluwer Academic Publishers, 2004, s.10.

³⁶⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s. 109

Herseklilerin ise Müslüman olduğu bilinmektedir.³⁷⁰ Ayrıca Balkanlar’ın, dil konusundaki farklılıklara dayanarak bir etno-dilbilim bölgesi olduğu söylenebilir. Bölgede; Arnavutça, Boşnakça, Sırpça, Bulgarca, Hırvatça, Makedonca, Yunanca, Rumence, Sloven ve Türkçe en fazla konuşulan diller arasındadır.³⁷¹ Din ve dil farklılıklarından kaynaklanan etnik gruplaşmalar sebebiyle bölgede yaşayan halklar arasında sürekli bir ilişki ve rekabet ortamı oluşmuştur.

Balkanlar, tarih boyunca her dönemde stratejik önemini koruyan ve uluslararası konjonktürün getirdiği değişimlerle beraber bu stratejik önemini yeniden şekillendiren bir bölgedir. Balkanlar’ın tarih boyunca Batı ve Orta Avrupa ile Orta Doğu arasında bir köprü işlevi görmesi, göç, ulaşım ve ticaret yolları üzerinde olması, Batı Asya ile Orta Avrupa ve Kuzey Afrika ile Orta ve Kuzey Avrupa arasında taşımacılık ve ulaşım açısından önemli bir noktada olması bölgenin stratejik önemini açıklamaktadır. Bölge dışı aktörlerin, uluslararası ya da bölgesel örgütlenmelerin ve özellikle NATO’nun Balkanlar’a olan ilgisi bu stratejik önemden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum bölge üzerinde büyük devletlerin çıkarlarının çatışmasına ve bunun da en çok bölgeyi zarara uğratmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle bu çıkar çatışmaları bölge halkları üzerinde kalıcı bir baskı unsuru oluşturmuştur.³⁷²

4.1.2. Balkanlar’da Milliyetçilik ve Yugoslavya’nın Dağılışı

Milliyetçilik; 1789 Fransız İhtilali’nin etkisiyle önce Avrupa’ya, daha sonra da tüm dünyaya yayılan, devleti oluşturan temel unsurun ulus olduğu ve bu ulusun ortak bir dili, kültürü, tarihi ve değerleri kapsaması ve bunlar üzerinde devletin inşa edilmesi gerektiğini savunan, ulusların kendilerine ait devletlerinin ve bu devletin yönetiminin de kendi milletlerinden bireylerden oluşmasını destekleyen düşüncedir. Gellner, milliyetçiliği, “etnik sınırların siyasal sınırların ilerisine taşmamasını ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar ile yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramı”³⁷³ olarak tanımlar. Milliyetçi düşüncede devleti meydana getiren uluslar; ortak bir dile, kültüre, değerlere ve tarihe sahiptir ve bu durum

³⁷⁰ Central Intelligence Agency, “The World Fact Book: Religions”, (Erişim) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/401.html> (10.06.2020)

³⁷¹ Central Intelligence Agency, “The World Fact Book: Languages”, (Erişim) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/402.html> (10.06.2020)

³⁷² Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.111.

³⁷³ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2008, s.74-75.

devleti daha güçlü bir hale getirir. Böylece ulus-devletler kendini oluşturan ulustan aldığı güç ile sürekliliğini koruyabilir.³⁷⁴ Her coğrafyada farklı dinamikler içeren milliyetçilik düşüncesi bazı milletlerde birleştirici ve kapsayıcı bir yapıdayken, çokuluslu yapıların egemenliğindeki etnik unsurlarda ayrılıkçı ve parçalayıcı bir fonksiyona sahiptir.³⁷⁵ Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik, Almanya ve İtalya'nın bütünleşik bir yapıya ulaşmasında birleştirici bir role bürünmüşken, Balkanlar'da ayrılıkçı ve parçalayıcı bir konumda olmuştur.³⁷⁶

Balkanlar, birçok farklı etnik yapının, dil ve din unsurlarının bir arada yaşadığı bir coğrafyadır. Bu bağlamda, Balkanlar'daki kimlik tanımlamaları bu yapı ve unsurlar çerçevesinde gelişmiştir. Balkanlar'da güçlenen milliyetçilik düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını körüklemiş ve Balkanlar'da birlik kurulmasının önünde büyük bir engel olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti ve lider Josep Broz Tito³⁷⁷, Balkanlar'ı tek bir çatı altında toplama maksadıyla milliyetçi düşüncüyü yasaklamıştır. Sırpça-Hırvatça dilinde “Güney Slavların yurdu” anlamına gelen Yugoslavya, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısı içerisinde kapitalizm ve Sovyet tarzı komünizm sistemlerinden farklı “üçüncü bir yol” izlemiştir. Bu üçüncü yol tanımlaması Tito'nun devlet anlayışına bağlı olarak oluşmuştur.³⁷⁸ Tito, üç yönetim ilkesi ile ülkesinin politikasının temellerini oluşturmuştur. Bu üç yönetim ilkesi; özyönetim anlayışı ile yerel özgürlüklerin oluşturulması, kardeşlik ve birlik anlayışıyla tek parti yönetimi içinde etnik bir uyum sağlanması ve bağlantısız dış politika anlayışı ile dünya barışına hizmet edilmesidir.³⁷⁹

Milletler ilkesine göre kurulan Federatif Yugoslavya; Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ'ın bulunduğu altı cumhuriyet, 1918'de Macaristan'dan alınan Voyvodina ve Balkan Savaşları ile işgal edilen Kosova'nın

³⁷⁴ Yasin Gülyüz, *Aşırı Sağ Partilerin Yükselişinde Yabancı ve Göçmen Tartışmalarının Etkisi ve Analizi: Jobbik Partisi, İsviçre Halk Partisi ve Avusturya Özgürlük Partisi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2019, s.5.

³⁷⁵ Şeyma Kalyoncu ve Gökberk Yücel, “Soğuk Savaş Sonrası Kosova’da Yükselen Etnik Milliyetçilik ve Balkan Güvenliği, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt:6, (2019), s.252.

³⁷⁶ Ahmet Karadağ ve Haluk Yaman, “Üç Farklı Milliyetçilik”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, (Kış 2016), s.95.

³⁷⁷ Tito ve Tito'nun Balkan Siyaseti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa Kahramanyol ve Fahriye Emgili, “Tito ve Balkan Siyaseti”, *Avrasya Etüdleri*, Cilt:50, Sayı:2, 2016, s.315-349.

³⁷⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s. 114

³⁷⁹ Oral Sander, *age.*, s.576.

bulunduğu iki otonom bölgeden meydana geldi.³⁸⁰ Bu çerçevede Yugoslavya, altı cumhuriyetli; iki otonom bölgesi; Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, İtalya, Romanya, Yunanistan ve Arnavutluk olmak üzere yedi komşulu; Sloven, Hırvat, Sırp, Makedon ve Karadağ'dan oluşan beş uluslu; Slovence, Hırvatça, Sırpça ve Makedonca olmak üzere dört dilli; Ortodoks, Katolik ve İslam olmak üzere üç dinli, Latin ve Kiril alfabeleri ile iki dilli bir devlet olarak tanımlandı. Ayrıca bu devlet, Tito önderliğinde “tek patronlu” bir yapıdaydı.³⁸¹

Yugoslavya’da milliyetçilik çok farklı bir yapıya bürünmüştü. Sırp lar ülkeyi kendi denetimleri altına almak istiyor ve büyük bir Sırp milliyetçiliğini savunuyorlardı. Slovenler ve Hırvatlar ayrılıkçı bir milliyetçi düşünce eğilimindelerdi. Makedonlar dışarıda Yunanistan’a, içeride ise Sırlara karşı kendilerini kanıtlama gereksinimi içerisinde bulunuyorlar ve bu yönde bir milliyetçilik izliyorlardı. Kosova’daki Arnavutlar hem Makedonya Arnavutları ile birleşmeyi hem de Yugoslavya’dan ayrılarak Arnavutluk’a katılmayı istiyorlardı. Bosna’daki Müslümanlar kendi cumhuriyetlerinin devamlılığını sağlama ve Slovenya ile Hırvatistan’la beraber hareket etme eğilimindelerdi. Karadağlılar ise Sırbistan’ın yanında yer almaktaydılar. Bütün bunların yanında, aynı etnik kökenden gelen uluslar (Sırp lar, Hırvatlar ve Boşnaklar) dini ayrımlar nedeniyle ayrı ulusal kimliklere sahiptiler. Tüm bu ayırıcı unsurlar Yugoslavya’da milliyetçiliğin ilginç olmasının nedenlerindendi.³⁸²

1980 yılında Tito’nun ölümü ile Yugoslavya’nın benimsediği üç yönetim ilkesi ortadan kalkmaya ve Yugoslavya birleştirici unsurlarını kaybetmeye başladı. 1980’li yıllarda ortaya çıkan ekonomik bunalım sebebiyle Yugoslavya’yı meydana getiren cumhuriyetler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkı açık bir biçimde kendini gösterdi.³⁸³ Tito’nun ölümünün ardından Yugoslavya içerdiği unsurlar arasında eşitlik ve uyumun sağlanması amacıyla “Dönüşümlü Devlet Başkanlığı” sistemiyle idare edilmeye çalışıldı. Dönüşümlü Devlet Başkanlığı sistemi, Yugoslavya’yı içeren cumhuriyetlerin ve otonom bölgelerin temsilcilerinin birer yıl süreyle Federal Cumhurbaşkanlığı görevini

³⁸⁰ Mustafa Kahramanyol ve Fahriye Emgili, agm., s.327.

³⁸¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.114-115

³⁸² İlhan Uzgel, “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:47, Sayı:01, (Ocak 1992), s.218.

³⁸³ Oral Sander, *age.*, s.576.

yürütmesi anlamına geliyordu. Pratikte kusursuz görünen bu sistem, 1991 yılında Hırvat temsilcisinin sırası geldiğinde, Sırp komünistlerinin ırkçı hareketlerinden dolayı kilitlendi. Bu durum Yugoslavya’da irredantist düşüncelerin açığa çıkmasına yol açtı ve var olan ekonomik bunalım ile birleşerek ülkenin krize sürüklenmesine neden oldu.³⁸⁴

Hırvatlar ile Sırpalar arasındaki bu krizin arka planı Hırvat Baharı olarak da bilinen 1971-1972 hareketleriydi. Hırvatlar Sırpça-Hırvatça diyalekti yerine Hırvatçanın resmi dil olarak görülmesini istiyorlardı. Hırvatların Belgrad’ın Hırvatçayı anayasal bir resmi dil olarak tanınması yönündeki istekleri artınca söz konusu yıllarda başlayan gösteriler ülkede etnik gerilimi arttırmıştı. 1980’li yıllarda ise Kosova ile ilgili krizler ortaya çıktı. Mart 1981’de Priştina Üniversitesi’ndeki öğrencilerin protestoları ile başlayan olaylar kısa süre içinde tüm Kosova’ya yayılarak Kosova’nın Sırbistan’dan ayrılma ve ülkenin yedinci cumhuriyeti olma arzusunu ifade eden gösterilere dönüştü. Kosova Sırpalar için önemli bir semboldü ve Kosova’da yaşanan bu olaylar Sırp milliyetçiliğini daha da körükledi.³⁸⁵ Kosova’da yaşanan bu ayaklanmada Hırvatistan ve Slovenya Kosova’yı, Karadağ ise Sırbistan’ı destekledi. Bu durum, Yugoslavya’da ulusların açık bir biçimde karşı karşıya geldiği ilk krizdi.

Yugoslavya’da milliyetçiliğin yükselmesine sebep olan en önemli olaylardan biri de Mayıs 1986’da Slobodan Miloseviç’in Sırbistan’ın başına geçmesi oldu. Sırp şovenist Miloseviç’in Sırbistan için siyasi programı; özerk bölgeler üzerinde tekrar Sırbistan hâkimiyeti kurmak, 1974 Anayasası’nı kaldırmak ve Sırbistan’ın egemenliğinde birleşen bir Yugoslavya yaratmaktı.³⁸⁶ Miloseviç’in bu siyasi programını uygulamaya başlaması 1988 ve 1989 yıllarında Yugoslav siyasi sisteminin zaten sallantıda olan temellerini daha fazla sarsmaya başladı. Miloseviç 1988’de Kosova Sırpalarının ve Karadağlıların Haklarını Koruma Komitesi’ni kurdu ve bu komite Kosova, Voyvodina ve Karadağ’ın siyasi sistemini yıkmak için harekete geçti. Çıkan gösteriler sonucunda bu bölgelerdeki yerel hükümetler düştü ve Şubat 1989’da özerk bölgelerin kendi yasalarını çıkarma

³⁸⁴ İlker Alp, “1990’larda Yugoslavya ve Bosna-Hersek”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, (Ocak 2011), s.2.

³⁸⁵ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.116-117

³⁸⁶ İlhan Uzgel, *agm.*, s.230.

yetkisini kaldıran anayasa değişikliği yapıldı. Miloseviç, Tito'nun kurduğu federasyonu kırsal kesimin desteği ile yıkmaya başladı.³⁸⁷

Temmuz 1990'da Sırbistan'da referandumla yeni anayasa yürürlüğe girdi. Bu yeni anayasa ile çok partili seçimlere imkân sağlandı ve sosyalist ifadesi cumhuriyetin adından çıkarıldı. Sırbistan'da yapılan anayasa değişikliğinin ardından Eylül 1989'da Slovenya da anayasasını değiştirme yoluna gitti. Yeni anayasa ile bağımsızlığa ve çok partili seçimlere yönelik yeni düzenlemelere imkân sağlandı. Federal Anayasa Mahkemesi'nin bu değişikliği anayasaya aykırı bulması üzerine toplanan Kongre'de Sırbistan yeni bir federasyon teklifini yaptı. Bu kararı kabul etmeyen Slovenya, gerçekleştirdiği demokratik açılımları diğer cumhuriyetlere doğru genişletmek istedi ve ülkenin bağımsız devletlerden oluşan resmi bir konfederasyona dönüştürülmesini teklif etti. Kongrede bir uzlaşma sağlanamayınca Slovenya'nın görüşmeleri terk etmesi üzerine Hırvatistan ve Bosna-Hersek de görüşmeleri sonlandırdı. Bu durum Yugoslavya'daki komünist birliğin sonunu hazırlayarak çok partili seçim sistemlerinin benimsenmesine yol açtı.³⁸⁸

1990'da çok partili seçimler yapılmaya başlandı ve bu seçimlerle Sırbistan ve Karadağ'da komünist; Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'da milliyetçi partiler yönetime geldi. Bosna-Hersek'te ise Sırp, Boşnak ve Hırvat milliyetçi partilerinden oluşan bir koalisyon oluşturuldu. Böylece, güç kazanan milliyetçilik düşüncesiyle üst kimlik olan "Yugoslav Kimliği" yok oldu. Ocak 1991'de Makedonya, Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan Yugoslav Federasyonu'ndan ayrıldıklarını ilan ettiler ve Hırvatlar ve Sırlar arasında çatışmalar başladı. Ekim 1991'de Bosna-Hersek bağımsızlık kararı aldı ve Şubat 1992'de yapılan referandumla bu karar kabul edildi. Mart 1992'de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etti ve bu bağımsızlık kararı da Bosna-Hersek'te Sırlar ile gerçekleşen kanlı çatışmalara dönüştü.³⁸⁹ 27 Nisan 1992'de yeni Yugoslavya'ya ait Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Anayasası kabul edildi. Bu anayasa ile yeni cumhuriyet Sırbistan, Karadağ ve Sırbistan'a bağlı Kosova ve Voyvodina otonom eyaletlerinden

³⁸⁷ Oral Sander, *age.*, ss.577-578.

³⁸⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.117-118

³⁸⁹ Oral Sander, *age.*, ss.578-579.

oluşturuldu. Bu birliktelik 2006'da Karadağ'ın, 2008'de Kosova'nın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle sona erecekti.³⁹⁰

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Balkanlar'da ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi komünist ideolojilerin yerini alarak Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını elde etmeleri için bu düşüncayı bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde kullanmalarına neden oldu. Yugoslavya'nın dağılmasında milliyetçiliğin farklı niteliklerde gelişiminin, tarihsel düşmanlıkların tekrar ortaya çıkmasının, siyasi liderlerin tutumlarının, etnik, kültürel, dini çatışmaların, ülkedeki ekonomik bunalımın ve bu bunalımın yarattığı eşitsizlik ortamının etkili olduğu söylenebilir.

Tito döneminde Yugoslavya istikrarlı bir devlet olarak varlığını sürdürüyordu. Ancak Tito'nun ölümünün ardından Yugoslavya'da bir çözülme ve bunu takiben bir dağılma yaşandı. Bu çözülmenin nedenlerini Tito'nun ölümünün ardından etnik grupları bir arada tutan bağın kopması, Sırp milliyetçiliğinin gün geçtikçe artması ve Büyük Sırbistan hayalinin tekrar ortaya çıkması oldu. Ayrıca; Hırvatistan ve Slovenya'nın ekonomik anlamda gelişmiş olmalarının onları Almanya ile yakınlaştırmış olması, komünizmin çökmesi, tarihsel, etnik ve dinsel çatışmaların otorite boşluğundan ötürü gün yüzüne çıkması da önemli faktörlerdi.³⁹¹

4.2. NATO'NUN BALKANLAR POLİTİKASI

NATO'nun Balkanlar'a yönelik ilgisi uzun bir geçmişe sahiptir. NATO'nun Balkanlar coğrafyasına yönelik politikasını anlamak için ABD'nin ve Batı Bloku'nun da Balkanlar'a yönelik stratejilerinin irdelenmesi ve birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Soğuk Savaş döneminde NATO, Balkan ülkeleri arasında bir huzur ortamı tahsis etmeye çalışmış, bölgenin Sovyetler Birliği etkisine girmemesi için çaba sarf etmiştir. İttifak, kurulduktan kısa bir süre sonra, özellikle Türkiye ve Yunanistan konusunda Balkanlar'a olan ilgisini ortaya çıkarmaya başlamıştır. İttifak'ın Türkiye ve Yunanistan'ı üye olarak kabul etmesi konusunda farklı görüşler mevcuttu. Avrupalı devletler, bu iki ülkenin Avrupa'nın merkezine çok uzakta kaldıklarını ve söz konusu ülkelerin İttifak'a

³⁹⁰ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.121.

³⁹¹ Merve İrem Yapıcı, "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:2, No:8, (2007), s.2.

dâhil edilmesinin bir güç çeşitliliğini ortaya çıkaracağını savunuyorlardı. ABD ise bu ülkelerin İttifak'a katılmalarına olumlu bakmaktaydı. Türkiye ve Yunanistan'ın üyelik için Nisan 1950'de resmi olarak yaptıkları başvuru ve ABD'nin bu yöndeki olumlu tutumu başta bir muhalefetle karşılaştı. Eylül 1950'de yapılan Konsey toplantısında Türkiye ve Yunanistan'a üyelik statüsü verilmesi kararlaştırıldı. Bu iki ülkenin Akdeniz savunması için yapılan planlamaya katılmalarına da izin verildi. Kore Savaşı'nın ortaya çıkışı ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler söz konusu ülkelerin üyeliğinin tekrar gündeme gelmesini sağladı. Eylül 1951'de Danimarka ve İsveç'in gönülsüz onayı ile Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğe dâhil edilmesi kabul edildi. Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan NATO'ya resmen üye oldular.³⁹²

Soğuk Savaş döneminde Balkanlar da dünyanın geri kalanında olduğu gibi iki kutuplu bir sistemin içinde kaldı. Dönemin bölgedeki en merkezi devleti olan Yugoslavya ile ilişkiler her iki blok tarafından da ön planda tutuldu. Özellikle Batı Bloku açısından Yugoslavya önemli bir role sahipti. Soğuk Savaş döneminde sadece Türkiye ve Yunanistan Batı Bloku'ndayken, Yugoslavya hariç diğer Balkan ülkeleri Doğu Bloku'ndaydılar. Bu durum ABD'nin ve Batılıların Yugoslavya'ya verdiği önemi gösteriyordu.³⁹³ Yugoslavya lideri Tito, Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında Sovyetler ile yakın ilişkiler içerisinde görünmesine rağmen, Stalin ile ideolojik anlamda ters düştüğü ve Sovyetler'in üstünlüğünü kabul etmediği için Kominform'dan³⁹⁴ çıkarılmıştı. ABD bu durumdan yararlanmak isteyerek uyguladığı çevreleme politikasının da etkisiyle müttefikleri olan Türkiye ve Yunanistan'ın Yugoslavya ile ilişkilerini sağlamlaştırmak istedi.³⁹⁵ Bu bağlamda, 1953 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan Paketi imzalandı, bu ülkeler arasındaki ilişkilerin kuvvetlendirilmesi ve Yugoslavya'nın Batı savunmasına dâhil edilmesi amaçlandı. Ancak Sovyetler Birliği'nde Stalin'in ölümü

³⁹² Elena Zamfirescu, "NATO and the Balkans", *Journal of International Affairs*, Vol:4, No:1, (March-May 1999), s.2. (Erişim) <http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-IV/march-may-1999/ELENA-ZAMFIRESCU.pdf> (09.06.2020)

³⁹³ Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, (2012), s.24.

³⁹⁴ Kominform ya da resmi adıyla Komünist Enformasyon Bürosu, uluslararası komünist dayanışmayı teşvik etmek ve propagandalarını yayınlamak amacıyla 1947 yılında Sovyetler tarafından kurulan ve 1956 yılında yine Sovyetler tarafından feshedilen komünizm ajansıdır. Geniş bilgi için bkz., Heinz Timmermann, "The Cominform Effects on Soviet Foreign Policy", *Studies in Comparative Communism*, Vol:18, No:1, 1985, s. 3-23.

³⁹⁵ M. Cem Oğultürk, agt., s.103.

ile başa gelen Kruşçev, Yugoslavya ile ilişkilerini normalleştirmek için adım atınca, Balkan Paktı etkisini gösteremedi.³⁹⁶ Bu çerçevede, Soğuk Savaş döneminde ABD ve Batı'nın Balkanlar politikası genel olarak ekonomik konular üzerine yoğunlaştı. Yugoslavya, ABD'nin Marshall Planı'ndan ve Dünya Bankası yardımlarından yararlandı. Ancak Trieste sorunu³⁹⁷, Yugoslavya ile Batı'nın uzaklaşmasına sebep oldu. Yugoslavya, Soğuk Savaş'ta iki büyük güç arasında bağlantısız kalarak bu durumdan stratejik, askeri ve ekonomik kazanç sağlamaya çalıştı.³⁹⁸ Yugoslavya, dağılmasına kadar geçen sürede bu iki kutuplu dünyada taraf olmayı reddederek bir bağlantısızlık hareketi izledi. Ancak NATO'nun varlığı söz konusu olmasaydı, Yugoslavya'nın böyle bir hareket izleme lüksünün olmayacağı da açıktı.³⁹⁹

ABD'nin Balkanlar'ın merkezinde güçlü bir Yugoslavya istememesi, Güney Slavların küçük devletlere bölünmelerini istemesi ABD'nin Yugoslavya'nın dağılmasına tepkisiz kalmasının sebepleri olarak düşünülebilir. ABD Yugoslavya'daki bölünmelerin bir iç savaşa dönüşmeden gerçekleşmeyeceğinin farkındaydı. Bu iç savaşların da küresel güçlerin bölgesel anlamdaki müdahaleleri için uygun ortam olduğunu biliyordu. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, Balkanlar'ı AB'nin sorumluluk alanı olarak düşündüğü için Sovyetler'in dağılmasından sonra daha çok Orta Asya ve Orta Doğu'ya yönelmişti. Balkanlar'ın ekonomik anlamda ABD'ye herhangi bir getirisi yoktu. Bu durum, ABD'nin Balkanlar'da yaşananlara müdahil olmamasını, daha çok uzaktan bunları takip etmesini sağladı. Ancak Yugoslavya'da yaşanan gelişmeler ve Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun varlığı tartışmaları, ABD'nin Balkanlar'a müdahil olmasını kaçınılmaz kıldı.⁴⁰⁰

³⁹⁶ Milan Terzic, "Yugoslavia and the Balkan Pact 1953/1954", *Ministry of Defense of the Republic of Serbia Strategic Research Institute*, (Erişim) <http://www.isi.mod.gov.rs/abstrakt.php?lang=en&id=6> (11.06.2020)

³⁹⁷ İtalya ve Yugoslavya arasında yıllardır bir anlaşmazlık konusu olarak görülen Trieste sorunu hakkında geniş bilgi için bkz., Josef L. Kunz, "The Free Territory of Trieste", *The Western Political Quarterly*, Vol:1, No:2 (Jun., 1948), s. 99-112.

³⁹⁸ M. Cem Oğultürk, agt., s.104.

³⁹⁹ Pavle Jankovic ve Srdjan Gligorijevic, "İstanbul Zirvesi Arifesinde", *NATO Dergisi*, https://www.nato.int/docu/review/2004/issue2/turkish/special_pr.html (11.06.2020)

⁴⁰⁰ Kader Özlem, agm., s.25.

4.2.1. NATO'nun Balkanlarda Bölgesel İşbirliği Çalışmaları

Soğuk Savaş sonrasında NATO, yeni uluslararası ortamın yapısına uyum sağlamak, yeni güvenlik tehditleri ile başa çıkmak için bir genişleme hareketi başlattı. İttifak'ın bu genişleme politikasının bir ayağı da Balkanlar'a yönelik oldu. NATO, geliştirdiği kurumsal mekanizmalar ile Balkan ülkelerini de kendi bünyesine katmak için çalışmalara başladı. AAOK ve BİO programıyla Balkan ülkeleriyle İttifak arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi sağlandı, Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin yoğunlaştırılması ve İttifak üyeliği kapsamında uyumlaştırma çabaları gerçekleştirildi. Ayrıca, Güneydoğu Avrupa Girişimi (SEEI) ile Balkanlar'da bölgesel iş birliği ve uzun vadeli istikrarı teşvik etmek için bir dizi program geliştirildi.⁴⁰¹

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan NATO'nun dönüşüm hareketinin en önemli parçalarından biri Ortaklıklar olmuştur. NATO'nun Balkanlar'da gerçekleştirdiği müdahaleler ve bu müdahaleler sonrasındaki barışı tesis çalışmaları, bölgedeki ülkelerin İttifak'a katılım isteğini artırmıştır. Bu isteğe sahip Balkan ülkeleri ekonomik, siyasi ve toplumsal reformlarla hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, İttifak tarafından geliştirilen BİO programı ve KAIK'in yerini alan AAOK İttifak'ın genişleme hareketinin kurumsal dayanakları olmuştur.

30 Mayıs 1997'de kurulan Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi, tüm ortaklar arasında politik danışmaların yapılmasını amaçlayan ve BİO ile paralel bir iş birliği güden bir forum niteliğindedir. Ortaklar ve müttefikler arasında pratik iş birliği ve politik diyalog üzerine kurulan AAOK ortak bir Avrupa-Atlantik güvenlik kültürünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Devletler arasında iş birliğine olanak sağlayan, ortakların savunma kurumları ve silahlı kuvvetleri üzerindeki reformlarını kolaylaştıran ve ortak ülkeler arasında eğitim ve öğrenim faaliyetlerine olanak veren AAOK birlikte hareket ve çalışma kabiliyetleri ile NATO üyesi olmayan ülkeler ve İttifak üyeleri arasında bir bütünleşme hedeflemiştir. AAOK, İttifak üyeliğini düşünmeyen ülkelerin de kendi dış politikalarından ve güvenlik politikalarından taviz vermeden Avrupa-Atlantik güvenliğine katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Bu çerçevede, NATO üyesi olmayıp

⁴⁰¹ Güneydoğu Avrupa Girişimi hakkında geniş bilgi için bkz., NATO, "NATO's South East Europe Initiative", <https://www.nato.int/seei/home.htm> (11.06.2020)

İttifak'a katkıda bulunan 18 ülkeden 13'ü AAOK üyesidir. Ortaklar, Balkanlarda yürütülen NATO öncülüğündeki operasyonlara da katkıda bulunmuştur.⁴⁰²

NATO'nun ortaklıklar ve iş birliği yönünde attığı adımlardan biri de Balkanlar'daki bölgesel iş birliği çabalarıdır. Bu amaçla başlatılan en önemli çalışmalardan biri Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü'dür. NATO'nun Balkanlar'da kurmak istediği iş birliği çabaları bağlamında Türkiye, Balkanlarda bir barış gücünün oluşturulmasını teklif etmiştir. Bu teklifin amacı, Balkan ülkeleri arasındaki iş birliğini gerçekleştirmenin ve çatışmaları önlemenin yanında; bu ülkelerin ileride NATO üyesi olması durumunda uyum sürecine girmelerini kolaylaştırmaktır. Üsküp'te Eylül 1998'de yapılan BİO toplantısında kurulan bu gücün üyeleri Türkiye, Yunanistan, Makedonya, Bulgaristan, Romanya ve İtalya olmuştur. Ağustos 1999'dan itibaren faaliyete geçen güç, İttifak'ın yürüttüğü operasyonlara katılmış, düşük riskli insani yardım faaliyetlerinde bulunmuştur.⁴⁰³ Bu güce ek olarak Güneydoğu Avrupa Tugayı oluşturulmuş ve üye devletlerin kuvvetlerinden oluşturulan bu tugay her an göreve hazır hale getirilmiştir. Bu tugay Barışı Koruma Operasyonları ile doğal afetler ve insani felaketlere karşı çeşitli operasyonlarda kullanılmak üzere konuşlandırılmıştır.

NATO çatısı altında kurulan bir başka faaliyet de Güneydoğu Avrupa Girişimi'dir. Nisan 1999'da gerçekleştirilen Washington Zirvesi'nde, BİO ve AAOK gibi kurumsal mekanizmalar ile çalışabilecek ve bölgede uzun vadeli istikrar ve iş birliği gerçekleştirilmesine katkıda bulunacak şekilde düzenlenen bu girişim, özellikle Balkanlar'da kriz yönetimi, savunma planlaması ve savunma yönetiminde şeffaflık gibi önemli sorunların ele alınmasını sağlamıştır.⁴⁰⁴

İttifak'ın bölgesel iş birliğinin artırılması amacıyla faaliyete geçirdiği bu mekanizmalar birbirleri ile eşgüdüm halinde çalışarak NATO'nun bölgedeki katkılarının artmasını, bölge devletlerinin NATO ile bağlarının kuvvetlenmesini, bölgede istikrarın kalıcılılaşmasını sağlamıştır. Ayrıca, BİO, AAOK, Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü ve Güneydoğu Avrupa Girişimi ile NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönüşüm

⁴⁰² Robert F. Simmons Jr, "Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi'nin On Yılı: Kişisel Düşünceler", *NATO Dergisi*, <https://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art5.html>, (13.06.2020)

⁴⁰³ İlhan Uzgel, *age.*, s.518.

⁴⁰⁴ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.177

hareketinin bir parçası olan genişleme hareketleri hızlanmış, İttifak'ın bu bölgede genişlemesi kolaylaşmıştır. Tüm bu çalışmalar ile 2004 yılında Bulgaristan, Romanya ve Slovenya; 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan; 2017 yılında Karadağ ve son olarak 2020 yılında Kuzey Makedonya İttifak'a katılan Balkan ülkeleri oldu. Ayrıca, halen Bosna-Hersek ve Sırbistan İttifak'ın genişleme politikalarının kurumsal dayanağı olan BİO programına üye durumda olan Balkan ülkeleridir.

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası Balkanlar'a yönelik politikaları ve Soğuk Savaş sonrasında İttifak'ın dönüşümünün Balkan ülkeleri üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilmek için İttifak'ın Balkanlar'da yaşanan krizlerdeki tutumu ve bu krizlere yönelik misyonları ile genişlemesi çerçevesinde Balkan ülkeleriyle olan ikili ilişkilerinin seyri incelenecektir.

4.2.2. NATO'nun Soğuk Savaş Sonrası Balkan Müdahaleleri

Bütün toplumsal süreçlerin en evrenseli ve en tehlikelisi olarak ifade edilen çatışma kavramı, rekabetten doğan ve savaşa kadar varan çok geniş bir yelpazenin içerisinde yer alır. En basit tanımıyla, iki veya daha fazla tarafın çıkarlarının çelişmesi üzerine birbirleri ile olan mücadelesi olarak tanımlanabilecek çatışma, uluslararası seviyede yaşanır; söz konusu çatışmaları önlemek, yönetmek veya çözmek için uluslararası örgütler devreye girebilir.⁴⁰⁵

1990'lı yıllarda, Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra, Balkanlar'da ortaya çıkan güç boşluğunun etkisiyle küçük devletler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu bağımsızlık süreçleri ve ortaya çıkan etnik milliyetçilik Balkanlar'da büyük çaplı çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bosna-Hersek ve Kosova'da yaşanan çatışmalar ve Makedonya'da gerçekleşen kriz, uluslararası toplumun söz konusu olaylar üzerinde harekete geçmesi zorunluluğunu doğurmuştur.

Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği tehdidine karşı duyulan endişe sonucu kurulan NATO, Soğuk Savaş sona erene kadar herhangi bir askeri operasyon

⁴⁰⁵ Sevil Ertuğrul, "Uluslararası Çatışma Çözümü ve Birleşmiş Milletler Bosna Hersek Sınanı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt:0, Sayı:20, (2011), s.131-132.

gerçekleştirmemiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar’da meydana gelen olaylar ve bu olayların gidişatı, İttifak’ın söz konusu olaylara müdahale etmesi gerekliliğini doğurmuştur. Soğuk Savaş sonrasında İttifak’taki alandışılık kavramının değişimi, İttifak’a yeni üyelerin dâhil edilmesi politikaları, kriz yönetimi ve önleyici müdahale gibi görevlere öncelik verilmesi NATO’nun dönüşüm ve devamlılık hareketinin bir parçası olmuştur. Bu dönüşüm hareketi ve yeni görev öncelikleri ilk uygulama örneğini Balkanlar’da göstermiştir.

NATO’nun Balkanlar’da gerçekleştirdiği müdahaleleri daha iyi anlamak için İttifak’ın alandışılık kavramını değinmek gerekir. Bilindiği üzere, alandışılık kavramı, İttifak’ın görev alanı dışında kalan bölgeleri, yani NATO amaç ve ilkeleri doğrultusunda ifade edilen bölgeleri anlatmak üzere kullanır. Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 5. ve 6. maddeleri de bu görev alanını üye devletlerin ülkeleri ile bu ülkelerin Yengeç Dönencesi’nin kuzeyinde ve Akdeniz’de bulunan adaları, uçakları ve gemileri olarak tanımlamaktadır. Ancak burada önemli olan nokta, bu görev alanının BM Antlaşması’nın 51. maddesi ile sınırlanmış olmasıdır. NATO, BM Antlaşması’nın 51. maddesinin ifade ettiği gibi “meşru savunma” dışında herhangi bir askeri operasyona girişemez ve NATO tesisleri ve imkânları bu amaç için kullanılamaz.⁴⁰⁶ Hukuksal olarak böyle bir düzenleme varken alandışılık konusuna tartışmaların çıkmasının sebebi, İttifak üyelerinin ve özellikle ABD’nin NATO olanaklarını görev alanının dışında da kullanmak istemeleridir. Bu sebeple, İttifak’ın “çok temel kaynakların akışının engellenmesi” gibi önemli çıkarlar söz konusu olduğunda görev alanının dışına da askeri güç gönderebilmesi için 1991 Roma Zirvesi’nde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, Washington Zirvesi’nde kabul edilen stratejik konsept ile NATO kuvvetlerinin alandışı kullanımı için “İttifak üyelerini tehdit edecek etnik ve dinsel çatışmalar ve terörist faaliyetlerin giderilmesi” ibaresi eklenerek görev alanı genişletilmiştir. NATO’nun ilk olarak Bosna’da, daha sonra Kosova ve Makedonya’da oynadığı rol alandışılık kavramının algılanışının değişimini göstermektedir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Çağrı Erhan, *age.*, s.567.

⁴⁰⁷ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.27.

4.2.2.1. Bosna- Hersek Müdahalesi

1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle birlikte Yugoslavya bir dağılma sürecine girmiştir. Bosna-Hersek de Birlik'ten ayrılmak için harekete geçmiş ve bağımsızlık kararı yönünde bir referandum gerçekleştirmiştir. Nüfusunun yüzde 44'ünü Boşnakların, yüzde 33'ünü Sırpların ve yüzde 18'ini Hırvatların oluşturduğu Bosna-Hersek'te bağımsızlık kararı Boşnaklar ve Hırvatlar tarafından kabul edilirken, Sırp bu karara şiddetle karşı çıkmıştır. 3 Mart 1992 tarihinde Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etmiş, 6 Nisan'da AB, 7 Nisan'da ABD tarafından Bosna-Hersek'in bağımsızlığı tanınmış, 20 Mayıs'ta Bosna-Hersek BM üyesi olmuştur. Bosna-Hersek'in uluslararası toplumca tanınması üzerine Sırp Ulusal Parlamentosu 7 Nisan'da Sırp özerk bölgelerinde Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ederek Yugoslavya'ya katılma kararı almıştır. Bunun üzerine Temmuz 1992'de Bosnalı Hırvatlar Hersek-Bosna Cumhuriyeti'ni ilan etmişler ve Bosna-Hersek'te patlak veren çatışmalar uluslararası boyutlara ulaşacak bir krizin başlamasına neden olmuştur.⁴⁰⁸

Bosna-Hersek'te meydana gelen çatışmalar, ülke nüfusunu oluşturan üç temel topluluğun taraf olduğu ve bu toplulukların farklı emeller için farklı stratejilere sahip bir şekilde birbirleriyle mücadele ettikleri çatışmalardı. Her üç temel grubun da farklı hedefleri mevcuttu. Sırp'ların hedefi, tüm Güney Slavlarını Sırp önderliği altında toplayarak Büyük Sırbistan hayallerini gerçekleştirmektir. Bu sebeple Sırp'lar Bosna-Hersek'teki bağımsızlık hareketine karşı bir strateji izlemişlerdi. Hırvatların hedefi, Bosna-Hersek'teki Hırvatları Sırp saldırılarına karşı korumak, Hırvat toplumunun yaşadığı bölgeleri ele geçirerek daha geniş topraklara ulaşmak ve Hırvatistan'a katılmaktır. Boşnaklar ise Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumayı hedef edinmişti.⁴⁰⁹

Bosna-Hersek'te yaşanan çatışmaların ilk yıllarında uluslararası toplumun tavrında herhangi bir bütünlük mevcut değildi. Çatışmaların başlaması ile Avrupa Topluluğu (AT) ortak bir politika geliştirmeye çalışsa da üyesi olan ülkelerin bireysel politikaları buna izin vermedi. BM ise sorunun dışarıdan müdahale ile

⁴⁰⁸ *age.*, ss.105-106.

⁴⁰⁹ Merve İrem Yapıcı, agm., ss.3-4.

halledilemeyeceğini düşünerek askeri müdahaleye olumlu bakmamıştı.⁴¹⁰ Ancak Bosna'da çatışmaların şiddetinin artmasıyla BM Güvenlik Konseyi 713 sayılı kararı aldı ve Yugoslavya'ya yönelik silah ambargosuna başlandı. NATO ise bu kararları denetlemek için görevlendirildi. Ancak bu ambargo Bosnalı Müslümanları olumsuz yönde etkiledi ve Sırlar karşısında güçsüz durumda bıraktı. Daha sonra, Şubat 1992'de Güvenlik Konseyi'nin 743 sayılı kararı ile BM Koruma Gücü (UNPROFOR) bölgeye gönderildi. UNPROFOR'un görevi, BM'nin koruma alanı olarak belirlediği bölgelerin içerisindeki tüm silahlı kuvvetlerin çekilmesi veya dağılması yolu ile askerden arındırılmasının ve bu bölgelerde yaşayan herkesin silahlı bir saldırı korkusundan korunmasının sağlanmasıydı.⁴¹¹ UNPROFOR, savaştan bir güç değil barışı korumaya çalışan bir güç olarak görevlendirilmişti ve silahlarını sadece kendilerini savunmak ya da çok zorunlu olduğunda hayat kurtarmak için kullanacaklardı. Bosna'daki savaş devam ederken, savaş alanındaki askerlerin güç kullanımı yasaklanmış durumdaydı.⁴¹² Bu durum uluslararası toplumun Bosna'da yaşanan felaketlere seyirci kalmasına neden oldu. Yugoslav ordusunun elindeki silahları Sırlara teslim etmiş olması ve Boşnaklar ile Hırvatların kendilerini savunacak herhangi bir askeri teçhizata sahip olmamaları Sırp katliamlarının artmasına sebebiyet verdi.⁴¹³

NATO, Yugoslavya'daki durum hakkındaki tavrını 1991 Roma Zirvesi öncesinde yayımladığı bir bildiriyle ortaya koydu. Bildiride, İttifak'ın Yugoslavya'daki kriz ve tehlikeyle yakından ilgilendiğinden, tüm tarafları barışçıl bir çözüme davet ettiğinden ve ateşkes anlaşmalarına saygı duymaya çağırdığından bahsedildi. Ayrıca NATO'nun; AT'nin, BM'nin ve AGİT'in bu krizi çözme konusunda gösterdikleri çabalarını desteklediği belirtildi.⁴¹⁴ Haziran 1992'de yapılan NATO Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında ise İttifak, AGİT sorumluluğundaki barışı koruma faaliyetlerine destek sağlayacağını ifade etti.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.130.

⁴¹¹ Department of Public Information, United Nations, "Former Yugoslavia – UNPROFOR", (September 1996), https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unprof_b.htm (11.06.2020)

⁴¹² Merve İrem Yapıcı, *agm.*, s.11.

⁴¹³ Kader Özlem, *agm.*, s.27.

⁴¹⁴ NATO, "The Situation in Yugoslavia", https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23849.htm (11.06.2020)

⁴¹⁵ NATO, "Final Communiqué of the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council", https://www.nato.int/cps/en/SID-65975D15-320FEAF9/natolive/official_texts_23983.htm (11.06.2020)

1993 yılında BM'nin Yugoslavya özel temsilcisi Cyrus Vance ve Avrupa Birliği'nin temsilcisi Lord Owen yeni bir barış tasarısı için tarafları bir araya getirdi. "Vance-Owen Planı" olarak sunulan plan; Bosna-Hersek'in on eyaletten oluşan adem-i merkeziyetçi bir devlet olmasına ve dokuz eyaletin Sırlar, Hırvatlar ve Boşnaklar arasında üçer eyalet olarak ayrılmasına ve toprakların yüzde 43'ünün Sırlara, yüzde 31'inin Boşnaklara, yüzde 26'sının Hırvatlara verilmesine yönelikti. Ancak Vance-Owen Planı, Sırp parlamentosunda oylama ile reddedildi ve böylece plan uygulanamadı.⁴¹⁶ Vance'in BM temsilciliğinden çekilmesinin ardından göreve gelen Thorvald Stoltenberg ile başka bir barış planı hazırlandı. Owen-Stoltenberg adı verilen plan, Bosna-Hersek'in çoğunluk esasına göre üç bölgeye ayrılmasını öngörüyordu. "Üç Bölgeli Barış Planı" olarak da anılan bu plan, bu devletlerin gevşek bir çatı altında tutulması ilkesine dayanıyordu. Sırların plan tasarısına çok yakın bulunan plan Bosna-Hersek parlamentosu tarafından reddedildi. Zaman içerisinde, "Avrupa Eylem Birliği Planı" gibi yeni planlar üretilse de bu planlardan da öncekilerde olduğu gibi sonuç alınmadı.⁴¹⁷

Mart 1993'te Güvenlik Konseyi, 816 sayılı kararı ile askeri hava taşıtlarının uçuşlarının yasaklanmasına yönelik olan 781 sayılı kararını uzattığını belirtti. Ayrıca üye ülkeleri ve bu devletlerin üyesi oldukları bölgesel örgütleri bu yasağı ihlal edenlere karşı gerekli önlemleri almaları konusunda yetkilendirdi. Bu Güvenlik Konseyi kararı ile NATO yasağı ihlal edenlere karşı resmi olarak yetkilendirilmiş oldu.⁴¹⁸ 1993'te BM tarafından Bosna-Hersek'teki altı yerleşim yeri güvenli bölge ilan edildi. NATO'ya bağlı hava kuvvetleri Güvenlik Konseyi'nin 836 sayılı kararı bağlamında bu bölgeler üzerinde uçuş yasağını kontrole başladılar.⁴¹⁹ Şubat 1994'te Bosna-Hersek'te uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden dört uçak NATO tarafından düşürüldü. Bu müdahale, NATO'nun gerçekleştirdiği ilk askeri müdahale oldu.⁴²⁰ BM'nin almış olduğu uçuş yasağı kararları ihlallerin gerçekleşmesini önleyemedi. Bunun üzerine BM Nisan 1993'te aldığı karar ile insani yardım malzemeleri haricindeki diğer malzemelerin Yugoslavya'ya girişini yasakladı. Ancak BM'nin kararlarını görmezden gelen ve uygulanmasının zorunlu

⁴¹⁶ Pınar Yürür, *Uluslararası Toplumun Bosna-Hersek'li Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.71-72.

⁴¹⁷ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.132.

⁴¹⁸ *age.*, s.110.

⁴¹⁹ Sait Sönmez, *agm.*, s.235.

⁴²⁰ NATO El Kitabı, *age.*, s.108.

olduğunu kabul etmeyen devlet sayısı fazlaydı. Nitekim BM'nin Bosna'da Sırpları caydırmaya çalıştığı ve savaşı sona erdirmeyi amaçladığı kararlarının ihlali de sıkça yaşandı.⁴²¹

1995 yılından itibaren bölgedeki çatışmalar daha da artmaya başladı. Özellikle, 11-16 Temmuz 1995 tarihleri arasında Srebrenitsa'da gerçekleşen katliamlar uluslararası toplumu derinden etkiledi. Srebrenitsa Nisan 1993'ten itibaren BM tarafından ilan edilen güvenli bölgelerden biriydi ve görünürde UNPROFOR'un koruması altına alınmıştı. Ancak Srebrenitsa'daki sivil halkı korumakla yükümlü BM'nin Hollandalı askerleri, Sırp taarruzları ve baskılarından ötürü mevzilerini terk edip merkezdeki üslerine çekilmişlerdi. 11 Temmuz'da Sırp birlikleri Srebrenitsa'ya taarruza başladılar.⁴²² BM Sırp güçlerinin Srebrenitsa'yı işgal etmesi esnasında NATO'dan yakın hava desteği istedi ve İttifak uçakları BM'nin kontrolü ile belirlenen hedefleri vurmaya başladı. İttifak'ın desteğine rağmen güvenli bölge Sırp güçlerinin eline geçti.⁴²³ Sırpların Srebrenitsa'daki katliamı sonucunda 8000'e yakın sivil Boşnak yaşamını yitirdi. Srebrenitsa katliamı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da gerçekleşen en büyük insani trajedi olarak kabul edilir. Bu katliam, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından soykırım olarak nitelendirilmiştir.

Srebrenitsa'da yaşanan katliamdan sonra BM ve NATO ortak hareket edecekleri bir plan hazırladı. Bu plana göre, bir hedef listesi oluşturulacak ve gerekli durumlarda müzakere süreçlerini beklemeden listedeki hedefler vurulacaktı.⁴²⁴ Ağustos 1995'te Sırp kuvvetlerinin Saraybosna'daki bir pazar yerine saldırması sonucunda 37 sivilin hayatını kaybetmesi ve yüzlerce kişinin yaralanması üzerine BM barış gücü operasyonlarından sorumlu Genel Sekreter yardımcısı Kofi Annan, BM'nin sivil ve askeri yetkililerine Bosna'ya gerçekleştirilecek hava saldırılarını veto etme haklarını ellerinden aldığını bildirdi. Böylece savaşın başından beri ilk defa hava saldırılarının kararları ABD'ye ve NATO'ya kaldı.⁴²⁵

⁴²¹ Sevil Ertuğrul, agm., s.150.

⁴²² İlker Alp, "Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995)", *Avrasya Etüdleri*, Cilt:52, Sayı:2, (2017), s.168-172.

⁴²³ NATO El Kitabı, *age.*, s.110.

⁴²⁴ Ali L. Karaosmanoğlu, agm., s.25.

⁴²⁵ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.138-139.

ABD 1995 yılına kadar çatışmaları durdurmak adına herhangi bir girişimde bulunmadı. Sorun, ABD için başlarda Avrupa'nın bir iç sorunu olarak nitelendirilmişti. Ancak daha sonra, inisiyatif alması gerektiğinin farkına vararak Bosna-Hersek üzerine değerlendirmelerde bulundu. Bu değişikliğin altında yatan nedenlerden birinin Clinton'ın pasif tavrının gelecek seçimleri olumsuz yönde etkileyebilecek olması olarak düşünülebilirdi. Ancak ABD'nin çatışmanın başlangıcındaki tavrı BM'nin çatışma içerisindeki durumunu etkisiz hale getirdi.⁴²⁶ Ayrıca, Bosna'da yaşanan çatışmalarda Sırların Rusya ile müttefik durumda yer alması ve Batılı devletlerin Rusya'nın harekete geçebilecek olmasından korkması da BM'nin etkililiğinin sınırlanmasının nedenlerindendi. BM Genel Sekreteri Butros Butros Gali'nin, Bosnalılarsa Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin daha çok yardıma ihtiyacı olduğu ve bu nedenle Bosna ile enerji harcamanın gereksiz olduğu görüşü de BM'nin etkinliğini azaltan bir başka faktör olarak değerlendirilebilir.⁴²⁷

30 Ağustos'ta NATO uçakları Bosna'daki Sırp hedeflerine karşı hava operasyonlarına başladı. NATO ve BM'nin ortak amacı, Saraybosna'ya yönelik tehdidi hafifletmek, bu güvenli bölgeye veya diğerlerine karşı yapılacak olan Sırp saldırılarını caydırmak ve Sırların bu bölgeden çekilmelerini sağlayarak BM kuvvetlerinin ve sivil toplum örgütlerinin bölgedeki hareket özgürlüğüne olanak vermektir. 20 Eylül'de Sırların BM'nin belirlediği şartlara uyduklarını kabul eden NATO ve BM kuvvetleri hava saldırılarını sonlandırdı.⁴²⁸ 14 Aralık 1995 tarihinde Bosna-Hersek devleti ve onu oluşturan Bosna-Hersek Federasyonu (Boşnaklar ve Hırvatlar) ile Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin temsilcileri arasında Dayton Barış Antlaşması imzalandı ve Bosna-Hersek savaşı sona erdi. Dayton Barış Antlaşması'na göre Bosna-Hersek Devleti, Bosna-Hersek federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki birimden meydana gelen Bosna-Hersek ismiyle tek bir devlet olarak oluşturuldu.⁴²⁹ Antlaşma sivil ve askeri olmak üzere başlıca iki alanda düzenlemeler içeriyordu. Antlaşmanın sivil boyutunun uygulanması Saraybosna'da BM Yüksek Temsilciliği (OHR)'ne, askeri boyutunun uygulanması ise

⁴²⁶ Sevil Ertuğrul, agm., ss.151-152.

⁴²⁷ Burak Çakırca, "Uluslararası Hukukun Eksik Uygulanışına Bir Örnek: Bosna-Hersek'te Uluslararası Hukukun Müdahaleleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, (2020), s.568.

⁴²⁸ NATO El Kitabı, age., ss.110-111.

⁴²⁹ Merve İrem Yapıcı, agm., s.9.

NATO ve NATO dışı ülkelerin sağladığı birliklerle oluşturulan Uygulama Gücü (IFOR)'ne verildi.⁴³⁰

BM Güvenlik Konseyi'nin 1031 sayılı kararı ile IFOR, 20 Aralık 1995'te göreve başlamış ve gerektiğinde kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere silahlı kuvvetlerin bölgeden ayrılmasından ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu tutulmuştur. Dayton Antlaşması'nın askeri alanında yer alan görevlerini Eylül 1996'da tamamlayan IFOR, güvenli bir ortamın oluşmasına katkı sağlamıştır. Bosna'da yapılan seçimlerin ardından NATO, IFOR'un görev süresi dolduktan sonra güvenli bir ortam için sağladığı katkılara nasıl devam edeceği yönünde değerlendirmeler yaparak Aralık 1996'da gerçekleştirdiği Bakanlar Kurulu toplantısının ardından bir İstikrar Gücü (SFOR)'nün oluşturulması kararını almıştır. Böylece, BM Güvenlik Konseyi'nin 1088 sayılı kararı ile barışın sağlamaştırılması için gereken güvenli ortama katkıda bulunmak amacıyla SFOR'a IFOR'un devamı niteliğinde yetki verilmiştir. IFOR barışı uygulama rolü üstlenirken SFOR barışı dengeleme rolüne sahip olmuştur. İttifak 2004 yılı İstanbul Zirvesi'nde, Bosna-Hersek'teki olumlu durumdan dolayı SFOR'u sonlandırma kararı almış ve barışı koruma görevine AB'ye devretmiştir.⁴³¹

SFOR'u sonlandırma kararı, NATO'nun bölgeden çekilmesi anlamına gelmemektedir. Bu durum tüm bölgenin Avrupa bütünleşmesi için bir süreç olarak değerlendirilmelidir. NATO, Dayton Anlaşması sonrasında bu bölgeye bir güvenlik unsuru olarak dâhil olmuştur. İttifak, AB ile genişleme politikalarını paralel olarak uygulayarak bölgedeki güvenlik unsuru pozisyonunun istikrarını sağlamıştır. IFOR ve SFOR'un üstlendiği yükümlülükler İttifak'ın örgütsel becerisini ön plana çıkarmıştır.⁴³² NATO'nun askeri müdahalesi Avrupa'da istikrar ve barış ortamının askeri bir destek olmadan sağlanamayacağını göstermiştir.⁴³³

Sırp'ların Dayton Barış Antlaşması'nı imzalamalarının ardında yatan en büyük sebep ABD'nin NATO ile savaşa gerçek anlamda müdahil olmasıydı. Avrupalı devletler çatışmanın sonlanması için kuvvet kullanılmasına olumsuz bakmışlar, sadece insani

⁴³⁰ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.143-144.

⁴³¹ NATO, "History of the NATO-led Stabilisation Force (SFOR) in Bosnia and Herzegovina", <https://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm> (11.06.2020)

⁴³² Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.147.

⁴³³ Muharrem Gürkaynak, *age.*, s.204.

yardım amaçlı sınırlı güç kullanımını desteklemişlerdi. Ayrıca Avrupalı devletler, özellikle Almanya ve Fransa, Bosna'da kendi başlarına bir inisiyatif almaktan kaçındıkları gibi ABD ve NATO'nun bu meseleye karışmaması gerektiğini de savunmuşlardı. Ancak Bosna'da yaşanan olayların seyri Avrupa'nın sorunla mücadelesinin yetersiz kaldığını ve ABD ile NATO'ya ihtiyacın arttığını gösterdi.⁴³⁴

NATO müdahaleyi, BM Antlaşması'nın 39. maddesi bağlamında Bosna'daki krizin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğinin kabul edilmesi ve çatışmayı durdurmak için BM Antlaşması'nın 42. ve 53. maddelerine dayanarak Güvenlik Konseyi'nin yetki onayıyla gerçekleştirmiştir. BM Güvenlik Konseyi NATO'nun kendi başına hareket etmesini engellemek için NATO'yu aldığı kararlar ile yetkilendirmiştir.⁴³⁵ Uluslararası toplumun Bosna'da yaşanan çatışmalara seyirci kalması, BM'nin etkinliğinin yetersiz kalmasına neden olmuştur. BM, etkili kararlar alabileceği kolektif iradeyi ortaya koyamadığı için⁴³⁶ Bosna'da yaşanan çatışmalar felakete dönüşmüş, savaş yıllarca sürmüş ve gerçekleşen soykırıma seyirci kalmıştır. NATO'nun tarihinde ilk defa gerçekleştirdiği alandışı operasyon olan Bosna-Hersek müdahalesi, Soğuk Savaş sonrasında da İttifak'ın askeri gücünün varlığına olan ihtiyacın kanıtıdır.

4.2.2.2. Kosova Müdahalesi

Bosna-Hersek krizinin üzerinden çok zaman geçmeden bir kriz de Kosova'da meydana geldi. Kosova, 20. yüzyılın başlarında Sırbistan'a ilhak edilen ve eski Yugoslavya Cumhuriyeti'nde Sırbistan'a bağlı olan özerk bir bölgeydi. Kosova nüfusunu oluşturan Sırlar ve Arnavutların her ikisinin de Kosova için tarihi iddiaları mevcuttu. Sırlar Kosova'nın orijinal Sırp krallığının bir parçası olduğunu ve medeniyetlerinin kaynağı olduğunu iddia ediyorlardı. Arnavutlar ise Kosova'nın bilinen en eski sakinleri İliryalıların torunları olduklarını söylüyorlardı. Tarihi iddiaların yanında, bilinen gerçek Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Kosova nüfusunun yüzde 90'ını Arnavutların oluşturmasıydı.⁴³⁷

⁴³⁴ Merve İrem Yapıcı, agm., s.14.

⁴³⁵ Burak Çakırca, agm., ss.572-573.

⁴³⁶ Sevil Ertuğrul, agm., ss.153-154.

⁴³⁷ Festim Rizanaj, "The Kosovo War in Media: Between War Journalism and Foreign Policy of NATO Members", *Prizren Social Science Journal*, Vol:2, No:1, (January-April 2018), s.75.

Tito'nun ölümünün ardından başa gelen Miloseviç Sırp milliyetçiliğini politikasının ana unsuru haline getirdi ve otonom bir statüye sahip olan Kosova'nın özerkliğini kaldırdı. Bu durum Kosova'da nüfus olarak çoğunluğa sahip Arnavutların ciddi tepkilerine yol açtı. Kosovalı Arnavutlar tarafından protestolar başlatıldı ve bu protestolar halkı sivil itaatsizliğe doğru götürdü.⁴³⁸ Haziran 1990'da Sırbistan tarafından Kosova Meclisi'nin geçici olarak kapatılması kararlaştırıldı. Kosova Meclisi'nin Arnavut üyeleri de bu duruma karşılık olarak Temmuz 1990'da Kosova'yı Yugoslavya içerisinde bir cumhuriyet olarak ilan ettiler. Sırbistan yönetiminin Kosova'da uyguladığı baskı, Kosovalı Arnavutların Sırbistan içerisinde yaşamasını zor bir hale getirdi. Bu bağlamda Kosovalı Arnavutların cumhuriyet talepleri yerini bağımsızlık isteklerine bıraktı.⁴³⁹

Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi ve Hırvatistan ile Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine Makedonya ve Kosova'da da bağımsızlık referandumlarına gidildi. Kosova'da yapılan referandumla yaklaşık %99 gibi bir oranla bağımsızlık yönündeki karar kabul edildi. Kosova hükümeti bu bağımsızlık kararının tanınması için Yugoslavya ve AT'ye çağrıda bulundu. Ancak Arnavutluk dışında hiçbir devlet tarafından bu bağımsızlık tanınmadı.⁴⁴⁰ Bosna'da gerçekleşen kriz dikkatleri o bölgeye çevirince, Kosova'da yaşananlar gündemden düştü. Bu durum Miloseviç'in Kosova'da gerçekleştirdiği etnik ayrımların kuvvetlenmesine yol açtı. Kosova'nın bağımsızlık kararını uluslararası toplumun tanımaması ve Sırp'ların bu karara olan ciddi tepkileri krizi büyüttü.

Bosna-Hersek krizinin çözümü için yapılan Dayton Anlaşması'nda Kosova ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmaması Kosovalı Arnavutların tepkisini çekti. Dayton Anlaşması'nda Kosova sorununun ele alınmamasıyla ilgili literatürde pek çok görüş vardır. Bazı uzmanlara göre, söz konusu durum Kosova'da herhangi bir savaşın yaşanmamış olmasına ve Bosna-Hersek ile ilgili müzakere gerektiren çok fazla konunun olmasına bağlanabilir. Ayrıca, Miloseviç'in Bosna-Hersek krizinde barış yapıcı bir tutum sergilemesinin ve Kosova sorununun ele alınmasının bu tutumu değiştirebileceği

⁴³⁸ Kader Özlem, agm., s.29.

⁴³⁹ Bülent Sarper Ağır, agm., ss.461-462.

⁴⁴⁰ Tunahan Oduncu, "1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi", *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, (2019), s.8.

düşüncesinin de etkisi olduğu düşünülmüştür.⁴⁴¹ Aslında Kosovalı Arnavutlar Dayton Anlaşması'nın kendileri ile ilgili bir düzenleme getireceğini ummuşlar ve bu sebeple bir şiddet ve çatışma ortamından kaçınmışlardı. Bu durumun sebeplerinden biri, çatışma ortamından kaçınmanın uluslararası toplumun gözünde Kosova'yı yücelteceğine ve Kosova'nın bağımsızlık hareketinin tanınacağına olan inançtı. Ancak Dayton Anlaşması sonrasında Kosovalı Arnavutlar durumun istedikleri gibi sonuçlanmayacağını anlayınca, kriz başka bir boyuta taşındı.

Kosovalı Arnavutlar pasif direnişlerinin bir getirisi olmadığını düşünerek 1997 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO veya UÇK)'nu kurdular. KKO Sırlara karşı şiddete başvurmaya başlayınca, Sırp güçlerinin de karşılık vermesiyle çatışmalar sivilleri de içerecek şekilde hızını arttırdı.⁴⁴² 1998 yılında çatışmaların artarak devam etmesi, uluslararası toplumun dikkatini bölgeye çevirdi. Özellikle ABD, Bosna-Hersek'te yaşanan krizden ders alarak söz konusu olaylara daha fazla adapte oldu ve çözüm yolları aramaya başladı. Bu çerçevede, çok uluslu bir müdahalenin şart olduğunu düşünen ABD öncelikle BM çatısı altında soruna çözüm aradı. Bosna krizi için kurulan Temas Grubu yeniden işlevsel hale getirildi ve Kosova konusu BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine taşındı. Fakat Rusya ve Çin, ABD öncülüğünde gerçekleştirilecek askeri bir müdahaleye karşıydı.⁴⁴³

Bölgede çatışmaların artışı NATO'nun da gündemindeydi. Mart 1998'de Kosova'daki durumla ilgili yapılan Kuzey Atlantik Konseyi açıklamasında İttifak'ın Kosova'da meydana gelen şiddet olaylarından ve özellikle 2 Mart'ta meydana gelen Priştine olayından dolayı endişe duyduğu belirtildi. Konsey'in acil bir çözüm için tüm tarafları adım atmaya çağırdığı ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin krizin daha da kötüleşmesini önlemek için erken girişimlerde bulunmasının gerekli olduğu ifade edildi.⁴⁴⁴

BM Güvenlik Konseyi 31 Mart 1998'de Temas Grubu'nun önerisiyle, 1160 sayılı kararı alarak Kosova dâhil Yugoslavya'ya askeri ambargo uygulanmasını istedi. BM, Sırp

⁴⁴¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.151.

⁴⁴² M. Cem Oğultürk, *agt.*, s.110.

⁴⁴³ Kader Özlem, *agm.*, ss.29-30.

⁴⁴⁴ NATO, "Council statement on the situation in Kosovo", https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25989.htm (11.06.2020)

polis güçlerinin Kosova'daki sivillere yönelik askeri güç kullanımını ve şiddet uygulamasını kınadı. Ayrıca Konsey, KKO'nun eylemlerine karşı olduğunu da belirterek KKO'yu da kınadı ve barışçıl bir yol izlenmesi konusunda Kosovalı liderlerden Arnavutların silahlı eylemlerinin desteklenmemesini istedi. Fakat bu karar çatışmaların azalmasını sağlamadı. Aksine, Sırp güçlerinin KKO'nun varlığını bahane etmelerine ve silahlı eylemlerini meşrulaştırmalarına neden olarak çatışmaların artmasına yol açtı.⁴⁴⁵

Nisan 1998'de Kuzey Atlantik Konseyi, bölgedeki çatışmaların artmasından dolayı duyduğu endişeyi belirten açıklamalarda bulundu. Konsey, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni insan haklarına saygı duymaya ve terörizmi kınamaya çağırarak ifadeler kullandı. Ayrıca Konsey, şiddetin daha fazla yayılmasını önlemek için Belgrad yetkililerini ve Kosovalı Arnavut liderleri BM Güvenlik Konseyinin 1160 sayılı kararına uymaya çağırdı.⁴⁴⁶ Mayıs 1998'de gerçekleştirilen NATO Bakanlar Toplantısı'nda, İttifak'ın Kosova'daki durum ile ilgili temel hedefinin krizin barışçıl olarak çözülmesi amacıyla uluslararası toplumun müdahalesine katkıda bulunmak ve Arnavutluk, Makedonya ve diğer komşu ülkelerde istikrarı ve güvenliği sağlamak olduğu belirtildi.⁴⁴⁷

Kosova'daki Sırp operasyonlarının şiddetinin artması üzerine Eylül 1998'de BM Güvenlik Konseyi 1199 sayılı kararı ile Sırp'ların ve Yugoslav ordusunun aşırı güç kullanımından duyulan endişelerini belirtmiş ve şiddet eylemlerini kınayarak ateşkes için çağrı yaptı. Sırbistan'ın 1199 sayılı karara uyma yönünde herhangi bir gelişme göstermemesi üzerine BM Güvenlik Konseyi NATO'yu hava saldırısı için üst düzey hazırlık durumuna getirdi. Ekim 1998'te Kosova'da yaşananların daha da kötüleşmesiyle Kuzey Atlantik Konseyi tarafından hava saldırısı için harekât emri verildi. Bu tutumun amacı, Sırbistan güçlerinin Kosova'dan çekilmesi, şiddete son verilmesi ve mültecilerin tekrar evlerine dönemlerinin sağlanmasıydı. Konsey bu amaçlarına kısa sürede ulaştı ve Yugoslavya NATO keşif uçaklarının uçuşlarına ve AGİT'in silahsız gözlemci kuvvetlerinin Kosova'da konuşlanmasına imkân sağlayan anlaşmayı imzaladı. Bu bağlamda NATO, hava saldırısını erteledi.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Tunahan Oduncu, agm., s.9.

⁴⁴⁶ NATO, "Council Statement on the Situation in Kosovo", https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25985.htm (11.06.2020)

⁴⁴⁷ NATO, "Statement on Kosovo", https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25976.htm (11.06.2020)

⁴⁴⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.131-132.

1998 yılında Miloseviç, Kosovalı Arnavutların silahlı direnişlerine geniş çaplı etnik temizlik politikalarıyla karşılık verdi. Uluslararası toplumun büyük ölçüde kaygılarını arttıran bu durum 1999'da on binlerce insanın Kosova'daki Sırp güçlerinin şiddetinden kaçmak için evlerinden, şehirlerinden ve köylerinden ayrılmasına sebep oldu.⁴⁴⁹ Ocak 1999'da Racak'ta 45 Arnavut sivilin Sırp güçleri tarafından öldürülmesi, çatışmanın sona ermesi için daha etkili önlemler alınması konusunda Batılı devletleri harekete geçirdi. Bu çerçevede, Şubat 1999'da Temas Grubu'nun diplomatik girişimleri ile Fransa'da Rambouillet'de görüşmelerin başlatılması teklifi yapıldı. Ancak iki tur devam eden bu görüşmeler Sırp'ların anlaşmayı reddetmesiyle sona erdi.⁴⁵⁰ Görüşmelerin sona ermesinin ardından AGİT Kosova Denetim Komisyonu Sırp'ların engellemeleri nedeniyle görevlerini tam anlamıyla yerine getiremedikleri gerekçesiyle bölgeden çekildi. Daha sonra NATO'yu temsilen Belgrad'a giderek Miloseviç'i ikna etmeye çalışan Holbrooke da görüşmelerinden bir sonuç alamadı.⁴⁵¹ Tüm bunlar Kosova krizini içinden çıkılmaz bir duruma sürükledi, barış görüşmelerinde hiçbir ilerleme kaydedilemedi ve Sırp'lar tüm uyarılara rağmen anlaşmaya yanaşmadı. Bunun üzerine 24 Mart 1999'da NATO tek taraflı olarak aldığı kararla hava harekâtına başladı.⁴⁵² NATO'nun hava harekâtı 78 gün sürdü, harekâta ABD, İtalya, Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İspanya ve Kanada uçakları katıldı. Türkiye, Belçika, Norveç, Danimarka ve Portekiz de harekât başladıktan otuz gün sonra bombardımana katıldılar.⁴⁵³

NATO harekâtı boyunca ülkedeki köprüler, bakanlık binaları, radyo ve televizyonlar hedef alınmış, Yugoslav ordusuna ait hava kuvvetlerinin dörtte biri yok edilmiş, orduya ait tank ve toplar etkisiz hale getirilmiştir. Miloseviç NATO saldırılarına direnemeyeceğini anlamış ve bunun üzerine 10 Haziran 1999'da NATO ile barış şartlarını taşıyan taslağı kabul edeceğini açıklamıştır. Ateşkesi kabul edeceğini açıklayan Miloseviç'in çağrılarıyla NATO harekâtı sona erdirilmiş, BM Güvenlik Konseyi 1244 sayılı kararı almış ve Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) kurulmuştur. UNMIK'in temel hedefleri;

⁴⁴⁹ Festim Rizanaj, *agm.*, s.75.

⁴⁵⁰ Bülent Sarper Ağır, *agm.*, s.467.

⁴⁵¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.155-156.

⁴⁵² Zeynel Levent, "Tarihi Süreçte Kosova", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:13, Sayı:52, (2013), s.862.

⁴⁵³ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.156.

- Kosova’da sivil yönetimin oluşturulması için gerekli ortamı oluşturmak,
- Kosova kurumlarının yeniden inşasına yardım etmek,
- Kosova’da demokratik unsurların gelişmesini sağlamak,
- Kosova’da yaşananlar nedeniyle evlerinden ayrılmak zorunda kalanların Kosova’ya dönüşünü sağlamak,
- İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin kabulünü gerçekleştirmek,
- AB, Priştine ve Belgrad arasındaki görüşmelerin ve anlaşmaların yerine getirilmesine yardım etmek olmuştur.⁴⁵⁴

Ayrıca NATO’nun komutası ve BM çatısı altındaki çokuluslu bir güç olan Kosova Barış Gücü (KFOR) kurulmuş; KFOR, Kosova’da güvenlik ortamını oluşturmak ve düzeni sağlamayı, Yugoslav ve Sırp güçlerinin Kosova’ya yönelik gelişebilecek yeni düşmanlık ve tehditlerini caydırmayı, KKO’yu askerden arındırmayı ve uluslararası insani çabaları desteklemeyi hedef edinmiştir.⁴⁵⁵

NATO, Kosova’ya yaptığı müdahale ile tarihinde ilk defa bir ülkeye kendi vatandaşları arasındaki etnik ayrımcılık sebebiyle gelişen politikaları ve eylemleri sebebiyle kuvvet kullanma kararı almıştır. NATO’nun Kosova müdahalesi, hukukilik ve meşruiyet ikilemi arasında çok fazla tartışılan bir konu olmuştur. Hukuki anlamda bakılırsa, müdahalenin BM Antlaşması’nın 2. maddesinde yer alan kuvvet kullanma yasağının ve ayrıca Kuzey Atlantik Antlaşması’nın kurucu ilkelerinin ihlali olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.⁴⁵⁶ Müdahale, BM Antlaşması’nın 42. maddesinde uluslararası güvenliğin tehdit altında olduğu bir durumda harekete geçmek için Güvenlik Konseyi’nin onayının gerekmesi ibaresine uymadığı gerekçesiyle de eleştirilmiştir. Ancak buna rağmen, müdahalenin 1948 BM İnsan Hakları Deklarasyonu ve 1949 Cenevre Konvansiyonu’na göre suç teşkil eden göçe zorlama ve insan haklarını ihlallerini durdurma amacını taşıyarak gerçekleştirildiği değerlendirilmesini yapanlar müdahaleyi meşru bulmuştur. Ayrıca AGİT’in azınlık haklarının ihlali söz konusu olduğunda iç

⁴⁵⁴ Tunahan Oduncu, agm., s.10.

⁴⁵⁵ NATO, “NATO’s role in Kosovo”, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm (11.06.2020)

⁴⁵⁶ Arif Bağbaşıoğlu, age., s.157.

işlerine karışmaya onay vermesi de, müdahalenin meşruluğu için kullanılan başka bir iddiadır.⁴⁵⁷

Kuzey Atlantik Konseyi'nin 12 Nisan 1999'da yayımladığı bildiride Kosova müdahalesinin gerekçesini açıklamış ve bu gerekçenin Yugoslav hükümetinin dehşet saçan insan hakları ihlalleri, aşırı güç kullanımı ve başlatılan etnik temizlik olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁸ Bir görüşe göre, BM'den yetki almadan gerçekleştirilen müdahalesinin gerekçesini Kosova'da yaşanan acılara son vermek, Doğu Avrupa'da istikrarı sağlamak ve İttifak'ın güvenilirliğini arttırmak olarak açıklayan NATO, BM Güvenlik Konseyi üyeleri olan Rusya ve Çin'in müdahaleye karşı olmaları sebebiyle verecekleri veto oyunun önüne geçmek istemiştir.⁴⁵⁹ NATO, Kosova müdahalesini "insani müdahale" olarak nitelendirmiş, bu gerekçeye dayanarak müdahalenin meşru olduğunu iddia etmiştir. İnsani müdahale, uluslararası literatürde ortak bir tanımı bulunmasa da, büyük ölçekli insan hakları ihlallerini sonlandırmak için bir devletin topraklarına söz konusu devletin rızası aranmaksızın yapılan askeri müdahaledir. Bu türden müdahalelerin aktörleri tek başına hareket eden bir devlet, birkaç devletten oluşan bir koalisyon ya da bölgesel veya uluslararası bir örgüt olabilir.⁴⁶⁰

NATO'nun müdahalesinin insani boyutuna gelince, hukuki ölçüde yaşanan tartışmalar kadar insani ölçüde de farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Kuzey Atlantik Konseyi, Kosova müdahalesinin insani amaçlar gözetilerek gerçekleştirildiğini belirtse de özellikle müdahale sırasında hem sivil Arnavutların, hem de sivil Sırp'ların hayatlarını kaybetmeleri ve söz konusu müdahalenin 78 gün sürmesi NATO'nun bu amacının sorgulanmasına sebep olmuştur. Ayrıca bölgeye kara harekâtının gerçekleştirilmemesi Sırp'ların etnik temizlik politikasına ivme kazandırmış, müdahalenin başlamasıyla Sırp güçlerinin Kosova üzerindeki baskısı artmış ve Balkanlar'da büyük çaplı mülteci akımları başlamıştır.⁴⁶¹ Müdahale esnasında yapılan bombalamaların yüksekte yapılması, msket bombaların kullanılması, "yanlışlıkla" bombalanan Çin Büyükelçiliği gibi faktörler göz

⁴⁵⁷ Zeynep Selin Acar, "Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO'nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, (2015), s.120.

⁴⁵⁸ NATO, "The Situation in and around Kosovo", <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-051e.htm> (12.06.2020)

⁴⁵⁹ Zeynel Levent, agm., s.862.

⁴⁶⁰ Pınar Gözen Ercan, "Uluslararası Müdahale", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş, Ali Balcı (ed.), Küre Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2014, s.480.

⁴⁶¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.160-161.

önüne alındığında da müdahalenin insani gerekçelerle başlamış olmasına rağmen, insani boyutunun giderek azaldığı da düşünülmüştür.⁴⁶² Bu sebeplerden ötürü birçok uzmana göre, NATO'nun Kosova müdahalesinin insani gerekçelerle gerçekleştirildiği inancı inandırıcılığını kaybetmiştir.

Wallerstein, NATO'nun ve dolayısıyla ABD'nin Kosova'ya müdahalesinin iki siyasi nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenlerden ilki, ABD'nin hızlı bir şekilde artan askeri harcamalarını meşrulaştırması, ikincisi ise Avrupa'nın ABD'nin yörüngesinden daha fazla uzaklaşmasını istememesidir.⁴⁶³ Gerçekten de Kosova'nın coğrafi anlamdaki rolü düşünüldüğünde, yaşanan insani krizin Avrupa'yı toplumsal, ekonomik ve siyasi yönlerden etkileyeceği görünen bir gerçektir. Bu sebeple Balkanlar'ın ve dolayısıyla Avrupa'nın etkilendiği bu büyük çaplı krizin çözüme kavuşturulması ABD için şarttı.

NATO harekâtı sonrasında Kosova bazı kazanımlar elde etmeyi de başarmıştır. UNMIK'in denetimiyle Kosova'ya yeni kurumlar kazandırılmış ve Kosova'nın nihai statüsünün çözülmesi yönünde ilk genel ve yerel seçimler yapılmıştır. 2004 yılına kadar uluslararası toplum tarafından Arnavutlara da, Sırlara da Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi hakkında ciddi bir baskı yapılmamıştır. Ekim 2005'te BM Güvenlik Konseyi kararıyla Şubat 2006'da görüşmeler tekrar başlatılmış ve Kosova ile Sırbistan arasındaki müzakerelerde Sırbistan, Kosova'ya “özerklikten fazla, bağımsızlıktan az olanı” vermeye hazır olduklarını ifade etmiştir. 2 Nisan 2007'de Ahtisaari Planı her iki tarafa da sunulmuş, yapılan görüşmelerde Kosova'nın adım adım bağımsızlığa kavuşması planı söz konusu olmuştur. Sırlar bu plana karşı çıkmışlar ancak yine de görüşmelere devam etmişlerdir. Kasım 2007'de Kosova'da Başbakan olan Haşim Taçi'nin girişimleriyle Sırp tarafı ile olan görüşmelerden bir sonuç alınamayınca 17 Şubat 2008'de Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴⁶⁴ NATO müdahalesinin Balkanlar ve Avrupa açısından yarattığı etkilere bakılacak olursa; öncelikle, müdahale Avrupa'nın güvenliği ile ilgili düzenlemelerin yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Ayrıca, Balkanlar'ın AB ile

⁴⁶² Zeynep Selin Acar, agm., s.121.

⁴⁶³ agm., s.863.

⁴⁶⁴ Selçuk Ural, “Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, s.171-172.

bütünleşmesinin önünü açmış, AB'nin doğu yönündeki genişlemesinin dayanaklarından olmuştur.⁴⁶⁵

4.2.2.3 Makedonya Krizi

Makedonya tarih boyunca farklı medeniyetlerin egemenliği altında kalmış, çeşitli etnik unsurlar bu bölge üzerinde yaşamışlardır. Etnik çeşitlilikten kaynaklanan sorunlar ve bölge üzerindeki hak iddiaları Makedonya'nın yaşayacağı sorunların altyapısını hazırlamıştır.⁴⁶⁶ Makedonya nüfusunun yaklaşık yüzde 64'ünü Makedonlar, yüzde 25'ini Arnavutlar, yüzde 4'ünü Türkler oluşturmaktadır.⁴⁶⁷ Etnik açıdan iç içe geçmiş Balkan devletlerinin “büyük devlet olma” hayalleri Makedonya'nın da tarihini etkilemiştir. Arnavutların “Büyük Arnavutluk” hayalleri kapsamında bir araya gelme istekleri ve bu bağlamda Arnavut ulusal birliğini sağlamak istemeleri Makedonya bölgesini önemli bir merkez haline getirmiştir.⁴⁶⁸

Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılmaları Makedonya'nın bağımsızlığa gitmesi yolunda bir ön adım teşkil etmiştir. Miloseviç'in yönetimindeki Sırbistan'ın ülkede hegemonya kurmaya çalışması Makedonya'yı korkutmuş ve Eylül 1991'de Makedonya'da bağımsızlık için referanduma gidilmiştir. Arnavut haklarının sınırlı tutulduğu ve kendilerine Makedonlar gibi kurucu bir statünün tanınmadığı için Arnavutlar tarafından boykot edilen referanduma Sırp da tepki göstermiştir. Referandum sonucunda Makedonya 17 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴⁶⁹

Makedonya'nın Yugoslavya'dan ayrılması süreci diğer cumhuriyetlerden farklı olmuş, herhangi bir savaş yaşanmadan Makedonya bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bağımsızlık ilanından sonra Makedonya, iç ve dış politikada birçok sorunla boğuşmak durumunda kalmıştır. Köklü bir devlet geleneğinin olmaması, etnik yapısı nedeniyle içsel anlamda istikrarsızlıkların yaşanması, Yunanistan ile yaşanan isim krizi ve Bulgaristan

⁴⁶⁵ Gönül Gülgezen, “İnsani Müdahale ve Kosova Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:12, (2020), ss.156-157.

⁴⁶⁶ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.167.

⁴⁶⁷ Cenk Özgen, “Balkanlar'da Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit: Yunanistan-Makedonya Anlaşmazlığı”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 25, (2013), s.331.

⁴⁶⁸ Ergin Ahmed, “Makedonya Cumhuriyeti'nde Arnavut Azınlık Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3, (2005), s. 219.

⁴⁶⁹ Cenk Özgen, *agm.*, ss.334-335.

ile Makedon dili ve kimliği bağlamında yaşanan sorunlar Makedonya'daki içsel ve dışsal dinamikleri etkilemiştir.⁴⁷⁰ Yunanistan ile Makedonya arasında tarihsel sebeplerden dolayı doğan isim krizi, söz konusu iki ülkenin ilişkilerine de yansımıştır. Makedonya bağımsızlığını ilan ettikten sonra Yunanistan'ın üyesi olduğu AB ve NATO gibi Batılı kurumlar tarafından bu bağımsızlık tanınmamış, bu durum ülkedeki iç uyumu da tehlikeye atmıştır. Uluslararası topluma tanınmama korkusu Makedonya'nın kendisini her an tehlikede görmesine, Arnavut azınlığın ayrılık özleminin artmasına ve Makedonya'nın dış finansal yardımlardan yoksun kalmasına neden olmuştur.⁴⁷¹ Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk ve Sırbistan ile çeşitli sorunlar yaşayan Makedonya'da 1990'lı yıllar dış politika anlamında zorlu geçmiştir. Ayrıca Balkanlar'da yaşanan Arnavut sorunlarının etkisiyle Makedonya'daki Arnavutlarda da kıpırdanmalar yaşanmış, bölge hem iç hem de dış sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.⁴⁷²

Balkanlarda yaşanan krizler etkisini arttırmaya başlayınca BM eski Yugoslavya'da yaşanan savaşın Makedonya'ya yayılmasından endişe ederek BM askerlerinin bu bölgeye sevkini istemiştir. Aralık 1992'de alınan Güvenlik Konseyi'nin 795 sayılı kararıyla BM Koruma Gücü Makedonya Komutanlığı (UNPROFOR) göreve başlamış ve Makedonya'nın Sırbistan ve Arnavutluk ile olan sınırlarını gözlemlemek için bir tabur asker yetkilendirilmiştir. Haziran 1993'te ABD, mevcut kuvvetlerin desteklenmesi yönünde BM'ye öneride bulunmuş ve Mart 1995'te Güvenlik Konseyi'nin 983 sayılı kararı ile UNPROFOR'un yerini Birleşmiş Milletler Önleyici Konuşlanma Gücü (UNPREDEP) almıştır.⁴⁷³ UNPREDEP'in göreve başlaması BM tarihinde ilk kez olası bir kriz ortaya çıkmadan yaşanan önleyici diplomasiyi başlatmıştır. UNPREDEP'in görevi Makedonya'da istikrar ve güvenliği bozabilecek ve ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek sınır bölgelerinde yaşanacak gelişmeleri gözlemlemek ve raporlamak olmuştur. 1996 ve 1998 yıllarında görev süresi iki kez uzatılmış, ancak 1999 yılında Makedonya'nın Tayvan'ı tanıması sonucu Çin'in BM Güvenlik Konseyi toplantısında veto yetkisini kullanmasıyla yürürlükten kalkmıştır.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Gül Tuba Dağcı ve Asiye Şimşek, "Makedonya ile Yunanistan Arasındaki 'İsim Sorununda Rol Oynayan Temel Parametrelerin Analizi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:10, (2015), s.30.

⁴⁷¹ Fatih Demircioğlu, "Makedonya Cumhuriyeti'nde Barış ve Güvenlik Meseleleri", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, (2019), s.204-207.

⁴⁷² Kader Özlem, agm., 34.

⁴⁷³ Fatih Demircioğlu, agm., s.205.

⁴⁷⁴ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.168-169.

1998 yılında Kosova’da yaşanan çatışmaların şiddetinin artmasıyla Makedonya’da da siyasi dengeler bozulmuş, etnik topluluklar arasındaki ilişkiler söz konusu durumdan olumsuz olarak etkilenmiştir. 1999’da Kosova’da yaşanan çatışmalardan kaçan Arnavutlar Makedonya’ya doğru bir göç başlatmış ve yüz binlerce Arnavut Makedonya’ya mülteci olarak gelmiştir. Bu göç hareketliliğinden dolayı BM ve NATO devreye girmiş, NATO bölgeye asker sevk etmiş, Makedonya’nın kuzey sınırına mülteciler için kamplar kurulmuştur.⁴⁷⁵ Kosova’daki çatışmaların sona ermesi ve barışın sağlanmasıyla NATO, Yugoslavya’ya yönelik operasyonlarını durdurmuş, Makedonya’nın sınır kapıları mültecilerin yurtlarına geri dönüşleri için kullanılmaya başlanmıştır. Ancak sınır kapılarında bazı illegal örgütler tarafından silah, uyuşturucu ve her türden kaçakçılık faaliyetleri de başlamıştır. Bu faaliyetler Makedonya’daki Arnavutlara silahlanma için önemli bir imkân sağlamıştır. Ayrıca Kosova’daki krizde ABD’nin açık desteğini alan KKO bölgedeki Arnavutlara, herhangi bir silahlı mücadele başlatmaları durumunda KKO gibi kendilerinin de Batı’dan destek alabilecekleri mesajını vermiş ve Makedonya’daki Arnavutlar cesaretlenmeye başlamıştır.⁴⁷⁶

Arnavutlar ve Makedonlar arasındaki nüfus oranları konusundaki anlaşmazlıklar, anayasal statü sorunları, kaynakların paylaşımında yaşanan dengesizlikler ve etnik gruplar arasındaki farklılıklar ülkedeki tansiyonu arttırmıştı. 2001 yılında Makedonya’nın ikinci büyük şehir olan ve Arnavut nüfusun fazla olduğu Tetova’da çatışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Yaşanan çatışmaları durdurmak amacıyla, Makedonya Devlet Başkanı Boris Trajkovski NATO’dan yardım istemiştir.⁴⁷⁷ Üsküp’ten gelen bu rica üzerine NATO olaylara dâhil olmuştur. Böylece İttifak ilk kez üst düzey bir diplomatı NATO Genel Sekreteri’ni temsil etmek için söz konusu çatışma alanına Özel Temsilci olarak atamış⁴⁷⁸ ve NATO’nun bu girişimi sonrası AB ve ABD de Makedonya’ya özel elçiler yetkilendirerek siyasi aktörler arasındaki iletişimi kuvvetlendirmeye çalışmışlardır.

⁴⁷⁵ Fatih Demircioğlu, agm., s.227.

⁴⁷⁶ Ergin Ahmed, agm., s.225.

⁴⁷⁷ Arif Bağbaşloğlu, *age.*, ss.169-170.

⁴⁷⁸ James Pardew ve Christopher Bennett, “NATO’nun Gelişen Operasyonları”, *NATO Dergisi*, <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/art1.html> (12.06.2020)

Tüm bu girişimler sonucunda 13 Ağustos 2001 tarihinde NATO Genel Sekreteri George Robertson, AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana, ABD ve Fransa temsilcilerinin katılımlarıyla Makedonya'daki krizi sona erdiren Ohri Çerçeve Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, Makedonya için siyasi aktör davranışlarının kökten ve kademeli dönüşümü başlatmada etkili olduğunun somut bir örneği oldu.⁴⁷⁹ Ohri Çerçeve Anlaşması beş ana ilke ile Makedonya'daki temel sorunlara çözüm getirmeyi hedeflemiştir. Bu ilkelere göre,

- Siyasi amaçlarla şiddetin kullanımı koşulsuz olarak reddedilmektedir. Makedonya için sadece barışçıl siyasi çözümler demokratik bir gelecek sağlayabilir.
- Makedonya'nın egemenliği ve toprak bütünlüğü korunmalıdır. Etnik sorunlara bölgesel çözümler getirilmemelidir.
- Makedonya'nın birçok etnik gruptan oluşan karakteri korunmalı, kamusal yaşama bu karakter aktarılmalıdır.
- Anayasa ile tüm vatandaşların ihtiyaçları karşılanmalı ve yüksek uluslararası standartlarla uyum sağlanmalıdır.
- Yerel yönetimlerin geliştirilmesi yoluyla vatandaşları demokratik yaşama teşvik edilmeli ve topluluk kimliklerine saygı desteklenmelidir.⁴⁸⁰

Anlaşma ile Arnavutların istediği Anayasa değişiklikleri gerçekleşmiş, devletin üniter yapısı korunmuş, Arnavutça ikinci dil olarak kabul edilmiş ve yerel yönetimlere geniş yetkiler tanınmıştır. Ayrıca bu Anlaşma ile Arnavut güçlerinin silahlarını teslim etmesi ve ateşkes şartlarına uyması da sağlanmıştır. Bu teslim ve uyum şartları için NATO'nun bölgeye bir barış gücü göndermesi ve silahların tesliminin eş zamanlı olması kararlaştırılmıştır.⁴⁸¹ Bu çerçevede, 22 Ağustos 2001'de NATO komutasında "Zaruri Hasat Operasyonu (Operation Essential Harvest)" başlatılmış ve 27 Ağustos'ta Arnavut güçlerinin silahsızlandırılması için yaklaşık 3500 NATO askeri Makedonya'ya konuşlandırılmıştır. Arnavutların silah teslimleri sonucunda operasyon 26 Eylül'de sona ermiştir. Boris Trajkovski'nin elde edilen kazanımların devamlılığı için tekrar NATO'ya

⁴⁷⁹ Fatih Demircioğlu, agm., ss.227-228.

⁴⁸⁰ NATO, "Ohrid Framework Agreement", <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/100622.pdf> (12.06.2020)

⁴⁸¹ Arif Bağbaşıoğlu, age., s.171.

başvurmasıyla 27 Eylül 2001’de İttifak tarafından “Kehribar Tilki Operasyonu (Operation Amber Fox)” başlatılmıştır. Almanya önderliğinde NATO üyesi ülkelerin 700 kişilik birliğinden oluşan bu operasyonla Ohri Çerçeve Anlaşması’nın uygulanıp uygulanmadığını denetleyecek gözlemcilere koruma desteği sağlanmıştır. Başlangıçta üç aylık bir süre öngörülen operasyon, süresi uzatılarak 15 Aralık 2002’ye kadar sürmüştür. Söz konusu operasyonun süresi bittiğinde, Boris Trajkovski barış gücünün ülke topraklarındaki devamlılığını talep etmiş ve 16 Aralık 2002’de “Müttefik Uyum Operasyonu (Operation Allied Harmony)” başlatılmıştır. Uluslararası gözlemcilere sürekli bir destek sağlanmasını ve ülke genelinde güvenliğin oluşumu için hükümete yardımcı olunmasını hedefleyen bu operasyon 17 Mart 2003’te sona erdirilmiş ve NATO Makedonya’daki sorumluluğunu AB’ye devretme kararı almıştır.⁴⁸²

NATO, Nisan 2004’te Makedonya operasyonunun sorumluluğunu AB’ye devretmiştir. Ancak NATO, Üsküp makamlarının savunma reformlarına yardımcı olmak ve İttifak’a üyelik için yürüttükleri çalışmalar konusunda destek olmak için ülkede bir askeri karargâh bırakmıştır.⁴⁸³ NATO operasyonlarıyla derinlik kazanan dış mekanizmalar operasyonların sona ermesiyle de bir derinlik kazanmış ve Makedonya Cumhuriyeti’ndeki kurumların dönüşümü bu etkiler ile hız kazanmıştır. Hem Makedon aktörlerin sahip olduğu avantajların korunmak istenmesi, hem de Arnavut sorunlarının giderilmesini sağlayacak düzenlemelerin getirilmek istenmesi Makedonya’da bir denge modelinin benimsenmesini sağlamıştır.⁴⁸⁴

4.2.3. NATO’nun Genişlemesi Çerçevesinde Balkan Ülkeleriyle İlişkileri

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle bir dönüşüm hareketi başlatan NATO genişleme politikası ile 1999, 2004, 2009, 2017 ve 2020 yıllarında bünyesine yeni üyeler katmıştır. Balkan ülkeleri de bu genişleme politikasından yararlanan ülkelere olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde; NATO ve BİO üyesi Balkan ülkeleri, bu ülkelerin İttifak ile olan ilişkileri, İttifak’ın dönüşümünün etkileri ve İttifak’ın genişleme politikalarının bu ülkeler üzerindeki seyri açıklanacaktır.

⁴⁸² NATO, “Peace Support Operations in North Macedonia”, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52121.htm (12.06.2020)

⁴⁸³ James Pardew ve Christopher Bennett, agm.

⁴⁸⁴ Fatih Demircioğlu, agm., s.229.

4.3.3.1. NATO Üyesi Balkan Ülkeleri: Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Hırvatistan, Arnavutluk, Karadağ ve Makedonya

Bulgaristan, diğer Doğu Bloku ülkelerinin yanında, 1989'dan sonra NATO ile temasa geç giren devletler arasında yer aldı. İlk Brüksel ziyareti Nisan 1991'de gerçekleşti, ancak bu gecikme Demokratik Güçler Birliği'nin iktidara gelmesiyle değişti. 14 Kasım 1989'da kurulan Demokratik Güçler Birliği, Batı yanlısı bir görünüm sergileyerek NATO'ya girişi alternatifsiz olarak benimsedi. Eski Yugoslavya coğrafyasında meydana gelen gelişmeler ve yaşanan çatışmalar Bulgaristan'ın NATO üyeliği konusundaki politikalarının geliştirilmesini sağladı ve bu bağlamda Aralık 1993'te Bulgaristan Parlamentosu İttifak'a üye olma isteğini resmi olarak dile getirdi.⁴⁸⁵ Bulgaristan 1994 tarihinde BİO programına katıldı, ancak Bulgaristan Parlamentosu'nda İttifak'a yönelik olumsuz bir tutum hâkimdi. Bu sebeple NATO üyeliği konusunda isteksiz bir tutum vardı.⁴⁸⁶ 1995-1997 yılları arasında, koalisyon hükümeti döneminde, NATO üyeliğine dair isteksizlik daha da arttı. Bu dönemde sosyalist hükümet Rusya ile olan ilişkilerini ön planda tutmak istedi. Ayrıca söz konusu hükümet, Rusya dâhil hiçbir Avrupalı devletin NATO'nun dışında bırakılmaması görüşüne sahipti.⁴⁸⁷

1996-1997 yıllarında siyasi kavgaların ortasında kalan Bulgaristan'ın ekonomisi kötüleşti, üretim durdu ve bir siyasi krize kadar gidecek mali kriz baş gösterdi. Nisan 1997'de yapılan genel seçimlerle Demokratik Güçler Birliği'nin oluşturduğu hükümet başa geldi ve yeni hükümet çok sayıda ekonomik güçlükle karşı karşıya kaldı.⁴⁸⁸ Hem bu ekonomik zorlukların üstesinden gelmek hem de Rusya'ya karşı duyulan endişeyi Batı'ya yaklaşılarak çözüme kavuşturmak isteyen yeni hükümet AB ve NATO ile ilişkilerini geliştirmeyi dış politika hedefi haline getirdi. NATO'ya üyelik için Bulgaristan; askeri profesyonelliğini arttırma, silahlı kuvvetlerinin toplam sayısını azaltma ve profesyonel orduya geçiş yapma, askeri eğitim sistemini geliştirme ve askeri personelinin sosyal statüsünü arttırma gibi reformları gerçekleştirme yoluna gitti. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan ile olan dış politika sorunlarının çözüme ulaşması için adımlar attı. Temmuz

⁴⁸⁵ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.188..

⁴⁸⁶ Nina Nikolova Nikolova, *The Republic of Bulgaria and NATO-Partnership and Integration*, Naval Postgraduate School, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, California 2000, s.33.

⁴⁸⁷ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.189..

⁴⁸⁸ Thomas M. Leonard, "NATO Expansion: Romania and Bulgaria within the Larger Context", *East European Quarterly*, Vol:33, No:4, (1999), s.526.

1997’de Bosna-Hersek’teki SFOR’a, Ekim 1999’da Kosova’daki KFOR’a katılım için anlaşma imzalandı. 1999 yılında gerçekleştirilen Washington Zirvesi sonrasında Bulgaristan ÜEP’ye katıldı ve 1999 yılı Ekim ayında ilk Yıllık Ulusal Programı’nı İttifak’a sundu. 2002 yılında gerçekleştirilen Prag Zirvesi’nde Bulgaristan, diğer altı devletle birlikte NATO katılım müzakerelerine resmen davet edildi.⁴⁸⁹ Dış politikasındaki değişikliklerin ardından 2003 yılında revize ettiği Yıllık Ulusal Programı’nı sunan Bulgaristan Mart 2004’te NATO üyesi oldu.

NATO üyeliğinin ardından Bulgaristan, İttifak’a katkılarını sunmaya başlamıştır. Bulgaristan, 2006 yılında gerçekleştirilen NATO Dışişleri Bakanları Forumu’na ev sahipliği yapmış, 2012 yılında “Akıllı Savunma, Birleşme ve Paylaşma” adı altında düzenlenen toplantıda NATO’nun sanal savunma merkezi olması teklifini sunmuştur. Ayrıca Bulgaristan, 2016 yılı Varşova Zirvesi’nde İttifak’ın doğu sınırına ve Karadeniz’e yönelik güvenlik politikalarının arttırılması ile ilgili düşüncelerini dile getirmiş ve 2017 yılında Rusya’nın Ukrayna ve Gürcistan’a yönelik politikaları sebebiyle oluşturulan ABD savunma birliğine ev sahipliği yapmıştır.⁴⁹⁰ Bulgaristan’ın Balkanlar’a yönelik dış politikasına baktığımızda, bölgesel çatışmalardan kaçındığını ve komşularıyla dengeli ilişkiler geliştirmeye çalıştığını görebiliriz. Bulgaristan’ın NATO üyeliği İttifak’ın Karadeniz bölgesi güvenliği ve enerji güvenliği politikaları açısından anlamlıdır. NATO üyesi olarak Bulgaristan, Karadeniz güvenliği politikaları konusunda ABD’nin tutumuna bağlıdır. Hatta, bu çerçevede ABD’nin Bulgaristan’da askeri üsler kurmasına da müsaade etmiştir.⁴⁹¹ Bulgaristan, hem AB hem de NATO üyeliği ile komşuları ile izlediği dengeli politikaları, Karadeniz ve enerji güvenliği ile ilgili katkıları, açık kapı politikasına olan desteği ve NATO misyonlarını yerine getirmedeki başarısı ile İttifak için iyi bir ortak konumuna gelmiştir.

1947-1989 yılları arasında Romanya oldukça baskıcı komünist bir diktatörlükle yönetiliyordu. 1965 yılında iktidara gelen Çavuşesku’dan sonra bu baskıcı anlayış daha da arttı. 1989 yılında Çavuşesku’nun devrilmesiyle Mayıs 1990’da serbest seçimler ile

⁴⁸⁹ NATO, “Bulgaria – NATO Chronology of key events”, (Erişim)

<https://www.nato.int/invitees2004/bulgaria/chronology.htm> (12.06.2020)

⁴⁹⁰ Bulgaristan Radyosu, “Bulgaristan AB ve NATO’da Güvenilir Bir Ortak” (Erişim),

<http://bnr.bg/tr/post/100179184/bulgaristan-ab-ve-natoda-gvenilir-bir-ortak> (17.06.2020)

⁴⁹¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.191-192.

çok partili sisteme geçiş yapıldı.⁴⁹² Romanya'nın yeni anayasası askeri stratejisini de düzenledi. Yeni askeri stratejiyi oluşturan belge bazı temeller üzerine oluşturuldu. Bu temeller; savunma kabiliyetlerinin geliştirilmesi, askeri modernizasyon, gelişmiş iş birliği, ortaklık ve kademeli bütünleşme üzerine odaklandı. Yeni strateji; Romanya'nın belirli bir düşmanın olmadığını, komşularıyla barışçıl şekilde ilişkilerini sürdürdüğünü ve güvenliği için askeri tehditlerden uzaklaştığını gösteriyordu.⁴⁹³ Bu bağlamda, NATO'ya ve AB'ye üye olmak Romanya'nın güvenliğini güvenceye alacak ve yeni stratejisine uygulama alanı sağlayacak ilk adımdı. Romanya yeni stratejisini destekler nitelikte kararlar uygulayarak NATO'ya üye olma çabalarını başlattı ve Ocak 1994'te BİO üyesi oldu. Daha sonra, Mayıs 1995'te Bireysel Ortaklık Programı'na katıldı ve Ekim 1995'te Kuvvetlerin Statüsü Sözleşmesi'ni imzaladı. Böylece Romanya, BİO'ya katılan ilk komünizm sonrası devlet konumuna geldi.⁴⁹⁴ Romanya İttifak'a katılım yolunda bazı önemli atılımlar gerçekleştirdi. Kosova krizi esnasında hava sahasını İttifak'ın kullanımına açan Romanya, Rusya'nın Kosova'daki askeri birliklerini güçlendirmek ve yeni askerler göndermek için istediği izni vermedi. Böylece İttifak'a katılımın gerekliliklerinden olan koşulları sağlamaya çalıştı. 1999 yılında Washington Zirvesi ile ÜEP'ye katılan Romanya, Nisan 1999'da Bölgesel Eğitim Merkezi'ni açtı. Romanya, BİO Eğitim Merkezi kuran tek NATO üyesi olmayan devlet oldu.⁴⁹⁵

NATO'ya göre Romanya, üyelik şartlarını taşıyabilmesi için, öncelikle dış politikasında yaşadığı sorunları çözmeliydi. Romanya'nın dış politikasında yer alan en önemli sorunlardan biri Macaristan ile arasındaki Transilvanya sorunuydu. 1990'lı yıllardan itibaren Romanya ile Macar azınlığı arasında yaşanan fakat fiilen bir çatışmaya dönüşmeyen bu etnik azınlık sorunu, hem Macar hükümetini hem de bölgedeki diğer azınlık grupları da etkilemekteydi. Romanya, NATO üyeliği için Transilvanya sorununu çözüme kavuşturma yoluna gitti. Romanya'nın bir diğer dış politika sorunu ise Ukrayna ile olan sınır anlaşmazlığıydı. Sovyetler ile Romanya arasında süregelen sınır

⁴⁹² Florina Cristiana (Cris) Matei , “Balancing Democratic Civilian Control with Effectiveness of Intelligence in Romania: Lessons Learned and Best/Worst Practices Before and After NATO and EU Integration”, *Intelligence & National Security*, Vol:29, No:04, (2014), s.621.

⁴⁹³ Dascalu, “Romania's Road to NATO: A Necessary Process that has Implied Doctrinal, Structural, and Social Issues”, (Erişim) <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a506985.pdf> (21.06.2020)

⁴⁹⁴ Ministry of Foreign Affairs of Romania, “A Chronology of Romania – NATO Relationship”, (Erişim) <https://www.mae.ro/en/node/2131> (21.06.2020)

⁴⁹⁵ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.193.

anlaşmazlığı, Sovyetler'in dağılmasıyla Ukrayna ve Romanya Arasında bir anlaşmazlığa dönüştü. Fakat iki taraf arasında yapılan müzakereler ve antlaşma ile bu sorun da çözüme kavuşturulacaktı. Bu çerçevede İttifak'a üyelik için şart olan Macaristan ile Transilvanya sorununu ve Ukrayna ile sınır konusundaki anlaşmazlıklarını çözen Romanya 2002 Prag Zirvesi'nde üyeliğe davet aldı, Şubat 2004'te Romanya Parlamentosu Kuzey Atlantik Antlaşması'na katılım yasasını oybirliği ile kabul etti ve Mart 2004'te Romanya NATO üyesi oldu.⁴⁹⁶

Romanya'nın bir NATO üyesi olarak bazı hedefleri mevcuttu. Bu hedefler; sağlam bir transatlantik ortaklığa dayanan İttifak'ın gelişmesine katkıda bulunmak, İttifak'ın misyonlarına ve operasyonlarına katılım ile ilgili NATO üyelik sorumluluklarının yerine getirilmesini sağlamak, İttifak'ın Balkanlar ve Karadeniz bölgesindeki istikrar sağlayıcı, reformları ve iş birliğini destekleyici rolüne katkıda bulunmak ve İttifak ile AB ve BM ortaklıklarının ve diyalogunun gelişmesini destekleyerek ortak çıkarlar söz konusu olduğunda veya uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit oluştuğunda söz konusu ortaklıklar yoluyla düzenin sağlanmasını desteklemektir.⁴⁹⁷ Bu çerçevede Romanya, NATO operasyonlarına önemli katkılarda bulundu ve Kosova'daki KFOR, Afganistan'daki Kararlı Destek Misyonu (RSM), Irak'taki İttifak misyonlarına katıldı. İttifak'ın füze savunma sisteminin geliştirilmesini destekledi. Ayrıca, çokuluslu NATO yapılarına ev sahipliği yaparak İttifak'ın doğu kanadındaki gelişmiş müttefik varlıkları güçlendirme kararlarını uyguladı, savunma harcamalarına ilişkin taahhütlerini yerine getirdi ve NATO'nun dönüşüm ve genişleme süreçlerinin bir parçası oldu.⁴⁹⁸

Romanya'nın NATO üyeliği, jeopolitik konumu nedeniyle önem arz etmektedir. Romanya'nın bölgedeki güvenlik endişelerinin ABD ile aynı olması, ABD ve Romanya arasında bir stratejik ortaklığın olmasını sağlamıştır. Bu çerçevede, jeopolitik konumu gereği önemli bir merkez olan Romanya, ülkesinde ABD askeri üslerinin kurulmasına yönelik antlaşmalar imzalamış, ABD'nin NATO üzerinden oluşturduğu politikalar ile kendi füze savunma sistemi gibi politikalarının önemli destekleyicisi haline gelmiştir.

⁴⁹⁶ Ministry of Foreign Affairs of Romania, agm.

⁴⁹⁷ Armenia Androniceanu , "A Managerial Approach to Romania's Security Strategy with NATO", *Journal of Security and Sustainability Issues*, Vol:8, No:3, s.425-426.

⁴⁹⁸ Ministry of Foreign Affairs of Romania, "Romania and NATO", (Erişim) <http://www.mae.ro/node/46982> (22.06.2020)

Bulgaristan ve Romanya'nın İttifak üyeliği, Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının güvenliği açısından da NATO için olumlu bir gelişmedir.⁴⁹⁹ Romanya Avrupa-Atlantik yapılarına dâhil olduktan sonra dış politikasını Batı Balkanlar ve Karadeniz'in güvenlik düzeyinin arttırılmasının sağlanması üzerine oluşturmuştur. Bu bağlamda, bölgenin güvenliği için istikrarın geliştirilmesi ve komşu ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirme hedeflerini benimsemiştir.

25 Haziran 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan ettikten sonra, AB'ye, BAB'a ve NATO'ya üye olmak Slovenya'nın başlıca uluslararası hedefleriydi. NATO'nun genişlemesi çerçevesinde açıklanan İttifak'a özgü temel nitelikleri kazanmak isteyen Slovenya çeşitli politika değişikliklerine gitti. Eski Yugoslavya'nın sivil liderlik ve profesyonel ordu arasındaki komünist güç paylaşımı sistemini tamamen kaldırarak güçlü bir sivil kontrol sistemi geliştirdi. Ordu üzerinde parlamento kontrolü güçlendirilerek sivil-asker ilişkilerinde Batı Avrupa modelini benimsedi, insan hakları ve azınlık hakları konusunda kendini yapılandırarak en az bir NATO üye ülkesi kadar gelişme sergiledi.⁵⁰⁰ Ayrıca Slovenya, sınır anlaşmazlıklarının çözümü için çaba gösterdi ve İtalya, Macaristan ve Avusturya ile olan sınır taleplerini çözüme kavuşturdu. Bu istekli tavrı ve gerçekleştirdiği reform hareketleri sonucunda Slovenya 30 Mart 1994'te BİO programına katıldı, 1995 yılında BİO Planlama ve Gözden Geçirme Süreci'ne dâhil oldu ve BİO Bireysel Ortaklık Programı'nı hazırlayarak aynı yıl ABD'de gerçekleşen bir BİO tatbikatına katıldı.⁵⁰¹ Ancak tüm bunlara rağmen, 1997 yılında NATO tarafından katılım daveti almaması ülkede hayal kırıklığı etkisi yarattı.⁵⁰² Temmuz 1997'de gerçekleştirilen Madrid Zirvesi sonunda yayımlanan bildiride Slovenya'daki demokrasi ve hukukun üstünlüğüne dair gelişmelerin dikkatle izlendiği belirtildi.⁵⁰³

İttifak'ın Soğuk Savaş sonrasında gerçekleştirdiği ilk genişleme dalgasına alınmayan Slovenya, NATO'nun genişleme çalışmasında başvuruda bulunan ülkelerden beklediği İttifak'ın güvenliğine katkıda bulunma yeteneği çerçevesinde, NATO'nun

⁴⁹⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.194-195.

⁵⁰⁰ Anton Bebler, "Slovenia and the Second Round of NATO Enlargement", *European Security*, Vol:9, No:1 (Spring 2000), s.106-107.

⁵⁰¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.196.

⁵⁰² James Gow, "Slovenia, NATO, and the EU: From Rejection to Responsibility", *Slovene Studies*, Vol:25, No:1-2, s.130.

⁵⁰³ NATO, "Madrid Declaration", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25460.htm (24.06.2020)

önerdiği çizgilerde bir dönüşüm gerçekleştirdi. Bu bağlamda, eski Yugoslavya topraklarında ortaya çıkan çatışmaların çözümüne yönelik NATO müdahalelerini destekledi, IFOR, SFOR, KFOR gibi birçok bölgesel faaliyet içerisinde aktif rol aldı. Ayrıca Slovenya, İttifak'ın askeri birlikleriyle ortak çalışma kabiliyetini arttırmak için İtalya ve Macaristan ile çokuluslu kuvvetlerde iş birliği yaptı, Bosna ve Kosova'dan sonra Arnavutluk, Kıbrıs ve Ortadoğu'daki barışı koruma çabalarına da katkı sağladı.⁵⁰⁴ Tüm bu katkıları sonucunda Slovenya, 1999 yılında gerçekleştirilen Washington Zirvesi ile oluşturulan ÜEP'ye dâhil oldu, Nisan 2000'de bir NATO araştırma çalıştayına ev sahipliği yaptı, Kasım 2002'de NATO Genel Sekreteri'nden katılım müzakereleri için davet aldı ve Mart 2004'te NATO üyesi oldu.⁵⁰⁵ 2015 yılında NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Slovenya'ya bir ziyaret gerçekleştirdi ve Slovenya Başbakanı Miro Cerar ile bir araya gelerek gerçekleştirdikleri basın toplantısında Slovenya'nın NATO'daki konumundan övgüyle bahsetti. Slovenya'nın bölgeyi, Avrupa'nın geri kalanına ve Atlantik'in ötesine yaklaştırmada önemli bir rol oynadığını vurguladı ve memnuniyetini dile getirdi.⁵⁰⁶ Slovenya'nın 2004 yılında İttifak'a katılımı, 1997'de NATO tarafından katılımının onaylanmaması durumu da göze alındığında, Slovenya için büyük bir adım oldu. Slovenya'nın gerçekleştirdiği yenilikler ve modernizasyonlar, İttifak'a katılım için gösterdiği çabalar ve bu konudaki isteğiyle birlikte gerek iç gerekse dış politikasındaki sorunlarını çözdüğünde ülkenin ne kadar yükseğe çıkabileceğini tüm uluslararası topluma gösterdi.

Mayıs 1990'da Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden Hırvatistan'da da Slovenya ile eş zamanlı olarak çok partili seçimler ve anayasa değişiklikleri yapıldı. 25 Haziran 1991'de Hırvatistan bağımsızlığını ilan etti ve bağımsızlık ilanının üzerinden çok geçmeden Yugoslav Federal Ordusu ile Hırvatistan arasında çatışmalar başladı. AT ve özellikle Almanya'nın araya girmesiyle 2 Ocak 1992'de taraflar arasında ateşkes imzalandı, ancak Hırvatistan'da yaşayan Sırlar tekrar ayaklanarak Aralık 1992'de Krajina Sırp Cumhuriyetini ilan ettiler. Daha sonra Hırvatistan Mayıs 1995'te gerçekleştirdiği askeri harekât ile Krajina'yı geri almış ve ayaklanmaları bir süreliğine

⁵⁰⁴ Ryan C. Hendrickson, "Expanding NATO: The Case for Slovenia", *The US Army War College Quarterly: Parameters*, Vol:32, No:4, (2002), s.69-72.

⁵⁰⁵ Republic of Slovenia, "Slovenia's NATO Membership", (Erişim) <https://www.gov.si/en/topics/slovenias-nato-membership> (24.06.2020)

⁵⁰⁶ NATO, "NATO Secretary General Praises Slovenia's Role in the Western Balkans", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_121749.htm (24.06.2020)

durdurdu.⁵⁰⁷ Yugoslavya'nın dağılması sürecinden sonra Hırvatistan'ın dış politikasındaki temel hedeflerinden biri Avrupa-Atlantik entegrasyonlarına katılımdı. Ancak, Hırvatistan'ın bağımsızlık için verdiği savaş ve Sırp saldırganlığı konusundaki mücadelesi bu dış politika hedefini önemli ölçüde yavaşlattı.⁵⁰⁸ NATO, Hırvatistan için geniş iş birliği yaratacak bir mekanizma olarak algılanıyordu. Ulusal güvenlik açısından NATO üyeliği Hırvatistan için çok önemliydi. Değişen güvenlik ortamına ve hızla değişen uluslararası sisteme uyum sağlayabilmek için Hırvatistan'ın İttifak içerisinde yer alması inancı hâkimdi.⁵⁰⁹ Bu sebeple Hırvatistan'ın İttifak'a tam üyeliği dış politikasında bir öncelikti.

1996 yılında Hırvatistan BİO programına resmen başvurdu. Ancak NATO, Hırvatistan'ın gerekli şartları edinmediğini ve savaş sonrası sorunlarını çözmek zorunda olduğunu açıkça belirtti. NATO'ya göre Hırvatistan'ın Bosna-Hersek ile olan yetersiz ilişkileri, az gelişmiş bir demokrasiye sahip olması, insan hakları konusundaki yetersizliği ve bazı bölgelerinin hala Sırp işgali altında olması Hırvatistan'ın çözmesi gereken meselelerdi. 2000 yılında Hırvatistan BİO için tekrar bir başvuru yaptı. İttifak bu başvuruya Sırp mültecilerin geri dönüşleriyle ilgili daha fazla çalışma yapılmasının ve eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile ilişkilerin geliştirilmesinin gerekli olduğunu vurgulayan bir cevap verdi. Hırvatistan'ın söz konusu gereklilikler yönündeki kararlılığını ifade etmesi ve dış politikasını dönüştürmeye hazır olması düşünüldükçe Mayıs 2000'de Hırvatistan BİO programına alındı.⁵¹⁰ BİO programına alınan Hırvatistan gerçekleştirdiği reformlar göz önüne alınarak Mayıs 2002'de NATO Üyelik Eylem Planı'na katılma daveti aldı ve Ekim ayında Yıllık Ulusal Programı'nı NATO'ya sundu. 2006 yılında gerçekleştirilen Riga Zirvesi'nde İttifak aday ülkelerin üyelik konusundaki çabalarını ve gelişimlerini yakından takip ettiğini ve bir sonraki zirvede bu aday ülkeleri davet etmeye hazır olduğunu belirtti. İttifak'ın bu açıklaması, Hırvatistan'a üyelik için

⁵⁰⁷ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.199-200.

⁵⁰⁸ Maria Zubovic, "Republic of Croatia's Membership in NATO", *Post-Soviet Issues*, Vol:6, No:4, (2019), s.391.

⁵⁰⁹ Ivo Sanader, "Croatia in the New Millennium: Toward EU and NATO Membership", *Mediterranean Quarterly*, Vol:16, No:1, (2005), s.8.

⁵¹⁰ Marta Zubovic, *agm.*, s.392.

net bir zaman çerçevesi vermiş oldu ve üyelik için standartlarını geliştiren Hırvatistan Nisan 2009'da resmen NATO üyeliğine kabul edildi.⁵¹¹

Hırvatistan da NATO komutasındaki operasyonlarda aktif rol alan bir ülke oldu. Hırvat silahlı güçleri Kosova'daki NATO gücü KFOR'a, Afganistan'daki NATO gücü olan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF)'ne katkıda bulundu. Hem NATO hem de AB üyeliği ile Hırvatistan, bölgedeki askeri istikrarını arttırdı, Balkan ülkeleri arasında daha geniş bir diyalog ve ilişkiler ağı başlattı.⁵¹² Ayrıca Hırvatistan, NATO'nun geleceğe yönelik politikalarının, kaynaklarının ve finansmanının daha da gelişmesini amaçlayan dönüşümünün aktif bir destekleyicisi oldu. Hırvatistan, İttifak'ın Güneydoğu Avrupa bölgesine daha fazla genişlemesinin en güçlü savunucularındandı ve İttifak'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1325 sayılı kararının uygulanması bağlamında kadın, barış ve güvenlik konusundaki politikalarına da özel önem verdi.⁵¹³

1991 yılında gerçekleştirilen ilk demokratikleşme çabalarından sonra Arnavutluk İttifak'ın Soğuk Savaş sonrası genişleme politikalarından daha önce NATO üyeliği talep etmişti. Ayrıca Arnavutluk, ABD ve NATO üyesi diğer ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye ve iki taraflı bir güvenlik ortaklığı aramaya başlamıştı. 1990'lı yıllarda Balkanlar'da yaşanan krizler ve oluşan istikrarsızlık ortamında Arnavutluk, Güney Avrupa'da barışın sağlanması için yapıcı bir rol oynama fırsatı yakaladı ve bu bağlamda NATO'nun Balkanlar'daki misyonunu desteklemek için önemli bir pozisyon elde etti.⁵¹⁴ Arnavutluk Haziran 1992'de KAIK'e, Şubat 1994'te BİO'ya katıldı, Ocak 1995'te Arnavutluk ve NATO arasındaki ilk Bireysel Ortaklık Programı onaylandı ve 1999 yılında gerçekleştirilen Washington Zirvesi ile Arnavutluk ÜEP'ye dâhil oldu.⁵¹⁵ ÜEP'ye dahil olduktan sonra Arnavutluk, NATO'ya Kosova krizi sonrasında insani yardım ve sığınak konusunda destek verdi ve İttifak'ın Kosova'daki barışı koruma misyonları sırasında

⁵¹¹ Ministry of Foreign and European Affairs of Republic of Croatia, "Croatia and NATO" (Erişim) <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/nato/hrvatska-i-nato/> (28.06.2020)

⁵¹² Marta Zubovic, agm., s.396.

⁵¹³ Ministry of Foreign and European Affairs of Republic of Croatia, "Croatia and NATO", agm.

⁵¹⁴ Ryan C. Hendrickson, Jonathan Campbell ve Nicholas Mullikin, "Albania and NATO's "Open Door" Policy: Alliance Enlargement and Military Transformation", *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol:19, Issue:2, (2006), s.248.

⁵¹⁵ Republic of Albania Ministry of Defence, "History of NATO-Albania Relations", (Erişim) <https://www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/relations-with/nato/88-history-of-nato-albania-relations> (29.06.2020)

NATO barış gücü KFOR'a lojistik yardım sağladı. Arnavutluk güçleri Kosova'daki şiddeti özendirmeye çalışan etnik Arnavutların kontrolünü sağlamak için İttifak'a yardımcı oldu. Bosna ve Gürcistan'daki barışı koruma misyonlarına destek veren Arnavutluk, uluslararası barışı koruma girişimlerine katılmaya çaba gösterdi. Ayrıca Arnavutluk, NATO'nun Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü ISAF'ın bir parçası oldu. Arnavutluk'a ziyarette bulunan ABD Savunma Bakanı Rumsfeld, NATO'nun Afganistan operasyonlarında verdiği aktif destek ve barışı koruma misyonuna katkı sağladığı için Arnavutluk'a övgülerde bulundu.⁵¹⁶ Bu önemli katkılar ve İttifak'a verdiği destek, Arnavutluk'un güvenlik üreten bir ülke olarak görülmesini sağladı. Bu çerçevede, NATO üyeliği için gereken prensipleri de sağlamaya çaba gösteren Arnavutluk, İttifak için gerekli bir ortak olarak düşünüldü.

2003 yılında gerçekleştirilen İstanbul Zirvesi'nde Arnavutluk'ın gösterdiği ilerleme takdirle karşılandı, reform çabalarında İttifak'ın desteğini devam ettireceği belirtildi.⁵¹⁷ 2008 yılında Arnavutluk üyelik görüşmelerine davet edildi ve 1 Nisan 2009'da resmen NATO üyesi oldu.⁵¹⁸ Arnavutluk'un İttifak üyeliği konusunda gerçekleştirdiği reformlar ve destekler haricinde Yunanistan ve ABD ile olan ilişkileri de bu üyelik sürecinin kolaylaşmasını sağladı. Avrupa-Atlantik kurumlarına dâhil olmak isteyen Arnavutluk hem AB hem de NATO üyesi olan Yunanistan ile özellikle Sosyalist Parti iktidarı döneminden kalan sorunlarını çözme girişiminde bulundu. Yunanistan ile askeri anlaşmalar yaptı, 1996 yılında Arnavutluk'ta gerçekleştirilen BİO tatbikatına Yunanistan da katıldı ve 1998'te iki ülke arasında Arnavutluk'un NATO'ya ve AB'ye girme çabalarına Yunanistan'ın destek vermesini öngören protokol imzalandı.⁵¹⁹ ABD ile Arnavutluk'un ilişkilerinin gelişimi de 1991 yılında diplomatik olarak tekrar kuruldu. ABD Balkanlar'da demokrasinin gelişimi için Arnavutluk ile ilişkilerini geliştirdi, kitle imha silahlarının yayılmasını engelleme ve uluslararası terörizmi önleme çabaları için Arnavutluk'a destek sağladı. 2003 yılında imzalanan Adriyatik Tüzüğü ile Arnavutluk'un

⁵¹⁶ Ryan C. Hendrickson, Jonathan Campbell ve Nicholas Mullikin, agm., ss.252-254.

⁵¹⁷ NATO, "İstanbul Summit Communiqué", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_21023.htm (29.06.2020)

⁵¹⁸ NATO, "NATO's Relations with Albania", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48891.htm (29.06.2020)

⁵¹⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.205.

NATO üyeliğinin ABD tarafından desteklendiği görüldü.⁵²⁰ Arnavutluk'un NATO üyesi olması iki taraf açısından da karşılıklı bir kazanç oluşturdu. 2014 yılında Arnavutluk'u ziyaret eden NATO Askeri Komite Başkanı Knud Bartels, NATO ile Arnavutluk ortaklığının değerli olduğunu belirtti, Arnavutluk'un Batı Balkanlar bölgesinin istikrarı ve güvenliği açısından yaptığı katkıların yanı sıra NATO operasyonlarına ve misyonlarına gösterdiği destek için teşekkürlerini ilettili.⁵²¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Karadağ, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kurucu altı cumhuriyetinden biri oldu. Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi ve diğer cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle Karadağ'da referandum yapıldı ve bu referandum sonucunda Sırbistan ile bir arada kalınması kabul edildi. Böylece Karadağ Sırbistan'la birlikte 1992 yılında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurdu.⁵²² 2000'li yıllarda eski Yugoslavya cumhuriyetlerinden sadece Karadağ ve Sırbistan bağımsızlığını ilan etmemişti. AB'nin arabuluculuğu ile 2002 yılında imzalanan Belgrad Anlaşması ile Şubat 2003'te Sırbistan ve Karadağ Federal Cumhuriyeti ilan edildi. Sırbistan ve Karadağ Federal Cumhuriyeti anayasası referandum yoluyla Birlik'ten ayrılma hakkını içeriyordu. Bu hak çerçevesinde; Karadağ'da Mayıs 2006'da AB tarafından belirlenen şartlara uygun bir şekilde, uluslararası toplum tarafından da izlenen referandum gerçekleşti. Referandum sonucunda %55,5'lik evet oyu ile bağımsızlık kararı alındı ve 3 Haziran 2006'da Karadağ bağımsızlığını ilan etti.⁵²³

Karadağ'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Sırbistan ve Karadağ'ın barışçıl bir biçimde ayrılmaları, Karadağ'ın Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ilk kez ülkesinin dış politikasını belirleyecek bir pozisyona gelmesini sağladı. Böylece Karadağ, anayasasını yeni dış politikası ve Avrupa-Atlantik bütünleşmesi çerçevesinde oluşturdu.⁵²⁴ Bu gelişmeler ışığında Karadağ, Kasım 2006'da NATO tarafından BİO programına davet edildi ve Ekim 2007'de BİO üyesi oldu. 2008 yılında gerçekleştirilen Bükreş Zirvesi'nde NATO Karadağ ile yoğun bir diyalog başlatma kararı aldı ve Temmuz 2008'de Bireysel

⁵²⁰ U.S. Department of State, "U.S. Relations with Albania", (Erişim) <https://www.state.gov/u-s-relations-with-albania> (29.06.2020)

⁵²¹ NATO, "Albania, A Valued NATO Ally in the Western Balkans", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_106948.htm (29.06.2020)

⁵²² agm.

⁵²³ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss.208-209.

⁵²⁴ Efe Sıvış, "Soğuk Savaş Sonrasında Rusya ve Transatlantik Bağlantılar Arasında Balkan Ülkeleri: Sırbistan, Karadağ ve Makedonya Örnekleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:19, No:74, (Nisan 2020), s.803.

Ortaklık Eylem Planı'nı kabul etti. Üyelik hedefleri ile ilgili tüm siyasi, askeri ve mali konulara odaklanan Karadağ, Aralık 2009'da ÜEP'ye davet edildi ve 2010 yılında ilk Yıllık Ulusal Programı'nı sundu.⁵²⁵ Karadağ NATO üyeliği sürecinde kuvvet yapısında, istihbarat ağında, birlikte çalışabilme kabiliyetlerinde ve savunma bütçesinde modernizasyona gitti. Savunmanın yeniden yapılandırılması ile birçok kurumsal savunma reformu başlatıldı. Kasım 2010'da Avrupa Komisyonu, Karadağ'ın savunma reformlarındaki ilerlemesine, güvenlik ve savunmaya ilişkin parlamento denetiminin kurulmasına övgülerde bulundu ve bununla beraber gözetimlerin güçlendirilmesini sağlayacak bir yasa önerdi. Yaklaşık bir ay sonra Parlamento, Güvenlik ve Savunma Alanında Parlamento Gözetimi Yasasını kabul etti ve hem AB hem de NATO Karadağ'ın bu çabalarını takdirle karşıladı. 2012 Chicago Zirvesi'nde kabul edilen bildiride yer alan Savunma Bakanlıklarına bağlı bir askeri istihbarat bölümü kurulması Karadağ'ın İttifak üyeliği için bir kilometre taşı niteliğindeydi. Bundan sonraki süreçte ülkenin hem askeri hem de siyasi açıdan NATO üyeliğine hazır olduğu düşünüldü.⁵²⁶ Haziran 2014'te gerçekleştirilen NATO Dışişleri Bakanları toplantısında NATO ile Karadağ arasındaki yoğunlaştırılmış iş birliğine dikkat çekildi ve 2015 yılında gerçekleştirilen Galler Zirvesi'nde Karadağ'ın İttifak üyeliği için çabalarını sürdürmesi gerektiği belirtildi. Aralık 2015'te Karadağ üyelik müzakerelerine davet edildi ve 5 Haziran 2017'de Karadağ NATO üyesi oldu.⁵²⁷ Karadağ'ın İttifak üyeliğinin gerçekleşmesi 2015 yılı öncesinde öngörülmesine rağmen üyeliğin gecikmesinin sebebi Rusya ile Batılı devletler arasındaki gerginlikti. Ayrıca Kosova krizi esnasında gerçekleşen NATO müdahalesinde Karadağ'ın da bombalanması Karadağ halkını NATO üyeliği açısından ikiye bölmüş durumdaydı. Halkın bir kısmı Sırbistan ve Rusya politikaları eğiliminde bir dış politika yapılanmasını istemekteydi.⁵²⁸ Ancak Karadağ yönetimi güvenliğinin sağlanması açısından NATO üyeliğini gerekli görerek bu yöndeki politikalarına devam etti ve 2017 yılında bu üyelik gerçekleşti.

⁵²⁵ NATO, "Relations with Montenegro", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49736.htm (01.07.2020)

⁵²⁶ Danijela Dudley, "The Price of European Integration: Montenegro's NATO Membership on the Path of EU Accession", *Mediterranean Quarterly*, Vol:28, No:4, (2017), s.23-24.

⁵²⁷ NATO, "Relations with Montenegro", agm.

⁵²⁸ BBC, "Russia Urges Montenegro to Hold Referendum on NATO" (Erişim) <https://www.bbc.com/news/world-europe-35111009> (21.06.2020)

Karadağ'ın NATO üyeliği sürecinde demokratik olarak olgunlaştığı görülebilir. Karadağ'ın kurumsal mekanizmalarındaki ve yasal reformlarındaki değişiklikler silahlı kuvvetlerinin ve sivil kontrolünün etkili mekanizmalar oluşturmalarını tetikledi ve İttifak standartlarına ulaşılmasını sağladı. Ayrıca Karadağ, askeri güçlerini de önemli ölçüde geliştirerek NATO öncülüğündeki operasyonlarda konuşlandırılabilir hale getirdi ve modernleştirdi.⁵²⁹ NATO üyeliğinin Karadağ'ın demokratikleşme ve modernleşme sürecine katkısı önemli ölçüde büyüktür. Aynı şekilde Karadağ'ın NATO üyesi olması da İttifak'ın Balkanlar üzerindeki rolünü arttırıcı ve pekiştirici bir katkı sağlamıştır.

Bağımsızlığın ilanının ardından Makedonya isim konusunda büyük zorluklar yaşadı. Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesi sonrası oluşturulan yeni anayasa, Yunanistan'ın itirazlarına yol açtı. Yunanistan'a göre bu anayasanın 3. ve 49. maddeleri kendi ülkesine yönelik tehditler ve iddialar içeriyordu. Bu çerçevede Yunanistan, söz konusu devleti tanıması için kendi ülkesine karşı güvence sağlayacak anayasal düzenlemelerin yapılmasını, Yunanistan'a karşı düşmanca propagandadan vazgeçilmesini ve Makedonya isminin yeni devletin adından çıkarılmasını istedi.⁵³⁰ Makedonya'nın bu isteklere karşı çıkması üzerine isim sorunu içinden çıkılmaz bir hal aldı. ABD'nin arabuluculuğu ile 1995 yılında imzalanan Geçici Uzlaşma sonrasında Makedonya anayasasında ve bayrağında değişiklikler yaptı ve bir uzlaşma zemini hazırlandı. Ancak bu uzlaşma geçici oldu ve isim sorunu devam etti. Yunanistan ile yaşanan isim sorunu, Makedonya'nın NATO ve AB üyelik süreçlerine de yansdı. Veto yetkisi sayesinde Yunanistan, Makedonya'nın isim sorunu çözmeden uluslararası toplum tarafından tanınmasını engellemiş oldu.⁵³¹ Haziran 2018'de imzalanan Prespa Anlaşması ile her iki taraf da "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti" ismi üzerinde uzlaşınca sorun çözüme kavuşturuldu.⁵³²

1992 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Makedonya uluslararası kuruluşlara üyeliğe önem verdi ve dış politikasını bu çerçevede oluşturmaya başladı.

⁵²⁹ Vladimir Vučković, Boro Vučinić ve Vladimir Đorđević, "Partnership for a Secure Future: Montenegro's Road to NATO from 2006 to 2015", *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol:29, No:4, (2016), s.605-615.

⁵³⁰ Murat Derin, "Kuzey Makedonya'da İsim Tartışmaları ve Prespa Anlaşması", *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:8, (2019), s.240-241.

⁵³¹ Mustafa Durmaz, "Makedonya Sorunu ve Yunanistan'ın İsim Uyuşmazlığı", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Cilt:2, Sayı:3, (2017), s.66-67.

⁵³² Murat Derin, agm., s.254.

Ulusal güvenliğini sağlamak ve devletin istikrarını güçlendirmek için NATO üyeliği gerekli görüldü. 1995 yılında BİO programına ve KAIK'e katılan Makedonya, İttifak üyeliği için kendisinden talep edilen reformları gerçekleştirmeye başladı. Makedonya, 1999 yılında Washington Zirvesi ile ÜEP'ye katıldı. 2008 yılında gerçekleştirilen Bükreş Zirvesi'nde Yunanistan ile isim sorunu nihai çözüme kavuşturulduğunda Makedonya'nın katılım için davet alacağı kararlaştırıldı ve bu karar Lizbon, Chicago, Galler ve Varşova bildirimlerinde de tekrarlandı.⁵³³ Bu süreç içerisinde Makedonya, Bosna-Hersek'te, Afganistan'da ve Lübnan'da gerçekleşen NATO operasyonlarına destek sağladı. Ayrıca Makedonya Güneydoğu Avrupa Barış Operasyonu Birimi (SEEBRIG) bünyesine de katıldı.⁵³⁴ NATO üyeliği için Operasyonel Yetenekler Konsepti'ne ve Savunma Eğitimi Artırma Programı'na katılan Makedonya hem askeri hem de operasyonel kabiliyetlerini geliştirmeye çalıştı. NATO öncülüğündeki operasyonlara ve misyonlara verdiği destek ve demokratik diyalog, medya özgürlüğü, yargı bağımsızlığı⁵³⁵ gibi ulusal reformları ile İttifak bünyesine katılmak için bir demokratikleşme ve modernizasyon hareketi başlattı. Yunanistan ile isim sorununu çözmesinin ardından, Temmuz 2018 Brüksel Zirvesi'nde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti üyelik müzakereleri için davet aldı, Şubat 2019'da Katılım Protokolü imzalandı ve 27 Mart 2020'de Kuzey Makedonya İttifak'ın genişleme politikaları çerçevesinde İttifak'a son katılan üye oldu.⁵³⁶

4.3.3.2. BİO Üyesi Balkan Ülkeleri: Bosna-Hersek ve Sırbistan

Bosna-Hersek Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etmiş ve bu kararın ardından ülkede Sırlarla çıkan çatışmalarla uluslararası boyutlara taşınan bir kriz ortaya çıkmıştır. Kasım 1995'te imzalanan ve çatışmaları sona erdiren Dayton Anlaşması ile ülke, Boşnak ve Hırvatların oluşturduğu Bosna ve Hersek Federasyonu ile Sırların oluşturduğu Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki üniteden oluşturulmuştur. Bu iki ünite birbirinden hukuki anlamda gerçek bir sınır niteliği olmayan ve uluslararası güç tarafından denetlenen bir hat

⁵³³ Republic of North Macedonia Ministry of Foreign Affairs, "NATO Relations", (Erişim) <https://www.mfa.gov.mk/en/page/7/nato-relations> (02.07.2020)

⁵³⁴ Asiye Şimşek, "Makedonya'nın NATO Üyeliğinin Türkiye ve ABD Desteği Kapsamında Tartışılması",

Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, (2014), s.31.

⁵³⁵ NATO, "Relations with the Republic of North Macedonia", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm (02.07.2020)

⁵³⁶ NATO, "North Macedonia joins NATO as 30th Ally", (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174589.htm (02.07.2020)

ile ayrılmaktadır. Her iki ünite de kendine özgü ekonomik ve siyasi yapılanmaya sahiptir.⁵³⁷

Krizin çözülmesinin ardından Bosna-Hersek, daha demokratik bir yapıya ulaşmak için iç ve dış politikasında temel değişikliklere gitti. Bu demokratikleşme sürecinin bir ayağı da NATO'ya ve AB'ye katılım üzerineydi. Bosna-Hersek 2006 yılında BİO programına katıldı ve Eylül 2008'de Bireysel Ortaklık Eylem Planını sundu.⁵³⁸ İttifak ile olan iş birliğini geliştirmek ve İttifak'a üyelik için gereken misyonlarının tamamlanmasını sağlamak için NATO tarafından Bosna-Hersek için reform programı başlatıldı. NATO böylece Bosna-Hersek'in üyelik çabalarının kolaylaşması için ülkeye destek verdi. Bosna-Hersek 2010 yılında ÜEP için davet aldı.⁵³⁹ Bosna-Hersek'in NATO üyeliği yolunda, 2007 yılında BİO Planlama ve Gözden Geçirme Süreci'ne katılmış, barışı koruma operasyonları, kriz yönetimi ve BİO tatbikatları ile İttifak'ın çokuluslu güçleriyle ortak çalışabilme kabiliyetlerini geliştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Afganistan'da NATO liderliğindeki ISAF'a da katkıda bulunmuş ve yine Afganistan'daki Kararlı Destek Misyonu (RSM) bünyesine destek vermiştir.⁵⁴⁰ İttifak üyeliği için savunma reformlarını geliştirmiş, komşu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yolunda adımlar atmıştır. Tüm bu çabalar İttifak'ın gözünde istikrarlı olarak kabul edilmiştir. Ancak Bosna-Hersek'in daha fazla iyileştirmeye ihtiyacı olduğu da NATO tarafından belirtilmektedir.

NATO üyeliği hedefi olmayan tek Balkan ülkesi Sırbistan'dır. Sırp halkı 1999 yılında Kosova krizi esnasında NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasının doğru olmadığını düşünmüş ve Sırlara ait olan bir toprağın hukuksuz olarak kendilerinden alındığını belirtmişlerdi. 2000 yılında Miloseviç'in iktidardan düşmesiyle Sırbistan ile İttifak arasındaki ilişkiler ivme kazandı. 2003 yılında Sırbistan NATO'nun BİO programı için başvuruda bulundu, Kasım 2006'da BİO üyeliğine davet edildi ve Aralık 2006'da BİO Çerçeve Belgesi'ni imzaladı. 2007 yılında Planlama ve Gözden Geçirme Süreci'ne

⁵³⁷ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.217.

⁵³⁸ Hamza Preljević, "UNsatisfied? The Rocky Path to NATO Membership – Bosnia and Herzegovina: A New Approach in Understanding the Challenges", *Croatian International Relations Review*, Vol:23, No:80, s.39-40.

⁵³⁹ NATO, "Relations with Bosnia and Herzegovina", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm (02.07.2020)

⁵⁴⁰ NATO, agm.

dâhil olan Sırbistan Eylül ayında Sunuş Belgesi'ni İttifak'a takdim etti. Sırbistan'ın, Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlık kararı alması ve bu bağımsızlık kararını tanıyan ülkeler ile ilişkilerinin düzeyini indirme kararı alması üzerine NATO-Sırbistan ilişkileri soğuk bir döneme girdi.⁵⁴¹ Sırp Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Savunma Stratejisi, Kosova'nın bağımsızlık kararını Sırp güvenliği için ana tehdit olarak belirtmiş ve Sırp yönetimi NATO'nun ve BM'nin Kosova'nın bağımsızlığı yönündeki tutumlarını bölgedeki barış ve güvenliğin korunması görevlerinin aksine daha köklü çatışmalara yol açacağını ifade etti. Ayrıca Sırbistan'da yapılan bir anket çalışmasında NATO üyeliği konusunda %12 olumlu, %82 olumsuz oy çıkması da Sırpların İttifak'a karşı tutumlarını göstermekteydi.⁵⁴²

2008 yılında Sırbistan ile NATO arasında Güvenlik Anlaşması imzalandı, bu anlaşma Sırp meclisi tarafından 2011 yılında kabul edildi. Anlaşma Sırbistan'ın BİO programında daha aktif bir rol alması için uygun koşulları hazırladı. Ayrıca, 2008 yılında ilk Bireysel Ortaklık Programı kabul edildi ve bu programa Sırbistan'ın somut katılımı sağlandı. Bunlara ek olarak Sırbistan ile NATO arasında askeri alanda iş birliğinin geliştirilmesi için özel bir öneme sahip olan Planlama ve Gözden Geçirme Süreci başlatıldı.⁵⁴³ Sırbistan, afet yönetimi ve sivil hazırlık konularında yeteneklerini geliştirmek için İttifak'ın Avrupa-Atlantik Afet Müdahale Koordinasyon Merkezi'ne aktif rol almaktadır. Ayrıca, 2017 yılında Sırbistan, İkinci Ulusal Kadın, Barış ve Güvenlik Eylem Planını başlatmış, söz konusu planını NATO'nun Kadın, Barış ve Güvenlik Politikası Eylem Planı ile ilişkilendirdi.⁵⁴⁴

4.3.3.3. NATO, Yunanistan ve Balkanlar

Yunanistan, NATO'nun ilk genişleme dalgasıyla 1952 yılında İttifak'a katılmıştır. Soğuk Savaş döneminin jeopolitik koşulları göz önüne alındığında Yunanistan'ın İttifak'a katılımı NATO'nun güney kanadındaki işlevleri ve rolü açısından son derece

⁵⁴¹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.222.

⁵⁴² Yusuf Fidan, Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Balkan Politikası, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Antalya 2017, s.57.

⁵⁴³ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia, "Participation of the Republic of Serbia in the Partnership for Peace Programme", (Erişim) <http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/security-issues/partnership-for-peace-programme> (03.07.2020)

⁵⁴⁴ NATO, "Relations with Serbia", (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50100.htm (03.07.2020)

önemli olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle de ortaya çıkan yeni koşullar ve güvenlik ortamında Yunanistan'ın İttifak için önemi devam etmiştir. Ülkenin Güneydoğu Avrupa, Balkanlar ve Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu, Orta Doğu'ya ve Kuzey Afrika'ya olan yakınlığı İttifak'a Yunanistan ile olan ortaklığının stratejik açıdan önemini göstermiştir. Ayrıca, Yunanistan'ın NATO politikalarına aktif olarak katılımı, İttifak'ın çıkarlarını destekleyici tutumu ve müttefiki ülkelerle olan ilişkilerindeki rolü de İttifak için olan önemini arttırıcı etkenlerdendir.

Türkiye ile beraber NATO'nun güney kanadını oluşturan Yunanistan'ın İttifak ile ilişkileri uluslararası konjonktürün yapısına ve dönemin koşullarına göre farklılıklar göstermiştir. Yunanistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin seyri de Yunanistan'ın dış politikasını ve buna bağlı olarak NATO ve Batı ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. 1952 yılında İttifak'a katılan Yunanistan Ağustos 1974'te, Türkiye'nin Kıbrıs'a düzenlediği ikinci askerî harekât sonrası ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu yeterli görmeyerek ABD'nin ve Batı'nın kayıtsızlığını protesto etmek amacıyla NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır. Türkiye ve Yunanistan ilişkilerindeki bu gerginlik Yunanistan'ın Batılı devletler ile olan ilişkilerine de yansımıştır. ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu kaldırmasının ardından, Rogers Planı ile Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO askeri kanadına tekrar dönmesi ile ilgili vetosunu kaldırması üzerine, 1980 yılında Yunanistan, NATO'nun askeri kanadına tekrar dönmüştür.⁵⁴⁵

Soğuk Savaş sonrası NATO'nun genişleme politikalarını Yunanistan'ın prensipte desteklediği söylenebilir. Özellikle 1990'lı yıllarda Balkanlarda yaşanan gelişmeler Yunanistan'ın da dış politikasını gözden geçirmesine sebebiyet vermiştir. Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan krizler ve bu krizlerin doğurduğu yeni sınırlar Yunanistan'ın da özel olarak ilgilendiği konular olmuştur. Makedonya'nın bağımsızlık ilanı, öne çıkan "Büyük Arnavutluk" söylemleri ve Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik tutum ve aktif politikaları Yunanistan'a bölgeye yönelik aktif bir dış politika izlemesi gerektiğini göstermiştir. Bosna krizi esnasında Yunanistan, uluslararası toplumun Sırbistan'a karşı uyguladığı ambargoya tam manasıyla uymamış ve Sırbistan'ın savaşı devam ettirmesi yönünde katkı sağlamıştır. Yunanistan'ın Sırplarla olan bu olumlu

⁵⁴⁵ Dionysios Chourchoulis ve Lykourgos Kourkouvelas, "Greek Perceptions of NATO During the Cold War", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol:12, No:4, (2012), s.506-507.

ilişkisinin ardında yatan neden, söz konusu bölgede ortaya çıkabilecek sınır değişikliklerinin kendisini etkileyebileceğini düşünmesi ve tarihsel anlamda Sırplarla olan iyi geçmişıdır. Yunanistan ayrıca, NATO'nun Kosova'ya gerçekleştirdiği müdahaleye de sıcak bakmamış ve müdahalenin uygunsuz olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁶

Bosna-Hersek krizinden sonra dış politikasında değişikliklere giden Yunanistan, Makedonya ve Arnavutluk ile olan sorunlarını çözmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Eylül 1995'te Makedonya ile Geçici Uzlaşı metnini imzalamış, uyguladığı ambargoyu kaldırmıştır. Ancak, Makedonya'nın İttifak'a katılım sürecinde İttifak ile Yunanistan arasında bir problem yaşanmıştır. Yunanistan Makedonya ile yaşadığı "isim sorunu" çerçevesinde Makedonya'nın NATO'ya katılmasını doğru bulmamış ve 2008 yılında gerçekleştirilen Bükreş Zirvesi'nde Makedonya'nın üyeliği ile ilgili karara karşı çıkmış ve veto yetkisini kullanmıştır.⁵⁴⁷ Arnavutluk ile olan sorunlarını da çözme yoluna giden Yunanistan 1997 yılından itibaren Arnavutluk ile çeşitli anlaşmalar imzalamış, Arnavutluk'un AB'ye ve NATO'ya katılma çabalarına destek vermiştir.⁵⁴⁸

2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik kriz sonrası toparlanamayan Yunanistan, savunma bütçesinde bir azalmaya gitmiş ve bu durum NATO ile ilişkilerini etkileyerek İttifak içerisinde Yunanistan'ın rolünün azalmasına yol açmıştır.⁵⁴⁹ Ayrıca Yunan halkı yaşanan ekonomik krizin sorumlusu olarak Batı'yı göstermiş ve Batılı örgütlere karşı Yunan halkında olumsuz bir tutum oluşmuştur. Hatta NATO'nun varlığı ve hala gerekli olup olmadığı tartışmaları esnasında yapılan kamuoyu yoklamalarında İttifak'ın varlığına en düşük destek Yunan halkından gelmiştir. Yunan halkının sadece %48'i NATO'nun varlığını savunmuştur. Bu oran diğer ülkelerle karşılaştırıldığında (Hollanda'da %81) İttifak'ın köklü bir ortaklığa sahip olduğu bir ülke için oldukça düşüktür.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.243.

⁵⁴⁷ Caner Sancaktar, "Makedonya'nın NATO'ya Üyelik Süreci ve Yunanistan'ın İsim Vetosu", *TASAM*, (2008), (Erişim) https://tasam.org/tr-TR/Icerik/100/makedonyanın_natoya_uyelik_sureci_ve_yunanistanin_isim_vetosu%20 (04.07.2020)

⁵⁴⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, s.245.

⁵⁴⁹ Athanasios Ellis, "Greece and NATO are Adjusting Their Relations", (Erişim) <https://www.kathimerini.gr/politics/434070/ellada-kai-nato-anaprosarmozoy-n-tis-scheseis-toys/> (04.07.2020)

⁵⁵⁰ Yusuf Fidan, *agt.*, s.61.

Yunanistan tüm bu değişiklik gösteren ilişkilerine rağmen, İttifak'ın ortak güvenlik ve savunma politikalarına destek vermiş, NATO ve AB arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamış, NATO-BM diyalogunun ve iş birliğinin güçlendirilmesini hedeflemiş ve İttifak'ın güney kanadında Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle daha işlevsel bir ortaklık kurulmasını desteklemiştir. Ek olarak, Yunanistan NATO misyonlarına verdiği destekle ve özellikle Balkan ülkelerinin İttifak ile olan entegrasyonunun sağlanması amacıyla geliştirdiği politikalarla NATO'nun dönüşümüne ve genişlemesine yardımcı olmuştur.⁵⁵¹

4.3.3.4. NATO, Türkiye ve Balkanlar

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde doğudaki toprakları ve Boğazlar üzerindeki Sovyet istekleri ile karşı karşıya kalmıştı. Sovyetler'in bu isteklerini gerçekleştirebilmek için yaptığı ağır baskılar Türkiye'nin güvenliği bakımından endişe duymasına yol açtı. 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanması ve NATO'nun kurulması Türkiye'nin endişelerini daha da arttırdı. Bu antlaşmanın dışında bırakılan Türkiye, Batılı devletler tarafından gözden çıkarıldığını düşünmeye başladı. ABD'nin askeri yardımlarının İttifak kurulduktan sonra Batı Avrupa ülkelerinde de yapılması, Türkiye'nin kendi yardımlarının azalacağını düşünmesine yol açtı. Bu nedenlerle Türkiye, İttifak'a katılım için çaba göstermeye başladı.⁵⁵² Türkiye, güvenlik kaygılarının yanında İttifak'a katılımı Batı ile bütünleşme için istiyordu ve Mayıs 1950'de NATO'ya üyelik için başvurdu. Ancak Türkiye'nin bu başvurusu çok kısa bir değerlendirme sonrasında İttifak tarafından reddedildi. Bu kararın alınmasında çeşitli askeri, ekonomik ve kültürel nedenler olduğu gibi, İttifak üyesi bazı ülkelerin Türkiye üzerindeki farklı amaçlarının olması da büyük bir etkendi. Türkiye'nin İttifak'ın kuruluş aşamasında üye olarak kabul edilmemesin nedenlerinden biri, Doğu Akdeniz savunmasının Kuzey Atlantik haricinde ayrı bir pakt ile düzenlenmek istenmesiydi, Bir diğer neden, Türkiye ile Yunanistan'ın üye olarak kabul edilmesinin İttifak'ın savunma alanını genişleteceği ve bu genişleyen alanın savunulmasından duyulan endişeydi. Son

⁵⁵¹ Ministry of Foreign Affairs of Greece, "Greece in NATO", (Erişim)

<https://www.mfa.gr/brussels/en/permanent-representation-nato/greece-in-nato/> (04.07.2020)

⁵⁵² A. Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:22, Sayı:4, (1967), s.148-149.

olarak, İttifak üyeleri yeni üye alımlarının kendilerine sağlanan yardımları azaltacağını düşünüyorlardı.⁵⁵³

Türkiye İttifak'ın üyelik konusundaki tutumlarını lehine çevirmek için uğraşırken, Kore Savaşı patlak verdi. Türkiye, Kore Savaşı'nda müttefikler yanında savaşa katılması için 4500 askerini Kore'ye gönderdi ve savaş sonunda en fazla kayıp veren ülkeler içerisinde yer aldı. Kore Savaşı komünizmin dünya egemenliği için yürüttüğü ilk kampanya olarak görüldü ve Sovyetler'in Avrupa'da da bu şekilde bir girişimde bulunabilecekleri endişesi Batılı devletleri sardı. Sovyetler'in bu şekilde bir girişiminde ilk hedeflerini Türkiye olacağı açıldı. Türkiye'nin Sovyetler tarafından işgali, NATO'nun geleceğini de tehlikeye düşürecekti. Bunların yanında, Türkiye'nin Kore Savaşı'nda gösterdiği üstün performans Amerikan kamuoyunda Türkiye'nin Sovyetler'e karşı yalnız bırakılmaması gerektiği yönünde görüşlerin ortaya çıkmasını sağladı. 15 Mayıs 1951'de ABD, Türkiye ile Yunanistan'ın İttifak'a katılmalarını önerdi ve 18 Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan resmen NATO üyesi oldular.⁵⁵⁴

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni koşullar ve dinamikler Türkiye'de de yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkarmış ve Türkiye'nin de güvenlik algılamalarında bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'nun bir parçası olan Türkiye'de Soğuk Savaş sonrası dönem istikrarsızlıklarla çevrili bir ortam yaratmıştır. Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalar ve azınlık sorunları, Kafkasya'da ortaya çıkan etnik krizler ve Orta Doğu ülkelerindeki siyasi, askeri ve ekonomik istikrarsızlıklar Türkiye'nin güvenliği için tehdit algılamalarına yol açmıştır. Her ne kadar Sovyet tehdidi ortadan kalkmışsa da yeni tehditler Türkiye'nin savunma ve güvenlik politikalarında değişikliklere gitmesine sebebiyet vermiştir.⁵⁵⁵ Türkiye NATO ile birlikte yer alarak bu yeni güvenlik sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan NATO'nun yeni stratejileri çerçevesi içinde Türkiye'nin önemi de varlığını korumuş, özellikle Avrupa'nın etrafındaki İslam ülkelerindeki politik istikrarın Avrupa güvenliği için önemi, İttifak'ın Türkiye ile ortaklığını daha da genişletmesini sağlamıştır.

⁵⁵³ İlter Turan ve Dilek Barlas, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri.", 21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, Faruk Sönmezoğlu (Ed.), Der Yayınları, s.429.

⁵⁵⁴ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *age.*, ss.548-550.

⁵⁵⁵ Fırat Purtaş, "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askerî İlişkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, (2005), s.17.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ile NATO arasındaki ilişkilerin seyrini etkileyen faktörlerden biri Yugoslavya'nın dağılışı sürecinde Balkanlar'da ortaya çıkan yeni ortam ve İttifak'ın bu bölgedeki politikalarıdır. 1990'lı yıllarda Yugoslavya'daki krizde NATO'nun Balkanlar'a yönelik güç kullanması ve bu durumun birçok devlet tarafından olumsuz bir tutumla karşılanması üzerine İttifak bu konuda kendine destek verecek ve katkı sağlayacak müttefikler aramıştır. Türkiye, Balkanlar'da yürütülen bu operasyonlara katkı sağlayarak İttifak'ın yanında yer alan ülkelerden biri olmuştur. 1993'te Yugoslavya üzerinde uçuşa yasak bölgenin denetlenmesi konusunda Türkiye 18 adet F-16 ile bu görevi üstlenmiştir. Türkiye, Bosna-Hersek'te savaşın sona erdirilmesine yönelik çabalara destek olmuş ve İttifak'ın barış gücü dâhilinde Aralık 1995'te bir Türk Tugayı Bosna-Hersek'te konuşlanmıştır.⁵⁵⁶ Kosova'daki krizin de diplomatik yollarla çözülmesi için çaba gösteren Türkiye, BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde alınan ekonomik yaptırım kararlarına uymuş, NATO tatbikatlarına katılmıştır. Başlarda BM onayı olmadan yapılan NATO müdahalesine karşı gönülsüz olan Türkiye, Sırbistan'ın şiddet eylemlerini arttırmasıyla müdahaleye sıcak bakmış ve müdahaleye ve müdahale sonrasında oluşturulan barış gücü KFOR'a ciddi katkılar sunmuştur. Ayrıca Türkiye, Makedonya krizinde NATO önderliğinde gerçekleştirilen Zorunlu Hasat Operasyonu'na, Kehribar Tilki Operasyonu'na ve Müttefik Uyum Operasyonu'na da personel göndermiştir.⁵⁵⁷

Soğuk Savaş dönemi sonrasında Türkiye ile NATO arasındaki ilişkilerde incelenmesi gereken bir diğer konu da NATO'nun genişleme politikalarında Türkiye'nin tutumudur. Türkiye, NATO'nun genişlemesi çalışmalarına yön ve destek veren ülkelerden biri olmuştur. 1991 yılında gerçekleştirilen Roma Zirvesi'nde ABD'yle birlikte "Avrupa güvenliğinde bütünlük" tezini savunan Türkiye, KAIK'in oluşturulması yönünde görüş beyan etmiştir. 1994 yılında Brüksel Zirvesi ile başlatılan BİO programının da savunucusu olmuş, özellikle Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin BİO'ya katılması konusunda katkıda bulunmuştur. Azerbaycan, Arnavutluk, Romanya, Tacikistan ve Türkmenistan'da oluşturulan NATO Temas Noktalarında çeşitli görevler üstlenen Türkiye, 1998 yılında Ankara'da bir BİO Eğitim Merkezi de kurmuştur.⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ Serhat Güvenç, "NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:45, (2015), s.111.

⁵⁵⁷ Arif Bağbaşıoğlu, age., s.233-234.

⁵⁵⁸ Fırat Purtaş, agm., s.19.

Türkiye, İttifak'ın Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme dalgası olan Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin prensipte üyelik protokollerini imzalamış ve İttifak'a katılımlarını desteklemiştir. Ancak, söz konusu ülkelerin eski Varşova Paktı üyesi olmaları ve Doğu Avrupa'ya doğru sınırlarını genişleten İttifak'ın güney kanadının önemini azaltabileceği ihtimali Türkiye'yi endişeye sevk eden bir durum olmuştur. Yine de Türkiye, İttifak ile ilişkilerinin bozulmaması amacıyla NATO'nun bu ilk genişleme stratejisinin yanında yer almıştır.

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye, Balkanlar'a yönelik aktif bir dış politika izlemiştir. 1990'lı yılların başında Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin ana konuları güvenlik, savunma ve söz konusu bölge ülkelerinin Batı ile bütünleşmesini sağlamak olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye bölgedeki tüm askeri faaliyetlerini NATO ve BM faaliyetlerinin bir parçası niteliğinde gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin Balkanlar'da aktif bir politika izlemesinin nedeni tarihsel arka planın yanı sıra ABD ile olan ilişkilerinin seyridir. ABD ve Türkiye arasındaki iş birliğinin bir sonucu olarak aktif Balkan politikaları gösterilebilir. Türkiye, Balkanlar'da barış ortamının tesisi ve sürdürülebilirliği için barışı destekleme harekâtlarına katılmakla kalmamış, bölgesel iş birliği faaliyetlerine ve bölgenin güncel sorunlarına çözüm arayışına girişmiştir. Türkiye'nin Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü ve Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İş Birliği Süreci gibi girişimlerin gerçekleşmesindeki etkin rolü Balkanlar'da kalıcı barış ve iyi ilişkilere verdiği önemi de göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye, bölgesel ekonomik süreçlerde de üzerine düşeni yapmış, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı ve daha sonra bu paktın yerini alan Bölgesel İş Birliği Konseyi içinde de aktif olarak yer almıştır.⁵⁵⁹ Balkan ülkelerinin İttifak'a üyelikleri konusunda da Türkiye, söz konusu ülkelerin üyeliklerinin gerçekleşmesi gerektiğini savunmuş, özellikle BİO programı çerçevesinde üstlendiği sorumluluklar ile Balkan ülkelerinin hedeflerini gerçekleştirmeleri süreçlerine destek olmuştur.

⁵⁵⁹ Arif Bağbaşıoğlu, *age.*, ss. 232-234.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın arkasında bıraktığı yıkım, Avrupa'nın güç merkezi konumundan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Savaşın ardından ABD ve Sovyetler Birliği dünya politika sahnesine çıkmış ve bu iki güçlü devlet arasında iki kutuplu bir denge sistemi ortaya çıkmıştır. Bu iki kutuplu sistemde, ABD ve Sovyetler Birliği'nin etrafında kümelenen devletler ile Batı ve Doğu Blokları oluşmuş ve bu iki karşıt blok arasında siyasi, ekonomik, ideolojik ve toplumsal görüş ayrılıkları baş göstermiştir. Farklı hedef ve politikalar izleyen bu iki karşıt blok güvenliklerini sağlamlaştırma, etki alanlarını genişletme ve daha fazla güç elde etme amacıyla bir yarış içerisinde girmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı büyük yıkımın ardından devletlerin çaresizliği ve özellikle Almanya'nın durumu Sovyetler'in yayılmacı politikalarını arttırmalarına sebebiyet vermiştir. Bu durum, ABD'nin komünizme ve Sovyet yayılmacılığına karşı kendi ittifakındaki ülkeleri korumak için bazı atılımlar yapmasını gerekli kılmıştır. Bu süreçte, ABD, dış politikasında değişime giderek “çevreleme politikası” ile komünizme karşı savaş açmıştır. İlk olarak, Truman Doktrini ile komünizm tehdidi veya tehlikesi altındaki ülkelere asker yardım yaparak söz konusu ülkelere destek sağlamıştır. Daha sonra, daha güçlü bir Avrupa için Marshall Planı ile Avrupa'nın ekonomik kalkınması yolunda adımlar atmıştır.

Şubat 1948'de gerçekleşen Prag darbesi, Sovyetler'in yayılmacı ve saldırgan politikalarını ilerlettiğini hem ABD'ye, hem de Avrupa'ya göstermiştir. Avrupalı devletler, Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasını ve kalıcı barışın korunmasının ancak kolektif güvenliğinin sağlanması ile başarılabilirliğini anlamıştır. Bunun üzerine Mart 1948'de Brüksel Antlaşması imzalanarak Eylül 1948'de BAB kurulmuştur. Ancak, 20 Haziran 1948'de Sovyetler'in Berlin'i abluka altına alması, Sovyet yayılmacılığının ve saldırgan tutumunun devam edeceğini göstermiştir. Bu durum karşısında Avrupalı devletler, ABD'nin de bu ittifakın içerisinde yer almasının gerekliliğinin farkına varmıştır. ABD, Monroe'den beri izlediği yalnızcılık politikasından vazgeçerek Sovyet yayılmasını durdurmak ve Avrupa'da kalıcı barış ve güvenliği sağlamak için BAB ülkeleri ve Kanada ile görüşmeleri başlatmıştır. 4 Nisan 1949 tarihinde BAB ülkeleri olan İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ile ABD, Kanada, Norveç, Danimarka,

İtalya, Portekiz, ve İzlanda arasında Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur.

Temel görevi, BM ilkeleri çerçevesinde üyelerinin güvenlik ve özgürlüklerini güvence altına almak olan NATO, kuruluşundan itibaren hukukun üstünlüğünü, ortak demokratik değerleri ve insan haklarını temel ilke olarak benimsemiştir. NATO, üyelerinin egemenlik ve bağımsızlıklarını koruyarak, üye ülkelerin görüşme yapmak istediği konularda danışma yapmalarını, gerekli görülen durumlarda askeri veya siyasi kararlar almalarını sağlar. Bu amaçla NATO içerisinde gerekli yapı oluşturulmuştur. İttifak'ın başlıca politika ve karar alma kurumları Kuzey Atlantik Konseyi, Savunma Planlama Komitesi ve Nükleer Planlama Grubu'dur. İttifak'ın sivil örgüt yapısında; NATO Karargâhı, Ulusal Delegasyonlar, Genel Sekreter ve Basın Bürosu vardır. İttifak'ın askeri örgüt yapısında ise, Askeri Komite, Stratejik Komutanlıklar ve Uluslararası Askeri Karargâh bulunur.

NATO, Soğuk Savaş dönemi boyunca koruma ve caydırıcılık görevini üstlenerek Sovyetlere karşı dengeli bir politika izlemiştir. Aynı zamanda, Sovyet politikalarından doğan uyuşmazlıkların barışçıl çözümü için yeni politikalar geliştirmiştir. NATO, Avrupa'da kalıcı barış ve güvenliğin sağlanması, ABD ile Avrupa arasındaki uyum ile ABD'nin askeri ve siyasi varlığının devamının sağlanması, nükleer silahların İttifak üyeleri arasında yayılmasının engellenmesi, Avrupa'nın kalkınmasına yardımcı olunması ve Almanya'nın mevcut durumunun herhangi bir istikrarsızlığa sebep vermeyecek durumda kalması gibi işlevleri de yerine getirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda NATO, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler ile ilişkilerinin seyrine ve yaşanan büyük çaplı değişikliklere bağlı olarak farklı stratejiler izlemiştir.

İttifak'ın kuruluş yıllarında izlediği strateji saldırganlığı caydırmak üzerine oluşturulmuştur. Bu amaç çerçevesinde caydırıcılık başarılı olmaz ise saldırıya geçileceği öngörülmüştür. Ancak Haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşı ve savaş esnasında Sovyetler'in tutumu Avrupa'da da benzer nitelikte bir Sovyet saldırısının gerçekleşebileceği ihtimallerini gün yüzüne çıkarmıştır. Mevcut NATO askeri kuvvet yapısının böyle bir saldırı karşısında yeterli olmadığını düşünen müttefik devletler yeni bir stratejik planlamanın yapılmasının gerekliliğini savunmuştur. Lizbon Zirvesi'ne açıklanan yeni strateji ile İttifak'ın konvansiyonel kuvvetlerinin öne çıkarılması ve

böylelikle Sovyetler ile bir denge sağlanması kabul edilmiştir. Ancak beklenen Sovyet saldırısı gerçekleşmeyince, İttifak üyeleri askeri kalkınmanın yerine ekonomik kalkınmanın üst seviyeye çıkarılması konusunu ele almışlardır. Lizbon Zirvesi'nde alınan kararların uygulanmasının güç olması ABD'yi farklı stratejiler geliştirmeye yöneltmiş ve Yeni Bakış olarak bilinen yeni stratejik rapor açıklanmıştır. Topyekûn Karşılık Stratejisi olarak temellenen yeni strateji, İttifak üyelerine karşı yapılacak herhangi bir saldırıya, NATO'nun nükleer silahlarla cevap vereceği, böylelikle Sovyetlerin nükleer silahlara sahip olmamasından ötürü bir caydırıcılık işlevi göreceği yönünde olmuştur. Ancak Sovyetler'in Ekim 1957'de Sputnik'i uzaya göndermeleri ile ABD topraklarının tehlikeye girmesi bu stratejinin de sonunu getirmiştir. Sovyetler'in bu büyük çaplı girişimi NATO stratejisinin caydırıcılık yönü üzerinden sorgulanmasına neden olmuştur. Sputnik'in ardından, Ekim 1963'te ortaya çıkan Küba Krizi İttifak'ın stratejilerinin sorgulanmasına ve nükleer savaş ihtimali açısından büyük bir kaosa sebebiyet vermiştir. Krizin atlatılması iki blok açısından da önemli sonuçlar doğurmuş; Batı'da "yumuşama", Doğu'da "barış içinde bir arada yaşama" politikaları uygulanmaya başlamıştır. Yeni dönemde, NATO'nun yeni bir strateji geliştirmesi gerektiği düşünülerek Harmel Raporu'nun etkisiyle Esnek Karşılık Stratejisi'ne geçilmiştir. Esnek Karşılık Stratejisi'nde amaç; üye ülkelere gerçekleştirilecek bir saldırıya cevap verilmesi durumunda saldırının niteliğinin önemi olmuştur. Söz konusu saldırı karşısında kademeli bir cevabı öngören yeni strateji, nükleer silahlara en son başvurulmasını içerdiği için tepkiyle karşılanmış, bu tepkiler ABD'nin Avrupa'yı önemsemediği düşünceleriyle Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından ayrılmasına kadar genişlemiştir. Ancak Esnek Karşılık Stratejisi, Soğuk Savaş dönemi bitene kadar İttifak'ın ana stratejisi olmaya devam etmiştir.

Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri uluslararası sistemin değişimine neden olmuştur. Kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası terörizm, etnik ve bölgesel çatışmalar, organize suçlarda artış, uluslararası göçler, toplumsal ve çevresel tehditler güvenlik kavramının değişmesine sebebiyet vermiştir. Küreselleşmenin de etkisiyle dönüşen güvenlik kavramı ile yeni bir güvenlik ortamı oluşmuş ve NATO'da bu yeni güvenlik ortamına uyum sağlayabilmek için bir dönüşüm hareketi başlatmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi NATO açısından "tamam mı, devam mı?" sorusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. NATO'nun kuruluş amacındaki ana tehdidin ortadan kalkması, NATO'nun işlevinin bittiğini düşünen tartışmaları açığa

çıkarmıştır. Ancak NATO, yeni güvenlik ortamına uyum sağlayarak varlığını devam ettirme yoluna gitmiştir.

NATO'nun dönüşümü siyasi ve askeri alanlarda yaşanmıştır. Siyasi dönüşümün temeli; yeni ortaklıklar kurma, iş birliğini geliştirme, alandışılık anlayışını değiştirme ve İttifak'a yeni üyelerin kabulü ile genişleme faaliyetleri olmuştur. Bu amaçla, "ortaklıklar yoluyla güvenlik" anlayışı üzerine yoğunlaşmış, bu anlayış ile NATO, İttifak'a üye olmak isteyen ülkelere rehberlik etmek, gerekli reformların gerçekleşmesi için yardımcı olmak ve söz konusu ülkelerle iş birliğini geliştirmek amacı taşımıştır. Ayrıca İttifak, alandışılık anlayışını değiştirerek barışı koruma ve kriz yönetimi gibi yeni görevler üstlenmiş, görev alanı tanımını coğrafi algılamalardan soyutlamıştır. İttifak'ın askeri dönüşümünün temeli ise; silahlı kuvvetlerinin ve komuta yapısının modernizasyonu, savunma yeteneklerinin geliştirilmesi, askeri doktrin değişiklikleri ve mali yapıdaki düzenlemeler olmuştur. NATO yeni kuvvet ve komuta yapısıyla hızlı konuşlanabilen, güvenilirliği ve etkililiği arttırılmış, koordineli olarak çalışabilen bir yapı hedeflemiştir. Ayrıca askeri karargâh sayısı azaltılarak personel yapısı düzenlenmiş ve böylece en kısa sürede, en etkin şekilde karar alabilmeyi mümkün kılmaya çalışmıştır.

NATO'nun siyasi ve askeri dönüşümü gerçekleştirilen NATO zirveleri ile gerçekleştirilmiştir. NATO zirveleri, İttifak'ın yeni politikalar üretmesine, yeni stratejiler geliştirmesine, üye ülkeler ile üye olmayan ülkeler arasında işbirliğini gerçekleştirmeye, yeni üyeleri İttifak'a davet etmeye yardımcı olmuştur. Bu zirvelerde alınan kararlar doğrultusunda İttifak'ın stratejik konseptleri geliştirilmiş ve bu stratejiler uygulanmaya başlamıştır. Londra Zirvesi, İttifak'ın Soğuk Savaş sonrasındaki dönüşümüne yön vermiş, Roma Zirvesi bu dönüşümün bir üst seviyeye çıkmasını, Washington Zirvesi ve bu zirvede ele alınan yeni stratejik konsept ise İttifak'ı 21. yüzyıla hazırlayacak kararların alınmasını sağlamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında gerçekleşen Prag Zirvesi, İttifak'ın gerekliliğini vurgulayan ve dönüşüm hareketini başlatan zirve olmuştur. Zirvede İttifak'ın dönüşümünün unsurları belirlenmiş, askeri dönüşümün gereklilikleri ortaya konmuş ve yeni tehditlerin önlenmesi için gerekli koşullar üzerine çalışmalar başlatılmıştır. Prag Zirvesi sonrasında 2010 yılına kadar herhangi bir stratejik konsept değişikliği olmamıştır. Fakat İttifak'ın gelecekteki yapılanması ile ilgili 2009 yılında Çoklu Gelecekler Projesi adıyla bir çalışma yapılmış ve dört farklı senaryo üzerinden NATO'nun gelecek misyonu tartışılmıştır. 2010 yılı Lizbon Zirvesi ile yeni stratejik konsept kabul edilmiş, farklı

güvenlik boyutları ve bu güvenlik boyutlarının anlaşılmasında ve korunmasında İttifak'ın artan rolüne işaret edilmiştir.

İttifak'ın Soğuk Savaş sonrası başlattığı dönüşüm hareketinin önemli bir parçası da genişleme faaliyetleri olmuştur. İttifak'ın genişlemesine yönelik ortaya çıkan tartışmalar, bu genişleme faaliyetlerinin gecikmesine yol açmıştır. Genişleme faaliyetlerinin kapsamına, niteliğine ve türüne yöneltilen eleştiriler; genişlemeye karşı çıkanlar ve genişlemeyi savunanlar arasında bir ayrımaya yol açmıştır. Ancak hem bölgesel, hem de uluslararası alanlarda ortaya çıkan yeni riskler ve tehditler İttifak'ın genişleme isteğini arttırmış ve NATO sınırlarını ve sorumlu olduğu bölgeleri coğrafi anlamda genişletme yoluna gitmiştir. İttifak bu genişleme faaliyetlerini kurumsal bir temele dayandırmak için çeşitli mekanizmalar kurmuştur. Bu amaçla kurulan KAIK, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin İttifak ile ilişkilerinin ve daha uyumlu politikaların geliştirilmesi amacını taşımıştır. BİO Programı ise, Avrupa'nın tamamında güvenlik ve istikrarı geliştirmek, İttifak ile üye olmayan devletler arasında ikili ilişkileri genişletmek amacını taşımıştır. Bir anlamda BİO, NATO'nun genişleme faaliyetlerinin kurumsal dayanağı haline gelmiştir. Bu kurumsal mekanizmaların yanında, İttifak'ın Soğuk Savaş sonrası genişleme faaliyetlerine yönelik olarak, İttifak'a üye olmak isteyen ülkelerin bu üyeliğe hazırlanış süreçlerine yardımcı olmak ve rehberlik etmek için ÜEP adıyla bir faaliyet planı oluşturulmuştur. ÜEP İttifak üyeliği açısından garanti vermese de, İttifak'a üye olmak isteyen ülkelerin yıllık ulusal programlarını İttifak'a sunma, söz konusu ülkelerin kaydettiği gelişimleri değerlendirme ve gerekli görülen durumlarda danışma yapabilmelerini sağlama gibi ilkelere sahip olduğu için NATO'nun genişleme faaliyetlerinde önemli bir yer edinmiştir.

İttifak'ın Soğuk Savaşın bitişiyle başlattığı genişleme faaliyetlerinde Rusya ile olan ilişkileri de önemli bir yer tutmaktadır. Rusya İttifak'ın genişlemesine karşı çıkmış, bu genişlemenin kendisini “çevreleme” anlamına geleceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, 1999 yılında gerçekleştirilen ilk genişleme dalgası, Rusya'nın endişelerini arttırmıştır. Bu durum DOK'un çalışmalarının sonlanmasına ve gerginliğin artmasına neden olmuştur. İttifak'ın 2004 yılında gerçekleştirdiği en büyük genişleme hareketi gerçekleşince ve 2008 yılında Ukrayna ve Gürcistan'ın üyelikleri konusunda olumlu kararlar verilince bu gerginlik daha da büyümüştür. Rusya'nın bu durum karşısında Gürcistan ile savaş başlatması, NATO'nun bir anlamda geri adım atarak Ukrayna ve Gürcistan'ı ÜEP'ye

dâhil etmemesine yol açmıştır. Ukrayna krizinin ortaya çıkmasıyla NATO'nun Rusya ve Ukrayna ile olan ilişkileri farklı bir boyuta sürüklenmiştir. NATO ve Rusya arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin NATO faaliyetlerine yansımaları değişkenlik göstermeye devam etmektedir.

NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki dönüşümünün ve bu dönüşümün getirdiği yeni strateji ve politikaların ilk uygulama örnekleri Balkanlar'da yaşanmıştır. NATO'nun Balkanlar'a yönelik politikası, ABD ve Batı Bloku'nun söz konusu bölgeye yönelik çıkarları ve bu çıkarları için yönettikleri politikalarla paralel olarak ilerlemiştir. Soğuk Savaş sonrasında İttifak'ın üzerinde önemle durduğu konulardan biri "ortaklıklar" olmuştur. Bu amaçla NATO, Balkan ülkeleriyle de ortaklıkların ve iş birliğinin artırılması için bir dizi program geliştirmiştir. Mayıs 1997'de KAIK'in yerini alan AAOK, ortak bir Avrupa-Atlantik güvenlik kültürünün gelişmesi için çalışmıştır. AAOK ve BİO ile NATO, Balkan ülkelerinin İttifak ile arasındaki ilişkilerinin geliştirilmesini hedeflemiştir. Ayrıca, Balkanlar'da bölgesel iş birliği için Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü kurulmuş, bölge ülkelerinin İttifak'a üye olmaları durumunda, İttifak'a uyum süreçlerinde etkili olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. İttifak, Güneydoğu Avrupa Girişimi ile de Balkanlar'da kriz yönetimi ve savunmanın planlanması konusunda danışmalar yapılabilmesinin önünü açmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında dönüşüm geçiren NATO, alandışılık kavramını değiştirerek görev alanının coğrafi olarak genişlemesi ve görev alanının dışına da askeri güç gönderebilmesi konularında düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda İttifak, Balkanlar'da ortaya çıkan krizlere müdahale etmiştir. Bosna'da ortaya çıkan kriz, BM'nin ABD ve Avrupa devletlerinden destek alamaması üzerine büyümüş ve çatışmalar giderek katliamlara yol açmıştır. Bölgede barışın kurulabilmesi için yapılan BM düzenlemelerinin ve planlarının başarılı olamaması ve çatışmaların daha da artması üzerine NATO, Güvenlik Konseyi'nden aldığı yetki ile söz konusu bölgeye müdahale etmiştir. Müdahalenin ardından imzalanan Dayton Barış Antlaşması sonrasında İttifak, bölgede güvenli bir ortam oluşması için IFOR ve SFOR ile barışı uygulama ve dengeleme rollerini üstlenmiştir. Bosna'da ortaya çıkan krizde BM'nin etkisizliği, ABD'nin ve dolayısıyla NATO'nun müdahalesini gerektirmiştir. Bosna müdahalesi NATO'nun ilk alandışı operasyonu olmuştur. Bosna'da yaşanan krizin ardından benzer bir kriz de Kosova'da ortaya çıkmıştır. BM'nin yaptığı ateşkes çağrılarına rağmen çatışmalar kesilmemiştir,

gerçekleştirilen barış görüşmelerinden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine NATO, Kosova’da yaşanan insanlık krizini önlemek amacıyla aldığı tek taraflı kararı ile krize müdahale etmiştir. NATO’nun başlattığı hareket sonrasında barış için ateşkes kabul edilmiş ve bölgede güvenlik ortamını oluşturarak düzeni sağlamak için NATO komutasında KFOR görevlendirilmiştir. İttifak’ın Kosova’ya yaptığı müdahale hukuki açıdan tartışmalara yol açmıştır. NATO’nun aldığı tek taraflı bir kararla, yetkisiz olarak gerçekleştirdiği harekât BM’nin kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Ancak NATO, yaptığı harekâtı “insani müdahale” çerçevesinde gerçekleştirdiğini açıklamış ve insan hakları ihlallerini durdurmaya yönelik bir amaç taşıdığını ifade etmiştir. Ayrıca bölgede barış ve güvenliğin sağlanmasının gerekliliğini de amaçlarına eklemiştir. Fakat müdahalenin süresi ve müdahale esnasındaki sivil kayıpların varlığı NATO’nun bu amacının sorgulanmasına sebep olmuştur. Bosna ve Kosova’dan sonra bir diğer NATO müdahalesi Makedonya’da gerçekleşmiştir. Makedonya’da artan çatışmaların üzerine Makedonya devletinin isteği ile NATO olaylara dahil olmuştur. İttifak’ın girişimleri ile imzalanan Ohri Çerçeve Antlaşması ile Makedonya’nın temel sorunlarına çözüm getirilmiştir. Antlaşma sonrasında NATO, çatışmaların önlenmesi, silahsızlandırma ve antlaşma yükümlülüklerinin uygulanabilmesi ve denetlenmesi için bölgeye barış gücü operasyonları başlatmıştır.

NATO’nun Soğuk Savaş sonrası genişleme politikasından Balkan ülkeleri de yararlanmıştır. İttifak’ın genişleme politikası çerçevesinde Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Hırvatistan, Arnavutluk, Karadağ ve Makedonya NATO bünyesine katılmıştır. Ayrıca, Bosna-Hersek ve Sırbistan da BİÖ üyesi ülkelerdir. Soğuk Savaş sonrasında söz konusu ülkelerin İttifak’a dâhil olmak istemelerinin altında yatan neden, siyasi ve ekonomik olarak güçlenmek ve Avrupa-Atlantik güvenlik ortamına girmek istemeleri olmuştur. İttifak ise; dönüşüm politikaları çerçevesinde, Balkanlar’ın gerek siyasi ve askeri, gerekse stratejik önemini ele alarak söz konusu bölge ülkelerinin üyelikleri konusunda istekli davranmıştır. NATO üyesi olmak için Balkan ülkelerinin bazı dış politika sorunlarına çözüm üretmeleri ve çeşitli reformlarla ülkelerini İttifak ile uyum içerisine getirmeleri istenmiştir. Bu bağlamda; Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan ile olan dış politika sorunlarını çözmüş, İttifak ile uyum için askeri profesyonelliğini artırma yoluna gitmiştir. Romanya, Macaristan ile yaşadığı Transilvanya sorununu ve Ukrayna ile olan sınır anlaşmazlıklarını; Slovenya ve Hırvatistan, komşularıyla yaşadıkları sınır

problemlerini çözmeye yoluna gitmişlerdir. Arnavutluk, üyelik yolunda gerçekleştirdiği barışı koruma girişimleri, İttifak operasyonlarına verdiği destek ve Yunanistan ile var olan sorunlarını çözmeye girişimleri ile NATO üyesi olmuştur. Karadağ, kuvvet yapısında ve savunma anlayışında reformlar gerçekleştirmiş; Makedonya, Yunanistan ile olan isim sorunu çıkmazını çözmüş ve İttifak üyesi konumuna gelmişlerdir.

Balkan ülkelerinin İttifak'a üye olmaları, İttifak açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. NATO; Karadeniz, Ukrayna ve Gürcistan'a yönelik politikalarını ve Hazar Bölgesi enerji güvenliği yönündeki çalışmalarını destekleyecek yeni ortaklıklar kurmuştur. Ayrıca, söz konusu ülkelerin İttifak komutasındaki operasyonlara katılımı, barışı koruma ve kriz yönetimi konusundaki başarıları, Avrupa-Atlantik güvenlik ortamının sürdürülebilirliğini desteklemeleri de İttifak için önemli iş birliği alanları olmuştur. Balkan ülkeleri açısından düşündüğümüzde ise, NATO'ya üyelik; güvenlik risk ve tehditlerini uzaklaştırabilecek olması, siyasi ve ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek olması, üyelik için gerçekleştirilen reformlar ile hem dış politika sorunlarının çözüme kavuşması, hem de savunma alanında ve askeri alanda modernizasyon sağlanması, Avrupa ile bütünleşmenin gerçekleşmesi ve AB ile ortaklıkların önünün açılması açılarından avantajlı olmuştur.

Sonuç olarak, bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş döneminde üyelerinin güvenlikleri ile özgürlüklerini güvence altına almak için kurulan NATO'nun, Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen uluslararası konjonktüre bağlı olarak geçirdiği dönüşüm ve genişleme hareketini açıklamak ve İttifak'ın geçirdiği bu dönüşümün Balkanlar üzerindeki etkilerini değerlendirmek olmuştur. Bu çerçevede, çalışmanın hipotezini, bu dönüşüm ve genişleme hareketlerinin Balkanlar bölgesi ve Balkan devletleri üzerindeki etkisinin yadsınamaz derecede derin olduğu konusu oluşturmuştur. NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar'da gerçekleştirdiği faaliyetler ve bölgesel iş birliği çabaları, barışı koruma ve kriz yönetimi alanlarındaki etkin çabası, gerçekleştirdiği müdahaleler sonucunda güvenliği tesis etmedeki başarısı, Balkan devletlerini bünyesine katarak genişlemesi ve bu genişlemenin hem İttifak, hem de söz konusu ülkelerin gelişmişliği ve bütünlüğü açısından önem arz etmesi, kurulan ortaklık ve iş birliği alanlarıyla ana amaçlarından olan Avrupa-Atlantik güvenlik ortamının tesisini sağlaması çalışmanın hipotezinin doğruluğunu göstermektedir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası geçirdiği dönüşümün etkileri Balkanlar üzerinde derin olarak hissedilmiştir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Zeynep Selin, “Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO’nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.1, (2015), ss.113-131.
- AĞIR, Bülent Sarper, “Etnik Çatışmaların Yayılması ve Bölgesel Güvenliğe Etkileri: Kosova Örneği”, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S.1, (Nisan 2014), ss.2-28.
- AĞIR, Bülent Sarper, “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, *Güvenlik Stratejileri*, C.11, S.22, (Ekim 2015), ss.97-131.
- AKIN, Fetullah, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yenidünya Düzeni ve Türkiye”, *İş ve Hayat*, C.3, S.5, (Haziran 2017), ss.119-134.
- AKSU, Muharrem ve TURHAN, Faruk, “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C.4, S.2, (2012), ss.69-80.
- AKTAŞ, Altan, “Güvenlikleştirme Yaklaşımı ve Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Anlayışındaki Dönüşümü”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.2, (2011), ss.7-47.
- AKTÜRK, Şener, “NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO’nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti”, *Uluslararası İlişkiler*, C.9, S.34 (Yaz 2012), ss. 73-97
- ALP, İlker, “1990’larda Yugoslavya ve Bosna Hersek”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, (2011), ss.1-50.
- ALP, İlker, “Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995)”, *Avrasya Etüdleri*, C.52, S.2, (2017), ss.127-171.
- ANDRONICEANU, Armenia, “A Managerial Approach to Romania's Security Strategy with NATO”, *Journal of Security and Sustainability Issues*, V:8, N:3, ss.423-433.
- ARMAOĞLU, Fahir, “Barış İçinde Birarada Yaşama’nın Sovyet Yorumu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.27, S.3, (1972), s.283-314.

- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 25. Baskı, Kronik Kitap, Ankara 2019.
- ASMUS, Ronald D., KUGLER, Richard L. ve LARRABEE, F. Stephen, "Building a New NATO", *Foreign Affairs*, V:72, N:4, (September-October 1993), ss.28-40.
- ATANASIU, Mirela, "NATO Transformation-Concepts and Initiatives on the Temporal Axis", *Strategic Impact*, N:4, (2013), ss.18-24.
- ATEŞ, Toktamış, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.44, S.1-4, (Ekim 2011), ss.81-104.
- AYDEMİR, Emrah, "NATO Operasyonları ve Kamu Diplomasisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.2, (Haziran 2018), ss. 1406-1422.
- BAĞBAŞLIOĞLU, Arif, "NATO'nun Alan Dışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukuku'na Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Hukukta Güncel Gelişmeler*, Murat Saraçlı (Ed.), Bing Bang, Ankara 2012, ss.181-210.
- BAĞBAŞLIOĞLU, Arif, "Güncelliğini Yitirmeyen Bir Sorun Olan Yük Paylaşımına Yeni Bir Çözüm Arayışı: Akıllı Savunma ve NATO", *Akademik Bakış*, C.10, S.19, (Kış 2016), ss.209-225.
- BAĞBAŞLIOĞLU, Arif, *NATO'nun Dönüşümünün Balkanlar Yansımaları*, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018.
- BAKAN, Selahaddin ve ŞAHİN Sonay, "Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler", *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, V.4, N.2, (2018), ss.135-152.
- BARLOW, Keith A., *Massive Retaliation*, National Technical Information Service, Pennsylvania 1972, (Erişim) <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/764412.pdf> (08.04.2020)
- BAYAR, Fırat, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S.32, (2008), ss.25-34.
- BAYLIS, John, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, C.5, S.18, (Yaz 2008), ss.69-85.
- BBC, "Russia Urges Montenegro to Hold Referendum on NATO" (Erişim) <https://www.bbc.com/news/world-europe-35111009> (21.06.2020)
- BEBLER, Anton, "Slovenia and the Second Round of NATO Enlargement", *European Security*, V:9, N:1, (Spring 2000), ss.105-112.

- BERNSTEIN, Barton J., “Understanding Decisionmaking, U.S. Foreign Policy, and the Cuban Missile Crisis”, *International Security*, V:25, N:1, (Summer 2000), ss.134-164.
- BİLGİLİ, Feride Fatma, *Geçmişten Günümüze NATO*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008.
- BİRDİŞLİ, Fikret, “Birleşmiş Milletler (BM)’in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.11, (İlkbahar 2010), ss.172-182.
- Bulgaristan Radyosu, “Bulgaristan AB ve NATO’da Güvenilir Bir Ortak” (Erişim), <http://bnr.bg/tr/post/100179184/bulgaristan-ab-ve-natoda-gvenilir-bir-ortak> (17.06.2020)
- BUZAN, Barry, WAEVER, Ole, WILDE, Jaap De, *A New Framework for Analysis*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 1997.
- CAŞIN, Mesut Hakkı; “Transforming NATO Security Strategies and Alliance’s New Role”, 9-12 March NATO Conference, Antalya 2000.
- CAVES, John P. ve CARUS, W. Seth, *The Future of Weapons of Mass Destruction: Their Nature and Role in 2030*, National Defense University, Washington 2014.
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Albania”, (Erişim) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (29.06.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Bosnia and Herzegovina”, (Erişim) <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/bk.html> (02.07.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Bulgaria”, (Erişim) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html> (12.06.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Croatia”, (Erişim) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hr.html> (24.06.2020)

- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Greece”, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/gr.html> (03.07.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Languages”, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/402.html>
 (10.06.2020)
- Central Intelligence Agency, The World Factbook: Montenegro, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html>
 (30.06.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: North Macedonia”, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/mk.html> (01.07.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Religions”, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/401.html>
 (10.06.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Romania”, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html>
 (18.06.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Serbia”, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ri.html> (02.07.2020)
- Central Intelligence Agency, “The World Factbook: Slovenia”, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/si.html>
 (24.06.2020)
- Central Intelligence Agency, “Winston Churchill Speech – Iron Curtain”, (Erişim)
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1946-03-05.pdf> (06.04.2020)
- CEYLAN, şule şahin, “Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.10, (Güz 2006), ss.233-252.
- “Charter of the United Nations”, (Erişim)
<https://legal.un.org/reperory/art51.shtml> (11.05.2020)

- CHOURCHOULIS, Dionysios ve KOURKOUVELAS, Lykourgos, “Greek Perceptions of NATO During the Cold War”, *Southeast European and Black Sea Studies*, V:12, N:4, (2012), ss.497-514.
- ÇAKIRCA, Burak, “Uluslararası Hukukun Eksik Uygulanışına Bir Örnek: Bosna-Hersek’te Uluslararası Hukukun Müdahaleleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, (2020), ss.561-596.
- ÇAKMAK, Haydar, *Avrupa Güvenliği: NATO-AGİT-AGSP*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- ÇOLAKOĞLU, Elif, “NATO’nun Çevreye İlişkin Rolü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.33, (Ağustos 2012), ss.101-112.
- DAĞCI, Gül Tuba ve ŞİMŞEK, Asiye, “Makedonya ile Yunanistan Arasındaki ‘İsim Sorununda Rol Oynayan Temel Parametrelerin Analizi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.10, (2015), ss.175-200.
- Dascalu, “Romania’s Road to NATO: A Necessary Process that has Implied Doctrinal, Structural and Social Issues”, (Erişim)
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a506985.pdf> (21.06.2020)
- DEDEOĞLU, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, 4. Baskı, Farklı Yayınevi, İstanbul 2016.
- DEMİR, Sertif, “Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.6, S.11, (2010), ss.27-52.
- DEMİR, Sertif, “21. Yüzyılda Barış ve Güvenliğin Tesisinde NATO’nun Rolü”, *Akademik Bakış*, C.9, S.18, (Yaz 2016), ss.235-252.
- DEMİRAY, Muhittin, “Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Stratejileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.11, S.2, (Haziran 2006), ss.247-271.
- DEMİRAY, Muhittin ve İŞCAN, İsmail Hakkı, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, (Ağustos 2008), ss.141-170.
- DEMİRCİOĞLU, Fatih, “Makedonya Cumhuriyeti’nde Barış ve Güvenlik Meseleleri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.1, (2019), ss.201-246.

- DEMİRTÜRK DEMİRDÖĞEN, Ülkü, “Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Yeni Stratejisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası: Cumhuriyetin 70’inci Yılı Armağanı*, C.46, (1993), ss.155-162.
- DENK, Erdem, “Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.66, S.3, (2011), ss.93-136.
- Department of Public Information, United Nations , “Former Yugoslavia – UNPROFOR”, (September 1996), (Erişim)
https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unprof_b.htm (11.06.2020)
- DERİN, Murat, “Kuzey Makedonya’da İsim Tartışmaları ve Prespa Anlaşması”, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.8, (2019), ss.239-260.
- DİNÇKOL, Abdullah, “Türkiye’de Organize Suçluluk ve Sosyoekonomik Yapı”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, S.1, (2002), ss.99-126.
- DOĞAN, Naci, “Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, NATO’nun Rolü ve Türkiye’nin Stratejik Konumu”, *Manas Journals*, C.5, S.10, 2004, ss.25-41.
- DOĞAN, Nejat, “NATO’nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.60, S.3, (Mart 2005), ss.69-108.
- DÖNMEZ, Suat, *Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.
- DUDLEY, Danijela, “The Price of European Integration: Montenegro’s NATO Membership on the Path of EU Accession”, *Mediterranean Quarterly*, V:28, N:4, (2017), ss.14-31.
- DURMAZ, Mustafa, “Makedonya Sorunu ve Yunanistan’ın İsim Uyuşmazlığı”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, S.3, (2015), ss.59-68.
- ELLIS, Athanasios, “Greece and NATO are Adjusting Their Relations”, (Erişim)
<https://www.kathimerini.gr/politics/434070/ellada-kai-nato-anaprosarmozoyntis-scheseis-toys/> (04.07.2020)
- ELMAS, M. Salih, *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik*, 1. Baskı, USAK, Ankara 2013.

- Encyclopedia Britannica, “Balkans”, (Erişim) <https://www.britannica.com/place/Balkans> (10.06.2020)
- EREKER, Fulya Aksu, “NATO’nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, S.23, (Ekim 2019), ss.1-9.
- ERGİL, Doğu, “Uluslararası Terörizm”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.47, S.3, (1992), ss.139-143.
- ERHAN, Çağrı, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.51, S.1, (Ocak 1996), ss.275-288.
- ERHAN, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss.522-575.
- ERHAN, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss.681-715.
- ERHAN, Çağrı, “Kore Savaşı”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss.547.
- ERHAN, Çağrı, “NATO’da Alandışılık Sorunu”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss.567.
- ERHAN, Çağrı, “NATO’nun Kuruluşu ve Genişlemesi”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss.543.
- ERHAN, Çağrı, “NATO Organları”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss.544.
- ERHAN, Çağrı, “NATO Stratejileri ve Türkiye”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss.570-571.
- ERKAN, Süleyman, “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Ortam”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı:17, (2016), ss.41-64.

- ERTİN, Gaye, “Bulgaristan’ın Nüfus Özellikleri (Geçmişten- Günümüze)”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.27, (2015), ss.129-146.
- ERTUĞRUL, Sevil, “Uluslararası Çatışma Çözümü ve Birleşmiş Milletler Bosna Hersek Sınavı”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.0, S.20, (2011), ss.131-160.
- ERTUĞRUL, Sevil, *Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Çözüm Önerileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- FİDAN, Yusuf, *Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Balkan Politikası*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2017.
- FURNISS, JR, Edgar S., “De Gaulle's France and NATO: An Interpretation”, *International Organization*, V:15, N:3, (Summer 1961), ss.349-365.
- GADDİS, John Lewis, “Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?”, *Foreign Affairs*, V.52, N.2, (January 1974), ss.386-402.
- GELLNER, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2008.
- “George Kennan's Long Telegram”, 22.02.1946, (Erişim) <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf> (15.05.2020)
- GİBLER, Douglas M. Ve SEWELL, Jamil A., “External Threat and Democracy: The Role of NATO Revisited”, *Journal of Peace Research*, V:43, N:4, (2006), ss.413-431.
- GLASS, Andrew, “Bernard Baruch coins term 'Cold War,' April 16, 1947”, (16.04.2010), (Erişim) <https://www.politico.com/story/2010/04/bernard-baruch-coins-term-cold-war-april-16-1947-035862> (11.03.2020)
- GOW, James, “Slovenia, NATO, and the EU: From Rejection to Responsibility”, *Slovene Studies*, V:25, N:1-2, ss.81-93.
- GÖKPINAR, Mahmut, “Sosyal ve Kriminal Boyutları ile Organize Suç”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.60, (2005), ss.214-234.
- GÜL, Murat, “Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.10, S.1, (2015), ss.247-265.
- GÜLGEZEN, Gönül, “İnsani Müdahale ve Kosova Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:12, (2020), ss.139-170.

- GÜLMEZ, Nurettin ve TAHANCI, Bülent, “Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.14, S.28, (Haziran 2014), ss.199-226.
- GÜLYÜZ, Yasin, *Aşırı Sağ Partilerin Yükselişinde Yabancı ve Göçmen Tartışmalarının Etkisi ve Analizi: Jobbik Partisi, İsviçre Halk Partisi ve Avusturya Özgürlük Partisi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2019.
- GÜRKAYNAK, Muharrem, *Avrupa’da Savunma ve Güvenlik*, 1. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, İstanbul 2004.
- GÜRKAYNAK, Muharrem, “Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, (Ocak-Temmuz 2005), ss.7-27.
- GÜRKAYNAK, Muharrem ve YALÇINER, Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, C.6, S.23, (Güz 2009), ss.73-92.
- GÜVENÇ, Serhat., “NATO’nun Evrimi ve Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C.12, S.45, (2015), ss.101-119.
- HAASS, Richard N., “Fatal Distraction: Bill Clinton's Foreign Policy”, *Foreign Policy*, N:108, (Autumn 1997), ss.112-123.
- HATZIVASSİLIOU, Evanthis, “The View from NATO: Sputnik as a Catalyst, 1957–8”, *The International History Review*, V:42, N:6, (2019), ss.1137-1154.
- HENDRICKSON, Ryan C., CAMPBELL, Jonathan ve MULLIKIN, Nicholas, “Albania and NATO's “Open Door” Policy: Alliance Enlargement and Military Transformation”, *The Journal of Slavic Military Studies*, V:19, N:2, (2006), ss.243-257.
- HENDRICKSON, Ryan C., “Expanding NATO: The Case for Slovenia”, *The US Army War College Quarterly: Parameters*, V:32, N:4, (2002), ss.64-76
- ISMAY, Lord, *NATO The First Five Years 1949-1954*, North Atlantic Treaty Organization, 1954.
- İNALÇIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi 3*, Prizren 2005, ss.9-32.

- İŞYAR, Ömer Göksel ve AHMED, Ergin, “Makedonya Cumhuriyeti’nde Arnavut Azınlık Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.7, S.3, (2005), ss.217-239.
- İZMİR, Bahar, “İki Müttefik, Bir Kriz: Türk Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi”, *Humanitas*, C.5, S.10, (2017), ss.177-192.
- JACKSON, Scott, “Prologue to the Marshall Plan: The Origins of the American Commitment for a European Recovery Program”, *The Journal of American History*, V.65, N.4, (March 1979), ss.1043-1068.
- JANKOVIC, Pavle ve GLIGORIJEVIC, Srdjan, “İstanbul Zirvesi Arifesinde”, *NATO Dergisi*, (Erişim)
https://www.nato.int/docu/review/2004/issue2/turkish/special_pr.html
 (11.06.2020)
- JONES, James L., “Military Matters”, *NATO Review*, (Spring 2004) (Erişim)
https://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/english/military_pr.html
 (18.05.2020)
- JONES, James L., “NATO’nun Askeri Yapılarındaki Dönüşüm”, *NATO Review*, 2004, (Erişim) <https://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/turkish/military.html>
 (19.05.2020)
- KAHRAMANYOL, Mustafa ve EMGİLİ, Fahriye, “Tito ve Balkan Siyaseti”, *Avrasya Etüdleri*, C.50, S.2, (Aralık 2016), ss.315-349.
- KALYONCU, Şeyma ve YÜCEL, Gökberk, “Soğuk Savaş Sonrası Kosova’da Yükselen Etnik Milliyetçilik ve Balkan Güvenliği”, *Akademik Hassasiyetler*, C.6, S.12, (2019), ss.251-267.
- KAPLAN, Lawrence S., “History: The 40th Anniversary of the Harmel Report”, *NATO Review*, (2007), (Erişim)
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2007/01/01/history-the-40th-anniversary-of-the-harmel-report/index.html> (08.05.2020)
- KARABULUT, Bilal, “Stratejik Konseptler ve NATO’nun Dönüşümü”, *Sıcak Barış’ın Soğuk Örgütü: Yeni NATO*, Mehmet Seyfettin Erol (ed.), Barış Kitabevi, Ankara, 2012, ss.115-145.

- KARADAĞ, Ahmet ve YAMAN, Haluk, “Üç Farklı Milliyetçilik”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.9, S.2, (Kış 2016), ss.84-108.
- KARAOSMANOĞLU, Ali L., “NATO’nun Dönüşümü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C.10, S.40, (Kış 2014), ss.3-38.
- KARTAL, Atahan Birol, “Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAEŞ ve YPG Örneği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.14, S.27, (2018), ss.39-77.
- KESGİN, Serdar, “NATO’nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, C.2, S.2, ss.973-983.
- KEYMAN, E. Fuat, “Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya”, *Uluslararası İlişkiler*, C.3, S.9, (Bahar 2006), ss.1-20.
- KILINÇ, Doğan, “Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, S.1, (2008), ss.949-982.
- KISSINGER, Henry, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- KİBAROĞLU, Mustafa, “Kitle İmha Silahları ile Terör: Kıyametin Yeni Eşiği mi?”, *Avrasya Dosyası*, C.12, S.3, (2006), ss.119-137.
- KİBAROĞLU, Mustafa, “NATO’nun Kuruluşu Misyonu Geleceği ve Türkiye’nin Rolü”, *2023 Dergisi Söyleşi*, (Nisan 2004), (Erişim) <http://mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-2023Dergisi-Soylesi-NATO-Nisan2004.pdf> (16.04.2020)
- KOLASI, Klevis, “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.68, S.2, (2013), ss.149-179.
- KUNZ, Josef L., “The Free Territory of Trieste”, *The Western Political Quarterly*, V:1, N:2, (Jun 1948), ss. 99-112.
- KUTLU, Erol, “Küreselleşme ve Etkileri”, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, (1998), ss.363 – 386.
- LEONARD, Thomas M., “NATO Expansion: Romania and Bulgaria within the Larger Context”, *East European Quarterly*, V:33, N:4, (1999), ss.517-545.
- LEVENT, Zeynel, “Tarihi Süreçte Kosova”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.13, S.52, (Güz 2013), ss.853-874.

- MATEI, Florina Cristiana (Cris), “Balancing Democratic Civilian Control with Effectiveness of Intelligence in Romania: Lessons Learned and Best/Worst Practices Before and After NATO and EU Integration”, *Intelligence & National Security*, V:29, N:4, (2014), ss.619-637.
- MEHMETÇİK, Hakan, “21. Yüzyıl için Caydırıcılık: Teori ve Pratikte Neler Değişti?”, *Güvenlik Stratejileri*, C.11, S.22, ss.31-60.
- MEMMEDLİ, Elşen, “Güvenlik Tehditleri ve Uluslararası Terörizm”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, (2016), s.986-997.
- Ministry of Foreign Affairs of Greece, “Greece in NATO”, (Erişim) <https://www.mfa.gr/brussels/en/permanent-representation-nato/greece-in-nato/> (04.07.2020)
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia, “Participation of the Republic of Serbia in the Partnership for Peace Programme”, (Erişim) <http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/security-issues/partnership-for-peace-programme> (03.07.2020)
- Ministry of Foreign and European Affairs of Republic of Croatia, “Croatia and NATO”, (Erişim) <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/nato/hrvatska-i-nato/> (28.06.2020)
- Ministry of Foreign Affairs of Romania, “A Chronology of Romania – NATO Relationship”, (Erişim) <https://www.mae.ro/en/node/2131> (21.06.2020)
- Ministry of Foreign Affairs of Romania, “Romania and NATO”, (Erişim) <http://www.mae.ro/node/46982> (22.06.2020)
- MİNUTO-RIZZO, Alessandro, “NATO’s Transformation and New Partnerships: The Mediterranean”, *Duke University Press*, V:18, N:3, (2007), ss.1-13.
- “Monroe Doctrine; December 2 1823”, (Erişim) https://avalon.law.yale.edu/19th_century/monroe.asp (12.05.2020)
- NATION, R. Craig, “NATO’s Relations with Russia and Ukraine”, NATO, June 2000, (Erişim) <https://www.nato.int/acad/fellow/98-00/nation.pdf>
- “NATO 60 Yaşında: İleriye Giden Yol”, NATO Review, (30.03.2009), (Erişim) <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2009/03/30/nato-60-yasinda-ileriye-giden-yol/index.html> (14.05.2020)

NATO, “A Short History of NATO”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm (12.04.2020)

NATO, “Active Engagement, Modern Defence”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm? (14.05.2020)

NATO, “Albania, A Valued NATO Ally in the Western Balkans”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_106948.htm (29.06.2020)

NATO, “Brussels Summit Declaration”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm (16.05.2020)

NATO, “Bulgaria-NATO Chronology of Key Events”, (Erişim)

<https://www.nato.int/invitees2004/bulgaria/chronology.htm> (12.06.2020)

NATO, “Chicago Summit Declaration”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm (18.05.2020)

NATO, “Council Statement on the Situation in Kosovo”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25989.htm (11.06.2020)

NATO, “Decisions Taken at the Meeting of the North Atlantic Council”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24461.htm (11.06.2020)

NATO, “Declaration on Peace and Cooperation”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm (12.05.2020)

NATO, “Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm (12.05.2020)

NATO, “Enlargement”, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm

(16.05.2020)

NATO, “Final Communiqué of the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council”,

(Erişim) [https://www.nato.int/cps/en/SID-65975D15-](https://www.nato.int/cps/en/SID-65975D15-320FEAF9/natolive/official_texts_23983.htm)

[320FEAF9/natolive/official_texts_23983.htm](https://www.nato.int/cps/en/SID-65975D15-320FEAF9/natolive/official_texts_23983.htm) (11.06.2020)

NATO, “Harmel Report”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm (08.05.2020)

NATO, “History of the NATO-led Stabilisation Force (SFOR) in Bosnia and Herzegovina”, (Erişim) <https://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm>

(11.06.2020)

NATO, “International Staff”, (Erişim)

https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_58110.htm (15.04.2020)

- NATO, “Istanbul Summit Communiqué”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_21023.htm? (11.05.2020)
- NATO, “Lisbon Summit Declaration”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm (14.05.2020)
- NATO, “Madrid Declaration”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25460.htm (17.05.2020)
- NATO, “Membership Action Plan (MAP)”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm? (11.05.2020)
- NATO, “Military Committee”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49633.htm (16.04.2020)
- NATO, “National Delegations to NATO”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49205.htm (14.04.2020)
- NATO, “NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement, Analysis and Recommendations of The Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO”, (17.05.2010), (Erişim) <https://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf> (18.05.2020)
- NATO, *NATO El Kitabı*, NATO Basın ve Yayın Bürosu, Brüksel 2001.
- NATO, “NATO Headquarters”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49284.htm (14.04.2020)
- NATO, “NATO Leaders: Lord Ismay”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_137930.htm (11.04.2020)
- NATO, “NATO-Russia Council”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50091.htm (12.05.2020)
- NATO, “NATO Secretary General”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50094.htm (15.04.2020)
- NATO, “NATO Secretary General Praises Bulgaria’s Strategic Role in the Black Sea Region”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_164106.htm (18.06.2020)
- NATO, “NATO Secretary General praises Slovenia’s role in the Western Balkans”, (Erişim) https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_121749.htm (24.06.2020)
- NATO, “NATO’s Relations with Albania”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48891.htm (29.06.2020)

- NATO, “NATO's Role in Kosovo”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm (11.06.2020)
- NATO, “NATO's South East Europe Initiative”, (Erişim)
<https://www.nato.int/seei/home.htm> (11.06.2020)
- NATO, “North Atlantic Council”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_49763.htm (23.04.2020)
- NATO, “North Macedonia joins NATO as 30th Ally”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174589.htm (02.07.2020)
- NATO, “Nuclear Planning Group”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50069.htm (14.04.2020)
- NATO, “Ohrid Framework Agreement”, (Erişim)
<https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/100622.pdf> (12.06.2020)
- NATO, “Partnership for Peace: Framework Document”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm (11.05.2020)
- NATO, “Partnership for Peace Programme”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm (11.05.2020)
- NATO, “Partnership with the Countries of Central and Eastern Europe”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23858.htm (12.05.2020)
- NATO, “Peace Support Operations in North Macedonia”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52121.htm (12.06.2020)
- NATO, “Prague Summit Declaration”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm (14.05.2020)
- NATO, “Relations with Bosnia and Herzegovina”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm (02.07.2020)
- NATO, “Relations with Montenegro”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49736.htm (01.07.2020)
- NATO, “Relations with the Republic of North Macedonia”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm (02.07.2020)
- NATO, “Relations with Serbia”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50100.htm (03.07.2020)
- NATO, “Statement on Kosovo”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25976.htm (11.06.2020)

- NATO, “Strategic Concepts”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm (07.05.2020)
- NATO, “Summit Meetings”, <http://www.nato.int/issues/summits/index.html>
 (18.05.2020)
- NATO, “The Alliance's New Strategic Concept”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm? (11.05.2020)
- NATO, “The Alliance's Strategic Concept”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (15.05.2020)
- NATO, “The Defence Planning Committee”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49201.htm (13.04.2020)
- NATO, “The North Atlantic Treaty”, (04.04.1949), (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (11.04.2020)
- NATO, “The Situation in and around Kosovo”, (Erişim)
<https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-051e.htm> (12.06.2020)
- NATO, “The Situation in Yugoslavia”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23849.htm (11.06.2020)
- NATO, “The Washington Declaration”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27445.htm (15.05.2020)
- NATO, “Wales Summit Declaration”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (08.05.2020)
- NATO, “What was the Warsaw Pact?”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/us/natohq/declassified_138294.htm (17.05.2020)
- NIKOLAVA NIKOLAVA, Nina, *The Republic of Bulgaria and NATO-Partnership and Integration*, Naval Postgraduate School, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, California 2000.
- NOETZEL, Timo ve SCHREER, Benjamin, “More Flexible, Less Coherent: NATO After Lisbon”, *Australian Journal of International Affairs*, V:66, (2012), ss.20-33.
- North Atlantic Treaty Organization Allied Command Transformation, “Multiple Futures Project: Navigation Towards:2030 Final Report”, Brusselss 2009.
- ODUNCU, Tunahan, “1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi”, *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, (2019), ss.1-15.

- OĞULTÜRK, M. Cem, *Soğuk Savaş Sonrası Yeni Avrupa Güvenliği ve NATO'nun Transformasyonu*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze 2005.
- OĞUZ, Şafak, "Ukrayna Krizi ve Yeni NATO", *Karadeniz Araştırmaları*, S.51, (Güz 2006), ss.207-221.
- OĞUZLU, Tarık, "NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği", *Ortadoğu Analiz*, C.4, S.40, (Nisan 2012), ss.8-18.
- OĞUZLU, Tarık, "NATO-Rusya İlişkileri", *Güvenlik Yazıları Serisi*, N.27, (Ekim 2019), ss.1-7.
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, 22. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- ÖZCAN, Gencer, "Çevreleme Politikası", *Güvenlik Yazıları Serisi*, S.41, (Kasım 2019), ss.1-6.
- ÖZGEN, Cenk, "Balkanlar'da Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit: Yunanistan-Makedonya Anlaşmazlığı", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.14, S.25, (2013), ss.327-345.
- ÖZLEM, Kader, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, (2012), ss.23-39.
- ÖZLÜK, Erdem Özlük ve ÖZLÜK, Duygu, "NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.31, (2014), ss.209-225.
- ÖZTÜRK, Yasin, "Avrupa Birliği'nin Uluslararası Terörizmle Mücadele Stratejileri", *Academic Knowledge*, C.2, S.2, (Güz 2019), ss.188-199.
- PARDEW, James ve BENNETT, Christopher, "NATO'nun Gelişen Operasyonları", *NATO Dergisi*, (Erişim)
<https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/art1.html> (12.06.2020)
- PARISH, Jonathan, "Remaining Relevant", *NATO Review*, (Spring 2005) (Erişim)
https://www.nato.int/docu/review/2005/issue1/english/art1_pr.html (18.05.2020)
- PAULASKAS, Kęstutis, "On Deterrence", *NATO Review*, (2016), (Erişim)
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/08/05/on-deterrence/index.html> (07.05.2020)

- PEDLOW, Gregory W., “The Evolution of NATO Strategy 1949-1969”, *NATO Strategy Documents 1949-1969*, Gregory W. Pedlow (Ed.), NATO International Staff Central Archives, ss.10-25. (Erişim) <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf> (07.05.2020)
- PEKŞEN, Hasan Deniz, “NATO’nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.12, S.23, (2016), ss.35-69.
- PEPPER, D. M., “Geographical Dimensions of Flexible Response Strategy in the European Theatre”, *Area*, V:22, N:3, (September 1990), ss.284-295.
- POLAT, Doğan Şafak, “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.5, Özel Sayı, (Nisan 2017), ss.51-66.
- PRELJEVIC, Hamza, “UNsatisfied? The Rocky Path to NATO Membership – Bosnia and Herzegovina: A New Approach in Understanding the Challenges”, *Croatian International Relations Review*, V:23, N:80, ss.33-59.
- President Harry S. Truman's Address Before a Joint Session of Congress”, 12.03.1947, (Erişim) https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp (15.05.2020)
- PURTAŞ, Fırat, “Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askerî İlişkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.1, S.2, (2005), ss.7-30.
- REED, Jane M., “The Physical Geography of The Balkans and Nomenclature of Place Names”, *Balkan Biodiversity Pattern and Process in the European Hotspot*, Huw I. Griffiths, Boris Kryštufek ve Jane M. Reed (Ed.), Kluwer Academic Publishers, 2004, ss. 9-22.
- Repertory of Practice of United Nations Organs, “Charter of the United Nations”, (Erişim) <https://legal.un.org/repertory/art51.shtml> (11.05.2020)
- Republic of Albania Ministry of Defence, “History of NATO-Albania Relations”, (Erişim) <https://www.mod.gov.al/eng/index.php/security-policies/relations-with/nato/88-history-of-nato-albania-relations> (29.06.2020)
- Republic of North Macedonia Ministry of Foreign Affairs, “NATO Relations”, (Erişim) <https://www.mfa.gov.mk/en/page/7/nato-relations> (02.07.2020)

- Republic of Slovenia, “Slovenia’s NATO Membership”, (Erişim)
<https://www.gov.si/en/topics/slovenias-nato-membership> (24.06.2020)
- RIZANAJ, Festim, “The Kosovo War in Media: Between War Journalism and Foreign Policy of NATO Members”, *Prizren Social Science Journal*, V:2, N:1, (January-April 2018), ss.72-95.
- SANADER, Ivo, “Croatia in the New Millennium: Toward EU and NATO Membership”, *Mediterranean Quarterly*, V:16, N:1, (2005), ss.4-10.
- SANCAK, Kadir, “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”, *KTÜni. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6, (2013), ss.123-134.
- SANCAKTAR, Caner, “Makedonya’nın NATO’ya Üyelik Süreci ve Yunanistan’ın İsim Vetosu”, *TASAM*, (2008), (Erişim) https://tasam.org/tr-TR/Icerik/100/makedonyanin_natoya_uyelik_sureci_ve_yunanistanin_isim_vetosu%20 (04.07.2020)
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 28. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2018.
- SEMERÇİOĞLU, Harun, “Uluslararası Terörizmde Küresel İşbirliği: Bir Ütopya”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.34, S.2, (2016), ss.97-114
- SEVER, Ayşegül, “Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.52, S.1, (1997), s.647-660.
- SIMMONS JR., Robert F., “Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi’nin On Yılı: Kişisel Düşünceler”, *NATO Dergisi*, (Erişim)
<https://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art5.html>, (13.06.2020)
- SIMON, Jeffrey, , “The Next Round Of NATO Enlargement”, Strategic Forum, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, No:176, (October 2000), ss.1-4.
- SIVIŞ, Efe, “Soğuk Savaş Sonrasında Rusya ve Transatlantik Bağlantılar Arasında Balkan Ülkeleri: Sırbistan, Karadağ ve Makedonya Örnekleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.74, (Nisan 2020), ss.797-811.
- SOLANA, Javier, “NATO In the Twenty-First Century”, *Perceptions: Journal Of International Affairs*, V:4, N:1, (March-May 1999), ss.13-22. (Erişim)

- <http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-IV/march-may-1999/JavierSolana.pdf>
(20.04.2020)
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 5. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2017.
- STARR, Adam C., “The United States’ (Mis)interpretation of Containment Theory”, *Foreign Policy*, (March 2013), ss.1-88. (Erişim)
<https://www.foreignpolicyjournal.com/wp-content/uploads/2013/03/130316-Starr-Containment.pdf> (10.05.2020)
- “Strategic Arms Limitation Talks (SALT I)”, (Erişim) <https://1997-2001.state.gov/global/arms/treaties/salt1.html> (12.05.2020)
- ŞAHİN, Güngör, “Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, C.16, S.2, (Kasım 2017), ss.59-81.
- ŞAHİN, Mustafa Ozan, EROĞLU, İlhan ve KEKEVİ, Serkan, "Immigration Phenomenon İn Turkey Eu Relations And Problem Of Free Movement Of Labor Force", *American International Journal Of Contemporary Research*, V.4, N.6, (2014), ss.149-158.
- ŞANVERDİ, Ahmet, “NATO ve Türkiye: Türk Dış Politikasında NATO”, *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C.9, S.34, (İlkbahar 2017), ss.259-265.
- ŞENER, Bülent, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerinde Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C.6, S.1, (Mayıs 2017), ss. 1-30.
- ŞİMŞEK, Asiye, “Makedonya’nın Nato Üyeliğinin Türkiye ve ABD Desteği Kapsamında Tartışılması”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C.2, S.1, (2014), ss.26-36.
- TERZIC, Milan, “Yugoslavia and the Balkan Pact 1953/1954”, *Ministry of Defense of the Repuclic of Serbia Strategic Research Institute*, (Erişim)
<http://www.isi.mod.gov.rs/abstrakt.php?lang=en&id=6> (11.06.2020)
- “The North Atlantic Treaty, 04.04.1949”, (Erişim)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (11.04.2020)
- “The Second Round of Strategic Arms Limitation Talks (SALT II)”, (Erişim)
<https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/qfp/103736.htm> (12.05.2020)

- TIMMERMAN, Heinz, "The Cominform Effects on Soviet Foreign Policy", *Studies in Comparative Communism*, V:18, N:1, 1985, ss.3-23.
- TURAN, İlder ve BARLAS, Dilek, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri.", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu (Ed.), Der Yayınları, 2012.
- TURAN, İshak ve KESKİN, Bahadır Yusuf, "Çevreleme Politikasının Çin'e Uygulanabilirliği", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, ss.707-717.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Balkanlar", (Erişim) <https://sozluk.gov.tr> (10.06.2020)
- Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü* No:31, (2009).
- United States Government Accountability Office, "NATO Enlargement: Reports on Albania and Croatia Respond to Senate Requirements, but Analysis of Financial Burdens Is Incomplete", (22.09.2008) (Erişim) <https://www.gao.gov/assets/100/95779.pdf> (09.07.2020)
- UNODC, "Transnational Organized Crime", (Erişim) <https://www.unodc.org/ropan/en/organized-crime.html> (09.05.2020)
- URAL, Selçuk, "Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.5, S.1, ss.149-180.
- U.S. Department Of State, "Strategic Arms Limitation Talks (SALT I)", (Erişim) <https://1997-2001.state.gov/global/arms/treaties/salt1.html> (12.05.2020)
- U.S. Department Of State, "U.S. Relations with Albania", (Erişim) <https://www.state.gov/u-s-relations-with-albania> (29.06.2020)
- U.S. Department Of State, "The Second Round of Strategic Arms Limitation Talks (SALT II)", (Erişim) <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/qfp/103736.htm> (12.05.2020)
- UZGEL, İlhan, "Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.47, S.1, (Ocak 1992), ss.217-244.
- ÜLMAN, A. Haluk, "NATO ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.22, S.4, (1967), ss.143-167.

- VEZENKOV, Alexander, *Entangled Geographies of the Balkans: The Boundaries of the Region and the Limits of the Discipline, Entangled Histories of the Balkans - Volume Four Concepts, Approaches, and (Self)Representations*, Balkan Studies Library, Brill, 2017.
- VUCKOCIC, Vladimir, VUCINIC, Boro ve DORDEVIC, Vladimir, “Partnership for a Secure Future: Montenegrin Road to NATO from 2006 to 2015”, *The Journal of Slavic Military Studies*, V:29, N:4, (2016), ss.602-625.
- WALLERSTEIN, Immanuel, “NATO: Danger to World Peace”, (15.11.2014), (Erişim) <https://iwallerstein.com/nato-danger-to-world-peace/> (18.05.2020)
- WALLERSTEIN, Immanuel, “The Expansion of NATO”, Fernand Braudel Center, Binghamton University, (15.03.1999), (Erişim) <https://www.binghamton.edu/fbc/archive/12en.htm> (18.05.2020)
- Wilson Center, “George Kennan's Long Telegram”, (22.02.1946), (Erişim) <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf> (15.05.2020)
- “Winston Churchill Speech – Iron Curtain”, (Erişim) <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1946-03-05.pdf> (06.04.2020)
- YALÇINER, Serhan, “Putin Dönemi Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.12, S.2, (2007), ss.339-358.
- YALE Law School, “Monroe Doctrine; December 2 1823”, (Erişim) https://avalon.law.yale.edu/19th_century/monroe.asp (12.05.2020)
- YALE Law School, “President Harry S. Truman's Address Before a Joint Session of Congress”, (12.03.1947), (Erişim) https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp (15.05.2020)
- YAMAN, Ahmet Emin, “Kore Savaşı’nın Türk Kamuoyuna Yansıması”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.10, S.37, (2006), ss.231-245.
- YAPICI, Merve İrem, “Bosna Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C.2, N.8, (2007), ss.1-24.
- YILMAZ, Muzaffer Ercan, “Etnik Çatışmalarda Sivil Toplum Örgütleri ve Barışa Yönelik Katkıları”, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2, (Ekim 2012), ss.156-176.

- YILMAZ, Sait, “NATO’nun Dönüşümü”, (Erişim)
https://www.academia.edu/22189209/NATOnun_dönüşümü (12.05.2020)
- YILMAZ, Sefer, “11 Eylül Sonrasında ABD ve Türkiye’deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırılması”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.20, S.3, (2011), ss.361-380.
- YORULMAZ, Murat, “Değişen Uluslararası Güvenlik Uygulamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Değişmeyen Güvenlik Paradoksu”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.3, S.1, (Temmuz 2014), ss. 103-135.
- YÜRÜR, Pınar, *Uluslararası Toplumun Bosna-Hersek’i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- ZAMFIRESCU, Elena, “NATO and the Balkans”, *Journal of International Affairs*, V:4, N:1, (March-May 1999), ss.1-7. (Erişim)
<http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-IV/march-may-1999/ELENA-ZAMFIRESCU.pdf> (09.06.2020)
- ZENGİNOĞLU, Samet, “Avrupa ve Göç: “Tehdit” Olgusuna Yönelik Teorik ve Politik Bir Analiz”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C.10, S.1, (2019), ss.42-49.
- ZIELONKA, Zbigniew, “Nuclear Weapons in the Strategies of the United States and NATO Strategy of Massive Retaliation and Flexible Response”, *Journal of Science of the Military Academy of Land Forces*, V:48, N:3, (2016), ss. 177-193.
- ZUBOVIC, Maria, “Republic of Croatia’s Membership in NATO”, *Post-Soviet Issues*, V:6, N:4, (2019), ss.390-397.